139
13

अथ

दिनकरभट्टकृतः

शान्तिसारः

Shanti Saar

विषयः-प्रयोगः

समयः १५६८ शाके A.D.

२ रस्मादिनि शाप्यं द्विजातस्य तन्त्राधिकारिणा वषट्कर्तव्या॥ किंच
शूद्रस्य समंत्रक एव तुलाद्यधिकारो रथकारवत्॥ अतः एव मा
धवेन दक्षिणार्धं तु यो विप्रः शूद्रस्य जुहुयात् हविः॥ ब्राह्मणस्तु भ
वेत् शूद्रः॥ शूद्रस्तु ब्राह्मणो भवेदिति पराशरवाक्य पत्राविप्रः शूद्र
दक्षिणा प्रार्थ्य यदीयं हविः शान्ति पुष्ट्याद्यर्थं वैदिके मंत्रैर्जुहोति॥ त
त्र ब्राह्मणस्यैव दोषः शूद्रस्य होमफलं भवतीत्येति व्याख्याते तादृशे
होत्र मखमूला पुमति शास्त्र ज्ञात्वा दोषः शूद्रस्याधिकार॥ अतएव
व मोक्षधर्मे शूद्रं प्रकृत्यैमत्र वर्जं न दुष्यन्ति कुर्वाणा पौष्टिकीं क्रि
यामिस्कच्च॥ कुमारिचश्रुभं पतिमिति वृक्षहोमः॥ अथ ग्रहपूजना
मदिविधिः॥ ॥ मात्स्ये॥ वैशंपायन मासीनमपृच्छौनक
पुरा॥ सर्वकामाप्तये नित्यकथं शांतिकपौष्टिकं शांतिमनिष्टना
शकं॥ पौष्टिकमैहिकफलजनावेशं॥ श्रीकामः शान्ति कामो वा ग्रह
यज्ञं समारभेत्॥ वृष्ट्यायु पुष्टि कामो वा तथैवाभिचरन्पुनः॥ ग्रहशां २

ति प्रवक्ष्यामि पुराणश्रुतिचोदितां॥ पुण्येह्नि विप्रकथिते कृत्वा ब्राह्म
णवाचनं॥ ग्रहान्ग्रहाधिदेवांश्च स्थाप्य होमं समाचरेत्॥ ग्रहयज्ञ
स्त्रयः प्रोक्ताः पुराणश्रुतिकोविदैः॥ प्रथमो युतहोमः स्यात तस्य ताव
द्विधिं वक्ष्ये पुराणश्रुतिभाषितं॥ गर्तस्योत्तरपूर्वेण वितस्तिद्वयविस्त
तां॥ वप्रद्वयावृतां वेदिं वितस्त्युच्छ्रयसंयुतां॥ संस्थापनाय देवानां च
तुरस्रामुदक्प्लवां॥ स्कांदे तु तस्याश्चोत्तरपूर्वेण स्थंडिलं हस्तमात्रकं
त्रिवप्रं चतुरस्रं च वितस्त्युच्छ्रयसंमितमिति वेदिः॥ त्रिमेखलं लघुकं
अग्निप्रणयनं कृत्वा तस्यामावाहयेत्सुरान्॥ देवतानां ततः स्थाप्य
न्नि विंशतिर्द्वादशाधिका॥ सूर्यः सोमस्तथा भौमो बुधजीवसितार्क
जाः॥ राहुकेतु इति प्रोक्ता ग्रहा लोकहितावहाः॥ संस्मरेद्रक्तमादि
मंगारकसमन्वितं॥ सोमशुक्रौ तथा श्वेतौ बुधजीवौ च पिंगलौ॥ म
दराहु तथा कृष्णौ धूम्रा केतुगणा विदुः॥ ग्रहवर्णानि देयानि वासां
सि कुसुमानि च॥ धूपामोदोत्र सुरभिरुपरिष्टाद्वितानकं॥ शोभनं स्था
पयेत्तासु फलपुष्पसमन्वितं॥ गुडौदनं रवेर्दद्यात्सोमाय घृतपायसं

८ अगारकाय संपावं बुधाय क्षीरप्राशिकं ॥ लोहिताय हविष्यान्नमिति स्कं
देपाठः दध्योदनं तु जीवाय शुक्राय च घृतौदनं ॥ शनैश्चराय कृशरमा
जमांसं वराहवे ॥ चित्रौदनं च केतुभ्यः सर्वैर्भक्ष्यैरथार्चयेत् ॥ स्कांदे तु ॥
मिश्रितं तिलमाषैश्च नवेद्यं तु शनैश्चरे ॥ राहोर्मांसौदनं देयं केतोश्चित्रौ
दनं तथेति पाठः ॥ आग्नेय्युत्तरेण तस्माच्चतुरस्रं तद्विभूषितं ॥ चूतपल्ल
वसंछिन्नं फलवस्त्रयुगान्वितं ॥ पंचरत्नसमायुक्तं पंचभंगसमन्वितं ॥
स्थापयेदव्रणं कुंभं वरुणं तत्र विन्यसेत् ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वाः समु
द्राश्च सरांसि च ॥ गजाश्वरथ्यावल्मीकसंगमाद्ध्रदगोकुलात् ॥ मृदमा
नीय विप्रेंद्र सर्वौषधिसमन्वितां ॥ स्नानार्थं विन्यसेत्तत्र यजमानस्य ध
र्मवित् ॥ सर्वे समुद्राः सरितः सरांसि जलदा नदाः ॥ आयांतु यजमान
स्य दुरितक्षयकारकाः ॥ एवमावाहयित्वा तान् नमरान्मुनिसत्तम ॥ हो
मं समारभेत्सर्पिर्यवव्रीहितिलादिना ॥ अर्कः पलाशखदिरस्त्वपामार्गोथ
पिप्पलः ॥ उदुंबरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधस्त्विमाः ॥ एकैकस्याष्टशत
मष्टाविंशतिवा पुनः ॥ होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्याचैवसमन्विताः प्राद ८

पारिजाते आश्वलायनेनोक्तं ॥ एकस्तु बहुकुंडेषु कुर्यान्नाग्नौ मरव
गुरुः ॥ बहुष्वेकः स्रुचैकस्मिन्नग्नौ वा तद्विधानवित् ॥ एककुंडे तु नवभिर्नैव
होमप्रकल्पनं ॥ इत्युक्तं वचनवाचार्यपक्षे ज्ञेयः ॥ अत्र शूद्राणामप्यधिकारः

धर्मेप्सवस्तु धर्मज्ञाः सतां धर्ममनुष्ठिताः ॥ मंत्रवर्जं न दुष्यंति प्रशंसां प्रा

प्नुवंति चेति शूद्रधर्मप्रकरणे मनूक्तेः ॥ यद्यपि इमे धातिथि व्याचख्यौ मंत्र
रहितो यो ब्राह्मणादिना तुपवासादि धर्म उक्तस्तं मनुतिष्ठंतः शूद्रा न
दुष्यंति न पुनः संमंत्रकाण्यपि मंत्रवर्जमनुतिष्ठंतो न दुष्यंतीति ॥ त
द्युक्तं वाक्यवैयर्थ्यापत्तेः ॥ नव समंत्रककर्मविधीनां शूद्रान्प्रत्यप्रव
त्तेः कर्मणि मंत्रवर्जनविधानमशक्यमिति वाच्यं मंत्ररहितस्य विशिष्टकर्मवि
धौ बाधकाभावात् ॥ तथा च ब्राह्मणादिकर्तृकाधानवच्छूद्रकर्मभेदः यद्वा
अमंत्राभावः सर्वकर्मांगत्वेन विधीयते स च प्रकरणाच्छूद्रविषयः ॥ ननु
यत्र तुलातडागोत्सर्गादौ वर्णानामपि वर्णानां शूद्रेणापि प्रवर्त्यमित्या
दिवचनाच्छूद्राधिकारस्तत्रैवमप्रवर्जनविधानमस्तीति चेत् ॥ न स
कौ चेत्प्रमाणाभावात् ॥ न चैव संध्यावंदनादौ शूद्रस्य मंत्रवर्जमविका

५ त्रः प्रशस्यते॥ चित्रगुप्तस्य वा लातमिति वेदविदो विदुः आग्निं दूतं वृणीमह
इति वन्हेरुदाहृतः उदुत्तममेवरुण इत्यपां मंत्रः प्रकीर्तितः भूमेः पृथिव्यं तरि
क्षमितिवेदेषुपठ्यते॥ सहस्रशीर्षापुरुष इतिविष्णोरुदाहृतः इन्द्रये होमत
त्वत इतीन्द्रस्य शस्यते॥ उत्तानपर्णे सुभगइति देव्याः समारभेत्॥ प्रजा
पतेः पुनर्होमः प्रजापतइति स्मृतः नमोस्तु सर्प्पेभ्य इति सर्प्पाणां मंत्र उच्य
ते॥ एव ब्रह्मा यज्ञानां विय इति ब्रह्मण्युदाहृतः॥ विनायकस्य वाह्नन इतिमं
त्र बुधैस्मृतः जातवेदसे सुनवाम दुर्गा मंत्रो त्र उच्यते॥ आदित्प्रत्नस्य रेत
स आकाशस्य उदाहृतः॥ क्षाणाविष्णुर्म्मा नांतक्षयायोः प्रकीर्तितः एषोउ
षा अपूर्व्यस्य ग्विनो मंत्र उच्यते॥ पूर्णाहुतिं तु मूर्द्धानं दिव इत्यभिपातये
त्॥ अथाभिषेकमंत्रेण वाद्यमंगल गीतकैः यजमानस्य कर्तव्य चतुर्भिस्त्रि
पनं द्विजैः सुरास्त्वामभिषिंचयंतु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः॥ वासुदेवो जगन्ना
थः स्तथा संकर्षणो विभुः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतु विजयाय ते॥ आखं
डलोग्निर्भगवान्यमो वै निर्ऋतिस्तथा॥ वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा
शिवः ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पालाः पांतु ते सदा॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मे ५

धाः पुष्टिश्रद्धाक्रियामतिः॥ बुद्धिर्लज्जा वपुः शांतिस्तुष्टिः कांतिश्च मात
रः एतास्त्वामभिषिंचंतु धर्मपत्न्यः समागताः॥ आदित्यश्चंद्रमा भौमो बुधजी
वसिताऽर्कजाः॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतु राहुकेतुश्च तर्पिताः॥ देवदानवगंध
र्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ऋषयो मुनयो गावो देवमातर एव च॥ देवपत्न्यो द्रु
मा नागा दैत्याश्चाप्सरसां गणाः अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि
च॥ ॐषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये॥ सरितः सागराः शैलास्ती
र्थानि जलदा नदाः येन त्वामभिषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धये॥ ततः शुक्लां
बरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनः सर्वौषधैः सर्वगंधैः स्नापितो वेदपुंगवैः
यजमानः सपत्नीकः सार्त्विजस्तु समाहितः दक्षिणाभिः प्रयत्नेन पूजयेद्
तविस्मयः॥ सूर्याय कपिलां धेनुं शंखं दद्यात्तथेंदवे रक्तं धुरंधुरं दद्या
द्भौमाय कुदाचितं॥ बुधाय जातरूपं तु गुरवे पीतवाससी॥ श्वेताश्वं
दैत्यगुरवे कृष्णां गामर्कसूनवे॥ आयसं राहवे दद्यात्केतुभ्य छागमुत्त
मं॥ सुवर्णेन समा कार्या यजमानेन दक्षिणा॥ सर्वेषामथवा गावो वा दात
व्या हेमभूषिता॥ सुवर्णमथवा दद्याद्गुरुर्वा येन तुष्यति॥ स्वमन्त्रेण प्र

५ दातव्याः सर्वाः सर्वत्र दक्षिणाः कपिला सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणी ॥
तीर्थदेवमयी यस्मात्ततः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ पुण्यस्त्वं शंख पुण्यानां मंगला
नां च मंगलं ॥ विष्णुना विधृतो नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ धर्मस्त्वं वृषरू
पेण जगदानंदकारक ॥ अष्टमूर्तेराधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥ हिरण्य
गर्भगर्भस्थ हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ
मे ॥ पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ॥ प्रदानात्तस्य मे विष्णुरतः
शांतिं प्रयच्छतु ॥ विष्णुस्त्वं मत्स्यरूपेण यस्मादमृतसंभवः चंद्रार्कवाह
नो नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसन्निभा
सर्वपापहरा नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ यस्मादायसकर्माणि तवाधीना
नि सर्वदा ॥ लांगलाद्यायुधादीनि तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे ॥ यस्मात्त्वं सर्वय
ज्ञानामंगत्वेन व्यवस्थितः ॥ यानं विभावसोर्नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ ग
वामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि चतुर्दश यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके पर
त्र च ॥ यस्मादशून्यं शयनं केशवस्य शिवस्य च ॥ शय्या ममाप्यशून्यास्तु
दत्ता जन्मनि जन्मनि ॥ यथा रत्नेषु सर्वेषु सर्वदेवाः प्रतिष्ठिताः तथा रत्नं

नामात्रा साधीमिधेः सप्तकाः सप्तलाविनीः समिधः कल्पयेत्प्राज्ञः सर्वकर्म
सु सर्वदा ॥ देवानामपि सर्वेषामुपांशु परमार्थवित् ॥ स्वेन स्वेनैव मंत्रेण होत
व्याः समीधः पृथक् ॥ होतव्यं च घृताभ्यक्तं चरुभक्ष्यादिकं पुनः मंत्रैर्दशाहु
तीर्हुत्वा होमद्रव्याहुतिभिस्ततः उदङ्मुखो वा कुर्युर्ब्राह्मण मुनिपुंगवाः
दशौति संख्याधिदेवतानां विधया ॥ मंत्रवंतश्च कर्तव्याश्चरवः प्रतिदैवतमु
हुत्वा दानवरु सम्यक्कृत्वा होमं समारभेत् ॥ आकृष्णेनेति सूर्याय होमः का
र्यो द्विजन्मना ॥ आप्यायस्वेति सोमाय मंत्रेण जुहुयात्ततः ॥ अग्निर्मूर्द्धा दिवो
मंत्रमिति भौमाय ॥ कीर्त्तयेत् ॥ अग्ने विवस्वदुषस इति सोमसुताय वै बृहस्प
तेपरि दीया रथेनेति गुरोर्मतः ॥ शुक्रं ते अन्यदिति च शुक्रस्यापि निगद्यते ॥
शनैश्चराय तु पुनः शंनो देवीति होमयेत् ॥ कयानश्चित्र आ भुवदिति राहोस्तु
दापयेत् केतुं कृण्वन्निति ऋचा केतूनामपि शांतये ॥ आ वो राजेति रुद्रस्य
बलिहोमं समारभेत् ॥ आपो हि ष्ठेत्युमायास्तु स्योनेति स्वामिनस्तथा ॥ वि
ष्णो रिदं विष्णुरिति हूमिसेति स्वयंभुवः ॥ इंद्रमिद्देवतातय इंद्राय जुहुयात्त
तः तथा यमस्य चायं गौरिति होमः प्रकीर्तितः कालस्य ब्रह्मजज्ञानमिति मं

तितः गुरुणा जन्मसंस्थेन ततो राज्ञा सुयोधनः। पाण्डवा बुधपीडायां विकर्माणि
नियोजिताः॥ षष्ठेनोष्णेन सौरेण हिरण्याक्षो निपातितः। एवं चान्ये च बलवन्तो ग्रह-
दोषेण पीडिताः॥ तस्मात् पुष्टिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत्॥ नवग्रहमखं
कुर्यात् द्विजश्चतुरः शुभान्॥ अथवाप्येकमभ्यर्च्य विधिना ब्राह्मणोत्तम।
जन्मभूगोत्रमग्निश्च वर्णस्थानमुखानि च॥ यो यो यावान् कुरुते शांतिं ग्रहास्त-
नावमानिताः॥ उत्पन्नोऽर्कः कलिंगेषु यमुनायां च चंद्रमाः। अंगारकस्त्ववंत्यां
च मगधायां हिमांशुजः॥ सैंधवेषु गुरुर्जातः शुक्रो भोजकटे तथा॥ शनै-
श्चरस्तु सौराष्ट्रे राहुर्वैराटनापुरे। अंतर्वेद्यां तथा केतुरित्येता ग्रहभूमयः॥
यस्य यस्य च यो हंता तत्तत् तु वक्ष्याम्यतः परं॥ आदित्यः काश्यपो गोत्रो आत्रे-
यश्चंद्रमा भवेत्॥ भारद्वाजो भवेद्भौमः तथात्रेयश्च सोमजः। शाक्रस्त्वां-
गिरो गोत्रः शुक्रो वै भार्गवस्तथा॥ शनिः काश्यप एवाथ राहुः पैठिनसि-
स्तथा॥ केतवो जैमिनीयाश्च ग्रहा गोत्रास्त्वनंतरं॥ आदित्यः कपिलो नाम
पिंगलः सोम उच्यते॥ धूम्रकेतुस्तथा भौमो जाठराग्निर्बुधः स्मृतः। गुरोश्चै-
वाग्निः शिखी नाम शुक्रो भवति हाटकः॥ शनैश्चरो महातेजा राहुकेत्वोर्हुताश-

नः॥ भास्करांगारकौ रक्तौ शुक्लौ शुक्रनिशाचरौ। सोमपुत्रो गुरुश्चैव ता-
वुभौ पीतकौ स्मृतौ॥ कृष्णं शनैश्चरं विद्यात् राहुं चित्रांश्च केतवः। मध्ये तु भा-
स्करं विद्यात् प्राचीन पूर्वदक्षिणे॥ दक्षिणे लोहितं विद्यात् बुधः पूर्वोत्तरेण तु
उत्तरे तु गुरुं विद्यात् पूर्वेण वत्स भार्गवं॥ पश्चिमेन शनिं विद्यात् राहुं दक्षि-
णपश्चिमे॥ पश्चिमोत्तरतः केतुः स्थाप्यो वै शुक्लतंदुलैः॥ अथवा वर्णकैः का-
र्यास्वस्ववर्णैर्विधानतः। शुक्रार्कौ प्राङ्मुखौ ज्ञेयौ गुरुसौम्यावुदङ्मुखौ
प्रत्यङ्मुखः शनिः सोमः शेषा दक्षिणतोमुखाः। प्राङ्मुखा ऊर्ध्वदृष्टी उदङ्मु-
खोऽधामदृष्टी प्रत्यङ्मुखाधोदृष्टी॥ दक्षिणतोमुखा दक्षिणदृष्टयः॥ आदि-
त्याभिमुखास्सर्वे तिष्ठेरन्निति माठरिः॥ वर्णरूपगुणैर्युक्ताः ध्यात्वा हस्ताच्चाहयेत्तु ता-
न्॥ वक्ष्ये स्थानानि देवानामीश्वरादि यथाक्रमं॥ सूर्यस्येवोत्तरे रुद्रं भुउमा
सोमस्य दक्षिणे॥ स्कंदमंगारकस्यैव दक्षिणस्यां निवेशयेत्॥ सौम्यस्य प-
श्चिमतो विष्णुं ब्रह्मा जीवस्य पूर्वतः॥ इन्द्रमेवासितान्विद्यात् सप्तास्नेय-
तो यमं॥ शालाप्र्वोत्तरे काकसर्वं भूतभयावहं॥ केतोर्नैऋते दिग्भागे चि-
त्रगुप्तं निधापयेत्॥ उत्तरे स्थानि सूर्याभ्यां गुरुकेत्वोश्च दक्षिणे॥ गणाधि

पंचतिष्ठाप्य सर्वदेवनमस्कृतं ॥ भानुं तु मंडलाकारं सोमं तु चतुरस्रकं ॥ अं
गारकं त्रिकोणं च बुधं बाणाकृतिं तथा ॥ दीर्घचतुरस्रं गुरुं पंचास्रं भार्गवं
तथा ॥ धनुरूपं स्मरं शनिं विद्यान् राहुं सर्पाकृतिं तथा ॥ ध्वजाकारां केतवः
श्वगणेशान्तं सरूपिणां ॥ स्थापयेद्धु कलदुर्लेवित्ये तास्मिन्नपक्षे मंडलाद्या
कारणस्थापनामितिहेमाद्रि ॥ दिवाकरकुजाभ्यां हि दद्याद्रक्तचंदनं ॥ चं
द्रस्य भार्गवे चैव सितवर्णं प्रदापयेत् ॥ कुंकुमेन तु संयुक्तं चंदनं जीवसौम्य
योः ॥ अगुरुं चंदनं दद्यात् कुंकुमं केत्वर्कजेषु च ॥ ग्रहवर्णानि पुष्पाणि गायत्र्या
धूपमाचरेत् ॥ रवेकुंदुरुकं धूपं चंद्रादीनवलघृताक्षताः सौम्ये सर्जरसं चै
व अगुरुं च बुधं स्मृतं ॥ सिल्हकं गुरवे दद्यात् शुक्रे विजाग्निं तथा ॥ गुग्गु
लुं मंदवारे तु लाक्षा राहोश्च केतवे गुडं वेस्त्रतिमंत्रेण दीपं दद्यात्त्वरितः
अन्नहीनो दहेद्राष्ट्रं मंत्रहीनस्तु ऋत्विजः यजमानमदाक्षिण्यो नास्ति
यज्ञसमो रिपुः ॥ अहिंसकस्य दान्तस्य धर्मार्जितधनस्य च ॥ नित्यं च नियम
स्थस्य सदा सानुग्रहा ग्रहाः ग्रहा गावो नरेन्द्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः
पूजिता पूजयन्त्येते निर्दहन्त्यपमानिताः ग्रहाणामिदमातिथ्यं कुर्वीत

तिं प्रयच्छतु रहदाने तमेसुराः यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
दानान्यन्यानि मन्यन्ते भूमिदानाद्भवन्ति हि ॥ एवं संपूजयेद्भक्त्या वित्तशाठ्ये
न वर्जितः वस्त्रकांचनरत्नौघधूपमाल्यानुलेपनैः अनेन विधानायस्तु
ग्रहपूजां समाचरेत् ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति अपस्वर्गे महीयते ॥ यस्तु पी
डाकरो नित्यं समस्य वित्तस्य वा ग्रहः मन्तं यत्नेन संपूज्य शेषानप्यर्चयेन्नरः
स्कांदे तु ॥ तमेव पूजयेद्भक्त्या दक्षिणाभिः स्वशक्तितः सुतरां धृष्टकं ॥
सैवायुतहोमो यनवग्रहमखः स्मृतः विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु क
र्मसु ॥ निर्विघ्नार्थं मुनिश्रेष्ठ तथोद्वेगाद्भुतेषु च ॥ वश्यकर्माभिचारादि त
थैवोच्चाटनादिकं ॥ नवग्रहमखं कृत्वा ततः काम्यं समारभेत् ॥ अन्यथा फलं
दं पुंसां न काम्यं जायते क्वचित् ॥ तस्मादयुतहोमस्य विधानं तु समाचरेत्
स्कांदे ॥ देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसकिन्नराः पाद्यन्ते ग्रहपीडाभिः किं पुन
र्भुवि मानवाः ॥ नलेनैश्वरेण सौदासो नरमांसेनियोजितः ॥ राहुणा पीडि
तो राजा नलो भ्रान्तो महीतले ॥ अंगारकेविरोधेन रामो राज्याद्विवासित
अष्टमेन शशांकेन हिरण्यकाशीर्हतः ॥ रविणा सप्तमस्थेन रावणो विनिपा

मायं लक्षहोममतः शृणु ॥ सर्वकामाप्तये यस्माल्लक्षहोमं विदुर्बुधाः ॥ पितॄ
णां वल्लभः साक्षात्भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ग्रहतारावलं लब्ध्वा कृत्वा ब्राह्म
णवाचनं ॥ गृहस्योत्तरपूर्वेण मंडपं कारयेद्बुधः ॥ रुद्रायतनभूमौ वा चतु
रस्रमुदङ्मुखवान् ॥ द्वाहस्तमथाष्टौ वा हस्तान्कुर्यात्विधानतः ॥ प्रागुत
रप्लवां भूमिं कारयेद्यत्नतो नरः ॥ प्रागुत्तरसमां साध्य प्रदेशाम्मंडपस्य तु ॥ शो
भनं कारयेत्कुंडं यथावल्लक्षणान्वितं ॥ नवग्रहमखे कुंडं हस्तमात्रं प्रशस्य
ते ॥ चतुरस्रं समंतात्तु योनिवक्त्रं समेखलं ॥ चतुरंगुलविस्तारा मेखला ॥ त
दूर्ध्वोच्छ्रिता ॥ प्रागुदक्प्रवणा कार्या सर्वतः समविस्तृता ॥ शांत्यर्थं सर्वलोका
नां नवग्रहमखे स्मृता ॥ मानहीनाधिकं कुंडमनेकभयदं भवेत् ॥ यस्मात्तस्मा
त्सुसंपूर्णं शांतिकुंडं विधीयते ॥ अस्माद्दशांगुणश्ये ग्रे द्वौ नाद्देवस्य पं तमयुत
होमांगविधानं ॥ अतो लक्षहोमे नैकहस्तं कुंडं अस्माद्द्वांगुणः प्रोक्तो ल
क्षहोमः स्वयंभुवा ॥ आकृतीमिस्तथान्नेन दक्षिणाभिस्तथैव च ॥ आहुती
मिरितिन समिधाध्यहुतिग्रहणं वासिष्टसंहितायां मयुतहोमादित्रयपुर
स्कारेण तत्राष्टशतादिसंख्याविधानं ॥ अन्नेनेति ब्राह्मणभोजनेन स
र्थः दिहस्तविस्तृतं तच्चतुर्हस्तायतं पुनः लक्षहोमे भवेत्कुंडं योनिवक्त्रं ९

त्रिमेखलं ॥ वक्त्रकंठः योनिश्च वक्त्रं च त्रिमेखलाश्चाविशंते यस्य सर्थः ॥ तस्य
चोत्तरपूर्वेण वितास्तित्रयसंस्थितं ॥ प्रागुदक्प्रवणं तत्र चतुरस्रं समंत
तः ॥ विष्कंभाद्धोच्छ्रितं प्रोक्तं स्थंडिलं विश्वकर्मणा विष्कंभार्धमष्टादशांगुल
निव प्रागुलसंस्थितः निःसंस्थापनाय देवानां वप्रत्रयसमावृतं ॥ द्व्यंगु
लोच्छ्रितो वप्रः प्रथमः समुदाहृतः ॥ अंगुलाद्वयसंयुक्तं वप्रद्वयमथापरि
अंगुलस्य च विस्तारः सर्वेषां कथ्यते बुधैः दशांगुलोच्छ्रिता भित्तिः स्थंडिल
स्यात्तथापरि ॥ तस्मिन्नावाहयेद्देवान्पूर्ववत्कल्पितं बुधैः आदित्याभिमुखाः
सर्वे साधिप्रत्यधिदैवताः ॥ स्थापनीया मुनिश्रेष्ठ नात्तरेण पराङ्मुखाः ॥ गुरु
त्वानधिकं सत्त्वमसंकुलाहुतिमि घृतपसामधनिशरीरस्तुवाहनं परमेष्ठिनः
विषपापहरो नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ पूर्ववत्कुंभमामंत्र्य तदूर्ध्वं होमं समारभे
त् ॥ सहस्राणां शतंतु लासमित्संख्याधिकं पुनः ॥ घृतकुंभवसोर्धारां पातये
दनलोपरि ॥ औदुंबरीमधार्जीं च सर्वशाखाविवर्जितां ॥ बाहुमात्रां स्रुवकं
स्यात ततस्तेभ हव्यो परि ॥ घृतधारां तया सम्यगानरूपरिपातयेत् ॥ स्नानं च
यजमानस्य पूर्ववन्मंत्रवाचनं ॥ स्नानमभिषेकां पूर्ववत् सुतास्ते सादिमंत्रैः
दातव्या यजमानेन पूर्वदक्षिणा पृथक् ॥ कामक्रोधविहीनेन अहि ग्म्यः श

४ तच्चेतसा॥ नवग्रहमखे विप्राश्चत्वारो वेदवेदिनः॥ अथवा त्वृत्विजो शान्तो दा
वेवश्क्रातिको विप्रौ कार्यौ वृपुत्त होमे तु न प्रसज्जेत विस्तरे॥ तद्वा चेदथवा वाप्ये
लक्षहोमे तु ऋत्विजः॥ कर्तव्याः शक्तितस्तद्वच्चत्वारो वापि मत्सराः॥ नवग्रहम
खे सर्वे लक्षहोमे दशोत्तरां॥ दद्यात् मुनिश्रेष्ठ भूषणान्यपि शक्तितः॥ शय
नानि सवस्त्राणि हैमानि कटकानि च॥ कर्णांगुल्यपवित्राणि कटसूत्राणि
शक्तिमान्॥ न मेवं पूजयेद्भक्त्या होता चाचार्यथाविधिः॥ एकमप्यर्चयेद्भक्त्या
ब्राह्मणं वेदपारगं॥ दक्षिणाभिः प्रयत्नेन न बहून्त्वल्पवित्तवान्॥ अनन्तवार्यां
मात्रकर्तृकः प्रयोग उक्तः॥ लक्षहोमस्तु कर्तव्यो यदा वित्तं भवेद्बहुः॥ पुत्रार्थी
लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनं॥ भार्यार्थी लभते भार्यां कुमारी च शुभं पतिं॥ भ्र
ष्टराज्यस्तथा राज्यं श्रीकामः श्रियमाप्नुयात्॥ यं यं प्रार्थयते कामं स वै भवति
पुष्कलः॥ निःकामः कुरुते यस्तु स परं ब्रह्म गच्छति॥ अथ कोटिहोमविधिर्म
त्स्ये॥ तस्मात् शतगुणः प्रोक्तः कोटिहोमः स्वयंभुवा॥ आहुतिभिः प्रयत्नेन दक्षि
णाभिः फलेन च॥ पूर्ववद्ग्रहदेवानामावाहनाविसर्जने॥ होममन्त्रास्तथा
चोक्ताः स्नानदाने तथैव च॥ तथा मंडपवेदीनां विशेषोयं निबोधमे॥ को
टिहोमे चतुर्हस्तं चतुरस्रं समन्ततः॥ योनिवक्त्रद्वयोपेतं तदप्याहुस्त्रिमेख ४

वलाद्युतिः॥ आरोग्यबलसंपन्नो जीवेच्च शरदां शतं॥ ग्रहप्रतिमालक्षणं
मात्स्ये॥ पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः॥ सप्ताश्वरथसंयुक्तो द्विभुज
स्यात् सदा रविः॥ श्वेतः श्वेताम्बरधरो दशाश्वः श्वेतवाहनः॥ गदापाणिर्द्विबाहु
श्च कर्तव्यो वरदः शशी॥ रक्तमाल्याम्बरधरः शक्तिशूलगदाधरः॥ चतुर्भुजो
मेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः॥ पीतमाल्याम्बरधरः कर्णिकारसमद्युतिः॥ खड्ग
चर्मगदापाणिः सिंहस्थो वरदो बुधः॥ देवदैत्यगुरू तद्वत् पीतश्वेतौ चतुर्भु
जौ॥ दण्डिनौ वरदौ कार्यौ साक्षसूत्रकमण्डलू॥ इन्द्रनीलद्युतिः शूली वरदो गृध्र
वाहनः॥ बाणबाणासनधरः कर्तव्योर्कसुतः सदा॥ करालवदनः खड्ग
चर्मशूली वरप्रदः॥ नीलसिंहासनस्थश्च राहुश्चात्र प्रशस्यते॥ धूम्रा द्वि
बाहवः सर्वे गदिनो विकृताननाः॥ गृध्रासनगता नित्यं केतवः स्युर्वरप्रदाः॥
सर्वे किरीटिनः कार्या ग्रहा लोकहितावहाः॥ स्वाङ्गुलेनोच्छ्रिताः सर्वे शत
मष्टोत्तरं सदा॥ याज्ञवल्क्ये॥ ताम्रकात्स्फटिकाद्रक्तचन्दनात्स्वर्णजावु
भौ॥ रजतादयसः सीसात्कांस्यात्कार्या नवग्रहाः॥ ब्रह्मयामले तु तंत्राचु
कारयेत् सानुरजसेन निशाकरं॥ कुजजीवस्त्रीरूपाणि सुवर्णेन तु कारयेद्
दितिविशेषः॥ ॥ अथ लक्षहोमविधिः॥ ॥ मत्स्ये कथितं तु तहो

८८ ति छंदोगपरिशिष्टेपठनं॥ शांतिसूक्तं च तथा शाकुनं कं शुभपौष्टिकं वम
हाराज मुत्तरेणाप्यथर्ववित्॥ पंचभिः सप्तभिर्वापि होमकार्या अपूर्ववित्
दाहृतं सर्वथैरित्यर्थः शाखाप्रश्नपूर्वोक्तापेक्षया॥ स्नानदानेच मंत्रास्यु
स्त एव मुनिसत्तम॥ वसोर्धाराविधानं च लक्षहोम वदिष्यते॥ अनेन वि
धिना यस्तु कोटिहोमं समाचरेत्॥ सर्वान्कामानवाप्नोति ततो विष्णुपदं
व्रजेत्॥ यः पठेच्छृणुयाद्वापि ग्रहयज्ञत्रयं नरः सर्वपापविशुद्धात्मा पदमि
द्रस्य गच्छति॥ अथपदार्था॥ मार्कंडेयः॥ धृ॥ शिरस्नानंतु कुर्वीत दैवं
पित्र्यमथापि वा॥ प्राङ्मुखो दङ्मुखो वापि श्मश्रुकर्म च कारयेत्॥ सएव॥
देवार्चनादिकार्याणि तथा गुर्वभिवादनं कुर्वीत सम्यगाचम्य प्रयत्नोपि
सद्द्विजः व्रद्धमनुः प्राणानायम्य कुर्वीत सर्वकर्माणि संयतः॥ मार्कंडे
सं कल्पविधिवत्कुर्यात्स्नानदानव्रतादिकं॥ तत्राहो गणेशपूजा आदौ वि
नायकपूजा अन्ते च कुलदेवतेति शाखापरिशिष्टात्॥ तत्रोक्ते चाक्रियते कि
चनेतिर्मंत्रलिंगात्॥ ततो नांदीश्राद्ध पुण्याहवाचने॥ गर्भाधानादिसं ८८
स्कारादिविशिष्टा कर्तव्या नु ब्वेपि॥ नहि श्राद्धपुरा कार्यं कर्म दोषवत्तत्त्वा न मि

८

तिकिकांडि स्मरणात्॥ शौनकः पुण्याहवाचनविधिं वक्ष्यामो यथाविधि
प्रयोक्तुः कर्मणा मादावंतेचोदयासि हयो गणेशपूजान्तरत्ववाचारात्॥ छं
दोगपरिशिष्टे॥ कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः॥ पूजनीया प्रयत्ने
न पूजिताः पूजयंति ताः॥ प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखिता वा पटादिषु॥ अथ
वाक्षतपुंजेषु नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः॥ कुड्यलग्नां वसोर्धारां सप्तवारान्घृतेन
तु॥ कारयेत्सच धारावा नातिनीचा न चोच्छ्रिता॥ आयुष्याणि च शांत्यर्थं
जप्त्वा तत्र समाहितः॥ षड्भ्यः पितृभ्यस्तदनु श्राद्धदानमुपक्रमेत्॥ अत्र स
र्वेष्वपि सर्वत्रानुषज्यते॥ तेन गणेशमातृपूजा वसोर्धारा नांदीश्राद्धानां
सर्वकर्मांगत्वं॥ मातृशब्देन गौर्यादिषु मातरो ब्राह्म्यादि मनुष्यमातर
श्चगृह्यन्ते॥ गतातल्पोभिना निषिद्धानुपितृत्वश्राद्ध कर्मीकः विसमाच
रेत्॥ कन्यापुत्रविवाहेषु प्रवेशे नववेश्मनः नामकर्मणि बालानां चू
डाकर्मादिके तथा॥ सीमंतोन्नयने चैव पुत्रादिमुखदर्शने॥ नांदीमुखं
पितृगणं पूजयेत्प्रयतो गृही॥ वामिष्वपि तत्परेनवेदिकं किंचिदाकारी
त्यादिवचनैरुपसंहाराग्रहयज्ञादौ नांदीश्राद्धमिति पाच्य॥ नाष्टकासु

१२ भवेच्छ्राद्धं न श्राद्धमिष्यते ॥ नसोष्यंती जातकर्म प्रोषितागतकर्मस्याति
छंदोगपरिशिष्टस्य वैष्याथ्यापते ॥ ततोभ्युत्विग्वरणं ॥ तेवायुतहोमे च
त्वारो द्वौ वा ॥ नवग्रहमखे विप्राश्चत्वारो वेदवादिनः अथवा ऋत्विजो शां
तोध्यावेक ऋत्विकाविदः ॥ कार्या वायुतहोमे तु न मस्त्रजेन विस्तरः इति मा
त्स्यात् लक्षतु पक्षे ब्रह्माचार्यौ द्वौ चार्त्विजाविति रे मादिः ॥ द्विपक्षे ब्रह्माचार्यो अ
थवाचैकमध्ये वेदविधिना ब्राह्मणसहितः कार्य ॥ लक्षहोमे तु मात्स्यात
दृष्टादशवाष्टौ वा लक्षहोमे प्रिये द्विजः ॥ कर्त्तव्याः शांतिकेतस्मिन् चत्वारो
वाभिमता ॥ आचार्यब्रह्मसहितानान्ये वेयं संख्या ॥ कोटिहोमे तु मात्स्या
एवं द्वादश वा विप्रा [illegible] माध्मानुकल्पने ॥ वासिष्ठसंहितायां तु युतलक्ष
कोटि ॥ होमानुपक्रमस्य षोडश ब्राह्मणानुश्रुतान् एभानृतावैवर्जितान्
तेषां मध्ये श्रेष्ठतममाचार्यं प्रकल्पयेदिति ॥ आचार्यान्नवभ्यश्च ग्रहा
र्चनं फलं तेरस्फक्के नैचाचार्यो एको ब्रह्मा षट् ऋत्विज इति पक्षे छत्र ॥ आस्मिं
पक्षे एकेनाचार्यकर्म कार्यमपरेतमन्वारम्भेरनुपक्रमोपसंहारयोर्विरो
धादित्युक्तं प्रयोगपारिजाते ॥ अयंच पक्षो युतहोमादिरहितनवग्रहम १२

द्व्यंगुलोच्छ्रितां कार्या प्रथमा मेखला बुधैः ॥ त्र्यंगुलोच्छ्रितालद्द्वितीया
परिकीर्त्तिता ॥ उच्छ्रायविस्तराभ्यां च तृतीया चतुरंगुला ॥ चतुरंगुलस्तु
विस्तारः पूर्वयोरपिशस्यते ॥ वितस्तिमात्रा योनिः स्यात् षडष्टांगुलविस्तृ
ता ॥ वितस्तिरष्टकु ऊर्ध्वपरः कूर्मपृष्ठोन्नता मध्ये पार्श्वे रष्टांगुलोच्छ्रिता
गजोष्ठसदृशी तद्वदायत्ताच्छिद्रसंयुता ॥ एतत्सर्वेषु कुंडेषु योनिलक्षण
मिष्यते ॥ मेखलोपरि सर्वत्र जश्व [illegible] भा ॥ वेदी च कोटिहोमेस्या
द्वितस्तीनां चतुष्टयं चतुरस्रा समानत्वस्त्रिभिर्वप्रैः समावृता ॥ वप्रमाणं
पूर्वोक्तं वेदिकायास्तु बोद्धव्य ॥ तथा षोडशहस्तः स्यान्मंडपश्च चतुर्मुख
पूर्वद्वारेषु संस्थाप्य बहृचा वेदपारगाः यजुर्वेदं तथा पश्चिमे तु साम
वेदिना ॥ अथर्ववेदिनं तद्वदुत्तरे स्थापयेद्बुधः ॥ अष्टौ तु होमस्सूर्याचेन
न्यासर्वाभरणभूषणे ॥ त्रिसूक्तैश्च मांस्यानुकल्पने ॥ पूर्वकल्पजपवुध ॥
रौद्रं च पावमानं सुमंगलं ॥ पूर्वतो बहृचः शांतिपटमास्तु दक्षुरवः
शाक्तं रौद्रं च सौम्यं च कूष्मांडं शांतिमेव च ॥ पाठयेद्दक्षिणद्वारे यजुर्वेदि
न ऋत्विजः ॥ सुपर्णमथवै राजमानन्य तत्पुष्टसंहिते ॥ ज्येष्ठसाम तथा शां

ततः स्वस्त्ययनं जपेत् ॥ शारदातिलके ॥ अंगसंकोचयन्ततः प्रविशेद्दक्षिणां
घ्रिणा ॥ नैरृत्यसादिदिवा स्त्रीत्रां ब्राह्मणाद्यांश्च समर्च्चयेत् ॥ हेमाद्रौ तु तोरण
पूजोत्तरं वास्तुपूजोक्ता ॥ मंडपं संप्रविश्याथ तोरणादि प्रपूज्य च ॥ वास्तु
यागं ततः कुर्यात्प्रासादे मंडपेथवा ॥ वास्तुपूजनं सहोमकमहोमकं वा ॥ कृप
दद्यात्पापसाम्यै वलीन्नरेहेदिति बलीमात्रोक्तेः ॥ ततस्तुलापुरुषवन्मंड
पपूजा ॥ ततोग्निस्थापनं ॥ तत्रायुतहोमे एकहस्तं कुंडं ॥ लक्षहोमे द्विहस्तं
चतुर्हस्तं वा ॥ कोटिहोमे षोडशहस्तं मात्स्ये तथोक्तेः ॥ कुंडं च मंडपे शान्
भागेतु दीशानवेदीति हेमाद्रिः ॥ तथाच वेदमंडपाद्बहिर्भागे वोपीठ ॥ व
शिष्टसंहितायामयुतादिहोमप्रकृत्य कुंडं तन्मध्यभागे तु कारयेच्चतुरस्र
कं ॥ कुंडस्यैशानभागे तु पूजावेदी प्रकल्पयदिति स्मृतेः ॥ भविष्ये तु कोटिहोम
प्रकृत्य कुंडस्य पूर्वभागे तु वेदिं कुर्याद्विचक्षण इत्युक्तं ॥ गोभिलेन तु कुंडस्य
प्रागुदीच्यां वा प्राच्यामुत्तरतो वा चतुरस्रं चतुर्हस्तं कर्तव्यं ग्रहपीठकं ॥ श्री
कामः पूर्वतः कुर्यात्पुष्ट्यर्थं दक्षिणेन तु पश्चाद्विजन्मासिद्ध्यर्थं र्थेचोत्तरेण
तु ॥ ईशान्यां सर्वकामाय आग्नेय्यामभिचारके नैरृत्यां पुत्रलाभाय पुष्ट्यर्थं
वायव्येन विस्फुटकं ॥ स्थंडिलपक्षेपि चेदिशावस्य विशेषोत्राचारादिति पारिजा

तः ॥ कोटिहोमे पश्चिमदक्षिणपार्श्वे निद्वयं कार्यं योनिवक्त्रद्वयोपेतं तद्वयं तु हस्ति
मेखलमिति मात्स्यात् ॥ मेखलापोनिर्वक्त्र चेति द्वयमाहु ॥ अग्निस्थापनं च यजमा
नशाखया यः स्वशाखां परित्यज्य परशाखां समाश्रयेत् ॥ अप्रमाणमृषिकृता
सो धेत्तमसि मज्जतीति पुराणोक्तेः ॥ सांगं कर्म विधाय यजमानं प्रति प्रवृत्तेष्व
अग्निष्वलौकिक ॥ गार्ह्ये मोपासनं कुर्यात्सर्वाधानी तु लौकिके ॥ स्मार्त्तं च
लौकिके कार्यं श्रौतं वैतानिकाग्निषु इति स्मृत्यर्थसारात् ॥ कात्यायनानु
स्मार्तोपि ॥ तदुक्तं नेत्रपाल्ले ॥ गोभिलः गृह्ये आरुह्य चैव होतव्यं यत्र योविहि
तोनलः ॥ तथा ॥ शुभपात्रं तु कांस्यं स्यात्तेनाग्निं प्रणयेद्बुधः ॥ तस्याभावे
शरावेण नवेनाभिमुखं च तत्तथा ॥ लक्षहोमे च वन्हिः स्यात् कोटिहोमे
हुताशनः ॥ कर्णादिषु सान्वजनामशांतिकेवरदः सदा ॥ देवीपुराणे भुजोग्र
हविधौ सुप्तिर्लक्षहोमे पराजितः ॥ कोटिहोमे त्रिवो वन्हिः सर्वकामफल
प्रदः ॥ ततो वेद्यां ग्रहस्थापनं ॥ अग्निप्रणयनं कृत्वा तस्यां मावाहयेत्सुरा
निति मात्स्यात् ॥ वशिष्ठसंहितायां ॥ लिखेदष्टदलं पद्मं वेद्यां कोपरि तत्त्वे:
तथा ॥ यथारुचिप्रमाणेन प्रतिमाः कल्पयेत्सुधीः ॥ ग्रहपूजनेव मात्स्या
हवादित्यादिक्रमेणोक्तः बौधायनेन तु रवि भौमशुक्रसोमबुधगुरुसंदादि

१४ क्रमउक्तः आवाहनं च व्याहृतिमात्रेण॥ आवाहयेद्व्याहृतीभिस्तत्रैवाग्नि
कुमारकाविति मात्स्यात्॥ व्याहृत्या चावाहयेत्तु तानिति स्कांदाच्चेति हेमाद्रिः॥ म
हनरते तु आवाहनाद्युपापनं मित्रं॥ अतो व्याहृतिभिरावाह्य तत्तन्मंत्रेण
स्थापनं कार्यमित्युक्तं॥ प्रयोगपारिजाते तु प्रणवत्वादित्तः कृत्वा भूर्भुवः
स्वस्ततः परं चेत्तुर्थ्यानामसंयुक्तं नमस्कारांततयोजितं॥ एवं मंत्रः समाख्या
तो ग्रहपूजाविधायक॥ अनेनावाहनं कुर्यात् दानेनैव वि र्जयेदिति वाम
न वचनाद्ग्रहगायत्र्यापुजनमुक्तं बोधायनेनत्वावाहनवाक्ये पुविन्नो
घ उक्तः किरिटिनं पद्मासनं पद्माकरं पद्मगर्भसमद्युतिं॥ ससोभ्यं ससरज्जु
कलिंगदेशजं काश्यपगोत्रजं विश्वामित्रर्षि त्रिष्टुप्छंदः संरक्तांबररक्ता
भरणभूषितं सुगंधानुलेपनं रक्तध्वजपताकिनं मुकुटकेयूरशोभित
मारूढरथं दिव्यमेरुं प्रदक्षिणीकुर्वाणं ग्रहमंडले प्राविष्टमाधिदेवताग्नि
सहितं प्रत्यधिदेवतेश्वरसहितं रक्तवर्णं मेउत्पूर्वाभिमुखमादित्यमा
वाहयामि॥ किरीटिनं रक्तमाल्यांबरधरं रक्तो भूलगदाधरं चतुर्भुजं मेष
गमनं भवतीदेशजं वासिष्ठगोत्रजं जमदग्न्यर्षि जगती छंदः संरक्तांबरधरं दे
वं रक्ताभरणभूषितं रक्तगंधानुलेपने रक्तछत्रध्वजपताकिनं मुकुटके १४

यूरेपि भवति युक्तं तत्रैव अत्र च धेन्वादिर्न वा ग्रहदक्षिणा न चमूयो देसा
हेमाद्रिरुक्तः कोटिहोमे पद्धिकलकालानुरोधेन समाप्तिः॥ श्रीग्रमिष्टा तत्
विंशति चतुर्विंशति यद्वा त्रिंशत्च ततः षष्टिशतं वाप्नु लिखोवणुयाति कलि
चो भविष्यात्तरे विनि यो जद्विजास्तत्र शालसंख्या ॥ यात्तमः अलाभे
तु बहुनां च यथा लाभे नियोजयेत्॥ न संख्यानियमश्चात्र ब्राह्मणानां
नवोत्तमः॥ न कालनियमश्चैवस्येछ्यापद्व उच्यते॥ जापकाद्वारपाल
श्च सर्वपक्षेषु भिक्षा गतिहेमाद्रिः ततो मधुपर्कैः संपूज्य मधुपर्केण त्र्य
त्विजः कर्म कारयेत्॥ अपूज्य कारयन्कर्म किल्बिषेणैव युज्यत इति
विश्वामित्रोक्तेः पूर्वोक्तमात्स्योक्तेश्च लिंगे वस्त्रयुग्मं तथा प्रदं केयूरं कर्ण
भूषणं॥ अंगुलीभूषणं चैव मणिबंधस्य भूषणं॥ कंठाभरणयुक्तानि प्रारं
भ धर्मकर्मणः॥ पुरोहिताय दत्वाथ ऋत्विग्भ्यश्चापि दापयेत्॥ अप्सरोजल
पात्र॥ मात्स्य॥ यजमानसपत्नीकः पुत्रपौत्रसमन्वितः पश्चिमद्वारमाश्रित्य
प्रविवेशय्यागमंडपं॥ सग्रहं॥ समंततश्च सिद्धार्थकिरणात्साग्निमंत्रतः
प्रतिष्ठा सारे॥ सर्वतः पंचगव्येन प्रोक्षयेद्यागमंडपं॥ आपोहिष्ठात्र्यचेनैव

१५ तंमारुह्य रथं दिव्यं मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वाणं ग्रहमंडले प्रविष्टमधिदेवताविष्णु
सहितं प्रत्यधिदेवतानारायणसहितं बाणमंडले ईशाभिमुखं सौम्यमावाहया
मि॥ किरीटिनं पीतांबरवर्णं चतुर्भुजं दंडिनं वरदं साक्षसूत्रकमंडलुं सिंधुदेश
जमांगिरसगोत्रजं वाग्मीष्टर्षिमनुष्टुप्छंदसं पीतांबरं पीताभरणभूषितं पीत
गंधानुलेपनं पीतछत्रध्वजरथपताकिनं मुकुटकेयूरशोभितमारुह्य रथं दि
व्यं मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वाणं ग्रहमंडले प्रविष्टमधिदेवतेंद्रसहितं प्रत्यधिदेव
ता ब्रह्मसहितं पीतं दीर्घचतुरस्रमंडले उदङ्मुखं गुरुमावाहयामि॥ किरी
टिनं मित्रनीलसमद्युतिं शूलधरं वरदं गृध्रवाहनं सौराष्ट्रदेशजं काश्य
पगोत्रजं जमदग्निं गायत्रीछंदसं कृष्णांबरधरं कृष्णाभरणभूषितं कृष्ण
गंधानुलेपनं कृष्णछत्रध्वजरथपताकिनं मुकुटकेयूरमणिशोभितमा
रुह्य रथं दिव्यं मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वाणं ग्रहमंडले प्रविष्टमधिदेवताप्रजापति
सहितं प्रत्यधिदेवतायमसहितं धनुर्मंडले प्रत्यङ्मुखं शनैश्चरमावाह
यामि॥ किरीटिनं करालवदनं खड्गचर्मशूलगदाधरं सिंहासनं छेप
र्वदेशजं पैठीनसीगोत्रजं मांगिरसर्षिमनुष्टुप्छंदसं कृष्णांबरधरं कृष्णा
भरणभूषितं कृष्णगंधानुलेपनं कृष्णछत्रध्वजरथपताकिनं मुकुटके १५

यूरमणिशोभितमारुह्य रथं दिव्यं मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वाणं ग्रहमंडले प्रविष्टम
धिदेवतासर्पसहितं प्रत्यधिदेवतानिरृतिसहितं कृष्णं शूर्पमंडले दक्षिणा
भिमुखं राहुमावाहयामि॥ धूम्रान् द्विबाहून् गदाधरान् विकृताननान् गृ
ध्रवाहनान् मध्यदेशजान् जैमिनिगोत्रान् गौतमर्षिकान् अछंदसान् चि
त्रांबरधरान् चित्राभरणभूषितान् चित्रगंधानुलेपनान् चित्रछत्रध्वजरथपता
किनो मुकुटकेयूरमणिशोभितानारुह्य रथं मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वाणान् ग्रहमंडले
प्रविष्टानधिदेवतान्प्रत्यधिदेवताचित्रगुप्तसहितान् ब्रह्मपिंगलान् ध्वजमं
डले दक्षिणाभिमुखान् केतूनावाहयामि॥ मात्स्याद्युक्तावाहनप्रकारस्तु
प्रयोगे दर्शयिष्यते॥ तत्र सोमादयः आदित्याभिमुखाः एव स्थाप्या नासाभिमु
खाः॥ भौमः प्रत्यधिदेवतया गुर्वधिदेवतया च भौमगुर्वोरादित्येन व्यवधाना
पत्तेरिति हेमाद्रिः॥ सूर्यादीनां मंडलाद्या काकरण्यलदुक्तपुजे वाहनपक्ष एतेस
एव॥ मत्स्ये होमेष्वग्निकुंडस्थापनं वेदिः पूर्वस्यामिति मदनरत्ने उत्तरत उपरिमले
ग्रहस्य दक्षिणे पार्श्वे स्थापयेदधिदेवतां॥ ग्रहस्योत्तरपार्श्वे तु न्यसेत्प्रत्यधि
देवतां॥ वसिष्ठसंहितायां॥ शनेः पश्चिमतः स्थाप्यो विनायकमथार्चयेत्॥
तस्य दक्षिणतः स्याद्दुर्गा जातवेदसस्तथा॥ वायुश्च दक्षिणे कोणे दीशं मंत्रेण वा

१५ र्चयेत्॥ दक्षिणे तस्य वा काद्या मार्दिमलस्य वार्चयेत्॥ अश्विनौ दक्षिणे तस्य
कार्यविधोऽयमर्च्चा॥ उत्सले परिमले॥ ततो विनायकं दुर्गां वायुमंबरमश्विनौ॥
आत्मनश्च स्वसाधैर्मंत्रैः प्रागादितैर्यजेत्॥ प्रयोगपारिजाते॥ पश्चा प्राकूल
मारभ्य दत्तामग्रे तु क्रमान्न्यसेत्॥ इंद्रादिक्ले कपालाश्च तत्तन्मंत्रैः प्रपूजयेत्॥ व
सिष्ठसंहितायामपी प्राग्दिक्पूजोक्ता॥ लोकपालक्षेत्रपालादीनां चावाहन
मानिसं॥ द्वात्रिंशादितिमात्स्योक्तेः॥ केवलग्रहमखे त्वधिदेवतादीनामप्यनिसं
या तव नृसार्दितिरत्नुक्तेः॥ कोटिहोमे तु देवतासु विशेषो भविष्ये॥ ब्रह्माणं पूर्व
भागे तु मध्ये देवं जनार्दनं पश्चिमे च तथा रुद्रं स्कंनु मुत्तरतस्तथा॥ स्कंनु स्कंदं॥ त
तो ग्रहान् तु क्तोपचारैः पूजयेत्॥ वसिष्ठः॥ उपचाराणि सर्वेषामपि शुक्लासितैः
सह॥ गंधाभावे शुक्लं गंधपुष्पाभावे सुगंधकं॥ धूपाभावे गुग्गुलुः स्यात्तगव्या
भावे तु मिश्रकं॥ पंचामृतं गवामेव मिश्रकं न कदाचन॥ ततः कलशस्थापनं त
त्र विशेषो वाशिष्ठे॥ पंचत्वक्पल्लवोपेतं तंत्रतो धिसमन्वितं॥ एषामभावे तु
द्रव्यासर्वौषध्यः प्रकीर्तिताः॥ ततश्चाज्यभागांते होमः॥ मार्कंडेये॥ संपूजये
त्ततो वह्निं दद्याच्चैवाहुतीः क्रमात्॥ पृथ्वीचक्रोदये देवी नदि पुराणयोः॥ होमे
भोजने काले च संध्ययोरुभयोरपि॥ अन्यथा चार्चनं पुनरावाहनं न तु सद्

स्फुरमाणि शोभितं मार्कस्य रथं दिव्यं मेरुं प्रदक्षिणी कुर्वाणं ग्रहमंडले प्राचि
ष्टमधिदेवताभूमिसहितं प्रत्यधिदेवतास्कंदसहितं त्रिकोणरक्तमंडले द
क्षिणाभिमुखमंगारकमावाहयामि॥ किरिटिनं श्वेतवर्णं चतुर्भुजं दं
डं वरदमक्षसूत्रकमंडलूकीकटदेशजभार्गवगोत्रजं शौनकर्षिपंक्तिछंदसं
श्वेतांबरधरं श्वेताभरणभूषितं श्वेतगंधानुलेपनं श्वेतध्वजपताकिनं मु
कुटकेयूरशोभितं मारस्य रथं दिव्यं मेरुं प्रदक्षिणी कुर्वाणं ग्रहमंडले प्रातिष्ठ
मधिदेवतेंद्राणीसहितं प्रत्यधिदेवतेंद्रसहितं शुक्रं पंचकोणमंडले प्राङ्मु
खं भार्गवं शुक्रमावाहयामि॥ किरिटिनं श्वेतांबरधरं दंडाक्षश्वेताभरणं ग
दापाणिं द्विभुजं मा भ्रुयभाग मात्रिगोत्रमात्रेयर्षिमनुष्टुप्छंदसं श्वेतांबरा
धरं श्वेताभरणभूषितं श्वेतगंधानुलेपनं श्वेतध्वजपताकिनं मुकुटकेयूर
शोभितं॥ मारस्य रथं दिव्यं मेरुं प्रदक्षिणी कुर्वाणं ग्रहमंडले प्रविष्टमधिदेवता
सहितं प्रत्यधिदेवतोमासहितं सोमं चतुरस्रमंडले प्रसन्नं सोममावाहया
मि॥ किरिटिनं पीतमाल्यांबरधरं पीतवर्णं खड्गगदाचर्मपाणिं सिंहस्थं वरदं मग
धदेशजमात्रिगोत्रजं भारद्वाजर्षिं बृहतिछंदसं पीतांबरधरं पीताभरणभू
षितं पीतगंधानुलेपनं पीतध्वजरथपताकिनं मुकुटकेयूरशोभि

२८ देवयोहितिवासिष्ठेतु ॥ द्विधाश्चैवाधिदेवस्यापंचानां चैवपंचधा ॥ द्विधाःद्वेतिथो
वेत्सर्थः ॥ पंचानां गणेशादीनां पंचधा एकैकेत्सर्थः ॥ पंचपंचेत्यर्थ इति केचित् ॥
ततश्चादिहोमपारिजाते स्कान्दे लोकपालाश्च तत्तन्मन्त्रैः प्रपूजयेत् ॥ तत्र मन्
त्रैर्जपं कुर्यात्ततो होमं समारभेत् ॥ समिल्लघुविशेषो मात्स्ये होतव्या मधुसर्पि
र्भ्यां दध्ना चैव समन्विताः ॥ वासिष्ठे तु हुनेद्राज्यात्स्वामी धर्मस्कन्धके ॥ ततो युता
दिहोमे ॥ वासिष्ठे ॥ ततो व्याहृतिः कुर्यात्तिलहोममयन्ततः ॥ अथायोयुतहोमः
स्याल्लक्षहोमो द्वितीयकः ॥ तृतीयः कोटिहोमः स्यात्त्रिविधो ग्रहयज्ञकः ॥ एक
रात्रं त्रिरात्रं वा पञ्चरात्रमथापि वा ॥ द्विगुणं वा त्रिगुणं वा ततो ब्राह्मणभोज
न ॥ समापयेत्तावद्दिनमेव भक्त्या समन्वितः स्वेच्छयायत्तउच्यत इति भविष्यो
त्तरोक्तेः ॥ कालनियमोऽपि मिताद्रिहोमव्यतिरेकेणायुतादिसंख्यापूरणीये
ति हेमाद्रिः ॥ नृसिंहपुराणे ॥ ततो व्याहृतिभिः पश्चाज्जुहुयात्तु तिलादिकं ॥ पा
वत्सर्पत्तेसंख्या लक्षं वा कोटिरेव वा ॥ होमद्रव्यं वदन्त व्रीहीयवतिलाज्यत्तंभ ॥
व्याहृतिभिरयुतादिहोमं चग्रहवेदेवतानां ग्रहयज्ञस्कन्दोक्तेरिति केचित् ॥ पिता
महचरणास्तु जाग्निवायुसूर्यप्रजापतयो देवता इत्याहुः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वरिति
तिस्रो व्याहृतयो जपे ॥ आमिश्रं होमाति समिश्रं तु था स्याल्लमास्यत इतिवा २८
क्याध्वरत्समस्ताभिर्होमरतियोगपारिजाते ॥ मदनरत्ने तु ॥ समस्ताभिरेव व्याहृ

तिर्होमाग्निवायुसूर्याश्च देवता इत्युक्तं ॥ अयुतादिहोमे वार्त्विज एव कर्तार इति
कश्चित्तन्न ॥ द्विगद्वयपक्षे आचार्यस्य होमकर्तृत्वात् ॥ कोटिहोमे चाविशेषो भ
विष्ये ॥ पूर्णे पूर्णे सहस्रे तु दद्यात्पूर्णाहुतिं शुभाम् ॥ गोभिलीयो ॥ न मुक्तकेको जु
हुयात् मानेपाति तजानुकः ॥ उत्तानेनैव हस्तेन अंगुष्ठाग्रेण पीडितं ॥ संहतांगुलि
पाणिस्तु वाग्यतो जुहुयाद्धविः ॥ तुलाहृा नवद्वारणलजप ॥ वासिष्ठे ॥ ततो ज
पादिनुजुहुयात्पूर्णाहुतिमथाचरेत् ॥ शौनकः ॥ अयाश्वेसादिमिर्तुत्वा समुद्रा
हूर्मिरित्यृचा ॥ संततामाज्यधारां तां पूर्णाहुतिमथाचरेत् ॥ अथाश्चिंतिश्चरा
स्वः प्रायश्चित्तापलक्षणं ॥ मात्स्ये ॥ पूर्णाहुतिं च मूर्धानं दिव इत्यभिपातयेत् ॥
आग्नेपूर्णाशामूर्धानं दिवमन्त्रेण संक्षेपणं च धारया ॥ दद्यादुच्छाय पूर्णां वै नापवि
स्पकरान्वित ॥ वासिष्ठसंहितायां ॥ मन्त्रेण सयत्नेजानश्रतिपूर्णाहुतीहुनेत् ॥
वसोर्धारायां कुंभमूलेयवमात्रछिद्रं कर्तव्यमित्युक्तं हेमाद्रौ ॥ अयुतहोमे न
वसोर्धारा मात्स्ये लक्षहोमप्रकरणे एव तदाटात् ॥ वासिष्ठसंहितायां ॥ स्वस्ति
कं कल्पयेत्सम्यक्कुण्डस्येशानभागतः ॥ यजमानाभिषेकार्थं तत्र भद्रासनं न्यसे
त् ॥ प्राङ्मुखस्योपविष्टस्य यजमानस्य तत्र च ॥ अभिषेकं ततः कुर्युः ॥ साच्यपी
ठोऽव्याप्तविजः विविधैर्मंगलैर्घोषैः स्तुतमाधजैः तततत स्याभिषिंच

१८ स्यरक्षार्थं बलीमुत्क्षिपेत् ॥ दिग्विदिक्षु विचित्रान्नैर्दीपैर्नाराजपेत्ततः ॥ शुक्ल
माल्याम्बरधरः शुक्लगंधानुलेपनः ॥ ततो मंडलमागत्य ध्यायेदग्निसुतान्न
तान् ॥ प्रत्येकं इति मन्त्रैश्च रुष्या सुष्पाञ्जलिस्ततः ॥ आचार्याभ्यो नवभ्यश्च ग्रहा
र्चनफलं ततः ॥ सामि दाज्ञवर्ण्यानां चर्तिजहोमफलं चयेत् ॥ ब्रह्मणे कुंभपूजा
यां चार्चनस्य फलं चयेत् ॥ गणपक्षेत्रपाकेभ्यो दुर्गाहिव्यागदेवताः तासां ज
यफलं सम्यग्लक्ष्मीयागजस्य पूर्वकं ॥ प्रयोगपारिजाते वामनः ॥ आचार्य
प्रभृतिभ्यश्च ग्रहार्चनफलं ततस्त्यक्त्वा समिदाज्येतिश्लोका पठित्वा
न् ॥ स एव ततस्तेभ्यो यथाशक्ति दातव्या दक्षिणा ततः आचार्यो ध्वजापता
केभ्यो ब्रह्मणेभ्यश्चापि तुष्टये ॥ आज्यतिरीक्ष्य दत्वा च ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
तत्रैवाश्वलायनः ॥ एकमेकाहुतौ विप्रं होम त्वन्ते न भोजयेत् ॥ असामर्थ्ये
ध्यमेश्चापि विप्रमेकं शताहुतौ ॥ सहस्रं स्यहुत्वे चैकजघन्योपि प्रभोजयेत्
तस्याद्यानुमरालो यो दक्षिणां चात्रमेवं च जपैः प्रणामैः स्तोत्रैश्च तोषयद्गुर्
ये हानम्भा विप्यान्ते ॥ ततः समाप्तं यसेतु कारयेत्सुमहोत्सवं शंखतूर्यनि
नादैश्च ब्रह्मघोषरवेण च ॥ ॥ अथ पितामहकृतो युक्ते होमादि प्रयोगः ॥
कर्मसंकल्पगणेशपूजनपुण्याहवाचनमातृकापूजनं नान्दीश्राद्धं च कृत्वा सं १८

कल्पं ॥ हेमाद्रौ देवीपुराणे ॥ गणाधिपनयेद्याग्रमथ्या तु वराहुतिः ॥ अन्यथा
विफलं विप्र भवतीहन संशयः ॥ भविष्ये ॥ प्रणवादिमिश्चनहिंगे ॥ स्वाहाकारां
तयोजितैः जुहुयात्सर्वदेवानां वेधायेद्वोपकल्पिताः अनेककर्तृके होमे प्र
त्याहुतिस्त्यागस्य कर्तुं मन्त्राभ्यां तास वेदेवता उद्दिश्य सर्वद्रव्याणि विद्दिष्टस
कृत्यागः कार्य इति हेमाद्रिः ॥ पारिजाते आश्वालायनः जुहुयात्समित्रान्नेनां
भिर्जुमिर्यथाक्रमं ॥ तत्रैवस्कांदे ॥ अष्टोत्तरं तु साहस्रं शतमष्टाधिकं तथा
अष्टाविंशतिमष्टौ वा एकैकस्य तु होमयेत् ॥ वासिष्टः आदौ तु समिदाज्यैः
पृथगष्टोत्तरशतं ॥ इयं वसंख्या दिविधे पिग्रहमखे प्रधानदेवतानां विशेषपर
त्वे प्रमाणाभावात् ॥ चरौ तु कटुतिपक्षोपि मात्स्ययाज्ञवल्क्याभ्यामुक्तः यत्रोक्तं
मात्स्ये ॥ होतव्यं च घृताक्तं च चरुभक्ष्यादिकं ततः ॥ चरुशब्देनखण्डोदना
दिरुच्यते ॥ तथा च पारिजाते आश्वलायनः ॥ गुडोदनं पायसान्नं संयावक्षी
रषाष्टिकं ॥ दध्योदनं घृतान्नं च चरुसरं मांसचित्रकं ॥ इत्येतानि हवींषि स्युः समि
त्संख्यासमाहुती ॥ भक्ष्यपदेन शष्कुल्यादि दृष्टपूर्ते अधिदेवतादि होमो प्युक्तो
हेमाद्रौ वरुणां चसमिद्वृश्चसर्पिषाचातिलैः क्रमात् ॥ तत्र मंत्रैश्च होतव्याः
क्रमान्नरधिदेवता ॥ अत्र संख्याच्छल्प परित्रि थे पारिजाते प्रधानदशांशेन पार्श्वे

१२ न्नातायनो कलीकांता विन्नांता प्रण वाहिनी ॥ सती सुम नानंद ॥ सुभद्रेति
प्रागाद्यतानवरेखा वत्सरा ॥ हिरण्या सुव्रता लक्ष्मी विभूति विमला प्रियाज
याकाल विन्नो करत्फुरगा यता नंतद्यतामध्ये कोष्ठचतुष्टयमेकीकृत्य
कोणे पुरेखा वलादेवता आवाहयेत् ॥ मध्यमपदचतुष्केतत्पद ब्रह्माणं ॥
पूर्वपदद्वये दक्षिणस्तने अर्यमणं दक्षिणपदद्वये जठरदक्षिणे विवस्वत ॥
पश्चिमपदद्वये जठरवामे मित्र ॥ उदक्पदद्वयं वामस्तने पृथ्वीधरं ॥ आग्नेप
दार्थयोर्दक्षिणहस्ते सावित्र सावित्रौ ॥ नैऋतपदार्थयोर्वणमध्ये योर्वि
बुधाधिपजयो ॥ वायव्यपदार्थयोर्वामहस्ते राजयक्ष्मरुद्रौ ॥ ईशान
पदार्थयोरुरो मुखे आपापवत्सौ ॥ ईशानपदे दक्षिणार्धे शिरसि शिखि
नं ॥ तद्दक्षिण सार्धपदे दक्षिणनेत्रे पर्जन्य ॥ तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणश्रोत्रे
जयंत ॥ तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणांसे कुलीशायुधं तद्दक्षिण पदद्वये दक्षि
णबाहौ सूर्य ॥ तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणबाहौ सत्यं दक्षिण सार्धपदे दक्षि
णपदे भृशं तद्दक्षिणार्धपदार्धे दक्षिणप्रबाहौ आकाशं ॥ तदाग्नेयमर्धे
दक्षिणप्रबाहौ वायु ॥ तत्पश्चिमसार्धपदे दक्षिणमणिबंधे पूषं ॥ तत्पश्चि
मपदद्वये दक्षिणपार्श्वे वितथं ॥ तत्पश्चिम पदद्वये दक्षिणपार्श्वे गृहक्षतं ॥ त १८

त्पश्चिमपदद्वये दक्षिणोरौ यमं ॥ तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिण जानौ गंधर्वं ॥ तत्प
श्चिमसार्धपदे दक्षिणे जंघायां भृंगराज ॥ तत्पश्चिमनैऋत्यपदार्धे दक्षिण
स्फिचि भृंग ॥ तदुत्तरार्धपादयोः पितृन ॥ तदुत्तर सार्धपदे वामस्फिचि दौवा
रिकं ॥ तदुत्तर पदद्वये वामजंघायां सुग्रीवं ॥ तदुत्तर पदद्वये वाम जानौ पुष्प
दंतं ॥ तदुत्तरपदद्वये वामोरौ वरुण ॥ तदुत्तर पदद्वये वामपार्श्वे असुरं ॥ तदु
त्तरसार्धपदे वामपार्श्वे शोषं ॥ तदुत्तरे वायव्यपदार्धे वाममणिबंधे पापे ॥ त
त्प्राग्पदार्धे वामबाहौ अहिं ॥ तत्प्राक्पदद्वये वामकूर्परे मुख्य ॥ तत्प्राक्प
दद्वये वामबाहौ भल्लाटकं ॥ तत्प्राक्पदद्वये वाम बाहौ ॥ तदंसे सोमं ॥ प्र
तत्प्राक्पदद्वये वामांसे सर्पं ॥ तत्प्राक्सार्धपदे वामे श्रोत्रे अदितिं ॥ तत्प्रा
गर्धपदे वामनेत्रे दितिं ॥ उत्तरे वास्तोष्पते इति वास्तुमाते मातृविरिं चरकी
विदारी पूतना पापराक्षसी ॥ इति स्कंध अर्यमणं जंभक पिलिपिंछ ॥ त
तः सर्वा संपूज्य मध्ये द्वादशाने कुंभसंस्थाप्य मंडलाग्रेण यसबलीन्दत्वा
याचमानेन राक्षसोग्रे नतिसत्यावरुप वेष्टयेत् ॥ ततः पूर्वस्यामाग्नि मीडे
पुरोहितं मिति सुद्दृढं तोरणमावाध्य संपूज्य तत्र राहु बृहस्पतीसंपूज्य ॥
कुंभं संस्थाप्य ध्रुव पूजयेत् ॥ ततो दक्षिणे इषे त्वेति सुभद्रनारणमा

२० धवाग्रसूर्य्यागारकोणे तत्र सप्तमकलशं संस्थाप्य धरां प्रपूजयेत्॥ मश्विममेजा
याहीति सुकर्मतोरणमावाह्य तत्र श्रुत्कर्णधौम्रस्य कलशं संस्थाप्य तत्र वा
कूपातिं प्रपूजयेत्॥ उत्तरे ग्नोर्दीरितिमुत्तरतोरणमावाह्य सोमकेतुं शानी
अस्य कलशं संस्थाप्य विन्ध्यं प्रपूजयेत्॥ ततः पूर्वद्वारे कलशद्वयं संस्थाप्य त
त्रैरावतं संपूज्य ऋग्वेदः पद्मपत्राक्षो गायत्र्यः सोमदेवतः अत्रिगोत्रस्तु विप्रेन्द्र
त्र्यक्षिकुले मेमखे भवेति द्वारे वेदिनो ऋत्विजो हर्त्ताग्नीमाल्यरतिसंजप्य ध्यात्वा
पूर्वस्मिन् सर्वा प्रसिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रधरामरेशः॥ सुवीजमानोप्सरस्ता
तणेन रक्षाधरं नौम्य गवन्नमस्ते भो इन्द्र इहागच्छ स्वाहा श्रुचिशीघ्रान् इति पी
तां पताकां ध्वजं चाच्छेत्य मातारमिति रं संपूज्य ऐरंद्रं सुरपतिः श्वेतो वज्रहस्तो
महाबलः॥ शतयज्ञाधिपो देवो तस्मै नित्यं नमो नमः इति नत्वा माषभक्तवलिं द
त्वा वामेत॥ तत आग्नेयकलशं संस्थाप्य पुण्डरीकमष्टलं च संपूज्याग्निं ध्यात्वा॥ ए
ह्येहि सर्वामरहव्यवाह मुनिप्रवीरैरभिजुष्टतेजो वत्ता लोकगणेन सार्धं ममा
ध्वरं पाहि कवे नमस्ते॥ आवाहयाम्यग्निं हूतमिति रक्तां पताकां ध्वजं चारोप्याग्नि
संपूज्य आग्नेयः पुरुषो रक्तः सर्वदेवमयोव्ययः। धूमकेतु रजोध्यक्षस्तस्मै
नित्यं नमो नमः इति नत्वा वलिं समर्प्यार्चयेत्॥ ततो दक्षिणे कलशं संस्थाप्य वा
मनं दिग्गजं संपूज्य पल्लवे दि नाकालिजो कालराक्षेपजुर्वेदस्त्रैष्टुभो विष्णुदेव २०

त्वाचार्य्यब्रह्मर्त्विग्वरणं कुर्य्यात्॥ तत्र मंत्रः॥ आचार्य्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादि
नां बृहस्पतिः॥ तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन्नाचार्य्यस्त्वं कुरु प्रभो॥ यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा
सर्ववेदधरः प्रभुः॥ तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् ब्रह्मा द्विजपते भव॥ अस्य यानिष्य
तो भवंता पृथिवीं त्वया॥ सुप्रसन्नाः प्रकुर्वन्तु शांतिकं विधिपूर्वकं॥ ततः स
र्वान् मधुपर्केणार्चयेत्॥ ततो यजमानो जलपूर्णकलशहस्तो भद्रं कर्णेभिरिति
मंडपं प्रदक्षिणीकृत्य पश्चिमद्वारेण प्रविश्य यत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रि
तं सर्वदा॥ स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु॥ अपक्रामंतु भूता
नि पिशाचाः सर्वतो दिशाः॥ सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्म समारभे इति गौ
रसर्षपान्॥ विकीर्य्य शुची वो हव्या इति त्र्यंचेनापोहिष्ठादिमंत्रैश्च भूमिं प्रो
क्ष्य स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमिति मंत्रद्वयं जपेत्॥ ततो मंडपपक्ष्म तत्रैर्जत्ये वास्तु
वेदिकायां वेदीशान्नादिकोणवलुष्टो विशां तु भूतदेवनागलोकपालाश्च स
र्वेन॥ अस्मिन् मंडपे वे तिष्ठंतु॥ आयुर्बलकराः सदा इति मंत्रेण चतुरः शंकून्
रोपयित्वा अग्निभ्योप्यथ सर्पेभ्यो ये च तत्समाश्रिताः॥ तेभ्यो वलिं प्रयच्छामि पु
ण्यमोदनमुत्तमं इति नैऋत्यकोणपार्श्वे माषभक्तवलिं दत्वा सुवर्णादिशलाकया

२१ नम इति इति नत्वा बलिं समर्प्य चामेत्॥ ततो वायव्यां कलशं निधाय तत्रोपु
ष्परं तं सिन्दूरार्घ्यं चावाहयेद्वायुं ध्यात्वा एह्येहि यज्ञे मम रक्षणार्थं मृगाधिरू
ढः सह सिद्धसंघैः॥ प्राणाधिपः कालकवेः सहाय गृहाण पूजां भगवन्न
मस्ते इत्यावाहयेद्वायो वायुमिति धूम्रापताकाध्वजं बोधिं स संपूज्य वायुमा
काशगं चैव पवनं गेन हति॥ आवाहयामि यत्तोस्मिन्पूजेयं प्रतिगृह्यतां॥ ज
नाकाशो महोजाश्च यश्चाहृष्टगातिरिर्विभुः॥ तस्मै पूज्याय जगतो वायवे हं नमो
नमो इति नत्वा बलिं दत्वा वामेत्॥ ततउत्तरे कलशं द्वादय संस्थाप्य सार्वभौममृ
गाजं संपूज्य अर्थं वे विष्टरे त्रिजो वदन्नथो अथर्ववेदानुष्टुभो रुद्रदैवतः वैश्र
पाय नं विप्रेन्द्र ऋालि कलं मेम स्वेति भवेतियत्वा ऋग्वेदे वीरिति संपूज्य
सोममगारकं ध्यात्वा एह्येहि यज्ञेश्वर यज्ञ रक्षा विधत्स्व नक्षत्रगणेन सा
र्धं॥ सर्वौषधीभिः पितृभिः सहैव गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते इत्यावाह्य
पश्चेति हरितापताकां ध्वजं बोधिं स संपूज्य सर्वनक्षत्रमध्येषु सोमा रा
जा व्यवस्थितः नमो सोमाय देवाय नक्षत्रपतये नमः इति नत्वा बलिं दत्वा
वामेत्॥ ततः ईशान्यां कलशं निधाय सुमती केम गजच संपूज्य ईशा
नं ध्यात्वा एह्येहि विश्वेश्वर नस्त्रिशूल कपाल खट्वांगधरेण सार्धं लोके २१
न पूतेश्वर यज्ञसिध्ये गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते इति आवाहयभिलाप

वसवित रीति श्वेतापताकाच ध्वजं बोधिं स संपूज्य वृषस्कंधसमारूढ श्वे
त कल्लोलि लोचन॥ आवाहयामि यत्तोस्मिन्पूजेयं प्रतिगृह्यतां॥ सर्वाधि
पो महादेव ईशानः शुक्लईश्वरः॥ शूलपाणि विरूपाक्षस्तस्मै नित्यं न
मो नम इति नत्वा बलिं दत्वा चामेत्॥ ततः ईशान पूर्वयोर्मध्ये जनं ध्या
त्वा एह्येहि पाताल धरा मरेन्द्र नागगनाकिन्नरगीयमानाः यक्षोरगे
न्द्रामररोक सपैः न तंस्त्वा ध्वरमस्य हि यामि सा वाह्य श्वेता पताका
ध्वजं बोधिं सायं गौरि ति संपूज्य योसावनंतरूपेण ब्रह्माण्डस चराचर
पुष्पवद्धारयेन्मूर्ध्नि तस्मै नित्यं नमो नमः इति नत्वा बलिं दत्वा वामेत्॥ त
त पश्चिम नैरृत्योर्मध्ये ब्रह्माणं ध्यात्वा॥ एह्येहि सर्वाधिपते सुरेन्द्र लोके
न सार्धं पितृदेवताभिः॥ सर्वस्य धातास्यमितप्रभावो विशाधरेनः॥ सन
तं शिवाय ब्रह्मन्जजुतानमिति रक्तापताकाध्वजं बोधिं स संपूज्य॥ पद्मयो
निश्चतुर्मूर्तिर्वेदवासः पितामहः॥ यज्ञाध्यक्षश्चतुर्वक्त्रस्तस्मै नित्यं नमो
नम इति नत्वा बलिं दत्वा चामेत्॥ ततो मंडपमध्ये इंद्रस्य दक्षे इति महाध्व
जं संपूज्य तत्र ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्माणे संपूज्य मंडपस्तम्भेषु सर्वेभ्यो न
मः॥ वेदोपुकिमरेभ्यो नमः॥ पदेपदे नगेभ्यो नम इति संपूज्य पूर्वस्यां कि

२२ किंचिद्भूमिमुपाश्रित्य त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि-चराणि-चा ब्रह्मावि
ष्णुशिवैः सार्धं रक्षां कुर्वंतु तानि भो देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः
ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च॥ सर्वे ममाध्वरे रक्षां युकुर्वन्तु मुदान्वि
ताः॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च क्षेत्रपालो गणैः सह॥ रक्षंतु मंडपं सर्वे घ्नंतु र
क्षांसि सर्वतः॥ त्रैलोक्यस्थेभ्यः स्थावरेभ्यो भूतेभ्यो नमः॥ त्रैलोक्यस्थे
भ्यश्चरेभ्यो भूतेभ्यो नमः॥ ब्रह्मणे विष्णवे॥ शिवाय देवेभ्य गंधर्वेभ्यः य
क्षेभ्य॥ राक्षसेभ्यः॥ पन्नगेभ्य ऋषिभ्यः मनुष्येभ्यः॥ देवमातृभ्यो नम
इति संपूज्य बलिं दद्यात्॥ तत आचार्य उपरि मेखलायां श्वेतायामिं द्रवि
ष्णुरिति विष्णुं मध्यमायां रक्तायां ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्माणं तृतीयां
कृष्णायां कद्रुद्रायेति रुद्रं योन्यां गौरीर्मिमायेति गौरीं च संपूज्याग्निं॥
प्रतिष्ठाप्य ग्रहवेद्यां देवता आवाहयेत्॥ यथा॥ आकृष्णेन हिरण्य
रूपः सविता त्रिष्टुप्॥ सूर्यावाहने विं॰ ॐ भूर्भुवः स्वः कालिंगदेशोद्भ
व काश्यपगोत्र सूर्य इहागच्छ इह तिष्ठ आप्यायस्व गौतमः सोमो गायत्री २२
ॐ भूर्भुवः स्वः यमुनातीरोद्भव आत्रेय सोम॥ अग्निर्मूर्धा विरूपांगारको गायत्री

तः काश्यपपरस्कन्दे प्रेम्णात्रिकूल मे भव स्व भवेति यत्वा इयेत्वेति संपूज्य
नत्वा यसंध्यात्वा॥ एह्येहि वैवस्वत धर्मराज सर्वामरैरर्चित धर्ममूर्ते॥ शुभा
शुभानंदशुचामधीश शिवाय नः पाहि मखे नमस्ते इत्यावाह्य यमाय गोरि
ति कृष्णां पताकां ध्वजं वा छित्स्य यमाय सोमप्रमिति संपूज्य महोमहिषमारू
ढ दंडहस्तमलबृद्धं॥ आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन्पूजयं प्रतिगृह्यतामिति न
त्वा बलिं दत्वा वामत॥ ततो नैर्ऋत्यां कलशं संस्थाप्य तत्र कुसुदुजयेयेचसं
पूज्य निर्ऋतिं ध्यात्वा एह्येहि रक्षोगणनायकस्त्वं विशालवेतालपिशाचसं
घैः॥ ममाध्वरं पाहि पिशाचनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्नमस्ते इत्यावाह्य मोद्गु
णरति नीलां पताकां ध्वजं संपूज्य निर्ऋतिं खड्गहस्त च सर्वलोके कृपा
वनं॥ आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन्पूजेयं प्रति गृह्यतामिति नत्वा बलिसमर्प्पि
त्वामेत॥ ततः पश्चिमकलशं संस्थाप्यां जमदग्निगातुं संपूज्य सामवेदी नादरेसि
जो सामवेदरूप पिंगाक्षो जागतः शुक्रदेवतः भारद्वाज रूपविभ्यः गालिकृत
मंमखेत वेति वृत्वा भजायाहीति संपूज्य वरुणं ध्यात्वा एह्येहि यादोगणवा
रिधीनां गणेन पर्जन्यसहाप्सरोभिः॥ विद्याधरेन्द्रामरगीयमान पाहि त्वम
स्मान भगवन्नमस्ते इत्यावाह्य मम वरुणे तिश्वेतां पताकां ध्वजं वा प्रियस संपूज्य
पाशहस्तं च वरुण पर्णसापतिमाश्वरं॥ आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन्वरुणाय नमो

इंद्रास्त्रिष्टुप् इंद्राणी वृषाकपिरिंद्राणी पङ्क्तिः प्रजापते हिरण्यगर्भः प्र
२३ जापतिस्त्रिष्टुप् आयं गौः सर्पराज्ञी सर्पा गायत्री ब्रह्मजज्ञानं वामदेवो
ब्रह्मा त्रिष्टुप् ततः उत्तरतः गणानां त्वा गृत्समदो गणपतिर्जगती जा
तवेदसे कश्यपो त्रिष्टुप् नववायो व्यश्व आंगिरसो वायुर्गायत्री आदि
त्यस आकाशो गायत्री एषो उषा प्रस्कण्वोऽश्विनौ गायत्री यद्वाराहे स्त
राविनायकः नैरृत्ये वास्तुराहो दक्षिण आकाशं केलो दक्षिणेऽश्विनौ -
ततः उत्तर क्षेत्रस्य वामदेवः क्षेत्रपालोऽनुष्टुप् वातोष्पतिस्त्रिष्टुप् ततो
लक्षकोटिहोमयोः सप्तध्वनिशरीरस्थ वाहनपरमेष्ठिनः विषतापहरानि
त्यमतः शांतिप्रपच्छमेइति मंत्रेण इमिंत्रवरुणमिति वाग रत्नं तमुत्तर आ
वाह्यदिक्पालान्स्वदिक्षु तन्मंत्रैरावाहरवेः पूर्वे शेषसोमाग्रे वासुकिंभौ
माग्रे तक्षकबुधान्तरे कर्कोटकगुरुत्तरे पद्मशुक्रान्तरे महापद्मं शनिपश्चि
मे शंखपालं राहोः पुरः कंबलं केतोः पुरः कुलिकं स्थापयेत् ततः पूर्वे
अश्विन्यादिसप्तनक्षत्राणि विष्कंभादिसप्तयोगान् बवं च बालवकरणे
सप्तद्वीपानि ऋग्वेदं वक्षः दक्षिणे पुष्यादिसप्तनक्षत्राणि धृत्यादिस २३

सप्तयोगान् कौलवतैतिलकरणे सप्तसागरान् यजुर्वेदं च पश्चिमे स्वात्या
दिसप्तनक्षत्राणि वज्रादिसप्तनक्षत्राणि योगान् गरवाणिजे करणे सप्त
पातालानि सामवेदं च उत्तरे अभिजिदादिसप्तनक्षत्राणि साध्यादिसप्तयोगा
न् विष्टिकरणं भूरादीन् सप्तलोकान् अथर्ववेदं च सप्तवायव्यध्रुवा
सप्तपीश्च ततो यथावकाशं गंगादिसप्तसरित सप्तकुलाचलान् अष्टौ
वसून् द्वादशादित्यान् एकादशरुद्रान् एकोनपंचाशन्मरुतान् षोड
शमातृः षड्ऋतून् द्वादशमासान् द्वे अयने पंचदशतिथीः षष्टिसंव
त्सरान् सुपर्णान् नागान् सर्पान् यक्षान् गंधर्वान् विद्याधरान् अप्सरसः
रक्षांसि भूतानि मनुष्यान् इति कोटिहोमे तु वेदेः पूर्वे ब्रह्मा धर्मध्वजनादि
नः पश्चिमे रुद्रः उत्तरे स्कंदः तदस्त्रं गृहं वेद्यां वा ह्य पुरुषसूक्तेन षोडशो
पचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् आदित्या वसवो रुद्रा मरुतो लोकपालास्तथा
ब्रह्मा जनार्दनश्चैव शूलपाणिर्भगो क्षता अत्र संनिहिताः सर्वे भवंतु मख
भागिनः पूजां गृह्णंतु सर्वत्र मया भक्त्योपपादितां कुर्वंतु च शुभं सर्वे यज्ञ
कर्तुः समीहितां इति ततो वेदिशान्यां कुंभं संस्थाप्य वरुणं संपूज्य देवतानव

सर्वादेवति संप्राथ्य चाधानं कुर्यात् चक्षुषी आज्येने संतुसुक्त नवग्रहान
२८ षडष्टाविंशत्सष्टान्यतमसंख्याभिः समिच्चर्वाज्याहुतिभिरधिदेवताप्रत्य
प्रधान देवान् नाह्निमापि वा समिच्चर्वाज्याहुतिभिः नवग्रहानयुतलक्षको
ट्यन्यतरसंख्याभिर्यवव्रीहीघृततिलान्यतराहुतिभिः शेषेणस्विष्टकृत
मित्यादि चर्वाज्याहुतीरेकैव सर्वेषामिति पक्षे तथाह्येवः लक्षकोटिहो
मयागे रत्नं तमष्टहस्तादिसंख्यया समिदाहुतिभिः कोटिहोमे ब्राह्मणादीनां गर्भ
उदलं चर्वेकाहुतिपक्षे न वस्थाली दामधर्मश्च लक्षहोमादेर्बहुदिनेसा
ध्यत्वे चरुस्विष्टकृद्भ्यादिनं एव कार्यः यावद्धोमप्रतिदिनं ग्रहपूजा कार्या
कोटिहोमे प्रति सहस्रं पूर्णाहुतिरिति होम समाप्तौ चाग्निसंपूजास्विष्टकृदा
दिप्रायश्चित्तहोमां तेन हुत्वा भोः समेनादिग्भ्यो लोभ्यो वेदे समता नवग्रहेभ्यो
वेदे रुत्तरतो विनायकादिस्सभ्यो गरुत्मते च तत्तन्नाम्ने माषभक्त बलिं दत्त
क्षेत्रपाल बलीं दुर्बाहस्त्रेणन भद्रेण वा चतुष्पथ क्षेपयेत् ततः प्रक्षाल्ये
तपादो धारयाग्रहीतेन वतुरत्ली तेन वीसवस्त्रं नालिकेरादिस्यतेनपूर्णा
हुतिं कुर्यात् तत्र मंत्राः समुद्रा दूर्मिरिति त्वच स्य गोम तमो वामदेवोग्निस्त्रि २८
ष्टुप् मूर्धानं दिवो वार्ते स्यसोपसरदा जो वैश्वानरास्त्रिष्टुप् पुनस्त्वाग्निर्व

ॐ भूरवतोसमुद्भवभारद्वाजसगोत्रभौम उद्बुध्यध्वं बुधः सौम्योबुध
स्त्रिष्टुप् ॐ भूर्मगधदेशोद्भव आत्रेयसगोत्रबुध बृहस्पतेऽग्त्स मबोबृ
हस्पतिस्त्रिष्टुप् ॐ भूः सिंधुदेशोद्भव आंगिरससगोत्रबृहस्पते शुक्रः पा
राशरः शुक्रोद्विपदाविराट् ॐ भोजकटदेशोद्भवभार्गवसगोत्रशुक्र शा
माग्निरिरिपिटिः शनिरुष्णिक् ओं भूः सौराष्ट्रदेशोद्भवकाश्यपगोत्रशनै
श्चर कया नो वामदेवोराहुर्गायत्री ॐ भूराटीनापुरोद्भव पैठिनासिस
गोत्रराहो केतुं मधुच्छेदाः केतवो गायत्री ॐ भूअंतर्वेदासमुद्भवजैमि
निसगोत्रकेतो अथादिदेवा त्र्यंबकं वसिष्ठो रुद्रोनुष्टुप् गौरिर्मिमाय
दीर्घतमा उमाजगती यदक्रंदो दीर्घतमास्कंदस्त्रिष्टुप् विष्णोर्दीर्घतमा
विष्णुस्त्रिष्टुप् ब्रह्मजज्ञानं वामदेवो ब्रह्मात्रिष्टुप् इंद्रं वो मधुच्छंदा इंद्रो
गायत्री यमाय सोमायमोपमोनुष्टुप् मोषुणः कण्वकालो गायत्री उ
पोवाजप्रकण्वश्चित्रगुप्तायन्त्री अथप्रत्यधिदेवाः अग्निंकाण्वो मेधा
तिथिरग्निर्गायत्री अप्सुमेमेधातिथिरापोनुष्टुप् स्योना मेधातिथि
र्भूमिर्गायत्री इदं विष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री इंद्रश्रेष्ठानिग्त्समग

नकरभटकृतेशांतिसारेलक्षहोमादिपद्धतिः अथकोटिहोमशतमु
२५ खादिभेदा हेमाद्रौभविष्योत्तरे शताननोदशमुखोद्विमुखैक
मुखस्तथा चतुर्विधोमहाराजकोटिहोमोविधीयते कृत्वाकुंडशतं
दिव्यंयथोक्तंहस्तसंमितं एकैकस्मिंस्ततःकुंडेदशविप्रान्नियोजयेत्
पंचखातनशणीतत्रोसर्वतःपरिमाविते होमंकुर्युर्द्विजाःसर्वेकुंडेकुंडे
यथोदितं अत्रसर्वेतिकर्तव्यताप्रपूर्ववत् कुंडानांहस्तमात्रतापता
द्विशीघ्रग्राहिद्रव्यविषयातिलयवाहोतु अयुतेलक्षहोतव्येकुंडस्याद्ध
स्तमात्रकंद्विगुणलक्षहोमेचतुर्गुणामितिवाक्यात् लक्षार्धेत्रिकुंडकं
उलक्षहोमेचतुःकरमितिअविरोधाव तथान्याचार्यानैऋत्यंकुंडेग्नि
प्रतिष्ठापयेत् ततस्तमग्निमन्येषुऋत्विजःप्रणयेयुःपृथगाघारादिक
रंतिकृत्वावाद्धव्य अथाहुतिमाणमितिकात्यायनोक्तेः अत्रचस
हस्रंब्राह्मणसंख्याऋत्विग्विषया इतिशतमुखः यद्वाहदशमुखःकार्य
कोटिहोमोमहामतविप्राणांद्विशतीतत्रसुविस्तजनियोजयेत् अत्रचै
कस्मिनकुंडेदशलक्षहोमऋत्विजांविशतिश्च कुंडपंचकंप्रोक्तंशताल २५
क्षायुतोक्रमात् इतितंत्रोतरोक्तेः शेषंपूर्ववत् इतिदशमुखः अथके

उदर्पकृत्वाविभज्यचाविभावसुं होमंकुर्युर्द्विजश्रेष्ठाःसहस्रविधिपूर्व
केशतंतत्रनियोज्यंस्यात्द्विप्राणांप्रविभज्यवै यद्वामासेवाकार्यं कालं
उपस्थिते तदर्धंतुद्विमुखःकार्यःकोटिहोमोविचक्षणैः अत्रयंवात्र
द्वत्विजःप्रतिकुंड अन्यल्लाग्वत् इतिद्विमुख अत्रमंडपेविशेषोभावि
ष्योत्तरे उत्तमशतहस्तंतुतदर्धेनतुमध्यमं जघन्यंतुतदर्धेनशक्ति
कालाद्यपेक्षया शतमुखेशतहस्तदशमुखेमवाढस्तः द्विमुखे
पंचाविंतिहस्त २ तहस्त ५ मंडपेदशहस्तानशतकोष्टकान्कृत्वा त
न्मध्येशतद्विहस्तानिकुंडानिकुर्यात् एवपरासुखद्विमुखयोरपीति
अथादित्यशांति मदनरत्ने भविष्योत्तरे आदित्यवारहस्तेनपूर्वंग्रहवि
चक्षण मंत्रोक्तविधिनासर्वंकुर्यात्कजादिकंरवे प्रत्येकंसप्तनक्तानि
कृत्वाभक्तिपरोऽनरः ततस्तुसप्तमेमासेकुर्याद्ब्राह्मणभोजनं भास्क
रस्तुद्दिसौवर्णंकृत्वायभेनमानवः ताम्रपात्रेस्थापयित्वारक्तपुष्पैःपूज
येत् रक्तवस्त्रयुगच्छत्रोपानद्युगोन्वितं घृतेनस्नापयित्वाचलड्डु
कानिनिवेद्यच होमंघृततिलैःकुर्यात्द्विनाम्नाचमंत्रवित् साग

धोष्टौत्तरशतमष्टाविंशतिरेव च होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना चैव घृते
२६ न च समिधोर्कसमिधः मंत्रेणानेन विदुषे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् आदि
देव नमस्तुभ्यं सप्तसप्ते दिवाकर त्वं रवे तारयस्वास्मान् संसारभवसाग
रात् सूर्यपीडासु घोरासु कृता शांतिः शुभप्रदः इत्यादित्यशांतिः अथ
चंद्रशांति तत्रैव नक्षत्रे त्रासु संगत्य सोमवारे विचक्षणः अनेनैवोक्त
विधिना कुर्यात्पूजादिकविधाः सप्तमन्तु ततः प्राप्ते कुर्याद्ब्राह्मणभो
जनं सप्तमे नक्के कांस्यपात्रेथ संस्थाप्य सोमं रजतसंभवं श्वेतवस्त्र
युगच्छन्नं श्वेतपुष्पैः प्रपूजितं पादुकोपानहौ छत्रं भोजनासनसंयु
तं होमघृततिलैः कुर्यात्सोमनाम्नाथ मंत्रवित् समिधोष्टोत्तरशत
मष्टाविंशतिरेव वा होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना चैव घृतेन च समिधः
पालाशस्य दध्यन्नाद्री खरं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् कृत्वा सोमं ध्यत्व
सर्थः मंत्रेणानेन राजेंद्र सम्यग्भक्त्या समन्वितः महादेवजा नवल्लीपु
ष्पगोक्षीरपांडुरं सोम सौम्यो भवास्माकं सर्वदा ते नमो नमः एवं कृ
ते महासौम्यो भवस्माकं सर्वदा ते नमो नमः एवं कृते महासौम्य सोपस्कृ २६
ष्टिकरो भवेत् इति चंद्रशांतिः अथांगारकशांतिः तत्रैव स्वाद्यामं

रुद्रादि त्यास्त्रिष्टुप् पूर्णादर्वि विश्वेदेवाः शतक्रतुरनुष्टुप् सप्त ते अग्ने स
मिधा नाग्निर्जगती धामत्ते वामदेव आपो जगती इदमग्नये वैश्वानराय वसुरु
द्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवते अग्नये अद्भ्यश्च नमस्तोति त्यागः अथ वसोर्धारापा
तयेत् तन्मंत्रः औं अग्निमीळे इतिन्नचानां मधुच्छंदा अग्निर्गायत्री वीर्षी नुक
मितिषण्णां दीर्घतमा विष्णुस्त्रिष्टुप् आ नष्पितरग्निष्वदात्ता नागत्स्तु महो रु
द्रस्त्रिष्टुप् स्वादिष्टयेतिद्वयानां मधुच्छंदाः पवमानसोमो गायत्री महावै
श्वानरमेष्टे साय निच पूर्णपात्रविमोकादिकर्मशेषं समाप्य सार्द्धिकं स्नुव
संपादनं कृत्वा कुंडस्थानभागे स्वस्तिकोपरि भद्रासनस्थितं यजमाने गृहे श्रा
द्धेकेन समुद्रज्येष्ठा इत्यादिभिः सुरास्त्वामभिषिंचंतु मिश्राभिषिंचेत् अत्र पत्नी वामे
ततो यजमानः सर्वौषधीभिरनुलिप्य स्नात्वा धेन्वादि दक्षिणा पूर्वोक्तमंत्रे द
द्यात् ये अयुतहोमे एकैकं लक्षहोमे दश दश कोटिहोमे शतं शतं स्व
र्णमस्त वसुवर्णेन समकर्तव्य मुख्याभावसुवर्णं दद्यात् ततो द्वारजापके
भ्योन्येभ्यश्च यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा पूर्वस्थापितदेवताः संपूज्याचार्याय
दत्वाग्निं संपूज्य विभूतिं धृत्वा गच्छ गच्छेत्यग्निं विसृज्य ब्राह्मणान्संभोज्य कर्म स
माप्य वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा नत्वा श्रुत्वा कारयेत् इतिग्रि

चन्दनं शंखवन्यस्तानि दत्वानं च चन्द्रदोषविनाशनं खदिरं देवदारुं चातितिला
न्यातिलान्यामलकानि च पूर्णकुंभे फलेरोप्ये भौमपीडाविनाशनं नदीसं
२९ गमतीर्थानि तन्महासति तानि च न्यस्तानि कुंभपात्रे हैमे बुधपीडाविनाश
न मोहपेन्नमये जौतुबरं तथा बिल्ववटमामलकं तथा न्यस्तं तु कुंभे
सौणवर्णे जीवपीडाविनाशनं गोरोचनामृगदः शंखपुष्पा शतावरि बिल्व
स्ताराजते कुंभे शुक्रपीडाविनाशनं तिलान्यापान्यिपं गुग्गुलं च गंधपुष्पं त
थैव च न्यस्तं काष्ठीयसे कुंभे सौरिपीडाविनाशनं गुग्गुलं हिंगुलं तालं
शुभाचैवमनाशीला शृंगवमहिषं न्यस्ये राहुपीडाविनाशनं तालहरिता
लं च राहवे विहितां राजन्य वैतालपं मदं तथा छागक्षीरं खड्गपात्रे केतुपीडावि
नाशनं ग्रहस्नानमिदं प्रोक्तं सर्वथा शांतिशांतं इति ग्रहस्नानानि अथ ग्रह
योगशांति मदनरत्ने यामले अथातः संप्रवक्ष्यामि ग्रहयोगाख्य शांति
कं एकर्क्षे तिमिरांशौ वा एकराशावथापि हेने शशी सूर्ये समायुक्ते ग्रहत्रय
समान्विते दुर्भिक्षादिभयं चैव चतुर्ग्रहसमान्विते महारोगभयं राष्ट्रक्षयो
यदि विनाशनं पंचग्रहसमायोगे दुर्भिक्षसंकटादिकं नृपवैरं गर्भनाशो २९
जायते जननाशनं ग्रहषट्समायोगे मंत्रिणामरणं भवेत् पश्चश्वादिभयं

सर्वसकाशादिजनक्षय पशुतो विनाशो वामतो भयमथापि वा सप्तग्र
हसमायोगे क्षितीवधरणाधवे जगत्प्रलयमेवापि तदा निर्मनुषं जगत् स
र्वस्यापि प्रतिस्त्रिश्चैव ग्रहयोगो महाद्भुतः विनाचन्द्रेण वा योगेपि जगत्प्रलयका
रणं न दृष्टं जातजंतूनां महारोगो महाभयं अथ नाशस्यानलाशो मानवा
निर्भयपीडनं षण्मासाभ्यंतरे चापि आयुर्हीनिः श्रियस्तथा जन्माष्टकौ द्वादशे
राशौ चतुर्थे पंचमेपि वा पूर्वोक्तफलमेवात्र स्याच्छांति प्रयत्नतः कुर्या
द्दोषानुसारेण वित्तशाठ्यं न कारयेत् तत्र ग्रहकृति कृत्वा सौवर्णे न प्रयत्नतः
सुवर्णस्य तदर्धेन पादेनापि कनीयसी ग्रहस्यैकैकशस्त्वत्र ग्रहयोगप्रमाण
तः कारयेत् कुंभमकं वा निर्व्रणं सुदृढं नवं ग्रहस्यैशानदिग्भागे शुद्धदेशे स
मस्थले कुंडे वा स्थंडिले वापि होमं कुर्याद्विधानतः तस्य एव पूर्वोत्तरे दे
शे पूजास्थानं प्रकल्पयेत् चतुर्हस्तहस्तमात्रं स्थंडिलं तंदुलेन तु लिखे
त्कूलाकृतिं तत्र स्थापयेत् प्रतिमा ततः अधिप्रत्यधिदेवाभ्यां दक्षिणोत्तर
तः क्षिपेत् उत्कृष्टगंधैस्तथा पुष्पैस्तत्तन्माल्यैः फलैरपि तत्तद्व्रतोक्तमं
त्रेण पूर्वोक्तेनैव पूजयेत् ग्रहपूजादिकं कृत्वा नैवेद्यांतं समर्पयेत् ततो
होमं प्रकुर्वीत स्वगृह्योक्तविधानतः चतुर्थ्यंते प्रकुर्वीत कलशस्थापनं ततः

पूर्वोक्तेन विधानेन शुद्धयाला यपूजयेत् पंचामृतपंचगव्यं पंचत्वच चक्ष्य
चूपल्लवं तत्रमंत्रेर्विनिक्षिप्य औषधानि विनिक्षिपेत् तत्र कुहोक्तवि
३० धिना मूलान्याहृय निक्षिपेत् अभिंगे वीरुणे वा पि कलशं पूजयेद्गुरुः त
त्र कुहोक्त विधिना तत्तन्मंत्रेहुनेद्ध चर्वाज्य जुहुयात्स्वशक्तितोहुतिमथा
चरेत् अथास्विष्टकृतं हुत्वा होमशेषं समापयेत् भद्रासनोपविष्टस्य यज
मानस्य ऋत्विजे कलशस्थादकेनैव समभिषेकं समाचरे योगग्रहोक्तमंत्रै
श्च अधिप्रत्यधिमंत्रनः नवग्रहोक्तमंत्रैश्च जातवेदादि पंचकैः त्रियंबकेन
मंत्रेण क्षेत्रस्यपतिना अपि यतइंद्रभय नैव लोकपालाष्टकैरपि सुरास्त्वा
इतिमंत्रेण येन देवा इयः क्रमात् अनेश्च पुण्यसूक्तैश्च अभिषेकं समाच
रेत् अभिषेकाप्लुतं वस्त्रमावार्य्यापानि वेदयेत् ततः शुक्लांबरधरः कु
र्यादाशावलोकने ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्याद्धेनुशं स्वां पि चक्रनपि तद्भावेय
थाशक्तिरण्यमपि दापयेत् ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्यथाविभवं सारतः
॥ ॥ इति दिनकरभट्टकृते शांतिसारे ग्रहयोगशांतिः॥ ॥अ
थ उत्पूजा मदनरत्ने स्कांदे कन्याविवाहकालेतु शुद्धिर्यस्या न विद्यते ब्रा ३०
ह्मणस्यापनयने यस्य स्यादुःस्थिता गतः दुःस्थितं प्राप्तः स्वेभिः पूजां गुरोः का

र नमोस्तुते प्रसादं कुरु देवेश दीनस्य प्रणतस्य च शनैश्चर उवाच परितु
ष्टोस्मि ते वत्स स्तोत्रेणानेन सांप्रतं वरं वरय भो वत्स येन यच्छामि वांछितं पिप्प
लाद उवाच अद्यप्रभृति नो पीडा बालकानां रविनंदन त्वया कार्या महाभाग
नस्य कीया कथंचन यावद्वर्षाष्टकं ज्ञातं मम वाक्येन सूर्यज स्तोत्रेगाने
नयोन्यस्तां ब्रूयात्सात रुद्रपालिततः तस्य पीडा न कर्तव्या त्वया भास्करनं
दन अष्टमिका यागे तावकेसंस्थिते नरा सार्द्धमसवर्षपर्यंतं दद्याद्द्राज
न्मद्वितीयराशिभिर्यः शनैश्चरयोगः सार्धाष्टमिका तव धारेतु संप्राप्ते पाति
तां स्तोत्रमं पठतान् शाल्काद्दधाति नो तस्य पीडा कार्या त्वया विभो कृष्णांगाय
स्तु विभायनवाद्देशो नपश्यति अर्धाष्टमीकपापीडा तस्य कार्या त्वया नच संज्ञा
भीसमिद्भिर्यो होमं तवोद्देशोनवर्तयेत् तथा दृश्याति तैश्चैव कृष्णपुष्पानुले
पनैः पूजां करोति यस्तस्य धूपं वै गुग्गुलं देहेत् कृष्णवस्त्रेण संवेष्ट्य सोजा
तस्य त्वथा व्यथा सूत उवाच एवमुक्तः शनिस्तेन वाडपिप्येव जल्पंश्च नार
दं समनुज्ञाप्य जगाम निजसंश्रयं इति शनैश्चरशांतिः अथ नवग्रहस्नाना
नीत त्रैव विष्णुधर्मे माजिष्ठा भद्रमातंग कुंकुम रक्तचंदनं पूर्णकुंभे स्थितेना
श्च सूर्यस्नानविधीयते भद्रमातंगगजमदः उशीरस्याद्रीप च कुंकुमरक्त

तेनात्त गृहाणार्घ्यं बृहस्पते अर्घ्यं दत्त्वा सुरेशाय जपहोमं समर्पये
त् भक्त्या यत्ते सुराचार्य होमपूजादिसत्कृतं तत्त्वं गृहाण शांत्यर्थं बृह
३१ स्पते नमो नमः मंत्रेणानेन संकल्प्य पश्चात्सप्रार्थयेन्नृप जीवो बृह
स्पतिः सूरिराचार्यो गुरुरांगिरा वाचस्पतिर्देवमंत्री शुभं कुर्यात्सदा स
दा मम सर्वोपचारसंयुक्तां प्रतिमां तां युधिष्ठिर प्रणम्य च गवा युक्ता
माचार्याय निवेदयेत् अथाचार्यस्तु नियतो वेदवेदांगपारगः यज
मानं सपत्नीकं शांतं चित्तं जितेंद्रियं कुंभोदकं गृहीत्वा तु मंत्रैरेतैः प्र
सिंचयेत् इमापोथ मंत्रेण नामाग्निमंत्रस्तथा आपोषधीश्चाव
तीकुष्माण्डैश्चाभिषेचयेत् पश्चात्संभोजयेद्विप्रान्यथाशक्त्या युधिष्ठि
र संक्रांता वापि कौंतेय तथा स्वाभ्युदयेषु च कुर्वन्बृहस्पतेः पूजाम
भीष्टफलमाप्नुयात् संक्रांतौ गुरुसंक्रांतौ इति गुरुपूजाविधि
अथ प्रतिशुक्रादिशांति तत्रैव मात्स्ये अथातः शृणु भूपाल प्रतिशु
क्र प्रशांतये पात्रारंभेवसाने च तथा शुक्रोदयेपि च शुक्रपूजां प्रक ३१
र्तव्या तान्निशामय भारत राजते चाथ सौवर्णे कांस्यपात्रेथवा पुनः

शुक्लपुष्पांबरयुते श्वेततंदुलपूरिते निधाय राजतं शुक्रं शुचिमुक्ताफला
न्वितं महाश्वेत सभासुक्त सामगाय निवेदयेत् नमस्ते सर्वलोकेश नमस्ते
भृगुनंदन कवे सर्वार्थसिध्यर्थं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते इत्येवमर्च्य कौंतेय
प्रणिपत्य विसर्जयेत् एवं शुक्रोदये कुर्याच्छात्रादिषु च भारत तद्वद्बृहस्पते
पूजां प्रवक्ष्यामि युधिष्ठिर सौवर्णपात्रे सौवर्णममरेज्यं पुरोहितं पीतपु
ष्पांबरधरं चरु वा स्नातोथ सर्पिषा पालाशं स्वच्छ भंगेन पंचगव्यतिलेन
तु भंगः पल्लवः पीतांबरावस्त्रोनो घृतहोमं तु कारयेत् प्रणम्य च गवा
सार्धं ब्राह्मणाय निवेदयेत् नमस्ते गिरसां नाथ वाक्पते ते बृहस्पते क्रू
रग्रहैः पीडितानां मम शांत्यै नमो नमः संक्रांता वापि कौंतेय यात्रास्वभ्यु
दयेषु च कुर्वन्बृहस्पतेः पूजां सर्वान्कामान्समश्नुते अथवा मौक्तिका
न्येव सुवृत्तानि बृहंति च भार्गवांगिरसोर्विप्रो तानेव प्रतिपादयेत् ॥ ५
इति दिनकरभट्टकृते शांतिसारे प्रतिशुक्रादिविधिः अथ ग्रहणशांति
मात्स्ये यस्य राशिं समासाद्य भवेत् ग्रहणसंभवः स्नानं तस्य प्रवक्ष्या
मि मंत्रौषधिसमन्वितं चंद्रोपरागं संप्राप्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं संप्रा

प्येर्थ्यंचतुरोविप्रान् शुक्लमाल्यानुलेपनैः पूर्वमेवोपरोगस्य समानीयौ
३२ षधीर्दिक्षु स्थापयेच्चतुरः कुंभानग्रतः सागरानिच गजाश्वरथ्यावल्मी
कसंगमाद्ह्रदगोकुलात् राजद्वारप्रदेशाच्च मृद्मानीयानिक्षिपेत् पंच
गव्यंपंचरत्नंपंचपल्लवं रोचनंपद्मकं शंखंकुंकुमरक्तचंदनं शुक्तिस्फ
टिकतीर्थांबुसिद्धार्थसर्षपगुग्गुलून् मधुकदेवदारुंतु विष्णुक्रांतां तान्द्रीला
वतीं वलांचसहदेवीचनिशाद्वितयमेवच एतत्सर्वं विनिक्षिप्यकुंभे
ष्वावाहयेत्सुरान् सर्वेसमुद्राः सरितस्तीर्थानिजलदानद्यः आपान्तु
यजमानस्यदुरितक्षयकारकाः योसौवज्रधरोदेव आदित्यानांप्रभुर्म
तः सहस्रनयनश्चेन्द्रो ग्रहपीडांव्यपोहतु मुखंयः सर्वदेवानांसप्तार्चि
रमितद्युतिः चंद्रोपरागसंभूतामाग्नेः पीडांव्यपोहतु यः कर्मसाक्षी
लोकानांधर्मोमहिषवाहनः यमश्चंद्रोपरागोत्थां ग्रहपीडांव्यपोहतु
रक्षोगणाधिपः साक्षीनीलांजनसमप्रभः खड्गहस्तोतिभीमश्चग्रहपीडां
व्यपोहतु नागपाशधरोदेवः सदामकरवाहनः सजलाधिपतिर्देवोग्रह
पीडांव्यपोहतु प्राणरूपोहिलोकानां सदाकृष्णमृगप्रियः वायुश्चंद्रो ३२
परागोत्थां ग्रहपीडांव्यपोहतु योसौनिधिपतिर्देवः खड्गशूलगदाधरः

र्घ्यविधिंचकृत्स्नंभावितैः मदंतीकामपुष्पाणि पात्रं पत्राद्रां वर्षपाः म
दंतीपृथिकाकामोदमनवदक्षः गुडूचीवाप्यपामार्गं विडंगंत्रां वरीवनीव
च सहदेवीविष्णुक्रांतासर्वौषध्यः शतावरीकुष्टमांसीहरिद्रेद्वेमुरासै
लयचंदनं वचाकर्पूरमुस्तंचसर्वौषध्यः प्रकीर्तिताः तथैवाश्वक्षम
गाच्चपंचगव्यंजलंतथा नूतनंसोदकुंभंचपीतवस्त्रसमान्वितं पंचरत्ने
समासुक्रमीशान्यांस्थाप्यचानलात् या ओषधीतिमंत्रेण सर्वास्ताओ
न्विनिक्षिपेत् कुंभस्योपरिभागेतुस्थापयेद्वाद्बृहस्पतिं सुवर्णपात्रेसौ
वर्णीमतिमांतुयुधिष्ठिर कारयेत्तुयथाशक्त्याविनशाठ्यविवर्जितः पीत
वस्त्रयुगच्छन्नायित यज्ञोपवीतिनीं पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैस्ततोहोमसमाच
रेत् समिधोश्वत्थवृक्षस्य होमार्थं तदनन्तरं तिलव्रीहियवांश्चैवहो
तव्यंचयथाक्रमं बृहस्पतेतिमंत्रेण ऋषिच्छंदः समान्वितं ततोहोमा
वसानेतु पूजयेच्च बृहस्पतिं पीतगंधैस्तथापुष्पैर्धूपदीपैश्चभक्ति
तः दध्योदनंचनैवेद्यं फलताम्बूलसंयुतं नमआंगिरसानाथवाक्पतेप
बृहस्पते क्रूरग्रहैः पीडितानामभयंतायनमोनमः पूजयित्वासुराचार्यं
पश्चादर्घ्यंनिवेदयेत् गंभीरदृढरूपायदेवेज्यसुमतेप्रभो नमस्तेवाक्प

मय सूर्यग्रहे बिंबं च हेमजं तुरंगरथगोभूमितिलसर्पींश्च काचनं का
३३ लविवेकेपि सुवर्णनिर्मितं नागस्तिलं कांस्यभाजनं सदक्षिणं सवस्त्रे
च ब्राह्मणाय निवेदयेत् सौवर्णं राजतं चापि बिंबं कृत्वा स्वशक्तितः उपरा
गभवे तु राहुच्छिदे विनायकमर्चयेत् मंत्रस्तु तमोमय महाभीम सोमसू
र्यविमर्दन हेमताराप्रदानेन मम शांतिप्रदो भव विधुंतुद नमस्तुभ्यं सिंहि
कानंदनाच्युत दानेनानेन नागस्य रक्ष मां वेधजाद्भयात् मदनरत्ने
तु स्नानमात्रमुक्तं दूर्वांकुरे शीरशमीद्रीला [illegible] सर्वौषधिपंचग
व्यैः स्नानं विदध्यात् ग्रहेण रवीन्दोः पीडाकरः शांतिच यदि यस्य अद्भुतसा
गरे भार्गवः यस्य राजन नक्षत्रे स्वर्भानुरुपरज्यते राजभंगं सुहृन्नाशं ने
हि मरणं चात्र निर्दिशेत् राजनक्षत्रं राज्याभिषेकनक्षत्रं अथ विनायक
शांतिः अत्र ब्राह्मणैः क्षत्रियैः वैश्यैः शूद्रैश्च सिद्धिकामुकैः कर्म निर्विघ्न
सिध्यर्थं सपत्नीकं गजाननेति लेगात् यजमान स्त्रीशूद्रश्चेद्द्विजेस्ता
नियोजयेदिति महार्णवाच्च शूद्रस्याप्यधिकारः याज्ञवल्क्यः विनायक
कुः कर्मविघ्नसिध्यर्थं विनियोजितः गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्राह्मणा
तथा कर्मणां विघ्नार्थसिध्यर्थं चैतार्थः तेनोपसृष्टो यस्तस्य लक्षणानि

निबोधत स्वप्नेवगाहतेत्यर्थं जलं मुंडांश्च पश्यति काषायवाससश्चैव
क्रव्यादांश्चाधिरोहति अंत्यजैर्गर्दभैरुष्ट्रैः सहैकत्रावतिष्ठते व्रजन्नपि
तथात्मानं मन्यतेनुगतं परैः स्वप्नमश्नाति सर्वत्र संबध्यते भविष्ये तैलाभ्यंगा
त्रं विधुरं करवीरभूषितं प्रसक्ष [illegible] नानियात्तु यल्क्या विमना विफलारंभः
संसीदत्यनिमित्ततः तेनोपसृष्टो लभते न राज्यं राजनंदनः कुमारी न च
भर्तारमपत्यं गर्भमंगना आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न शिष्योध्ययनं तथा
वणिग्लाभं न चापि कृषीवलः स्नपनं तस्य कर्तव्यं पुण्येह्नि विधिपूर्वकं न
स्याद्विनायकोपसृष्टस्य पुण्ये ह्रियास्यिकास्थितिः यत्तु शुक्लपक्षे चतु
र्थ्यां च वारेण धिषणस्य च तिष्ये च विरनक्षत्रे तस्येव पुरतोन्त्ये सम्प्रा
र्के भविष्यं तच्छ्रीकामस्नपनं परं धिषणस्य गुरोः तस्य विनायकस्य अत्रादौ
देवतापूजोक्ता पराके भविष्ये व्योमकेशं तु संपूज्य पार्वतीभीमजं तथा ल
क्ष्मस्य पितरं तातम् अर्कमारसितं तथा विवर्णं [illegible] पुत्रं च कोणं लक्ष्यं च भा
रतं विधुं तुदं बाहुलेयं नंदकस्य च धारिणं व्योमकेशः शिवः भीमजो गणे
शः आरो भौमः सितं शुक्रः कुंदपुत्रो बुधः कोणः शनैश्चरः लक्ष्यतद्धांश्चं
द्रः बाहुलेयः स्कंदः याज्ञवल्क्य गौरसर्षपकल्कनसाज्येनोत्सादितस्य च

सर्वौषधिः सर्वगंधैर्विलिप्तांगीरसस्तथा भद्रासनोपविष्टस्य स्वास्तिवाच्या द्विजाः
३४ शुभाः उत्सादितस्य उद्वर्तितांगस्य सर्वौषधानि मात्स्ये सहदेवी च वचा व्याघ्री बला
वातिवलास्तथा शंखपुष्पी तथा सिंही अष्टमी तु सुवर्चला महौषध्यष्टकं
स्नेतन्मतं स्नाने तु योजयेत् मतार्णवे त्वन्यान्युक्तानि मुरामांसीवचाकु
ष्ठशैलेयरजनीद्वयं सटीचंपकमुस्ता च सर्वौषधिगणः स्मृतः याज्ञवल्क्यः
अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात्संगमाद्ध्रदात् मृत्तिकां रोचनां गंधं गुग्गु
लुं च विनिक्षिपेत् या आहृता ह्येकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्ह्रदात् कलशैरा
हृत्य स्वप्सु क्षिपेदित्यर्थः अत्र विशेषो वैजवापगृह्ये चतुः प्रस्रवणेभ्यश्चतु
रः कुंभानाहृत्य तेषु सर्वौषधिः सर्वगंधा हिरण्य व्रीहियवौ गुग्गुलुकुंदुरमा
रक्करमिति प्रक्षिपेदिति शेषः याज्ञवल्क्यः चर्मण्यानडुहे रक्ते स्थाप्य भद्रा
सनं ततः सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतं तेन त्वामभिषिंचामि
पावमान्यः पुनंतु ते भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः भगमिंद्रश्च
वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमंते यच्च मूर्द्धनि ललाटे
कर्णयोरक्ष्णोरापस्तद्घ्नंतु सर्वदा पूर्वादिकलशत्रयेण एकैकोमंत्रश्च
तुर्थमंत्रत्रयमिति विज्ञानेश्वरः सर्वकलशेषु मंत्रत्रयमपि सपरार्कः युक्तश्च ३४

चंद्रोपरागकलुषधनदोऽत्र व्यपोहतु योऽसाविंदुधरो देवः पिनाकी वृषवा
हनः चंद्रोपरागपापानि स नाशयतु शंकरः त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थाव
राणि चराणि च ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राश्च दहंतु मम पातकं एवमावाहयेद्देवान्
मंत्रैरेभिश्च वारुणैः एतान्वै तथा मंत्रान् स्वर्णपट्टे विलेखयेत् ताम्रपात्रे
थवालिख्य न्यवस्त्रेण तथैव च मस्तके यजमानस्य निदध्युस्ते द्विजोत्त
माः कलशान्न्यसंयुक्तान् आरूपसमन्वितान् गृहीत्वा स्नापयेद्भद्र
पीठोपरिस्थितं पूर्वैश्चैव तु मंत्रैश्च यजमानं द्विजोत्तमाः अभिषेकं ततः कु
र्यात् मंत्रैर्वारुणसूक्तकैः आचार्यवरये सम्यक् स्वर्णपट्टं निवेदयेत् आचा
र्यदक्षिणा देया हेमदानं च शक्तितः होमं वापि प्रकुर्वीत तिलैर्व्याहृतिभि
स्तथा दानं च शक्तितो दद्यात् यदात्मनो हितं सूर्यग्रहे सूर्यनाम युक्ता
न्मंत्रांश्च कीर्तयेत् अनेन विधिना यस्तु ग्रहणे स्नानमाचरेत् न तस्य
ग्रहणे दोषः कदाचिदपि जायते भार्गवार्चनदीपिकायां ज्योतिःसागरे सौव
र्णं कारयेन्नागपत्ने नागेथपत्नार्धतः तदर्धेन तदर्धेन फणायां मौक्तिकं न्य
सेत् ताम्रपात्रे निधायाथ घृतपूर्णे विशेषतः कांस्ये वा कांतिलोहे वान्य
स्य दद्यात् सदक्षिणं चंद्रसूर्ये ग्रहे तु रूप्यस्य स्वर्णस्य वा दद्यात् सदक्षिणं नागतस्य

त्पक्कं गुडमिश्रं पिष्टमिति शेषः मोदकाल्लडुकाः वटस्य राशारेण कुल्माषाः फ
च्छानि वेसधिकं मुक्त एतत्सर्वमेकस्मिन् शूर्पे निधाय सकलमिवेदये दिक्षु सर्वं
२५ एतान्सर्वाननुपाहृत्य भूमौ दत्वा ततः शिरः विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत् नत्तो
विकां दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्वार्घपूर्णमजलीं रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति
देहि मे पुत्रां देहि धनं देहि सर्वकामांश्च देहि मे विनायकोपस्थाने भगवति
स्तु हरति विघ्नानेश्वरः ततः शुक्लांबरधरः शुक्लमानुलेपनः ब्राह्मणान्भोजय
स्त्र्याघ्रस्त्र युग्मं गुरोरपि एवं विनायकं पूजयन्ग्रहांश्चैव विधिनात कर्मणांफ
लमाप्नोति श्रियमाप्नोति उत्तमं यथामिताक्षरानुसारि प्रयोग शुभे
दिने विनायकोपसर्गनिवृत्त्यर्थं कर्मफलसिध्यर्थं वा लक्ष्मीप्राप्त्यर्थं वा विना
यकशांतिं करिष्ये इति संकल्पयेत् केचित्तु श्राद्धमिच्छन्ति तत्र आचार्यं चतु
रः ऋत्विजश्च वरणीता पराशरमतेष्टौ ततः आचार्यो गोमयोपलिप्ते देशे पंच
वर्णैर्भद्रासनार्थमेकं स्वस्तिकं कृत्वा पूर्वादिदिक्षु चतुरः स्वस्तिकान् तत्र ऋत्विग्भिः
कारयित्वा मध्यस्वस्तिके रक्तमानडुहं चर्मोत्तरलोमप्राचीनग्रीवं संस्थाप्य त
स्योपरि श्रीपर्णापीठं संस्थाप्य श्वेतवस्त्रेणाच्छादयेत् ततो ऋत्विजश्चतुर्दिक्षु
स्वस्तिकेषु चतुरः कलशांश्चन्दनचर्चितान् स्रग्दामवेष्टितकंठान् वा तेषु व

स्त्राभूषितान् धान्यराशौ निधाय ह्रदोदकेन नदसंगमोदकेन वापूर्य उद्धृता
सि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुःकृतं कृतमिति कुं
भेषु पंचमृदः प्रक्षिप्य गंधद्वारामिति चंदनागरुकस्तूरिकर्पूरादीन् गंधान् गो
रोचनां गुग्गुलसहकारादिपल्लवान् निक्षिप्य पूर्णपात्रनिधानांते कलशस्य मु
खे देवतानवाहनादि पठित्वा कुंभेषु त्वं नो अग्ने वरुणस्येति वरुणमावाह्य षोड
शोपचारपूजां पंचोपचारपूजां वा निर्वर्त्य चा नो भद्रा इत्यादिकान्मन्त्रान्वा तः
पवमानीसूक्तादिकान् वा अन्या वा ऋचः शाखापठितान् शान्तिपदेषु आचार्यो भद्रा
सने स्योत्तरभागे शान्त्यां वा विनायकं तज्जननीमंबिकां च पीठादिषु स्थापि
तयोः प्रतिमयोः पूजयेत् तत्र मंत्रौ तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि त
न्नो दन्ति प्रचोदयात् सुभगायै विद्महे काममालिन्यै धीमहि तन्नो गौरी प्र
चोदयात् ततस्तत्रैव व्योमकेशं पार्वतीं भीमं वसुदेवं अर्कं मंगलं ब्रह्म
स्त्रं बृहस्पतिं बुधं शनैश्चरं चंद्रं राहुं स्कंदं विष्णुं एतान्संपूज्य ग्रहोक्त
विधिनाग्निं प्रतिष्ठाप्या आध्यात् अत्रप्रधानमित्तं समित्तं शालकंटकं कटं
कुष्मांड राजपुत्रं चैकैकया चर्वाहुसो साहितं चतुश्चपयेत् यजमानो गवांग
लोलीकृतेन गौरसर्षपकल्केनोद्वर्तितांगः सर्वौषध्यादिचूर्णैश्चंदनागुरुक

स्तरीकादिपिश्याली साशिरा मद्रासन उपविष्टस्य च गृस्योत्क्रमाणस्वास्ति वाचन
३९ कुर्वीत तत आचार्यो जीववत्सतिपुत्राभिः सुवेषाभिः स्त्रीभिः कृतमंगलं यजमा
नमभिषिंचेत् पूर्वकलशमादाय सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतं ते
न त्वामभिषिंचामि पावमान्यः पुनंतु ते इत्यभिषिंचेत् ततो दक्षिणं कलशमा
दाय भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः भगमिंद्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो
ददुरित्यनेन तत पश्चिमं कलशमादाय यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमंते यच्च मूर
र्धनि ललाटे कर्णयोरक्ष्णोरापस्तत् घ्नंतु सर्वदा इत्यनेन तत उदीच्यं कल
शमादाय पूर्वोक्तैस्त्रिभिर्मंत्रैरभिषिच्य वतसरादरानोक्तैरपि षिंचेत् एतद्दे
पावनं स्नानं सहस्राक्षं ऋषिस्मृतं तेन त्वा त्रानधारेण पावमान्यः पुनाहि
मा: इत्यादिहस्तादिष्याल्का ब्रह्मलेशाः केशादयः आपस्ते घ्नंतु दौर्भाग्यं शां
तिं ददतु सर्वदा सुमित्रिया न आप ओषधयः संतु दुर्मित्रियास्तस्मै संतु
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः मनुष्यगिरयो नद्यो मुनयश्च पतिव्रताः दौ
र्भाग्यं घ्नंतु ते सर्वं शांतिं यच्छंतु अस्ति सर्वदा पादगुल्फोरुजंघाश्च नितंबोद
रनाभिषु स्तनौ रोम बहु हस्ताय ग्रीवा आस्यांगसंधिषु नासाललाटकर्ण ३९
केशांतेषु च यद्गतं तदापो घ्नंतु दौर्भाग्यं शांतिं यच्छंतु सर्वदा एवमभिषि

सेकादिविनिगमकाभावात् स्नातस्य सार्षपतैलं स्रुवेणौदुंबरेण तु जुहु
यान्मूर्धनि कुशान्सव्येन परिगृह्य च मितश्च संमितश्चैव तथा शालकटं
कटौ कूष्मांडो राजपुत्रश्चेत्यंते स्वाहासमन्वितैः अपरार्के तु शालकटंक
टः कूष्मांडराजपुत्रश्चेति पाठः मूर्धनि होमः नामभिर्बलिमंत्रैश्च न
मस्कारसमन्वितैः पूर्वोक्तषण्णामभिः स्तैलं हुत्वा चरुं श्रपयित्वा पूर्वोक्त
नामभिर्हुत्वा चरुशेषेण शारि नामभिर्बलिं दधाति विज्ञानेश्वरः अपरार्के
तु पूर्वोक्तैर्वर्तुर्नामभिः स्तैलं हुत्वा तैरेव नामभिः कृताकृतादिबलिर्दे
यः चरुहोमस्कन्नासंचेस्फत्ने रधात्रै चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्य
सर्वतः कृताकृतांस्तंदुलांश्च पललौदनमेव च मत्स्यान्पक्वांस्तथा चामा
न्मांसमेतावदेव तु आमं मत्स्यभिन्नं एतावदिति पक्वमपक्वं चेत्यर्थः तिलपिष्ट
मिश्र ओदनः पललौदनः पुष्पं चित्रं सुगंधं च सुरां च त्रिविधामपि मूल
कं पूरिकापूपांस्तथैवोंडेरकस्रजः दध्यन्नं पायसं चैव गुडमिश्रं समोद
कं ब्राह्मणे कपिसुरान् ग्राह्या क्षत्रियवैश्याभ्यां तु पैष्टी नयात्तु मूलकं महार्ण
वे तत्र मूलमग्र्यं मूलकं प्रसिद्धं गृह्यामीति महार्णवे तदाकारः पिष्टविकार इ
ति विज्ञानेश्वरः उंडेरकस्रजः क्षुद्रपूपाः इत्यपरार्कः महार्णवे तु वर्तुलेश्च
गुरस्वेश्वादीचैः पिष्टविकारकैः निर्मिताः स्रजः उच्यंते उंडेरकसमाख्यये

पतिष्येत रूपंदेहि यशोदेहि भगवन्देहिमेभगं पुत्रान्देहिधनंदेहिसर्वका
३८ मांश्चदेहिमे मतिविनायकरूपंदेहि यशोदेहिभगं भगवतिदेहिमे पुत्रान्दे
हिधनंदेहि सर्वकामांश्चदेहिमे अरत्संविकां ततश्चाचार्यः शुक्लैककृशाना
स्तीमापहारयोपंततत्रनिधायचतुष्पथंचत्वातत्रवक्ष्यमाणमंत्रैर्बलीं द
द्यात् मंत्रास्तु क्लींग दत्वाहिमेदेयाआदित्यावसवस्तथा मरुतोथाग्नि
नोरुद्राः सुपर्णाः पन्नगायता असुरायातुधानाश्चपिशाचावामातरोरगाः
शाकिन्योपस्मवेतालापागिन्यः पूतनाः द्रीवाः जंभकाः सिद्धगंधर्वाना
नाविधाश्चरानगाः दिक्पालालोकपालाश्चयेचविघ्नविनायकाः ज
गतांशांतिकर्तारोब्रह्माद्याश्चमहर्षयः माविघ्नमावमेपापंमासंतुपरिप
थिनः सौम्याभवंतुतृप्ताश्चभूतप्रेताः सुखावहा नेत आचम्यागच्छेतु त
तोयजमानआचार्याययथाशक्तिदक्षिणांचदत्वात्विग्भ्योन्येभ्य
श्चयथाशक्तिदक्षिणांदत्वाविनायकांबिकायोरुत्तरपूजांकृत्वाविसृज्या
चार्यायप्रतिपाद्यंविभूतिंधृत्वाग्निंविसृज्य ब्राह्मणान्भोजयेत्॥ ५
इतिविनायकशांतिः॥ ९ ॥ अथरुद्रविधिः॥ ॥तत्रपुरश्चरणावि ३८
धिर्हेमाद्रौकूर्मपुराणेस्वयंत्वापिराकेंचतथापुनः स्नात्वार्द्रांसमभ्यर्च्य उपविश्य

सप्तशाविरीः जपेद्रुद्रांस्तथाजस्य तदंते भोजयेद्विजं अपरेहनिसंजाते समा
प्येवंव्रतंपुनः भास्कराभिमुखोभूत्वा तद्दिनेतानजपेद्बहून् भूयश्चाप्यभिष
रेकरुद्रसंपूज्यविधिवत्ततः घृतान्नैर्विविधपात्रेश्चरुद्रहोमंप्रकल्पयेत् एवंस
म्यक्पुरश्चरणं कृत्वेसौ जायते द्विजः साक्षाद्रुद्रोमहातेजास्ततः कामां
स्तुसाधयेत् रुद्रविनियोगस्त्रेधाजपहोमाभिषेकेषु रुद्राणांजपहोमाच्च
नविधिंव्याख्यास्याम इति महार्णवे बोधायनोक्तेः किंजप्येनामृतत्वंनोब्रू
हिशातरुद्रियकेणेतितत्त्चैवजाबालश्रुतेश्च जपशब्देनकेवलोजपउच्य
तइतिकेचित् अन्येतुमंत्रजपमात्रेदशांशहोमस्यांगत्वाद्दशांशादिहोम
विशिष्टेजपेविधियतइत्याहुः॥ एतेनहोमरुद्रतर्पणादिअभिषेकरुद्रैश्चब्रा
ह्मणभोजनंसिद्धं जपादिरुद्रैश्च पंचधारुद्रंरुद्रोरुद्रीमहारुद्रोतिरुद्रश्चेति
एकादशगुणवध्या तत्ररूपंनामनमकंचमकस्वरूपं अन्येषांमहार्णवमहा
महार्णवेरुद्रान्यपः॥ षडंगैकादशीरुद्रोरुद्रैकादशारुद्रतः॥ एकादशभिरे
ताभिर्महारुद्रश्चकथ्यते एकादशमहारुद्रैरतिरुद्रोभिरितः अस्यार्थः षडं
गाषडंगन्याससहिता एकैकादशारूपाणांसमाहारः एकादशीरुद्रइत्यु
च्यतेषडंगेरूपलक्षणं पंचांगंरुद्राणामितिबौधायनोक्तेः नेसादेचप्र

एकादशीतिं

कारो बौधायनेनोक्तः नमस्ते रुद्र मन्यव इत्येकादशानामनुवाकानामेकं
जपेदिति अस्यार्थः सर्वनमकानुवाकान्पठित्वा पंचमकानुवाकं पठेत् ततः
पुनः सर्वनमकानुवाकान्पठित्वा द्वितीयं पंचमानुवाकं एवमेकादशावारमिति
तथा वेहमाद्रौ कौशिकाः सध्यादिपंचच श्रौत्ययमकादित्तं तो जपेत् पुन
रेते जपेत्स सर्वं द्वितीयं पंचमकं तथा एवमेकादशगुणक्रमेण चमकांस्तथा
रुद्रैकादशिनीत्यवसर्वकाम फलप्रदा एकादशगुणास्तैव रुद्र इत्यभि
धीयते रुद्रैकादशगुणो महानित्यभिधीयते महानेकादशगुणस्त
ति रुद्रः इत्युच्यते अत्र चक्रभेदात्संज्ञाविरोधो न दोषाय अथ रुद्रज
पादिविधि हेमाद्रौ बौधायनः अथातः पंचांग रुद्राणां न्यासपूर्व
कं जपहोमार्चनविधिं व्याख्यास्यामः याते रुद्रेति शिखायामासीन्मत्स
र्वविकृति सहस्राणीति ललाटे हंसः शुचिषदिति भ्रुवोर्मध्ये त्र्यंबकं
यजामह इति नेत्रयोर्नमस्तु स्यायेति कर्णयोर्मानस्तोक इति नासिकाया
मवतत्येति मुखे नीलग्रीवो दौ कंठे नमस्ते अस्त्वायुधायेति बाह्वोर्यातेहे
तिरित्युपबाह्वोर्ध्यापि तिर्थानित्ति हस्तयोः सद्योजातमिति पंचानुकान्पञ्च
स्वंगुलीषु नमो वः किरिकेभ्य इति हृदये नमो गणेभ्य इति पृष्ठे नमो हिर

ण्य यजमानस्य पश्चात्तिष्ठन्सव्यपाणिगृहीत कुशाग्रां सर्विले यजमान मूर्ध
नि सार्षपतैलमौदुंबरेण स्रुवेणादाय वक्ष्यमाणैर्मंत्रैर्जुहुयात् ॐ मिताय
स्वाहा ॐ संमितायस्वाहा ॐ शालकटंकटाय स्वाहा ॐ कंटकाटायस्वाहा ॐ
कूष्मांडायस्वाहा ॐ गजपुत्रायस्वाहा यजमानस्यांगं कुर्यात् एवं षड्भिर्मं
त्रैरभिहुत्वा ध्याधानादि कृत्वा पूर्वपक्षेन चरुणा पूर्वोक्तैः षड्भिर्मंत्रैस्त
स्मिन्नेवाग्नौ चरुं हुत्वा प्रणीता विमोकांतं कृत्वा चरुशेषेणाग्नेरष्टादिक्षु
अग्निषेकशालकाख्यां वेदादिलोकपालेभ्यस्तन्नाममंत्रैर्बलिं दद्यात् नाममंत्रा
स्तु इंद्रायनमः अग्नयेनमः वरुणायनमः यमायनमः निर्ऋतयेनमः व
रुणायनमः वायवेनमः सोमायनमः ईशानायनमः ब्रह्मणे नमः अनंता
यनमः अथ यजमानः स्नात्वा शुक्लमाल्यांबरधरो गुरुणा सहितो विनाय
कायां बिकायैच कृत्वा कृतं तंडुल तिलमुद्गोदनपक्वापूपमत्स्यपक्वापक्व
मांसत्रिविधसुरामल्लकापूपपूरिकोंडेरकदध्यन्नपायसगुडमिश्रपिष्टलडु
ककुल्माषफलानि पूर्वोक्तमंत्राभ्यां विनायकायेत मुपहारं दद्यात् मीत्येव मुपं
स्थानं दत्वा क्षीरसाभूमिं गत्वा कुसुमसहितेनोदकेनमस्यकं पूर्वोक्तमंत्रा
भ्यां मर्ध्यं दत्वा दूर्वा सर्षपपुष्पांजली चमंत्राभ्यां दत्वा विनायकमांबिकाभ्यो

ति

भूतप्रेतपिशाचब्रह्मराक्षसभयमृत्युशाकिनीडाकिनीसर्पश्वापदतस्करादयु
३९ पद्रवासर्वे ज्वलंतं पश्यंतु मां रक्षंतु मनो ज्योतिरित्यो धियेद्विमूर्धानं मर्माणी जात
वेदा इति गुह्या नाभि हृदयमुखाद्विरस्वाभिमंत्र्या स्वरक्षा कर्तव्या इति वसंत
सेमहृदयं पुरुषसूक्तादि रउत्तर नारायणं शिखा अप्रतिरथं कवचं त्रातार
मिंद्र मस्त्रं पंचांगं सकृज्जपेदष्टांगं प्रणम्या हिरण्यगर्भोयः प्राणतो महित्वा
रूपश्वासश्वानेन यश्च मे यमाया तेन यथा वस्त्वाहेष्टसप्तैकवो जपेद्ध्यात्मानं
रुद्ररूपं ध्यायेत् शुद्धस्फटिकसंकाशं त्रिनेत्रं पंचवक्त्रकं गंगाधरं दश
भुजं सर्वाभरणभूषितं नीलग्रीवं शशांकांकं नागयज्ञोपवीतिनं व्या
घ्रचर्मोत्तरीयं च वरेण्यमभयप्रदं कमंडल्वक्षसूत्राभ्यां समन्वितं शूल
पाणिनं ज्वलंतं पिंगलजटाशिखामुद्योतकारिणं [...]लेनापूर्णं हृष्टमु
रु मौदेहार्द्धधारिणं दिव्यासिंहासनासीनं दिव्यभोगसमन्वितं दिग्देवतासमा
युक्तं सुरासुरनमस्कृतं नित्यं च शाश्वतं शुद्धं ध्रुवमक्षरमव्ययं सर्वव्यापि
नमीशानं रुद्रं वै विश्वरूपिणं एवं ध्यात्वा द्विजः सम्यक् ततो यजनमारभेत्
हंसगति इशानं मूर्ध्नि विन्यस्य हंस हंसेति ब्रूयात् एवमुक्ते हंसं नामस ३९
दाशिवो भवतीत्यर्थः अत्र पंचन्यासा उक्ताः शिखायस्त्रांतमेकं त्रिरंग

न्यासः प्रथमं मूर्धादिपादांतं दशांगन्यासो द्वितीयः पादादि मूर्धांतं पंचांगन्या
सस्तृतीयः गुह्यादिमस्तकांतं पंचांगन्यासश्चतुर्थः हृदयादस्त्रांतं पंचांग
न्यासः पंचम इति पंचांग रुद्राणामिंस्कपक्रमाद्बौधायनमते पंचैव न्यासाः
शातातपेन तु षष्ठोपि न्यास उक्तः घंटे गैकादशी रुद्ररस्कृते: सर्वप्रजनु नाड़ि
सर्वांगपर्यंतं षोडशांगेषु कर्तव्यः बौधायने नाभिषेकप्रकरणे तदुक्ते इति
महार्णवः हेमाद्रौ तु कौ त्रिकेन संकल्प्य जपहोमौ वियक्रम्य न्यासद्वयं प्र
कारांतरेणोक्तं न्यासं भवादिभिः कुर्यान्मंत्रैः प्रणवान्वितैः भवं च पाद
योर्न्यस्य शर्वं न्यस्योरुमध्यतः ईशानं गुह्यदेशे तु नाभौ पशुपतिं न्यसेत्
रुद्रं च हृदये न्यस्य मुखे चोग्रं तु विन्यसेत् भीमं ललाटपट्टे च महांतं शी
र्षि विन्यसेत् तथैवासानुवाकस्य मंत्रैर्द्वादशभिः शुचिः न्यासं कृत्वा तु
लोम्येन वर्जयित्वाभिचारिकं आद्यं तु पादयोर्न्यस्य द्वितीयं जानुदेशतः ऊर्वो
स्तृतीयं विन्यस्य चतुर्थं गुह्यदेशतः पंचमं वामदेशे तु षष्ठं तु हृदये न्यसे
त् सप्तमं कंठदेशे तु मुखे चाष्टममुत्तमं नवमं नासिकायां तु दशमं नेत्र
योर्द्वयोः एकादशं ललाटे तु द्वादशं तु शीर्षि विन्यसेत् त्रयोदशं तु कवचं
तु कुलास्त्रं तु फटंततः इति अथ रुद्रहोमविधि हेमाद्रौ बौधायन

रुद्रैकादशिनी जाप्ये त्रयस्त्रिंशदाहुतीः रुद्रैशतत्रयं प्रोक्तं पक्ष्याध्यधिकयायुतं
४० रुद्रैर्लघुरुद्रस्स्यर्थैः चत्वारश्च महारुद्रे सहस्राः सप्तवर्जिताः चत्वारिंशत्सहस्रा
श्चकर्त्तव्याश्चातुरुत्तराः तु नाश्च सप्तसप्तसप्तति रुद्रे विनिश्चयः होमश्चैन
मन्त्राभवेतिमंत्रेणेति हेमाद्रिः तथाच तन्मते मंत्रविभागो होमे नास्ति महार्ण
वस्तु अष्टतिषु नानाविधमंत्रविभागास्नानं च पनन्त्रकरणस्य अपेक्षितत्वा ५८
त् आत्यमिसा तत्र होमस्त्रेधा समयतो मोदृशां शतो मः शती शतो मश्चेति
तत्राद्यः प्रधानभूतो जपांगभूतश्च उत्तरो लंगभूतावेवेति महार्णवः त्रिष्वपि
वपक्षेषु मंत्रविभागः षोढा एकधा त्रेधा षोढा षोडशधा अष्टाचत्वारिंशद्धा ए
कोनसप्तत्युत्तरशतधा चेति तत्र त्रेधा विभागस्त्रेधा विभक्ते जुहोति त्रय इ
मे लोका इति श्रुत्योक्तः षोढा विभागोपि तिस्र उत्तराहुती जुहोति षड्वृक्ष्य ५९
ते षड्वा ऋतवइति श्रुत्योक्तः षोडशधा विभागोपि वा प्रथमादुपक्रम्य नमस्त
क्षाय इति जानुदघ्ने धारयमाणो जुहोति अथ कारेभ्यश्च वः इत्युपक्रम्य नमः
स्वासु धायातिनाभिदघ्ने रूपेण प्रागवतानेभ्य आस्यदघ्ने हुवासहस्राणि
सहस्रशा इति द्रापावत्तानान्तु ला आनारोहेरो हक्षुहिति नमो रुद्रेभ्यो यप उ
थिव्यामिति जानुदघ्ने धारयामानो नमो रुद्रेभ्यो येंतरिक्ष इति नाभिदघ्ने नमो ६०
रुद्रेभ्यो ये दिवीत्यास्यदघ्ने हुले ति बोधायनेनोक्तः एकोनसप्तत्युत्तरशतवि

ण्य वा ह वइति पार्श्वयो र्विसिंधनुरिति जठरे हिरण्यगर्भ इति नाभौ मीढुष्ट
मइति कण्ठायं भूतानामधिपतयइति गुह्ये सत्रिंगजातवेदसपाने मा
नोमहांतमित्यूर्वोरेष तइति जान्वो संसृष्टजिदिति जंघयो विश्वं भूतामिति
गुल्फयोर्यपथां मिति पादयोरध्यवोचदिति कवचं नमो बिल्मिने इत्युपक
वचं नमोस्तु नीलग्रीवायेति तृतीयं नेत्रं प्रमुंच धन्वन इत्यस्त्रं यएतावंत
श्चेति दिग्बंधः ॐ नमो भगवते रुद्रायेति नमस्कारं न्यसेत् ओकारं मू
र्ध्नि विन्यस्य नकारं नासिकाग्रतः मोकारं तु ललाटे वै भकारं मुखमध्यतः
गकारं कंठदेशे तु वकारं हृदि विन्यसेत् तिकारं दक्षिणे हस्ते रुकारं वामतो न्य
सेत् द्राकारं नाभिदेशे तु यकारं पादयोर्न्यसेत् सद्यं च पादयोर्न्यस्य वा
मं न्यस्योरुमध्यतः अघोरं हृदि विन्यस्य मुखे तत्पुरुषं न्यसेत् ईशानं मू
र्ध्नि विन्यस्य हंसो नाम सदाशिवः हंसहंसेति यो ब्रूयात् हंसो नाम सदाशिवः
एवं न्यासविधिं कृत्वा ततः संपुटमारभेत् त्रातारमिंद्रं त्वं भो अग्ने सुग
भः धथाम सुचंतत्वायामि आनो नियुद्भिर्वयं सोमं तमिंद्रा नेमस्मे रुद्रा
स्यो नाप्यृथिवी सत संपुटमिंद्रादीन् दिक्षु विन्यस्यैवमेवाला निरोधकरणे
कृत्वा सगच्छिगतैः पापैः प्रमुच्यते सर्वभूतेष्वपराजितो भवति यक्षगंधर्व

१ सर्वचमकानुवाकैरेकाहुतिरिति यथा सर्वनमकानुवाकहोमान्ते
अन्नाद्यैकाहुतिः अन्नादीष

त्रिष्टेकरूपस्य दशांशहोमो नास्ति एवं लघुरुद्रमहारुद्रादावप्यादीष्टरूप
२१ स्यस नास्तीति महार्णवः पितृचरणास्तु पाहुती नां दशांशासंभवाद्दृष्टश्च
त्वारिंशत्सक्षे पंचाहुतयः एकोनसप्तलक्षचत्वारिंशत्पक्षे सप्तदशा तास्वाद्ये मंत्रे
नाप्यांते वा एवमेकादशिन्यादिजपेपि अवारीषरूपे दशांशः संभवती त्याहुः
६ अत्र मूलं न लब्धं केचित्तु वरिष्टेपि पक्षोक्तवचनात्रेनमः शंभवे मंत्रेण होमो
महत्याहुः एवं माघुरुद्रादावपि द्रष्टव्यं अपंच पोक विभागो नमकेष्वेव च
मके पुनु विभाग मोहमहार्णवे बोधायनः अग्नाविष्णू सजोषसेतिचतु
र्द्दहितं हुत्वा वाजश्च मे प्रसवश्च म इति संततां वसोर्धारां जुहोत्यामंत्रसमा
पनादिति आमंत्र समापनादिति सर्वचमकाध्यायेनापरस्याहुतिः द्वयमिति कि
चित् अन्ये त्वनुवाकभेदादेवाहुती याचनुवाकेषु मंत्रभेदे सिद्धेः प्रथमानु
चै वाकसमाप्तिरेवात्रोच्यते तथा च पंचमकानुवाके द्वे आहुती द्वितीया
त्स्विमकानुवाकैर्द्वितीयाहुः तथा च द्वे आहुती द्वादशाद्याहुतयः पक्षद्वयं
सिद्धं तृतीयोपि पक्षोर्थसिद्धो महार्णव उक्तः तथाहि नमस्ते रुद्र मन्यव इ
त्येकादशानामनुवाकानामेकं जपेदिति बोधायनेन द्वितीयादिषु द्वयस्या
पि चमकानुवाकस्य समस्तस्य जपे एकमंत्रत्वं बोधितं जपानुसारी च होमः

अतः सर्वनमकानुवाकहोमान्ते समस्तस्य चमकानुवाकेन होम एवमुत्तरे
ष्वप्यनुवाकेष्विति एकादशाहुतयः इति अयमेव च पक्षो मुख्यः आहुतिगण
नया मस्यैव तेनोक्तेः इदानींतु शिष्टा द्वादशाहुतिपक्षमाश्रित्य दशाहुतिप
क्षमेव कुर्वंति अथैकादशिन्यादिहोमे कुंडनिर्णयार्थं चमके द्वादशाहुतिपक्ष
माश्रित्य दशांशहोमे वा वाशिष्टरूपाहुतिरूपमाश्रित्याहुतिसंख्योच्यते त
त्रैवाष्टाचत्वारिंशत्पक्षे चत्वारिंशदधिकां पंचशती एकहस्तकुंडं लघुरु
द्रसमग्रहोमे प्रतिमंत्रपक्षे विंशतिसाहस्री पंचशतानि एकाशीतिश्च त्रि
हस्तं कुंडं तत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्पक्षे पंचसहस्राणि नवशतानि च त्वारिंशा
च द्विहस्तं कुंडं महारुद्रसमग्रहोमे प्रतिमंत्रपक्षे लक्षद्वयं षड्विंशति सहस्रा
णि त्रिंशती एकनवतिश्च चतुर्हस्तं कुंडं तत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्पक्षे पंच षष्टि
सहस्राणि शतत्रयं च त्वारिंशत्पक्षे पंचषष्टिसहस्राणि शतत्रयं च त्वारिंशा
च्च चतुर्हस्तं कुंडं अतिरुद्रसमग्रहोमे प्रतिमंत्रपक्षे चतुर्विंशतिलक्षाणि
नवीत सहस्राणि एकाधिकशतत्रयं च अष्टहस्तं कुंडं तत्रैवाष्टाचत्वा
रिंशत्पक्षे सप्तलक्षाणि अष्टादशसहस्राणि सप्तशतीच त्वारिंशच्च ष
ड्हस्तं कुंडं एकादशिनीजपदशांशहोमे प्रतिमंत्रपक्षे एकाशीत्यधिकशतं

यैकहस्तं कुंडं तत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्सहस्रे षष्टिः अरत्निकुंडं लघुरुद्रजपद
८२ शांशहोमे प्रतिमंत्रपक्षे द्वे सहस्रे द्विपंचाशच्च द्विहस्तं कुंडं तत्रैवाष्टाच
त्वारिंशल्लक्षे षट्शती एकहस्तं कुंडं महारुद्रजपदशांशहोमे प्रतिमंत्र
पक्षे द्वाविंशति सहस्राणि षट्शती त्रयस्त्रिंशच्च चतुर्हस्तं कुंडं तत्रैवा
ष्टाचत्वारिंशल्लक्षे षट्सहस्राणि पंचशतानि चत्वारिंशच्च द्विहस्तं कुंडं
अतिरुद्रजपदशांशहोमे प्रतिमंत्रपक्षे तल्लक्षद्वयं एकोनपंचाशत्सह
स्राणि चतुर्विंशतिश्च षड्हस्तं कुंडं तत्रैवाष्टाचत्वारिंशल्लक्षे एकसप्तति
सहस्राणि अष्टशतं अष्टाशीतिश्च चतुर्हस्तं कुंडं त्रिधा विभागादिपक्षा
स्तु न प्रचरंतीति तत्कुंडानां नोक्ता रुद्रमंडपपरिमाणं मालपरशुरामं मं
डपोक्तगुणः कुंडकुंडहोमानुसारतः॥ ॥अथ ग्रहवेदिः॥ ॥तत्र
रुद्रयौ होमस्य ग्रहमखवेदिकाति त्वाहीशानकोणे रुद्रवेदिः ग्रहवेदिरपि तत्रै १५
वेति केचित् कुंडस्य प्रागुदीच्यां वा प्राच्यां मुत्तरतो पि वा चतुरस्रं वर्तुलं वे
दं कर्तव्यं ग्रहपीठकमिति गोभिलोक्तेः प्राच्यामुदीच्यां वेत्यन्ये अपरे तु ग्र
हवेदिरेव रुद्रवेदिः अतिरिक्तत्वे प्रमाणाभावादिति वदंति वयं तु रु ८२
द्रहोमे मंत्रहोमत्वात्तांत्रिकी वेदिः तथा च मंडपमध्ये नवमांशेन तु त्रापुर

भागस्तु अर्थैकत्वादेकं वाक्यमिति न्यायेन शाकपूण्याद्युक्तो भयतो नम
स्कारत्वादिना सिद्धिः तत्र प्रथमानुवाकः पंचदशर्च इति पंचदश पंचदशमं
त्राः द्वितीये त्रयोदश यजूंषीति ताश्चतः तृतीयचतुर्थयोः प्रत्येकं सप्तदश
यजूंषि पंचमषष्ठयोः प्रत्येकं पंचदश यजूंषि पंचमषष्ठयोः प्रत्येकं पंचद
श यजूंषि) सप्तमे षोडश अष्टमे अष्टसप्तदश नवमे एकोनविंशतिः दश
७१ मैकादशर्चः एकादशे द्वादशर्चः त्रीणि च यजूंषीति एकोनसप्तत्युत्तरशतं
मंत्राः आसीश्च पक्षे द्वितीयानुवाकमारभ्य नवमानुवाकपर्यंत नमस्का
रादिनमस्कारांतः सैकं यजुरिति शाकपूणिः नमस्कारायैकं यजुरिति यास्कः
महार्णवस्तु शाकपूणिविहितमुभयतो नमस्कारत्वं द्वितीयतृतीयचतुर्था
नुवाकविषयं यास्कोक्तं च नमस्कारादित्वं पंचमादिनवमांतं तथा त्रिष्टाचा
रादिसाह आसीश्च पक्षे द्वयानां हृदये भ्यप्रति मंत्रद्वोष सु द्रुतरमंत्रचतुष्ट
येनुषज्यते जपहोमविभागाभावाभानुषंगः अष्टाचत्वारिंशदधिभागस्तु
अष्टावनुवाकाः अष्टौ यजूंषीति कात्यायनोक्तेर्द्वितीयानुवाकप्रभृति न
वमांतेरनुवाकैरष्टौ मंत्राः एतनुवाकपुस्तनंतरपक्षोक्तो मंत्रविभागश्च
तत्र रुद्रजपे दशांशहोमो नास्ति द्वादशवारं जपाभावात् एवमेकादशिनी
जपे दशांशहोमो नास्ति एकादशिनी दशांशहोमो एकेनैव होमः अव

वामदेवमघोरं च तदनंतरं तत्पुरुषं प्रोक्तमीशानं पंचमं क्रमात् प्रधा
४२ नमिदमाख्यातं प्रथमावरणे ततः दलेष्वष्टसु नंद्यादीन्पूर्वादिक्रमतो न्य
सेत् पूज्यपूजकयोर्मध्यं प्राचीस्याच्चंडेश्वरे वने आदौ नंदिमहाकालौ ग
णेशश्च वृषभानुक्रमात् अनंतरं भृंगिरिटिस्कंदौ मार्चंडसंज्ञकाः षोड
शारे ततः पद्मे द्वितीयावरणे जपेत् अनंतं च तथा सूक्ष्मं शिवं चैकपदं त
था एकरुद्रं त्रिमूर्तिं च श्रीकंठं वामदेवकं ज्येष्ठं श्रेष्ठं तथा रुद्रं कालकं क
विकरणं बलं बलविकरणं बलप्रमथनं तथा तृतीयावरणे पद्मदलु
र्विंशद्दले तथा अणिमा महिमा चैव लघिमा गरिमा तथा प्राप्तिः प्रा
काम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टसिद्धयः ततः पत्रक्रमेणैव न्यसेद्ब्राह्म्यादिदे
वताः ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा वाराही चेंद्राणी च चामुंडा
चंडिका चेति ता क्रमात् ततोष्टस्वासितांगादीन्भैरवान्विन्यसेत्पुनः अ
सितांगो रुरुश्चंडः क्रोधउन्मत्तभैरवः कापाली भीषणः संहारो भैरवाश्चाष्ट
कीर्तिताः द्वात्रिंशत्पत्रके पूर्वं भवाष्टकमुदाहृतं ततोनंतो वासुकिश्च
तक्षकश्च कुलीरकः कर्कोटकः शंखपालः कंबलोश्वतरस्तथा ततोष्ट
सु न्यसेद्वैन्यं पृथुं हैहयमर्जुनं शाकुंतलेयं भरतं नलं राममिति क्रमात्

ततः कुलाचलानष्टौ दलेष्वष्टसु विन्यसेत् हिमवान्निषधो विंध्यो माल्य
वान्पारियात्रकः मलयो हेमकूटश्च गंधमादनसंज्ञकः चतुर्थावरणान्ये
वं पंचमावरणे ततः चत्वारिंशद्दले पद्मे पंचमावरणे न्यसेत् इंद्राद्यष्टौ लो
कपालानष्टसु क्रमशो लिखेत् इंद्रमग्निं यमं चैव नैर्ऋतिं वरुणं तथा वायुं
कुबेरमीशानं दलेष्वष्टसु विन्यसेत् इंद्रादिलोकपालानामष्टौ शक्ती
स्ततो लिखेत् शचीं स्वाहां च वाराहीं खड्गिनीं वारुणीं तथा मृगारूढां च
कौबेरीं शूलिनीं च तथाष्टमी ततोष्टनामायुधानि क्रमवज्रादीन्यष्टसु
न्यसेत् वज्रशक्तिर्दंड खड्गौ पाशांकुश गदा अपि त्रिशूलं लोकपाला
नामायुधानि क्रमाल्लिखेत् ततो वै वाहनान्येषामष्टसु क्रमतो लिखे
त् ऐरावतं तथा मेषं महिषं प्रेतसंज्ञितं मकरं च मृगं चैव नरं च वृष
भं तथा ऐरावताद्या अथ दिग्गजास्तदनंतरं ऐरावतः पुंडरीको वामनः
कुमुदोंजनः पुष्पदंतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः भूगृहांतः पुन
र्लेख्याः पंचपंचात्मका बहिः इंद्रं विन्यस्य पूर्वस्यामाग्नेय्यामग्निमेव च
दक्षिणस्यां यमं चैव निर्ऋत्यां चैव निर्ऋतिं तथा प्रतीच्यां वरुणं वायुं वायव्यां

विन्यसेत्ततः कुबेरं चैव कौ वर्या मात्रान्या मी त्रामालिखेत् विरूपाक्षं तु कि
स्यपस्य दाग्नेय्या मान्नियो गतः नैर्ऋत्यां निर्ऋते योगे विश्वरूपं च विन्यसेत्
वायव्यां वायुयोगे च लिखेत्पशुपतिं तथा ईशान्यां रुधाने गं वन्ये सदिशा
नयोगतः प्राणादिक्रमतोनेख्याः शेषाद्या भूतलादधि विप्रवर्णश्चेतरू
पं सत्रश्रफणमंडित शेषं विन्यस्य पूर्वस्यां पूजयेदुपचारकैः तक्षकं वैश्य
वर्णं व नीलपंचशातैः फणैः युक्तमुत्तुंग कायं च आग्नेय्यादिशीविन्यसे
त् अनंतां विप्रवर्णं च तथा कुंकुमवर्णकं महापद्मसंयुक्तं दक्षिण
स्यां प्रपूजयेत् वासुकीं क्षात्रियं पीतवर्णसप्तशातैः फणैः युक्तमुत्तुंग का
यं वनैर्ऋत्यां दिशि विन्यसेत् शंखपालं क्षत्रीयं पीतं सप्तशातैः फणैः यु
क्तमावास[illegible]रुण्यां पूजयेद्धूपकैः महापद्मं वैश्यवर्णं युक्तं पंचशातैः
फणैः युक्तमुत्तुंग कायं च वायव्यां दिशि पूजयेत् कंबलं शूद्रवर्णं च क
ध्यां त्रिशत्फणैर्युतं कौबेर्यां दिशि विन्यस्य पूजयेद्विधानतः कर्कोटकं शू
द्रवर्णं श्वेतं त्रिंशत्फणयुतं ईशान्यां दिशि विन्यस्य पूजयेद्विधिवत्ततः
रुद्रपीठमिदं सर्वरुद्रव्रतस्य पूर्वेश्रुतं शम्भुनास्य यमाख्याता भक्तानुग्रहका
म्यया कुंकुमागुरुकर्पूरैर्भूर्जपत्रेऽथवा पटे लिखितं पूजितं भक्त्या सर्वका

घवदाः कार्या कुंडवत् दीक्षा ने तुल्या वत् ग्रहवेदिस्कंदा दीक्षा नादौ
मंडपांत बहिर्वा ग्रहमखे तथा विधानात् न च रुद्रहोमस्य नियतं शांति
रूपत्वं येन ग्रहमखवविकृतित्वस्यात् ॥ कामस्यापितस्य सत्वादिति वदाम
गूर्जरपरशुरामो पितत्रैका वेदिका कार्या पत्त मंडपमध्येतः मध्यस्तंभांत
रं पावत्ता वन्मानां करोक्षपेसाह महार्णवस्कंकुंडमंडप अलिक्सख्याव
सोर्धारादिचायुतादिहोमवत्कार्यमित्याह अत्र रुद्रपंत्रवेद्युपरि वस्त्रेशि
खाः कुर्वतीति तदुच्यते स्कांदे प्रणम्य जमता मीशामुमादेहार्धधारिणं
पंचो ह्वारमहं वक्ष्ये रुद्रकल्पानुसारतः मध्ये वृत्तं समालि[illegible]ख्य तन्म
ध्ये वस्वाक्षरं बहिरष्टदलं पद्मं ततः षोडशपत्रकं चतुर्विंशति पत्राढ्यं
द्वात्रिंशत्पत्रकं तथा चत्वारिंशत्पत्रकं तु वृत्तं सर्पसमप्रभं पद्मपद्मात्मकं
वृत्तं चतुरस्रं च भूगृहं सत्वं रजस्तमश्चेति त्रिगुणैः परिलोकनं चतुर्द्वारं
द्वारदेशे बहिनागसमावृतं रुद्रपीठमिति ख्यातं देवतास्तत्र विन्यसेत् च
त्वारिंशाष्टतं वै के देवतानामुदाहृतं कर्णिकामध्यदेशे तु रुद्रं पंचास्यमा
लिखेत् नमो भगवते रुद्रायेति ताशादिकं न्यसेत् सोपरशाक्षरामंत्रः सर्व
कामार्थसिद्धिदः प्रणवादि नमोन्तानि पंचास्यानि ततः परं सद्योजातं

लप्रमथनः प्रति द्वितीयं आणिमामहिमालघिमागरिमाप्राप्तिप्रकाम्य
ईशीता वशीता ब्राह्मी माहेश्वरी कौमारी वैष्णवी वाराही ऐंद्री चामुंडा
चंडिकाअसितांगभैरवः रुरुभैरवः चंडभैरव क्रोधभै उन्मत्तः भैकालभै
भीषणभै संहारभै इतितृतीयं भवः शर्वः ईशानः पशुपतिः रुद्रः उग्रः भी
मः महान् अनंतः वासुकिः तक्षकः कुलीरः कर्कोटक शंखपाल कंबल
अश्वतरः वैन्यः पृथुः हैहयः अर्जुनः शाकुंतलेयः भरतः नलः रामः
हिमवान् निषधः विंध्य माल्यवान् पारियात्रः मलयः हेमकूट गंधमा
दनः इतिचतुर्थ इंद्रः अग्निः यमः निर्ऋतिः वरुणः वायु कुबेरः ईशानः
ऐंद्री स्वाहा वाराहि खड्गिनी वारुणी वायवी कौबेरि ईशानी वज्रां शक्तिः
दंडः खड्गः पाश अंकुश गदा त्रिशूलः ऐरावतः मेषः महिषः प्रेत मकरः
हरिणः नरः वृषभ ऐरावतः पुंडरिकः वामनः कुमुदः अंजनः पुष्पदंतः
सार्वभौमः सुप्रतीकः इतिपंचमं पूर्वे इंद्रः आग्नेयामग्निर्विरूपाक्षश्च
दक्षिणेयमः निर्ऋति र्विश्वरूपश्चपश्चिमेवरुणः वायव्यांवायुः पशुपतिश्च
उत्तरेकुबेरः ईशान्यां ईशानः ऊर्ध्वलिंगंच पूर्वादिक्रमेणं तक्षकः अनं
तः वासुकिः शंखपालः महापद्म कंबलं कर्कोटकः ततः तद्दस्तग्रहावै

रक्षावाक्यसंपूर्ण तदीशान्यां कुंभैभेवरुणं संपूज्य रुद्रजपार्थं विप्रं वृणुयात्
ग्रहमखंवंत ग्रहादिभ्यो होमं कृत्वा च तत्क तिथे रुद्रहोमकृत्वा रुद्रपीठदेवता
भ्य एकैका माज्या हुति हुत्वा दिक्पालादिभ्यो रुद्रायक्षेत्रपालायच ग्रहमखवत्
बलिं दत्वा पूर्णा हुतिवसोर्धारांच कृत्वा पूर्ण पात्र विमोकादि कर्मशेषं समाप्या
चार्यादिभ्यो जपहोमश्रेयो गृहीत्वाचार्यादिभ्यो दक्षिणांदद्यात् ततः आचार्या
दयो रुद्रग्रह कलशोदकेनयजमानस्याभिषेकं कुर्यु ततोयजमानो ब्राह्म
णां रुद्रस्यचोत्तरपूजां कृत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा यस्यस्मृत्या प्रमादादिति
जपित्वा कर्म संपूर्णतां वाचदत्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सुहृद्युतो भुंजीत॥
इतिरुद्रपद्धति॥ ॥अथ रुद्राभिषेकविधिः॥ ॥हेमाद्रौ महा
र्णवेच अथातो रुद्रस्नानार्चनविधिं व्याख्यास्यामः आदित एव तीर्थेस्ना
त्वोदेत्य शुचिः प्रजनने ब्रह्मचारि शुक्लवासास्तस्य दक्षिणा प्रसंगे ऽत
न्मुखः स्थि त्वात्मनि देवताः स्थापयेत् प्रजनने ब्रह्मातिष्ठतु पादयोर्विष्णु
तिष्ठतु हस्तयोर्हरस्तिष्ठतु बाह्वोरिंद्रस्तिष्ठतु जठरेअग्निस्तिष्ठतु हृदये
शिवास्तिष्ठतु कंठे वसवास्तिष्ठतु वक्त्रे सरस्वती तिष्ठतु नासिकयोर्वायु
स्तिष्ठतु नयनयोः सूर्याचंद्रमसौ तिष्ठेतां कर्णयोरश्विनौ तिष्ठेतां ललाटे

रुद्रास्तिष्ठतु म[illegible]र्तिसास्तिष्ठतु पश्चे पिनाकी नितिष्ठतु पुरतः शूलीति
ष्ठतु पार्श्वयोः दीववांकरौस्तिष्ठतां सर्वतो वायुस्तिष्ठतु ततो बहिः सर्वतो
ग्निज्वालामालापरिवृतास्तिष्ठंतु सर्वांगेषु सर्वा देवतास्तिष्ठंतु मां रक्षंतु अ
ग्निर्वायुः सूर्यश्चंद्रमा दिवी आपः पृथिव्योषधी वनस्पतयः इंद्रः पर्जन्य
ईशान आत्मा युर्मन अग्निर्मे वाचि श्रितः इति यथालिंगमंगानि संमृश्यैनं
गंधपुष्पाक्षतधूपदीपैरस्मानं प्रसाराधयेत् आराधितो मनुष्यैस्त्वं सिद्धैर्दे
वैः सुरासुरैः आवाहयामि भक्त्या त्वां मां गृहाण महेश्वर त्र्यंबकं यजामह
इत्यनेन माराधयेत् आत्वावहंतु हरयः सर्वेन सप्थै तैरश्वैः स्सल केतु मद्भिः
वाताजवैर्बलवद्भिर्मनोजवैरयाहि शीघ्रं मम हव्याय शर्वो मित्यावाहस स
स्थापितेत्वावाहनं सद्योजातं प्रपद्यामीत्यासनं इहातिभवे भवे नातिभवे
भजस्व मानितिपाद्यं भवोद्भवाय नाममंत्रेण आह्निगामिश्च स्नानं आहि
गाः आपोहिष्ठेः ताभ्याः आयाभ्यः स्तर्पयामि भवं देवं तर्पयामि शर्वं दे
वं तर्पयामि ईशानं देवं तर्पयामि पशुपतिं देवं तर्पयामि रुद्रं देवं तर्पयामि भी
मं देवं तर्पयामि महांतं देवं तर्पयामीति तर्पयित्वा ज्येष्ठाय नमः आचमनीयं
श्रेष्ठाय नम इति मधुपर्कं कलविकरणाय नम इति पुष्पाणि सर्वभूतदमना

मार्थसिद्धिर्दं यंत्रमं नमय क्षोत्कमाख्या तां देवतेतिव पूजनीयं प्रयत्ने
नतेने दं देवतामय नाग्निचोरभयं तत्र न च राजभयं क्वचित् यत्रेदं लि
खितं यत्रं पूज्यते विवितः सदा अथ रुद्रप्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य
अमुकफलप्राप्त्या श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं स्वयं ब्राह्मणद्वारा वा अमुक रुद्रज
प करिष्ये इति संकल्प्य तदंगत्वेन गणपतिपूजनपुण्याहवाचनमातृ
कापूजनं नांदीश्राद्धाचार्यब्रह्मरुद्विग्वरणानि कृत्वा देवालया दो जप
समाप्य भद्रकर्णेभिरिति मंडपप्रविश्य कृतस्यामुकरुद्रजपस्य दशांशेहो
न प्रतिमंत्रं पक्षे णाष्टाचत्वारिंशत्संख्यं स्वपतिलाज्यद्रव्येण होमं करिष्ये
इति संकल्प्य गणेशं संपूज्य सर्षपविकिरणादि मंडपप्रतिष्ठांतं ग्रह
मखवत् कुंड हा अग्निप्रतिष्ठाप्य ग्रहवेद्यां ग्रहान्प्रतिष्ठाप्य रुद्रवेद्यां दिक्षु वस्त्र
निर्मित नरस्य पाटे देवतास्थापयेत् ॐ नमो भगवते रुद्राय तत्रैव दिक्षु
सद्योजात वामदेव अघोरः तत्पुरुष ईशानः ततः पूर्वादि नंदी म
हाकाल गणेश्वरः वृषभः भृंगिरिटि स्कंदः उमा चंडीश्वरः इति प्रथमा
वरण अनंतः सूक्ष्म शिवः एकपात् एकरुद्रः त्रिमूर्तिः श्रीकंठः वा
मदेव ज्येष्ठः श्रेष्ठः रुद्रः कालः कलविकरणः बलः बलविकरणः ब

यामा त्वा वह्निसा चाद्य सद्योजातमिति पुनरा वाहयेदित्यर्थः अघोरतन्त्र
अघोरेभ्यइत्यादि सदाशिवोभिस्यतः सर्वेषां पञ्चविध रूपाणां उत्तमेति अभि
षेकोत्तरकाल पूजयेदित्यर्थः तदेतदितियत्र रुद्राभिषेको विहितस्तत्रैषएव
विधिरित्यर्थः तेनेति पापक्षयव्याधिविमोक्षाद्यर्थाभिषेके गंसमाजे नम
धिकं कुर्यादित्यर्थः त्र्यंबकमंत्रविधिरुक्त कर्मविपाकसारे उक्तः॥ ॥

अथपार्थिवपूजाविधिः॥ ॥तिथितत्त्वे भविष्ये मरकस्यगोशाक्त
हरिउतांम्रकांस्यमयं तथा पुष्पालिंगं सकृत्पूज्यं वसेत्कल्पायुतं दिवि वा
क्वचित्तमहल्लिंगं स्फाटिकं सर्वकामदं नर्मदागिरिजं श्रेष्ठमन्यदापि पिष्टलि
गवत् लिंगाकारं तेन नार्मदादेरपि लिंगाना कारस्य न पूजतेतितिथितत्त्वे
तत्रैव नन्दिपुराणे आयुष्मान्बलवान्श्रीमान्पुत्रवान्धनवान्सुखी वर
मिष्टं लभेल्लिंगं पार्थिवं यः समर्चयेत् तस्मात्तु पार्थिवं लिंगं ज्ञेयं सर्वार्थसा
धकं तत्रैव वारीव धर्मे वालुकानि वलिंगानि कार्यस्य सार्थिवानि वसत्रश्रपूज
नात्सोपि [illegible] लभंते वांछितफलं तत्रैव कालकौमुद्यां भक्षादन्नपरिमाणं न
लिंगं कुर्यात्कश्चिन्नरः कुर्यादंगुष्टताहस्वं न कदाचित्समाचरेत् अक्षोत्री
तिरिक्तिकाः तेषोऽन्नासिदलमरात् इदं परिमाणं प्रधानलिंगस्य नवेदिका

याः अंगुष्टशब्देनांगुष्टपर्वत सर्वग्रंथिरुच्यते अंगुष्टांगुलिमानं तु यवत्रयमो
पदिश्यते तत्रतत्र पर्वतसर्वग्रंथिर्भिन्नयात्सहेति छंदोगपरिशिष्टात् अंगु
ष्टमानमंगुलिमानं चेत्यर्थः तत्रैव गौतमः रात्रावुदड्मुखः कुर्याद्दैवकार्यं
सदैवहि शिवार्चनं सदाप्येवं शुचिः कुर्यादुदड्मुखः सदादिवा रात्रौच तत्र
च लिंगे विना भस्मत्रिपुंड्रेण विनारुद्राक्षमालया पूजितोपि महादेवोनस्या
त्तस्य फलप्रदः तस्मान्मृदापि कर्तव्यं ललाटेवै त्रिपुंड्रकं ओंहनमस्ते रु
द्राक्षान्प्रसेकमभिमंत्र्य मालां धारयेत् इत्युक्तं तत्रैव पूजाधिकारा
र्थं पञ्चाक्षरजप उक्तस्तत्र च भविष्ये अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतो
पि वा महापातकयुक्तो वा मंत्रस्यास्य जपे यथा अधिकारि भवेत्सर्व इति दे
वीत्रयीच्छिवः इतिस्तथार्थो यथापदात् तत्रैव बालेयावन्न दायतो वा
र्घं भास्करापनिवेदितं तावन्न पूजयेद्विष्णुं शंकरं वा महेश्वरं तत्रैव देवी
पुराणे महारूरणसंघट्ट प्रतिष्ठास्थानमेव च स्नपनं पूजनं चैव विसर्ज
नमतः परं॥ हरो महेश्वरश्चैव शूलपाणिः पिनाकधृक् पशुपतिःशिव
श्चैव महादेवइति स्मृतः नामक्रमेण पूर्वोक्तं कर्माणि कार्याणीत्यर्थः पूज
नमर्घ्यादि प्रतिष्ठा ध्यानपरं दृष्टव्यं वासावतेरुरुव यद्यपि नामान्येव
विधिरुक्तानि तथापि ध्यात्वा प्रणवपूर्वं तु तत्तन्नाम्ना समाहितः नमस्का

रेण पुष्पाणि विन्यसेच्च पृथक्पृथगिति सामान्यवाक्यान्नमोन्तात्तेया क
जनेच यद्यपि शिवनामोक्तं तथापि तत्पुरुक्तं पंचाक्षरे ग्राह्य स्कन्दे तत्रैव नं
दिपुराणे गोभूहिरण्यवस्त्रादिबलीपुष्पानिवेदने ह्यपो नमः शिवायेति
मंत्रः सर्वार्थसाधकः एवाक्षरस्य नमोन्तत्वाभावात्पुनर्नमः शब्दो वाच्य
स्कन्दे तत्रैव तत्र नमः शब्दस्य दानार्थत्वात् सर्वोच्छित्तनमः शब्देनतासि
द्धे विसर्जना सर्ववामावर्त्तनाष्टमूर्तिपूजा कालत्रैव भाविष्ये शर्वाये क्षिति
मूर्तयेनमः भवायजलमूर्त्तयेनमः रुद्रायाग्निमूर्तयेनमः उग्रायवायु० भी
मायआकाश० पशुपतयेयजमान० महादेवायसोम० ईशानायसूर्य० म
तयोष्टौ रतस्पेताः पूर्वादिक्रमयोगतः आग्नेयान्ताः प्रयोगात्स्कन्दे घालि
गौरीव यजेत् एतावेवांपूजा इत्यर्थः अत्रप्रासंगिकभागादि ग्रहण मिति
स्कन्दत्रैव युक्तेतु पूजा पूजा कालसलस्येति अत्रशूद्रस्याप्यधिकारः शू
द्रः कर्माणि यो नित्यं स्त्रीयानि कुरुतेप्रियं तस्याहमर्चां गृह्णामि चं द्रखंडवि
भाषित नमोन्तेनाशिवेनैव स्त्रीणां पूजाविधायते स्वाहाप्रणवसंयुक्तं शू
द्रे द्विजः शूद्रो निरयामान्पोति ब्राह्मणः श्रद्धा तामियादिति तत्रैव स्कान्दे
त् एवमोंकारेण प्रणवनिवृत्तिः अथप्रयोगः अमुककामपार्थिवलिंगपू

जनमइतिधूपं मनोन्मनायनमइतिदीपं मनोन्मनायनमइतित्तकाव्लैनैवे
द्यं अथाष्टपिमंत्रैरष्टौपुष्पाणिभवायदेवायनमः शर्वायदेवाय० ईशानाय
देवाय० पशुपतयेदेवाय० उग्रायदेवाय० भीमायदेवाय० महतेदेवायनमः
अथास्याघोरजनूरूपतिष्ठेत अथैतस्यहिरण्येनपार्थिकलशेनसंतत
धारांनिषिंचेन्मधुनासर्पिषामयसाचेरसेननारिकेरोदकेनवाआम्र
रसेनवातद्लाभटदकेनवानमस्तेरुद्रमन्यवइत्येकादशानुवाकांनामेक
मेकंजपेत्सर्वेषांपापेपुनराधयेत् उत्तमाराधनेनतदेतद्विधानमुक्तं तेना
भिषिक्तं तेनाभिषिक्तेनोदकेनाक्षिभ्यांपिसनुवाकेनालिंगाभिश्यापाश
संमज्ञासापक्षयार्थी व्याधिविमोचनार्थी जीवनार्थी श्रीकामः शांकाम
स्कान्दे कामोमोदाक्षार्थीचकुर्यादेवंकुर्वतासिद्धिमवान्पोति आचार्यदक्षिणांद
द्यातिदन्नागाः सवमाःसुवर्णभूषितान्धेनुभैकादशास्तदलाभएकांगांदद्या
दिसार्थे भगवान्बौधायनः यद्यप्यत्रैकएवन्यासउक्तस्तथापि पर्वोक्तेन्यासे
पंचकपिकार्यं रुद्राणांजपहोमार्चनविधिंव्याख्यास्यामइत्युक्तापंचन्यासो
क्तेः अर्चनमभिषेकइतिमहार्णवे आत्मानंप्रतीतिस्वशरीरेमनसापूजये
दित्यर्थः आराधितइतिमन्त्रोमानसावाहने गंधादौतुर्यंबकमंत्रः यद्यपि
मानसपूजायांनैवेद्यं तोक्तंतथापिशिष्टाः कुर्वंति संस्थापितइतिबाह्यपूजा

षोडशास्रं तत्संपुक्तं मंडपं पल्लवोज्वलं वसुकोणयुतां वेदीं मध्ये कुर्यात् त्रिभाग
तः पक्वेष्टकाविताां रम्यां मुच्छ्रायेहस्तसंमितां पंचवर्णरजोभिश्च कुर्यान्मंड
लकं शुभं पंचवर्णवितानं च किंकिणीजालमंडितं आचार्येण समं विप्रान्
वरदेपे शास्त्रतान् द्वाभ्यां स्थापयेत् कुंभं पूर्वोक्तविधिना हरे वारुण्यां च
प्रकर्त्तव्यं कुंडलक्षणलक्षितं मूर्तिर्दिव्या प्रकर्तव्या सुवर्णस्य पले न चेत्
दर्धेन तदर्धेन महामते अष्टादशभुजां देवीं कुर्यात् काष्ठकेनापि पट्टकूलं
युगच्छन्नां वेदीमध्ये निधापयेत् देवीं संपूज्य विधिवज्जपं कुर्युर्द्विजाः
शालमहोत्सानं चांते जपेन्मंत्रं नवार्णकं चंडीसप्तशतीमध्ये संपुटोयमुद्धृ
तः एकैकस्याणि चत्वारि जपेद्दिनचतुष्टयं रूपाणि क्रमशस्तद्वत्पूजना
दिकमाचरेत् पंचमे दिवसे स्नात्वा होमं कुर्याद्विधानतः गुडत्रिपायसं दूर्वा
तिलान् शुक्लान्यवानपि चंडीपाठस्य होमं तु प्रतिश्लोकं दशांशतः होमं
कुर्याद्द्विजश्रेष्ठः सामिधाज्यचरुक्रमात् दत्वा पूर्णाहुतिं दद्याद्द्विजेभ्यो दक्षिणां
क्रमात् कपिलां गां नीलमणींश्च ताम्रं छत्रं चामरं अभिषेकं ततः कुर्युर्य
जमानस्य ऋत्विजः एवं कृते महेशान सर्वसिद्धिः प्रजायते इति अथ
सहस्रचंडीविधिः तत्रैव सहस्रचंडीविधिं वक्ष्ये शृणु विप्रो महामते

राजभयेनोपर्मे स्याते जनमारे महाभये गजमारेश्वमारे च परचक्रभये तथा
दुःसाध्ये विविधे दुःखे क्षयरोगादिजे भये सहस्रचंडिकापाठं कुर्याद्धारका
रयेत् तथा जापकास्तु शतं प्रोक्ता विंशत्युक्तास्तथा मंडपः भोज्याः सहस्रं विप्रेंद्र
गोशतं दक्षिणां द्विजोत्तम गुरवे द्विगुणं देयं शाम्याहनं तथैव च सप्तधान्यं
च भक्तानं श्वेतान्श्वं च मनोहरं पंचनिष्कमिता मूर्तिः कर्तव्या चार्धमानतः
अष्टादशभुजा देवी सुधाविभूषिता आचारितान्नं दातव्यं सहस्र प्रसह
विमो नतं वा नियतं हरः पयः पानेन वर्त्तयेत् पेवपश्चंडिकापाठं सह
स्रं तु समाचरेत् तस्य स्यात्कार्यसिद्धिस्तु नात्र कार्या विचारणा एतद्य
यं ना तु ष्टयं यामलस्य तोमाहनत्रास्त्र लेनाघा माण्यात् तथा चेस्या
चीनि बंधे कौ मे देवीवाक्यं पानि शास्त्राणि दत्तपनेलोकेस्मिन् विधानि
च श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि तेषां निश्चलतामसा कापालं भैरवं चापि
यामलं वाममव्रतं एवं विधानाचान्यानि मोहनार्थानि यानि तु मया
सृष्टानि मैत्र्यने कानि मोहायैषां भवार्णवे तत्रैव पाशं च कारमोहशा
स्त्राणि केशवो पि शिवेरितः आहतं यामलं वामं पंचरात्रं तथा व्रतं अ
थर्ववेदिकं दुर्गाराधनं शौनकः जातवेदसं सूक्तं सर्वार्थसाधनं॥

आयुरारोग्यसुखं द्रव्यमीदृशानुनाशनं यद्यदाकांक्षति चापि प्रसन्ना दोमो
५० सन्नाशयं सूक्तेनानेन तुष्टुयात् कृत्वाचरधर: शुचि: जपेद्दानिपत्तो मं
त्रविष्णाशी जितेंद्रिय: पशुपुत्रधनार्थं च प्रत्येकं लक्षमप्पसेत् स
र्वेषामेव देशानां विशिष्टं देवतालयं तस्माद्देवालये कुर्वन्विशिष्ट फल
मश्नुते तत: प्राचीप्रशस्ता दिग्गा पीचविशेषत: प्रतीची वाप वीयाव
श्यं सौम्याच दिशाहु: पश्चात्चि त्वाभिचारे चार्दे जयेप्पि विशिष्यते कुं
डे वा स्थंडिले वापि होमं कुर्याद्दत्तनिरत: चतुरस्रं भवेत्कुंडं मेखला हुयसं
युत्तं स्थंडिलाधास भामां लंयत्तत्तत्रं प्रकल्पयेत् महाद्विज: शुचि दीक्ष
ता सर्वभत्ता हिते रत: दुर्गामावाहयेत्कुंभे सायुधाष्टमहाभुजां नीलोत्प
लदलरूपामां किरीटाद्यै विभूषितां ततश्चाराध्यतां देवीं तास्मिस्तीर्थो
दकान्विते आवाहनेन हवि पासमी द्विश्चपष्य कृष्णधक् मंत्रेणानेन जु
हुयाद्ष्टोत्तरशताहुती ततास्विष्टकृतं चैव होमशेषं समापयेत् कुष्ठा
प्यधिजपन्मंत्रमेतच्छ्रद्धासमन्वितं यदा दुर्गाच वरदा त्वसमाद्दा ससर्वदा
॥ ॥ इति दुर्गाकल्प: शौनक: अथ वक्ष्यामि सर्पस्य सं ५०
स्कारविधिमुत्तमं सिनीवाल्यां पौर्णमास्यां पंचम्यां कारयेत्तत: कृतसर्पेव

जां करिष्ये इति संकल्प्य विभूति रुद्राक्ष धारणं कृत्वा यथाशक्ति पंचाक्षरं
जप्त्वा पुष्पहयां यु नमर्घ्य सर्पाय मर्घ्यं नममेति हुत्वा हराय नमः इति मदाहरणं
महेश्वराय नम इति संघट्टनं शूलपाणये नमः इति प्रतिष्ठापनं पिनाकधृषे नम
इत्यावाहनं अथ शारदोक्त ध्यानं ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचं
द्रावतंसं रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नं पद्मासीनं समं
तात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्वरूपं निखिलभयहरं पंच
वक्त्रं त्रिनेत्रं नमः शिवायेति पाद्यार्घ्याचमनीयानि पशुपतये नमः इति स्ना
नं नमः शिवाये निवस्त्रयज्ञोपवीतगंधालंकार पुष्पधूपदीपनैवेद्य फल
तांबूलदक्षिणा दत्वा वेधामष्टमूर्तीः रक्षतादिनापूजयेत् शार्वाय क्षिति
मूर्तये नमः प्राच्यां भवाय जलमूर्तये नमः ईशान्यां रुद्रायाग्निमूर्तये नमः
उदीच्यां उग्राय वायुमूर्तये नमः वायव्यां भीमाय काशमूर्तये नमः प्रती
च्यां पशुपतये यजमानमूर्तये नमः नैऋत्यां महादेवाय सोममूर्तये नमः
दक्षिणस्यां ईशानाय सूर्यमूर्तये नमः आग्नेय्यां महादेवक्षमस्वेति
संहारमुद्रयाविसर्जनं अथ शांतचंडीविधि रुद्रयामले शांतचंडिवि
धानं च प्रोच्यमानं शृणु यत्नत: सर्वोपद्रवनाशार्थं शांतचंडीसमारभेत्

ध्योविप्रः पूर्वजन्मनि वा यदि ज्ञात्वा नमस्ततो ब्रह्मदंडं दद्याद्द्विजालये व
धं प्रख्यापयेत्पापी वरेल्लक्षपुंश्चतुर्हन्ता व धेह जन्मनि कले लोहदंडं द्विजा
लये दद्यात्सापविशुध्यर्थं श्रोत्रियाय कुटुंबिने विप्राय दंडमूल्यं वा त
भावे सति दापयेत् साक्षाद्वधे कर्मकर्तुमेतदेव प्रदापयेत् निष्कद्वयं
त्रिनिष्कं वा निष्कमेकं कनीयसं अनुपसादिकर्त्तृणां निष्कमर्धं तदर्ध
कं वित्तशाठ्यं न कुर्वीत दद्याद्वित्तानुसारतः अनुज्ञां च गुरोर्लब्ध्वा संस्कु
र्याच्चदनंतरं प्रियंगुव्रीहिगोधूमतिलपिष्टेन वाथवा कृत्वा सर्पाकृति
तेन सर्पभाग समानीतं मन्पन वक्ष्यमाणेन प्रार्थयेद्दक्षिणे त्वाहिं एहि
पूर्वमर्त्यः सर्प आस्मिन्निविष्टे समाविश संस्कारार्थमहं भक्त्या प्रार्थयामि स
मासतः वस्त्रोपवीतगंधाद्यैरक्षतैः कुसुमादिभिः केलीपुष्पाजलीद
त्वा प्राणीपसहरेद्बहिः प्रक्षालितं घ्रि पाणी स्नात्वाचम्योपविष्टो भुवि कु
र्यात्संस्कारसंकल्पं प्राणायामपुरःसरं यज्ञोपवीती नाकार्य सर्पसंस्का
र कर्मसु लौकिकाग्निं प्रतिष्ठाप्य समिदाधानमाचरेत् ततो ज्ञेयाग्नेर्दिग्यो
गेभ्यामिसं प्रोक्ष्य वारिभिः चिलिंकत्वाथ संस्तीर्य कुशैशान्येयकारकैः पर्यु
क्ष्याग्निं परिस्तीर्य परिषिंच्य समर्पयेत् कृत्वेध्माधानपर्यंतं सप्तात्रा साद

नाह्निक आधारचक्षुषी हुत्वा सार्धपात्तु यथाविधिः सर्वे गृहीत्वा यत्ने
५१ नाविप्तिमात्रेपमे सुधी अपः स्पृष्ट्वा स्व शंखात्रं गसाच्चाग्नि समीपतः
स्रुवेण जुहुयाद् दाज्यमानो स्वाहा सर्वपर्पस्य जुहुयादाज्यं व्याहृत्या वस
मप्रयो आज्यशेषं स्रुवेणैव च सर्पदेहे निषेचयेत् कन्दास्थे जले सर्पं
व्याहृत्याभ्युक्ष्य पाणिना आग्नेरक्षेणित्यनया मयाप्याग्नि प्रदापयेत् उप
तिष्ठेत्तत सर्पं नमोस्तु सर्पमंत्रतः स्नानतो स्नानतो वा पितृतः सर्पवधो
मयो पूर्वजन्मानि वा सर्पत्तं दोषं क्षयमपक्षमे इति संप्रार्थ्य नागेन्द्र स्ना
त्वा गत्वा ततः पुनः क्षीराज्ये तत्र श्वाग्नि प्राश्य व्याहृतिभिस्त्रिभि: हुते
सर्पे जलेनाग्निमाभिषिंचेत्ततः परं नाशौचं संचयनं कुर्यात् स्नात्वा चाप्य गृ
हं व्रजेत् कूपास्रौ चाह्निकं कार्यं त्रिरात्राद्शुद्धिरिष्यते चतुर्थे हनि संप्रा
प्त सच्चैलं स्नानमाचरेत् घृतपायसभक्ष्यैश्च द्विजान्वै तु भोजये
त् कर्तानामपदैर्विप्रानर्चयेदक्ष्यमाणके: सर्पोनंतस्तथा शेषः कापिलो
नाग एव च कालिंग शंखपालश्च भूधरश्च आकीर्तितः पादप्रक्षालनं
कुर्याद्विभिर्नामपदैः पृथक् गंधपुष्पाक्षतै धूपं दीपाद्यैरर्चयेत्त द्विजा

दे: न्नास्पतेभ्रूपरित: कार्यं परीक्षणं विप्राणां मधुरास्वादकषाया क्षत्रीय
५२ स्यतु कषायकटुका तद्वैन्नपश्रेष्ठेषु न्नास्पते अरत्निमात्रे वै गर्त्ते स्वनु
लिप्ते तु सर्वत: घृतमाम न्नारावस्थं कृत्वा वर्तिचतुष्टयं ज्वालयेत्तूपरि
क्षार्थं पूर्णं तत्सर्वं दिक्षु सुखं दिशो पूर्वादि गृह्णीया वर्णानामनुपूर्वश: वा
स्तु सामस्ति को नाम दीप्यते सर्वतस्तु स: शुभद: सर्व वर्णानां प्रासादे ह्युत
हेषु च अरत्निमात्रं गर्त्ते तु परीक्ष्यं स्वात पूरणे आधिके श्रियमाप्नोति न्यू
ने हानि समे समं फालकृष्टे थवा कृत्वा सर्व बीजानि वापयेत् त्रिपंच सप्त
रात्रेण यत्र रोहंति तान्यपि अधमोत्तम कानिष्टा सर्व बीजा नायेत्तरामतो वं
चगव्योवधि जले परिक्षिप्ता च सेवयेत् हानं हेमादि माल्ये एकाशीति
पदं कृत्वा रेणुभिक नकेन तु: पश्चात्सिद्धेना तु लिंपे सूत्रे नालो अ सर्वत:
दशा पूर्वायता रेखा दशाचैवोत्तरायता: सर्व वास्तुविधि नागेषु विज्ञेयान्
च कान च पदस्थानपूजयेद्देवानात्रिंशत्संख्यावत्तु द्वात्रिंशद्वाह्यत:
पूज्या: पूज्या: श्चांतस्थेन दशामध्येन च पदस्थं कंथ त्वा राशी पदा: स्मृता:
विंशति त्व कपदिकास्तावंतो द्विपदास्मृता: नाम तत्सान्प्रवक्ष्यामि
स्थानानि यानि वोधत ईशानकोणादिसुतान्पूजयेत्क्रमशो नच शिखी ५२

चैवाथ पर्जन्यो जयंत: कुलिशायुध: सूर्यसत्योभृशश्चैव आकाशो वायु
रेवच पूषा च वितथश्चैव गृहक्षत यमावुभौ गंधर्वो भृंगराजश्च मृग: पि
तृगणस्तथा दौवारिकोथ सुग्रीव: पुष्पदंतो जलाधिप: असुर: शोषपा
पौ च रोगोपहि मुख्य एव च भल्लाट: सोम सर्पो च अदितिश्च दितिस्तथा ब
हिर्द्वात्रिंशदेते नु तदंतश्च तुर: शृणु ईशानादि चतु: कोणसंस्थितान्पू
जयेद्बुध: आपश्चैवाथ सावित्रो जयो रुद्रस्तथैव च मध्ये नव पदो ब्र
ह्मा तस्याष्टौ च समीपगा: अर्यमा सविता चैव विवस्वान् विबुधाधिप:
मित्रोथ राजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधर: स्मृत: अष्टमश्चाप वत्सस्तु परितो
ब्रह्मण: स्मृता: आपश्चैवाप वत्सश्च पर्जन्योग्निर्दितिस्तथा पदिकानां
तु वर्गोयमेवं कोणेष्वत्रोपत: तन्मध्ये तु बहिर्विंशात्तद्विपदास्ते तु सर्व
त: अर्यमा च विवस्वांश्च मित्र: पृथ्वीधरस्तथा ब्रह्मण: परितो दिक्षु त्रि
पदास्ते तु सर्वत: मूर्द्धन्याग्नि: समादिष्टो मुखे चाप: समाश्रित: पृथ्वीध
रोर्यमा चैव स्तनस्थानमधिष्ठितो वक्षस्थले चापवत्स: पूजनाय सदा बु
धै: नेत्रयोर्दितिपर्जन्यौ श्रोत्रे दिति जयंतकौ सर्पेंद्रो वंद्या संस्थौ तु पूजनी
यो भयत: सत्यनोगादयस्तद्वैद्भृगुदो: पंच च पंच च रुद्रश्च राजयक्ष्मा

वचामहस्ते समास्थिताः सावित्रः सावितात् दद्यात् दक्षिणमाश्रितौ विव
स्वान्दर्धमित्रश्च नद्देसंप्यवस्थितौ रूपाचपापयक्ष्मा च हस्तयोर्मणि
५२ बंधने तथैवासुरघ्नोचौ च वामपार्श्वे समास्थितौ पार्श्वे तु दक्षिणे तद्वत्
वितथः सगरक्षतः दुर्वार्यमांवुधौ तेयौ जाघोगंधर्वपुष्पकौ जंघयोर्भं
ग्रासु श्रीवौ स्फिके स्थौ तो वारिकौ मृगः जपशकौ तथा मेढ्रे पादयोः पितर
स्तथा॥ बलिः कोणेनु चाष्टौ तु सार्द्धम्यो भयसंस्थिताः शिरांतिद्विपदाश्चै
वचलुः षाष्टिपदस्मृताः होमाग्नी मेखलेका कर्याः कुंडे हस्तप्रमाण रूपवैः
वस्मतिलैश्चैव सामिद्भिः क्षीरवृक्षजैः पालाशैः खादिरैश्चापामार्गोदुंबरसंभ
वैः कुशदूर्वाभवैर्वापि मधुसर्पिसमन्वितैः कार्यस्तु पंचभिर्बिल्वैर्बिल्वबीजै
रथापिवा होमांते भक्ष्यभोज्यैस्तु वास्तुदेवाबलिं हरेत् तद्वद्दिशोपनेवेद्यं
मिदं स्यात्क्रमेणतु ईशाकोणे घृताक्तान्नं दीपदिनेविनिवेदयेत् ओदनं सो
सलं दद्यात् सर्जन्यायघृतान्वितं जयं तापध्वजं पीतं पेष्टं कूर्मं च संसजेत्
इंद्राय पंचरत्नानि पैष्टं चक्रकुलिश तथा वितानकं चसूर्याय रूपसक्तुं तथैव
च॥ ससायसघृतं गोधूम मत्स्यान्नं स्याद्ब्रूशायच शकुलीश्चांतरिक्षाय
दद्यात्सक्तूंश्च वायवे लाजाः पूष्णे तु दातव्या वितथे चणकोदनं गृहक्ष ५२
ताय मधु भ्रेय मायपित्रीशालोदनं गंधोदनं च गंधर्वे मपभृंगे मेषस्याजिह्वा

त् एवं कृते विधाने वै सर्पसंस्कारकर्मणि सर्पहिंसाकृतात्पापात्मुच्यते ना
त्र संशयः कुष्टव्याध्यसंयुक्ते सर्वथा भेषजं हितं आयुरारोग्यमैश्वर्यं प्राप्य
कामानवाप्नुयात् इति सर्पविधिसमाप्तः अथ वास्तुशांति
मासे चैत्रे व्याधिमवाप्नोति यो गृहं कारयेन्नृपः वैशाखे धेनुरत्नानि ज्ये
ष्ठे मृत्युस्तथैव च आषाढे भृत्यरत्नानि पशुवर्गमवाप्नुयात् श्रावणे भृत्य
लाभं च हानिं भाद्रपदे तथा पत्नीनाशोश्विने विद्यात् कार्तिके धनधान्यकं
मार्गशीर्षे तथा भक्तं पौषे तस्करतो भयं लाभं च बहुशो विद्यादग्निं माघे
विनिर्दिशेत् फाल्गुणे कांचनं पुत्रानिति कालबलं स्मृतं अश्विनी रो
हिणी मूलं उत्तरात्रयमैन्द्रवं स्वाती हस्तानुराधा च गृहारंभे प्रशस्यते
आदित्यभौमवर्जं तु सर्वे वाराः शुभावहाः वज्रव्याघात शूले च व्यती
पातातिगंडयोः विष्कंभगंडपरिघवज्रयोगेन कारयेत् मैत्रे थमाहेन्द्र
धवाभिजिततौहिणे तथा वैराजसावित्रे मुहूर्ते गृहमारभेत् चंद्रादित्य
बलं लब्ध्वा नग्ने शुभनिरीक्षिते स्तंभोच्छ्रायादिकर्तव्यमन्यत्र परिव
र्जयेत् प्रासादेष्वेवमेव स्यात् कूपवापीषु चैव हि पूर्वं भूमिं परीक्षेत
पश्चाद्वास्तुं प्रकल्पयेत् श्वेता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैवानुपूर्वशः विप्रा

कांसगाय पावकं दद्यात् सिलम्य: कृसरं तथा सौवारिके दंत का ष्टं पैष्टं गरुडव
लिं तथा सुग्रीवे फल का न्दद्यात् सुब्यदंताय पायसं कुद्दास्तं बे नसं युक्तं तथा
पमवारुणे पिष्टहिरणमय दद्यात् रक्तं सुरायुसु रामता घलादनं च त्रो मायगो
धावे पापय क्षपणे घृतसक्तु कांस्यं तो गाय नागे पुष्प फलान्वितं भक्ष्यं मु
ख्याय दद्यात् लव्य सुद्धोदनं मतः परं भल्लाट स्थानके दद्यात् सो माय मधुपाय
सं नागाय शालिजं पिष्टं महिते पोलिकास्तथा दितेस्तु पूरिकां दद्यात् दिते
वं वाच्य तो बालिः क्षीरमा पाय दद्यात् लव्य माप वत्साय दधित्सावित्रे लडुकान्
दद्यात् मरीचिं कुशोदकां सवित्रे गुड पुपाश्च जयाय घृतचंदनं विवस्वते पुन
दद्यात् स्रक्चंदनपायसं हरित्ताक्तोदनं दद्यात् इन्द्राय घृतसंयुतं गुडोदनेन्दु
मित्राय रुद्राय घृतपायसं आमं पक्वं तथा मांसं देयं स्यात् राजेय क्ष्मणे पृथ्वी
धराय मांसानि कूष्मांडानि च दापयेत् शार्कं रापायसं दद्यात् अर्यम्णो पानमेव
च पंचगव्यं यवाश्चैव तिलाश्च तरविघरं भक्ष्यभोज्यं च विविधं ब्रह्मणे
विनिवेदयेत् एवं संपूजिता देवा: शांतिं कुर्वंति ने सदा सर्वेषां कांचनं दद्या
ब्राह्मणे गां पयस्विनी राक्षसी नावलिर्देया मांसोदनसमान्वितः मांसोदनं
घृतपमके सरहाविषान्वितं ईशान भागमाश्रित्य चरक्यै विनिवेदयेत् मा
सोदनं सरुधिरं हरिद्रोदनमेव च आग्नेयीं दिशमाश्रित्य विदार्यै विनिवेदयेत्

दध्योदनं सरुधिरं मत्स्यखंडैश्च संयुतं पीतरक्तं बलिं दद्यात् स्थूलनासापुरा
५४ क्षती वायव्ये पापराक्षस्यै मत्स्यमांसं सुरासवं पायसं वापि दातव्यं स्वनाम्ना
सर्वतः क्रमात् नमस्कारानुयुक्तेन प्रणवाद्येन सर्वतः ततः सर्वौषधिस्ना
नं यजमानस्य कारयेत् द्विजांस्तु पूजयेद्भक्त्या ये चान्ये गृहमागताः एतद्वा
स्तुशमनं कृत्वा कर्म समाचरेत् प्रासादभवनोद्याने प्रारंभे परिवर्तने
जीर्णोद्धारे तथा स्थाने तथा गृहनिवेशने द्वाराभिवर्तने तद्वत्प्रासादपरिवर्त
ने पुरवेश्मप्रवेशे च सर्वदोषोपशांतये वास्तुपशमनं कृत्वा ततः सूत्रेण
वेष्टयेत् राक्षोघ्नपावमानेन सूक्तेन भवनादिकं नृत्यमंगलवाद्यैश्च कुर्या
द्ब्राह्मणवाचनं अनेन विधिना यस्तु प्रति संवत्सरं बुधः गृहे वा पत्तने कु
र्यान्न स दुःखमवाप्नुयात् गृहोक्तहोमविधिना बलिकर्म कुर्यात्प्रासाद
वास्तुशमने च विधिर्य उक्तः अत्र पौराणवास्तुशांतेः स्वस्वस्ट साल्कवा
स्तुशांत्या समुद्भयो विधीपते संतर्पयेद्द्विजवरानथ भक्ष्यभोज्यैः शुक्ला
म्बरः स्वभवनं प्रविशेत्सुरूपं कृत्वा गतो द्विजवरानथ पूर्णकुंभदध्यक्षता
म्रदलपुष्पफलोपशोभिः दत्त्वा हिरण्यवसनानि तथो द्विजेभ्यो मंगल्य शांति
निलयं स्मृतं विशेष्व नारदसंहितायां अकपाटमनाच्छन्नमसदत्तबली ५४
भोजनं गृहं न प्रविशेच्छिन्नं सद्दत्तबलिभिश्छद्मानापदामाकरोहितत्

राजयक्ष्मा च तारः सुराश्चैकपदेश्वराः ब्रह्माणः पूर्वतो दिक्षु त्रिपदाश्चाम
५५ राअभी अर्यमा च विवस्वांश्च मित्रः पृथ्वीधरः क्रमात् स्वस्वस्थाने पुदे
वेषु स्थापितेष्वीशानात् कोणेषु पंचपदेवे च तुष्वेकपदाः सुराः आ
गाद्दिक्षु द्विपदाः पंच पंच यथाक्रमं ब्रह्मणः पूर्वतो वायुपुष्पाच्च वितथ्ये
स्तथा गृहः सत्तः पितृपति गंधर्वो भृंगराजकः मृगपितृगणा धीमांस्तथा
दौवारिकाह्वयः सुग्रीवः पुष्पदंतश्च जलाधीशोऽनीशांवरा शोषपा
पश्चरोगो हि मुख्यो भल्लाटस्तु चसोमेमा पा दितिस्दितिर्द्वात्रिंशदमराः स्थि
ताः आपश्चैवापवत्सश्च जयोरुद्रस्तथैव च मध्ये नवपदो ब्रह्मा तस्यो
तस्य समापगाः प्राग्याम्यं नैरृतौ देवाः परितो ब्रह्मणस्थिताः अर्यमास
विता चैव विवस्वानु विबुधाधिपः मित्रो धराजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधरः
क्रमात् आं वसोष्टमः पंच च त्रिंशत् सुरोत्तमाः तात्तैवस्थानं नामानि
ब्रह्मणा सहितान् न्यसेत् वास्तुज्ञो वास्तुमंत्रेण गंधपुष्पाक्षतादिभिः
आदिपदेन दूर्वादि वास्तुमंत्रेण वास्तुलोहूर्वो रध्यक्षतादिभिरितिनार
दसंहितोक्तेः प्रणवेनावेपद्यापि अथवा स्वस्वनामभि शुक्लवस्त्रयुगं द
द्यात् दीपफलैः सह अपूपैर्भक्ष्यैर्नैवेद्यैर्वाद्यैः सह संपूजयेत् ततो बुध्ने

बलतोरणाद्यैर्वस्त्रैश्च पृथक् पृथक् दत्वा पुष्पांजलीं कर्ता प्रार्थयेद्वास्तु
पूरुषं वास्तुपुरुष नमस्तेस्तु भूशय्याभिरतप्रभो मद्गृहं धनधान्यादि
समृद्धं कुरु सर्वदा इति प्रार्थ्य ततो दद्यात् दक्षिणामर्चकाय च विप्रेभ्यो
भोजनं दत्वा स्वयं भुंजीत बंधुभिः एवं यः कुरुते सम्यग्वास्तुपूजां प्रयत्न
तः आरोग्यपुत्रपौत्रादि धनधान्यं लभेन्नरः वास्तुपूजामकृत्वा यः प्र
विशेन्नवमंदिरं रोगान्नानाविधान् क्लेशान् अश्नुते सर्वसंकटात् बोधा
यनः अथातो गृहशांतिकर्म गृहं प्रविविक्षन् मासि मास्युत्तरायणे सत्वस
रे आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे गृहशांतिमारभेत् पामार्गपलाशशमी
चिरिघोदुवरसहाभरमस्ता नग्णमिश्रं व आचम्य गृहे संमर्ष्य मानो महांत
मानस्तोकेति पंचगव्येन दर्भमुष्टिना संप्रोक्षति यतइंद्र भयामहे स्वस्ति
दाविशस्पतिरिति द्वाभ्यां कुरुध्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्येतेनानुवाके
नासितार्थां प्रकीर्य वास्तुमध्ये पदेव यजनोद्धरवन प्रभसाग्निमुखा क
त्वा पक्वाज्जुहोति वास्तोष्पत इति द्वाभ्यां मथा आहुतीरूपजुहोति वास्तो
ष्पते ध्रुवा स्थूणेति च दिरनुछंदसं सावित्र्या सहस्रं जुहुयात् स्विष्टकृ
दम्नति सिद्धमोधेनुवरं दद्यान्नाब्राह्मणान्नेनपरिविष्य पुण्याहं स्वोरित्य

द्धि मिति वाच्चयात्तै वप्रयुज्जानस्य बहवः पुत्रा भवंति वाधाः प्रतीयंत्ते महा
व्यालयश्च तं न गृहस्थलिनं दृष्टिणो न तस्कर सर्प राक्षसा पिशाचा वाधंत्न शी
५६ हस्यापि वैधायनः नारद संहितायां स्नानागारं दिशि प्राच्यामाग्नेय्यां पा
वकालयः याम्यायां शयनं गेहं नैरृत्यां शस्त्रमंदिरं प्रतीच्यां भोजनं गृ
हं वायव्यां पशुमंदिरं भांडागारं तूत्तरस्यामैशान्यां देवमंदिरं वशिष्ट संहि
तायां स्वगृहात्पश्चिमे भागे पित्रस्वाध्यजमंदिरं गृहस्य द्वारे स्तंभाः समाः
कार्यश्चित्रपटे वापित्रपत्रेश्च न कदाचित गर्गः द्वारं प्रयत्नात्कर्तव्यं सर्व
द्वार प्रतिष्ठितं परकाले: परद्वारेः पनास्फोटितं नाती नीचकुद्धोत्से धं
यथा रुचिः भित्तिः पक्केष्टकाभिर्वा दारुणाप्यथवा मृदा कार्या श्वनासमाः
स्तंभे परह्मैः कूपवक्षादिभिश्चैव हतं द्वारं निरर्थकं राजतो भयमत्य
र्थं रातिनीचे स्तु चारतः विनाशश्चाति विस्तीर्णे संवृत्त चातिचक्षुधा ।
अतिप्रमाणे द्वारे प्रमत्तल्प व्याधितो भयं जिह्मे त्वर्थी विनश्यंति कुटिले
ऋणवद्धवत् कुब्जिले कुक्षिरोगस्यात्तक्ष्ण द्रव्यं कुक्षिपीडिता कूपस्थाने
वासिष्ट संहितायां ऐश्वर्यं पुत्रहानिश्च स्त्रीनाशो निधनं भवेत् संपत्प्र ५६
लभयं सौख्यं पुष्टिः प्रागादितः क्रमात् कूपे कृत्तेमध्यपे तु धनतानिश्च

वासिष्टः कृत्वा शुक्ल चामलोकं विप्रान्कृज्यानयतः पूर्णकुंभ हर्म्य रम्यं तार
णस्रग्वितानैः स्त्रीभिः स्रग्वी गीतवाद्यैर्विचित्रैः नारद संहितायां मंजुषिकां
स्वर्णरत्नधान्य शैवल संयुतां गृहमध्ये हस्तमात्रगर्ते न्यासा पाविन्यसेत
वसिष्ट संहितायां निर्माणे मंदिराणां च प्रवेशे त्रिविधेपि वा वास्तुपूजां च क
र्तव्या तस्मात्तां कथयाम्यतः गृहमध्ये हस्तमात्रं समं तात्तंदुलोपरि एकाशी
तिपदं कार्यं तिले स्तुल्य सुशोभनं एकद्वित्रिपदाः पंचचत्वारिंशत्सुरार्चिताः
द्वात्रिंश द्वाह्यतो वक्ष्यमाणाश्चांतश्च यो दश तेषां स्थानानि नामानि वक्ष्या
मीश्वरकोणतः तत्राग्नि शांमु कोणस्थ स्तुसौ चैकपदेश्वरः तस्माद्वितीय
पर्जन्यश्चासो वैकुपदेश्वरः तयते शाके स सोख्य भ्रशा श्चद्विपदेश्वराः आ
काशवायुपरते: क्रमादेकपदेश्च रोवप्राच्यानवशास्त्वात्वेवमेवान्य दिक्षु
च आद्यावेसा वेकपदौ द्विपदा पचमध्यगाः पूषाध्स्टो यमालाः स्युरमरा
पाप्य भागगाः आद्यौ चात्रा विरूपदौ द्विपदाः पंचमध्यग अष्टौ पीतगणा
धीशाः पापालामश्चमे सुरा आद्यं तो द्वावेकपदौ द्विपदाः पचमध्यगाः रा
गादिदिसं तसुराः सससोम्या दि दिशि क्रमात् तस्माधस्थ चतुष्कोणे स्मी
शानादि पुचक्रमत् आथ सावित्र विजयरुद्राश्चैकपदेश्वरा मध्येन वप
दो ब्रह्मात्तस्यै ज्ञानादिकोणगाः आपवत्सापस विता विबुधाधिपसंज्ञकः

कोणेषु विन्यस्तं तु भल्लकेनागालोकपालाश्च सर्वतः आस्मिन् तदेवानिशं
५८ तु आयुर्बलकराः सदेति त्रांकुनरोपयेत् प्रासादादौ गृहपदस्थानेन
निर्दिष्टाः ततः तत्कुपार्श्वे रक्षानोरि आग्नेभ्यो व्यथसर्पेभ्यो येचान्ये तत्स
माश्रिताः तेभ्यो बलि प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् इति माषभक्तबलिं
दत्वा वेद्युपरि वस्त्रे कुंकुमादिना सुवर्णजं रजतादिना लोकपालानायै
नमः पद्मौ वसै : कांतायै : विष्णुनायै प्राणवाहिन्यै नंदायै : सुभद्रायै :
सुरथायै : एतैर्नामभिः पश्चाद्द्वारंभाः प्रातंताउद् कूर्मसंस्था अंगुलद्वयां तता
लाद्द्वारे रखाः हिरण्यायै नमः सुव्रतायै लक्ष्म्यै विभूत्यै विमलायै प्रियायै
जयायै ज्वालायै विशालायै इडायै एतैर्दक्षिणारंभा उदगंता प्राक्सं
स्थाद्द्वारे रखाः कृत्वा कुंडस्थंडिले वाग्निं प्रतिष्ठाप्य दक्षिणे वेद्यां सांगग्र
हालसं स्थाप्य तं दिक्षान्यां कलशां वसं स्थाप्य वास्तुमंडले मतिमादौ देव
ता आवाहयेत् ईशानकोणपदे वास्तोः शिरसि शिखिने नमः शिखि
नमावाहयामि तद्दक्षिणनेत्रे पर्जन्यं तद्दक्षिणपदे तत्पश्चिमपदे वा दक्षिण
श्रोत्रे जयंतं तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणांसे कुलीशायुधं तत्दक्षिणपद ५८
द्वयं दक्षिणबाहौ सूर्यं तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणबाहवे वसत्ये तद्दक्षिणे

पदद्वये दक्षिणकूपिभ्रस्तं तद्दक्षिणोपरिस्थितैकपदे दक्षिणप्रवाहाच्या
कारां तद्दक्षिणाग्नेयकोणपदे दक्षिणप्रवाहावेच वायुं तत्पश्चिमे कप
दे दक्षिणमणिबंधे पूषणं तत्पश्चिमपदे तदुत्तरपदे च दक्षिणपार्श्वे वि
तथं तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणपार्श्वे एकटहक्षतं तत्पश्चिमपदेद्वयं दक्षि
णोरौ यमं तत्पश्चिमे पदद्वये दक्षिणजानौ गंधर्वं तत्पश्चिमपदद्वये दक्षि
णपार्श्वे पिंडेटहक्षितें जंघायां भृंगराजं तत्पश्चिमे पारस्थे कपदे दक्षिणस्फि
चि मृगं तत्पश्चिमे नैऋत्यकोणपदे पादयोः पितृन् तदुत्तरे कपदे वामस्फि
चि दौवारीकं तदुत्तरंपदे तत्पश्चकपदेच्च वामजंघायां सुग्रीवं तदुत्तरंप
दद्वये वामजानौ पुष्पदंतं तदुत्तरे पदद्वये वामपार्श्वे असुरं तदुत्तरंपद
द्वये वामपार्श्वे एवं शोषं तदुत्तरोपरिस्थे कपदे वाममणिबंधपापं तदु
त्तरं वायव्यकोणपदे वामप्रवाहौ रोगं तत्प्रागेकपदे वामप्रवाहावेव
अहिं तत्प्रागुपरिस्थपदे तद्दक्षिणपदेवा कूर्परे मुख्यं प्रे तत्प्राक्पदद्वये
वामबाहौ भल्लाटं तत्प्राक्पदद्वये वामबालवे वसोमं तत्प्राक्पदद्वये वा
मांसे सर्पं तत्प्राक्पदद्वये वामश्रोत्रे अदितिं तत्प्रागुपरिस्थे कपदे कवा
मनेत्रे दितिं तद्दक्षिणे शिखिपदाधः कोणपदे मुखे आपं आग्नेये वाप्सुप

हाथः कोणपदे दक्षिणहस्ते सावित्रं नैर्ऋत्ये पितृपदाधः कोणपदे मदेन्द्रज
यं रापयक्षरोगपदाधः कोणपदे वामहस्ते रुद्रं मध्यपदे श्वीन्द्रानकोणपदा दक्षि
५८ णपदत्रये दक्षिणपदे स्तने अर्यमणं तद्दक्षिणाग्नेयकोणपदे दक्षिणहस्ते
सवितारं तत्पश्चिमपदत्रये जठरदक्षिणभागे विवस्वत तत्पश्चिमनैर्ऋत्य
कोणपदे ध्यक्षयोर्विबुधाधिपं तदुत्तरं पदत्रये जठरवामभागे मित्रं त
दुत्तरं वायव्यकोणपदे वामहस्ते राजयक्ष्माणं तदाकूपदत्रय वामस्तने
पृथ्वीधरं तत्सागीशानकोणपदे उरसि आपवत्सं मध्ये नवपदेषु ब्रह्मा
ण्योर्ध्वमाणं तत्त उत्तरे पूषवास्तु वास्तोस्पत इति वसिष्ठो वास्तोष्पति
स्त्रिष्टुप् ॐ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मानिति मंत्रेण स्थापयेत् सवसुव
र्णस्य रूप्यस्य रूप्यस्य वा ततो मंडलाद्बहिरीशानादिकोणे पुचरकी विद
रीपूतना पापराक्षसी पूर्वादिदिक्षु स्कंदमर्यपणं जंभकं पिलिपिछं च ना
ममंत्रैः संस्थाप्य प्रागाद्यष्टदिक्षु ऋं ह्रां ह्रीं स्तनमंत्रैर्नामभिर्वा संस्थाप्य त
द्दक्षिणासा वास्ताभ्यर्च्य ईमं इत्यादि इशान्यां कलशं संस्थापयेत् केचित्तु ब्र ५८
ह्मादिदेवता स्थापनं वदंतित ततो चाधानं कुर्यात् तत्र वक्ष्यमाण आज्येन सं
तनुं कोनव ग्रहान् अष्टशाती ह्वावि शांसह्वान्य तत्संख्याभिः समिद्भिस्ति

वास्तुनः तस्मात्सम्यग्विचार्याथ रूपं कुर्याच्च बुद्धिमान् तत्रैव पुन्ना
गान्नोकतिलकशमीवकुलचंपकाः दाडिमी पिप्पली द्राक्षा पिचुमंदजं
पामराः बंधूकपूगपनससरोजगेहमल्लिकाः मल्लिकापाटली जाती
नारीकेलश्चस्तृणद्रुमाः एते गृहांगणे वृक्षाः सर्वदा मंगलप्रदाः प्लक्षक के
धुवसौधौ गृहस्योत्तरतः शुभौ न्यग्रोधोदुंबराश्वत्थाः प्रागादिशुभप्र
प्रदाः अगस्तिमातुलिंगाख्यहरिद्राकदली स्तुषगस्यपंप्रजातांअप्ये
ते दुःखदा कमयप्रदाः अथर्षित्तकृतो मात्स्यानुसारी वास्तुशांतिप्र
योगः गृहप्रवेशेऽपूर्वे हि गृहारंभादौ समाप्य यजमानोऽहं देशकालौ
स्मृत्वा स्य वास्तोः शुभतासिध्यर्थं सनवग्रहमखां वास्तुशांतिं करि
ष्यइति संकल्प्य तदंगत्वेन गणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूज
ननांदीश्राद्धाचार्यादिवरणानि कुर्यात् ऋत्विजश्चत्वारः तत्र आ
चार्यो यद्न्वसंस्थितामिति चेमं त्राम्यां भूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतु
राक्षसाः स्थानादस्माद्व्रजंत्वन्यत्र सीमां करोमि ध्रुवं सीमामिति च सर्षपा
न् विकीर्य पंचगव्येन सर्वगृहं प्रोक्ष्य हस्तमात्रं कुंडं स्थंडिलं वाकृत्वा तत्पू
र्वतस्यैशान्यां वस्त्रे मितवेदिद्वयं कृत्वा ईशानवेद्यां शिवानांदि

यमाय भक्तबलीन् दद्यात् तत आचार्यादयः समुद्रज्येष्ठाद्दशादि वेदिके
सुतास्वेतादि पौराणैश्च मंत्रैर्यजमानं सपत्नीकं शांतिकलशोदकेनाभि
५९ षिच्य सर्वौषधाभिरनुलिप्य स्नापयेयुः ततो आचार्यो ब्रह्मस्थाने सुरू
पां भूषितां स्त्रीरूपां पृथ्वीं ध्यात्वा ॐ धरायै नमः इति मंत्रेण संपूज्य जपेत्
सर्वदेवमयं वास्तु वास्तुदेवमयं परमिति ततो गृहं प्रागादि नाडीसूत्र्या
पावमानेन सूक्तेन नासो घ्रेवचेष्टयेत् छिन्नसूत्रे शुभं ततो दुग्धपूर्णया
वसस्तनं कुंभ्या तथैव सूत्रद्वयेन धाराद्वयमविच्छिन्नं कुर्यात् अथ यज
मानो गृहस्याग्नेये आकाशपदे जानुदघ्नमचतुरस्रं खात्वा तं गोमयेनोपलि
प्य शुक्लं चंदनपुष्पाक्षतादिभिरलंकृत्य सप्त धान्यादि सर्वबीजानि दध्योदनं च
प्रक्षिप्य नवं कुंभं जलपूर्णं शुक्लैकपुष्पयुतं गंधादिभिरर्चितं हस्तद्वयेना
दाय जानुभ्यामवनीं गत्वा ॐ नमो वारुणायेति तज्जलेन गर्तं पूरयेत् त
त्रावर्तः प्रदक्षिणं पुष्पं वोर्ध्वमुखं वै शुभं वैपरीत्ये त्वशुभं ततो भाजनेऽपि च पे
टिकायां सप्तबीजदध्योदनं रौप्यपुष्पाणि प्रक्षिप्य पूर्वं स्थापितं वृषवा ५९
स्तु नृत्यमंगलघोषेणानीय तस्यां संस्थाप्य गंधादिभिः संपूज्य प्रार्थयेत्
अग्न्या पूजितोऽसि मया वास्तो होमाद्यैरर्चनैः शुभैः प्रसीद पाहि विघ्नेशादि

हि मे गृहजं सुखं वास्तुपुरुष नमस्तेस्तु भूशय्याभिरत प्रभो मद्गृहे धन
धान्यादि समृद्धिं कुरु सर्वदेति ततः पेटिकामाच्छाद्य तस्मिन् गर्ते ईशाने निक्षि ६०
पेदनेन संमंत्रेण ससद्वीपा ससागरा पृथ्वी यथाचलास्ति मूर्द्धनि तथा मां वह क
ल्याण सपत्नतिभिः सहेति गर्ते च तथैव वन्ह्युपरि तेमद अधिकं उत्तम
साम्ये मध्यमं न्यूनत्वे लघुमफलं विद्यात् गर्तोपरि भूमिं गोमयेनोपलि
प्य शुक्लं गंधपुष्पाक्षतैर्भूषयेत् ततोऽग्नेः पश्चिमत आचार्यं संपूज्यालं
कृतां सवत्सां गां वासांसि गंधं दक्षिणां दत्वा ब्रह्मत्विग्भ्यो यथाशक्ति ताम्र
लाणां क्षीरव्यादि वास्तुदेवतानां च पूजां कृत्वा क्षमाप्य उत्तिष्ठ यांतु देवेति
विसृज्य आचार्यहस्ते प्रतिपाद्याग्निं संपूज्य गच्छ गच्छेति विसृज्य ब्राह्मणैः शां
त्रिपाटयित्वा ग्रहादीनां क्षीरव्यादीनां च मासपर्यंतं प्रसेकं त्रीस्त्रीनेकैकं य
थाशक्ति वा ब्राह्मणान् संभोज्य दीपो गृही ता सुहृद्भिर्भुंजीत पुनरथ
मोन्हि वास्तुशांतिं विधाय द्वितीये न्हि गृहप्रवेशं कुर्यात् सवेष्टं नवजल
पूर्णपल्लवोपेतं दूर्वायुतं सुधालिप्तं वस्त्रवेष्टितं सपूर्णपात्रं सफलं कल
शमंजलीनादाय गृहीत्वा यजमानो ब्राह्मणान्वितः नृत्यघोषेण गृहं प्रवि
श्य प्रधानगृहमध्ये धान्योपरि तं कलशं स्थापयेत् ततो गृहस्थे पा

र्थं कुर्यात् । वाचयित्वा ब्राह्मणान् संपूज्य भोजयित्वा द्विजो गृही त्वा सुह
९० त्सुतो भुंजीत इति दिनकरभट्टकृते शांतिसारे वास्तुशांतिप्रयोगः ॥ ॥
अथ दुष्टरजोदर्शनशांतिः ॥ ॥ रजोदर्शने चैत्रज्येष्ठाषाढभाद्रप
दकार्तिकपौषप्रतिपत्षष्ठी अष्टमी द्वादशी अमा रिक्ता पापवार भरण्यार्द्रापु
ष्याश्लेषा पूर्वा ज्येष्ठा मूल पूर्वाषाढ पूर्वभाद्रपदाख्या व्याघात गंडातिगंड
शूल वैधृति व्यतीपात परिघ पूर्वार्ध निशा त्रिधा विभक्त दिनांत्यभाग रात्रि
संध्या पापकृत्स्नसंक्रांति दग्धदिन रविचंद्रोपरागा शौच जीर्ण रक्त नील
वस्त्र परिधान परगृह अशुभा अत्र दोषबहुत्वे एवं शांतिकं कार्यं प्रभूतदो
षे परीहस्य तेऽल्पदुष्टं तदा शांतिककर्म कार्यमिति वासिष्ठसंहितोक्तेः प्र
भूतदोषे वैधव्यहानिः संततित्यागादिके इति केचिद् दृश्यमाहुः ग्रहणे तु रजो
दर्शने दोषैकत्वेऽपि शांतिः ग्रहणे चंद्रसूर्यस्य प्रसूतिर्यदि जायते व्याधिपी
डा तदा स्त्रीणां माहोतु ऋतुदर्शनादिति शौनकेन निरपेक्षस्य निमित्तत्वो
क्तेः तत्र योनिर्विचयते कृतेऽपि शांतिके श्रुतं कालीनरजोदर्शनावधि सं
गो न कार्यः विसर्जयेद्वत्तदेकशय्यावद्रजोदर्शने मुक्तमेकमिति वासि ९०
ष्ठोक्तेः शांतिरुक्तातेनैव वेदुष्टे दिन वोदकुंभसलिलैः संमंत्रितैरा

ज्याहुतिभिश्च अधिदेवताप्रत्यधिदेवताविनायकादीन् चतुः संख्याभिः
समित्तिलाज्याहुतिभिः त्रिसंख्यादि पंचचत्वारिंशद्देवता अष्टसहस्राष्टशताष्टा
विंशत्यष्टान्यतरसंख्याभिः उदुंबरसमित्तिलाज्याहुतिभिः त्रिसंख्यादिपंचच
त्वारिंशद्देवता अष्टसहस्राष्टशताष्टाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याभिः उदुंबर
समित्तिलपायसाज्याहुतिभिर्वास्तोष्पत इति चतसृभिः ऋग्भिः क्रमेण अ
नंतरोक्तसंख्याभिर्वास्तुं वास्तोष्पत इति चतसृभिर्वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणा
मित्येन वा चक्रमेण पंचैकान्यतरसंख्याभिर्बिल्वाहुतिभिः स्तद्वीजाहु
तिभिर्वा चरुव्याहृतीनष्टे चतुरन्यतरसंख्याभिः समित्तिलपायसाज्याहु
तिभिः शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि निर्वापपूर्वकर्म आज्यभागांतं कुर्यात्
यजमानोऽप्यत्र सांगं कुर्यात् होमांते आचार्यः स्विष्टकृदादि प्रायश्चि
त्तहोमांते कृतादिक्पालनवग्रहक्षेत्रपालेभ्यः सदीप माष भक्त बलिं
दत्वा मूर्धानमिति पूर्णाहुतिं जुहुयात् वैश्वानरो यदमणी तानिन
यनादिकर्मशेषं समाप्य वास्तुमंडलपश्चिमदेशे त्रिशिखिने एव पायसबली
नमस्ते वंदीसंख्यादिभ्यो बलीन्दद्यात् तान्वि प्रघ्नत पुत्रपापसेन क्ष
त्रियादेर्वक्ष्यमाणैः पक्वैस्तद्दलभे पायसेनेति तत्स्थरव्यादिभ्यस्तथै

लांबजं भुवनेश्वरीं न्यसेत्तत्र इंद्राणी च पुरंदरं आचार्यः पूजयेद्धान्यागय
स्यामंचसारया इंद्राणी पूजयेद्देवीमिंद्राणीं मासु नारिषु क्रमेण पूजयेद्दि
क्रमिंद्र साद्यपभव्य अचात नोदिसकैकैरुपचारैः प्रपूजयेत् तन्मध्ये
६१ संस्थानात् कुंभे मंत्रेण भुवनेश्वरी जपध्याय श्रीमहो ध्रौ सूक्तं च जपेत्ततः
स्थानाच्चैव दक्षिणं कुंभं मालिंगेका जपेद्यथ च लादितसूक्तानि च तन्मंत्रोत
राणी च संस्थानात् तरं कुंभं श्री रुद्र रुद्रसंख्यया शांत इति सूत्राग्नि सूक्तं
च तत्रैव संस्थानाज्जपेत् कुंभश्च पश्चिमे देवो नत्वांति मसमाचरेत् दूर्वा
क्षिप्तिलगोधूमैः पापसे न घ्नते न च लिप्यस्पिश्चैव दुर्वीभिरेकैका चाहु
तिर्भवेत् अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा गायत्र्ये वतु होतव्यं ह
विरत्र चतुष्टयं एवकाराद्रिंद्राणी द्वयोर्हि माना स्तीति केचित् ततः स्वि
ष्टकृतं हुत्वा सस्रुवा हुर्मिसूक्तः संचलमा मन्धारां तापूर्णाहुतिमथाच
रेत् अथाभिषेकं कुर्वीत प्रतीकुंभास्थितोदकैः अपोहिष्ठेतिनवभिः सू
क्तेन च ततः परं रनोतं गत्वाचैनैवपावमानैः क्रमेण तु उभयेष्वपुव
च न स्वास्तिदाविशरोकया त्रैपंच्यकेन मंत्रेण जातवेदस्य एकया समु
द्रज्येष्टादसा दिन्नाय तां चानिभिः क्रमात् इमा आपत्त चेनैव देवस्य त्वेति ६१

मन्त्रतः मंत्रेणाथ लक्ष्मी शांतन मग्नेरुद्रस्य नमुष्टु हीतिमंत्रेण भुवनस्य
पितरं तथा वाते रुद्रेति मंत्रेण त्रीवसंकल्प मंत्रतः इंद्रत्वा वृषभं पंचमंत्रे
श्चैवाभिषेचयेत् धेनुपयास्विनी दद्या सुवर्ण यच्चान्द्रवधेः सदक्षिणमन
डुहं प्रदद्यादुद्रजापिने महाशांतिप्रजाप्याथ ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः इति
अथास्य तर्पिते कूलः प्रयोगः देशकालौ स्मृत्वा मम प्रस्याः प्रथमरजो द
र्शने मुकुष्टं मासादि सूचितं सकलारिष्टनिरासद्वारा श्रीपरमेश्वरप्री
सर्थं सग्रह मखशौनकोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनपु
ण्याहवाचने मातृका पूजन नांदीश्राद्धाचार्य ब्रह्मादिवरणानि कुर्यात् न
ऋत्विजश्चाष्टौ घर च त्वारो वा ततः आचार्यो गृहे शानदेशे तद्दक्षिणो
त्तरे पूर्वश्चमहो योरिति भूमिं स्पृष्ट्वा नुधान्यः संवदन्न इति द्रोण प्रमाण व्रीहि
णां राशी तो त्रपंक्ता नन्तरं कुंभत्रमाकलशस्य इति स्थापयेत् सर्वत्र मंत्राद
त्तिः ततः प्रसुव आप इति नवर्चस्य सूक्तस्य सिंधुद्वीप ऋषिः त्वेष्य मेधा न प्यो ज
गती कलशो पूरणे विनियोगः प्रसुव आपदत्यादि यत्र वनस्य सस्पव
सिष्टेन द्यः शाकरी विनियोगः आ वत् गंधद्वारामिति त्रिश्वपि गधय्या ओ
षधीरिति सर्वौषधाः औषधयः समितिय वान् ततो मध्ये कुंभेपच व्रीहीति

त्र प्राधकं गुन्नाम कमुलान् क्षिप्रा गायत्र्या उदुंबर कुशा दूर्वा रक्तोत्पल चंपक
बिल्व विष्णुक्रांता तुलसी बर्हिर्षत्रं स्वपुष्पी नाना वर्णश्च गंधानि शुंठि रक्त
६२ पातत्सर्वे पापा मार्गे पलाशपनस जीवक प्रियंगु गोधूम श्री लक्ष्म दधि
दुग्ध घृत पद्म पत्रा नीलोत्पल सित रक्त पीत कुरंटक गुंजा घव भद्रकेसु
स्त्वकाश्यानि धात्री शौषधानि सर्वाणि यथा संभव वा क्षिपेत् तत
क्ति पुकाउदिति दूर्वाः अश्वत्थे व इति पंच पल्लवान् स्योना पृथिवी ति सस
महायां फलिनीरिति फलानि सहि रत्नानी ति हिरण्य रूपइति हिरण्यं चक्षि
पेत् युवा सुवा सा इति सूत्रेण वाससा वा कलशकंठान् वेष्टयित्वा गंधा
क्षता दिभिः कलशानभ्यर्चयेत् ततः कलशत्रयोपरि तेने व क्रमेण सौ
वर्णराजत कांस्यमयं ताम्रमयं वेण वमृण्मयं वा यथा शक्ति पात्रत्रयं
पूर्ण दिवी तिनि धायत्तु परिश्वेतं वस्त्रं त्रयं न्यस्य तस्मिंश्च दिनादिनाष्टदला
निकुर्यात् तत्र मध्ये मे गायत्र्या विश्वामि त्रो भुवनेश्वरी गायत्री भुवने
श्वर्यावाहना दौ विनियोगः ॐ तत्सवितुः भुवनेश्वरी मावाहयामीति
यथा शक्ति सुवर्ण निर्मितां भुवनेश्वरी प्रतिमामग्न्युत्तारण पूर्वं स्थापयेत्
तद्दक्षिण कुंभोपरि वस्त्रे इंद्राणी वषा कपिरिंद्राणी पंक्ति इंद्राण्या वाहने वि ६२

पंथैः स्नानं पापनुदं समेव कृत रौः कार्ये समृद्धिजनकैः ऐन्द्राग्न्यायोगेषेम
यमंडले च परिस्तीर्य तलेनौ जुहुयाच्च दूर्वा युग्मां घृतौ तौ वासिमि त्वमाणां
गार्या मसंज्ञा अष्टसहस्रसंख्यान्या तत्प्रमाणामथवाष्टकं श्री शुभां यदैव्यां
इति मिश्रित्त्वेश्व ततः स्नानं ततः सुवासिनीश्च संतर्पयेद्भूसुवर्ण व
स्त्रैः प्रयोग पारिजाते शौनकः सान्तेवानं तु नारिणां शांतिवक्ष्यामि शौ
नकः पंचमेन्ति चतुर्थे चग्रहातिथ्य पुरः सरं द्रोण प्रमाणधान्येन व्री
हियादि त्रयं भवेत् कुंभत्रयं न्यसेत्तत्र तोतनुवस्त्रादि वेष्टितं पूरयेत्ती
र्थसालिलैः प्रतिकुंभं पृथक् पृथक् सूक्तेनाथ नचचन प्रसुच आपस्य
थ ऋचायाः प्रवतस्तद्द हायभ्यावततः क्रमात् मध्ये कुंभे क्षिपेत्
धान्य मोषधानि चरेमगुंदुबरः कुशा दूर्वा पाजीवं च रक्त बिल्वकाः विष्णु
क्रांता च तुलसी बर्हिषत्रं रवपुष्पिका नाना वर्णश्च गंधाव निशुंठि स
र्षपद्वयं अपामार्गः पलाशश्चपनस्ये जीवकस्तथा प्रियंगवश्च गोधूम
श्री लक्ष्म्यक्ष एवच क्षीरं दधि च सर्पिश्च पद्म पत्रस्तथोत्पलं कुरंटक त्रयं
गुंजा वचा भद्रकेसुरत्त काधात्री सर्वौषधानि तु यथा संभव माहरेत् प्रति
श्चौषधादीनि तत्र मंत्रेण प्रक्षिपेत् कुंभोपरि न्यसेत् पात्रं कांस्यं मद्देषु

स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्तहोमांतं कृत्वा दिक्पालनवग्रह भुवनेश्वरीं प्राणी
६२ प्रक्षेत्रपालेभ्यो माषभक्तबलीं दत्त्वा तन्मंत्रैर्हुत्वा समुद्रादूर्मिरिति तच्चैनपू
र्णाहुतिं हुत्वा भगवतीं तां विमोकादिकर्मशेषं समाप्य सर्वकलशोदकेन धन
नवस्त्रं यजमानं तादृशीं च भार्यां साग्निगर्भिणीं चेदेतैर्मंत्रैः आपोहिष्ठेति
नवमएकाद्विष्यत्त रसेका त्रिमिष्टं देवेति उरउभयं श्रृणु वच्चनः स्वस्ति
दाविशः त्वं वकं जानन्वे रसे समुद्रज्येष्ठा इति च तत्त्वा यामि तिसृभिः इ
मा आप इति तिसृभिः देवस्य त्वा पञ्चं वत्सारवागतास्त्र पूः तमीशानं त्वमग्ने
रुद्रः तमुष्टुहि भुवनस्य पितरं याते रुद्रः यत्ता शततराति बद् इद्रेत्वाव प्रभव
यमिति पंच सूनास्त्वामभिषिंचेत् स्तात एष श्रेयोदाणा यजमानोग्निमाचार्याय
श्च सं पूज्याचार्याय धेनुरूजा अपि ने सदक्षिणमनडुहं ब्रह्मादिभ्यो यथाशक्ति
भूयसीं दक्षिणां दद्यात् ततो भुवनेश्वर्यादीनां ग्रहाणां चोत्तरपूजां कृत्वो
तिष्ठ्यां तु देवगणा इति विसृज्याचार्याय प्रतिपाद्याग्निं सम्पूज्य गच्छ गच्छेति
विसृज्य शांतिः पाठयित्वा भुवनेश्वर्यादीनां ग्रहाणां चात्रीत्वये त्रीस्त्री ब्राह्मणा
न्भोजयित्वा स्वसुंजीत ॥ इति दृष्टरजोदर्शनशांतिः ऋतुशांतिं व्याख्यास्या
मस्तिथि वारनक्षत्रलग्नदोषशांत्यर्थं चतुर्थेह्नि पंचमेह्नि वा शांतिस्नानं

प्रकुर्वीत देवालये गृहे वा प्रस्थप्रमितधान्यैस्तदर्धैस्तण्डुलैस्तदर्धैस्तिलैश्चे
श्वरादिमामं चतुरस्रं कृत्वा मध्ये नालिकेरपुष्पिकुशदूर्वाभिः प्रतिच्छाद्य तस्मि
तंतुवेष्टितं कुंभं निधाय आपो वा स्मान्मर्दयंतु इति तेनानुवाकेनापो हि ष्ठाभिश्च कु
भमुदकैः पूरयित्वा कूर्चं मंत्रधीयपंचपल्लवान् पंचत्वक निक्षिप्य नवरत्नं वन
नवस्त्रयुग्मेनाच्छाद्य नालिकेरफलेनापिधाय बिल्वपल्लवैः स्थूलपल्लवैश्चा
च्छादितपुरुषे पुंडरीकाक्षकांसध्यात्वा गंधपुष्पधूपदीपैः कुंभमभ्यर्च्याथ श्रो
त्रियांश्चं बहुश्रुतान्नष्ट चतुरो वा ब्राह्मणान् वरणपूर्वमभ्यर्च्याचार्यवलेकुं
भमन्वारभ्य वैष्णवीं गायत्रीं सहस्राष्टकं शताष्टकं वा वरत्तो गायत्रीं चैव
धा हीनापोहिष्ठा मयो भुव इति तिसृभिः हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इत्येक
मा शीवीदुरासरं स्नापयेत् पुत्ततो नारीं पंचगव्यं प्राशयित्वा स्वशुचौ देशे
स्थंडिलं कल्पयित्वा स्वगृह्योक्तविधानेनाग्निमुखांतं कृत्वा विष्णुसूक्ते
न शताष्टकसंख्यया पायसान्नसमिधो हुत्वैवं ब्रह्मसूक्तेनाग्नेः रुद्रसूक्ते सू
क्तेनाज्येनाष्टाशतं हुत्वा पुष्पहोमं घृतसूक्तेनाज्येन हुत्वा ततो न
क्षत्रहोमं तन्मंत्रेण तस्य चतुर्दशाकृत्वः पूर्ववत्समिदाज्यैस्त्र्यंबकं
यजामह इति तिलहोमं शताष्टकं हुत्वा रूपजुहुया स्विष्टकृत्समाप्ति सिद्ध

माधनुवस्त्रप्रदानादथदक्षिणांदद्या आचार्यायवेदविदे ततस्ततो नारीदोषा
५४ न्मुच्येत साह भगवान् बौधायनः अथ कन्या या बाल्ये वैधव्यं तु लक्षणग्र
स्तयोगभर्तुरापत्तिः मार्कंडेये बालवैधव्ययोगे तु कुंभप्रतिमादिभिः कृत्वा लग्नं
ततः पश्चात्कन्या दद्यादितिचापरे तत्र पुनर्भूदोषाभाव उक्तो विधानखंडे
स्वर्णीं पिप्पलानांच प्रतिमां विष्णुरूपिणीं तयासह आविवाहे तु पुनर्भू
त्वं न जायते सूर्यारुणसंवादे विवाहात्पूर्वकाले च चंद्रतारा बलान्विते
विवाहोक्ते च मंडपे कन्या कुंभेन सहवोद्वहेत् सूत्रेण वेष्टयेत्सम्यग्दशतंतु
विधानतः कुंकुमालंकृतं देहे तयोरेकांतमंदिरे ततः कुंभंचनीः सार्यप्र
भञ्ज्य सलिलाशये ततोभिषेचनं कुर्यात् संच पल्लववारिभिः कुंभप्रार्थ
नातत्रैव वरुणांगस्वरूपाय जीवनानां समाश्रय पतिं जीवय कन्यायाश्चि
रं पुत्रसुखं कुरु देहि विष्णु वराद्देव कन्यापालय दुःखतः ततोलंकारवस्त्रा
द्या वरायप्रतिपादयेत् इति कुंभविवाहः मूर्तिदानमपि तत्रैवोक्तं ब्रा
ह्मणे साधुमामन्त्र्य संपूज्य विविधार्हणैः तस्मै दद्याद्विधाने न विष्णोर्मूर्तिं च
तुर्भुजां शुद्धवर्णसुवर्णेनावित्तशाठ्यादथवा पुनः निमित्तां रूप्यरां शांखच
क्रगदाचक्राब्जसंयुतां दधानां वाससी पीते कुसुमे सन्माल्यिनीं सह ५४

नि उत्तरकलशोपरि इंद्रत्वा विश्वामित्र इंद्र गायत्री प्रावाहनेविनि तत
उक्तमंत्रैः पूजा कुर्यात् ततो मध्यकुंभ आचार्यो ष्टसहस्रमष्टशतं वा
गायत्रीजप्त्वा श्रीसूक्तं जपेत् ततः एकोन्ह त्विग्दक्षिणकुंभे रुद्रसूक्ता
नि जपेत् तानिच कद्रुद्रायेति नव इमा रुद्रायेति नव सद्ध्येकादश आत
पितारित्रिपंचदश वा इमा रुद्राय स्थिरधन्वने इति बलस्य आवो राजानमिति
कालमुष्टु ही सेकाभुवनस्य पितरं त्र्यंबकमिति अथामात्योन्ह त्विगुत्तरं
कुंभे एकादशवायवनिमिद्स्रांदा त्र्यंबकाग्नि लिसूक्तंच जपेत् ततआचार्यः
कुंभपश्चिमे अग्निं संस्थाप्य तद्दीशान्यां नवग्रहादीस्तत्र तत्रैराधाहस्वोऽ
शोपचारैः संपूज्य तद्दीशान्यां प्राग्वत् कुंभं संस्थाप्य तत्र वरुणमावा
ह्यचाधानं कुर्यात् चक्षुषी आज्येने संतमु का न वग्रहान्भसेक मष्ट
संख्याभिः समित्तिलाज्याहुतिभिरधिदेवताः प्रत्यधिदेवताश्च चतुः सं
ख्याभिः समित्तिलाहुतिभिर्भुवनेश्वरीं मष्टसहस्रा शतान्यतरसंख्या
भिर्हुवीत तिलमिश्रगोदुग्धपायसाज्याहुतिभिः शेषेणाविष्टकृतमिसाद्द्रिय
र्णपात्रे निधानां तं कृत्वा गोदुग्धपायसं श्रपाविता जभागां तं कुर्यात् त
तो यजमानो दक्षिणतरूप विरूपद्रव्य सांगं कुर्यात् आचार्यो होमानंतरं

प्रपूज्य च विसर्ज्य ततो ममाग्निकउद्दते नानुर्वीपरां पासः सपुष्पफल
५५ शाखेकमर्कं तु आसमानयेत्तदर्ककन्याप्रधानार्थमाचार्यं कल्पये
सुधा अर्कसंनिधिमागत्य तत्र स्वस्त्यादि वाचयेत् नांदीश्राद्धं हिरण्ये
न अष्टवर्गान्प्रपूजयेत् प्रभयेन्म धूपकेन वस्त्रविप्रस्य हस्ततः यज्ञो
पवीतवस्त्रं वहस्तकर्णादि भूषणाउत्सी घगंध माल्यादिवरायास्मै प्रदाप
येत् अर्कप्रदक्षिणं कुर्वन्जपेन्मंत्रमिमं बुधः ममप्रीतिकरा ये मया स्र
ष्टापुरातना अर्क ब्रह्मणा सृष्टा अस्माकं प्राति रक्षं तु पुनः प्रदक्षिणी
कुर्वन्मंत्रेणानेन मंत्रवित् नमस्ते मंगले देवि नमः साविनु गृसदो त्राहि
मां कृपया देवि पत्नीत्वमे मे गृहागता अर्कत्वं ब्रह्मणा सृष्टः सर्व प्राणिहिता
य च वृक्षाणामादिभूत स्वं देवानां प्रीतिवर्धन तृतीयो द्वाहजपापं मृत्युं
चाशु च विनाशय ततश्च कन्यां वरणं त्रिपुरुषं कुमुच्चरेत् आदित्यसवितृ
चार्यः पुत्री पौत्री वनप्त्रिका गोत्रं काश्यपदत्त्वा कन्यां लोके लौकिकमाचरेत्
मुहूर्तेर्कं निरीक्षेत स्वस्तिसूक्त मुदीरयन् आशीर्भिः सहितैः कुर्याद्वा
र्यप्रमुखद्विजैः अथाचार्यसमारूपाविधानमखाद्यतां प्राति यस्यततो ५५
होमं गृह्योक्तविधिना चरेत् अर्ककन्यामिमां विप्र यथाशक्ति विभूषितां गो

त्राय शर्मणे तुभ्यं दत्तां विप्रसमाश्रय दानमंत्रः दानमंत्रः अनुलक्षः
लकर्माणि कृत्वा कंकणपूर्वकं यावदर्चा कृतं सूत्रेणावर्कं प्रवेष्टयेत्
स्वशाखोक्तेन मंत्रेण गायत्र्या वाथवा जपेत् पत्नीकृत्य पुनः सूत्रस्कंधे
बध्नाति मंत्रतः बृहत्सामाति मंत्रेण सूत्र रक्षां प्रकल्पयेत् ईस्य पुर
तः पश्चात् दक्षिणोत्तरतः स्तथा कुंभांश्च निक्षिपेत्पश्चात् द्वाये वादि च तत्पूर्वे
सवस्त्रं प्रति कुंभं च त्रिः सूत्रेणैव वेष्टयेत् हरिद्रा गंध संयुक्तं पुष्पे छी
तलजल प्रति कुंभ फलावि विष्णुं संपूज परमेश्वरं पाद्यार्घ्यादिनिवेद्यं कुर्या
दं कर्म स्थावरे पुजरायुणा अकर्पित्या ननो देहि तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि स्व
का शांतिस्स्त्वानि जस्या तं विसर्जेत्पुनः गोयुग्मं दक्षिणां दद्यादाचार्याय
चभक्तितः तरेभ्याक्तितः इतरेभ्यो पि विप्रेभ्यो दक्षिणां वापि शक्तितः
तत्सर्वं गुरवे दद्याद्दंतं पुण्याहमाचरेत् शौनकः तृतीये स्त्री विवाहे तु सं
प्राप्ते पुरुषस्य तु आर्कं विवाहं वक्ष्यामि शौनकोहं विधानतः [illegible] संनि
धिमागत्य तत्र स्वस्त्यादि वाचयेत् नांदीश्राद्धं प्रकुर्वीत स्थंडिले चप्रक
ल्पयेत् अर्कमभ्यर्च्य सौर्यैर्गंधपुष्पाक्षतादिभिः सौरी आवहमेनेति

स्वयं वा लक्ष्तस्तु हृद्स्त्रमाल्यादिभिः शुभैः अर्कस्योत्तरदेवे तु समत्वार
६६ धएनया एतपार्ककन्यया उल्लेखनादिकं कुर्यात् आधारांत्समतः परं आ
आहुतिवजुहुयात्सं गोभिरनंयेकपा यस्येत्वा कामकामाये सेतपर्चीत
तः परं व्यस्तमिश्रसमस्ताभिस्तत्र स्विष्टकं हुवेत् परिषेचनपर्यंतम
याश्वेत्यादिक्रमात् अथप्रयोग शुभदिने सौमो ग्रो हाच्यामुदीच्यांवा
र्कसमीपं गत्वा देशकालौ संकीर्त्य मम भावितृतीयमानुषीपरिणयन
स्य शुभतासिध्यर्थमर्कविवाहं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनपु
ण्याहवाचनमातृकापूजनानांदीश्राद्धाचार्यवरणानि कुर्यात् ततोव
रोर्कपुरतःस्तिष्ठन् तंप्रार्थयेत् त्रिलोकवासि सप्ताश्वछायया सहितो
रवे तृतीयोद्वाहजं दोषं निवारय सुखं कुरु ततोर्कं चक्षुश्छाया सहितं सूर्य
मावाह्येनेति मंत्रेण षोडशोपचारैः पूजयेत् तत्रवस्त्रदानकाले वस्त्रे
ण तंतु मिश्रार्कमावेष्टयेत् अभिषेके आपोहिष्ठेत्याद्यो मंत्राः ततआ
चार्यो वरं मधुपर्कयज्ञोपवीतवस्त्राभूषणोष्णीषगंधमाल्यैः पूजयेत् ततो
वरोर्कं प्रदक्षिणीकुर्वन् ममप्रीतिकराये यया स्वष्टा पुरातनी अर्कजा ६६
ब्रह्मणा सृष्टा अस्माकं प्रतिरक्षतु इति जपेत् पुनः प्रदक्षिणं कुर्वन् न

क्षिणांचत्वारस्यामंत्रमेनु मुदीरयेत् यन्मया प्राचीजनुषि न्युसापातिस
मागमं विषोपविषदग्धार्थे तो वापि तिद्वि उक्त्या प्राथमानं महाघोरं
येदासौ ख्यधनापहं वैधव्याद्याति दुःखेष्ठनाशाय सुखलब्धये बहुसौभा
ग्यलब्ध्यै चमहार्कविष्णोरिमां तनुं सौवर्णी निर्मितानाद्य त्वया तुभ्यं संप्रददेद्वि
ज अनया वाहमस्मीति त्रिवारं प्रजपेदिति एवमाश्रितितस्यार्कं गृही
त्वा स्थंडिले विदेले ततो वैवाहिकं कुर्याद्विधि दानामगोद्रदाः अथार्कविवा
ह मात्स्ये कश्यपः उद्वहेदिति सिध्यर्थं तृतीयां न कदाचन मोहा
दज्ञानतो वापि यदि गच्छेत्तु मानुषीं नश्यसेवनसंदेहो गर्गस्य वच
नं यथा सगृहे चतुर्थादि विवाहस्यर्थं तृतीये र्कं समुद्वहेत् आदित्यदिवसे
वापि हस्तर्क्षे वा शनेश्चने शुभदिने वा पूर्वाह्णे कुर्यादर्कविवाहकं ग्रामे
ग्रामाद्वाच्यामुदीच्यां वा सपुष्पफलसंयुतं परीक्ष्य पत्रतो धस्ता स्तु च
त्वादि यथाविधि कृत्वा कंपुरतास्तिष्ठ न्प्रार्थयेत द्विजोत्तमः त्रिलोकवा
सि सप्ताश्वछायया सहितोरवे तृतीयोद्वाहजं दोषं निवारय सुखं कु
रु तत्राध्यारोप्य देवेशं छायया सहितं रविं वस्त्रैर्माल्यैस्तथा गंधैस्त
न्मंत्रेणैव पूजयेत् तन्मंत्र आकृष्णेनेति चतुर्थदिवसे तीन्तपूर्ववत्ता

दध्यात् अत्र प्रधानं बृहस्पति मग्निं माग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चाज्येनैक
५८ त्वाज्य भागांते सं गोभिरांगिरस इति बृहस्पतये तु त्वायस्मै त्वा काम मकामा
य वयं संम्राड् यजामहे तमस्मभ्यं कामं दत्वा थेदं त्वं घृतं पिब स्वाहेत्येव्यस्तस
मस्त व्याहृतिभिर्हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् ततो वरोममभीतिकरोति मंत्रे
णार्के त्रिः प्रदक्षिणी कृत्य मया प्राप्त नामिदं कर्म स्थावरेषु जरायुणा आर्कोपत्या
निनो देहीति तत्सर्वं क्षमतु मर्हस्यातीति प्रार्थयेत् ततः शांति सूक्तानि पठित्वार्कस्थ
सूर्यं विसृज्याचार्याय गोयुग्मं यथाशक्ति भूयसीं च दत्वा विष्णुप्रतिमा
माचार्याय प्रतिपाद्य पुण्याह वाचनं कुर्यात् ततः पंचमेन्हि पुनरर्के सूर्य
पूर्ववत्संपूज्य विसृज्य मानुषीं परिणयेत् इति दिनकर भट्टकृते शांति सा
रे अर्कविवाहः प्रयोगः यद्यानि जन्मन नक्षत्र तिथि दोषादि शांतिकं
मूल व्याख्याप्रयोगाभ्यां ब्रूते दिनकरः सुधीः तत्रादौ बहु शांति कृत्वा गो
मुखप्रसवो भिधीयते प्रयोगपारिजाते गर्गः पितृविष्टे सुता दिष्टे मातरि
ष्टे तथैव च पितृविष्टे सूचकनक्षत्रा ज्ञुसतो एवमग्रेपि प्रायश्चित्तं तदा
कुर्यात्तत्दोषस्य शांतये कृत्ताश्विनो गुरौ सार्पमघा चित्रेद्र मूलभे पुत्रज
न्मेसु जातस्य कुर्याद्गोजननं तथा अन्य प्रायश्चित्तं सूतकादि शांतिकं गोज ५८
ननं च कुर्यादिति समुच्चयो विधीयते अन्यथा गोजननस्यानिष्टनिरा

पत्वे न मूलादि शांति सा विकल्पा स्यात् न चाद्यष्टार्थत्वात्समुच्चयः एवाप्र
करणाधीततत्वाभावात् अन्यथाक्षयादिनिरसनार्थ कर्तृ दानादेरपि तत्समु
च्चयापत्ते तत्रापि शांतिकांते तासर्वा पश्चाद्गोजननं कार्यं तत्र दृष्टिषु
भवारे शुभे दिने कृत्वाभ्युदयादिकं सर्वं गृहालंकार पूर्वकं गोमूत्रेणोपलिप्या
यतनस्य प्रागभागे पंकजे कर्णिकायुक्ते रजोभिः श्वेतवर्णकैः व्रीहिस्त
त्राधि निक्षिप्य यथावित्तानुसारतः नवसूर्पं च तन्मध्ये रक्तवस्त्रं प्रसारये
त् स्थापयित्वा शिशुं तत्र पुनः सूत्रेण वेष्टयेत् प्राङ्मुखं तमथवा क्यादितिलं
गर्भगतं शिशुं गोमुखं दर्शयित्वाथ पुनर्जातं तु गोमुखात् शिशुं माधि गोमु
खं दर्शयित्वा सर्वः विष्णुर्योनी तीति सूक्तेन गव्येन स्नपयेच्छिशुं गव्यं नपंचग
व्येन गवामंगेषु मंगेषु मंत्रेण तं वा मंगेनेषु संस्पर्शयेत् गोवामांगेषु संस्पृ
शोहितिदितिवापाठ विष्णोः श्रेष्ठेति मंत्रेण गोप्रसूतं तु बालकं आचार्यस्त
समादाय पश्चान्मात्रे दद्येत्तदा सोतीर्णं नवधेत्तु साचार्यस्त समादाय पश्चान्मा
त्रे ददातितेति पाठः मातारजघन्य भागस्थात्रिशुमानीय तन्मुखात् तन्मुखा
त् तन्म पित्रे तदा तया ततो मात्रे प्रदापयेत् वस्त्रं स्थाप्यपित्वा थास्य पुत्रस्य
मुखमीक्षयेत् स्थाप्य निष्कासय गोमूत्र गोमय क्षीर मधु सर्पिश्च संयुतं
आपोहिष्ठादि मंत्रैरभिषिंचेत ततः शिशुं मूर्ध्निवाघ्राय तं पुत्र तन्मंत्रेण त

दापिता अंगादंगात्संभवसि हृदयादधिजायसे आत्मा वै पुत्रनामासि स
६८ जीव शरदः शतं तन्मंत्राणां गादंगादित्यनेन मूर्द्धनि जिघ्रेव धायत्तं त्रीश्रुं
स्थापयेत्ततः पुण्याहं वाचयेत्स्वश्चा ब्राह्मणैर्वेदपारगैः अत्र स्वशाखोक्तः
मार्गेण पुण्याहं वाचनं कुर्यादिति केचित् पुण्याहशब्दमात्रं वाचयेदिसप
रे दरिद्रापथविप्रायतो गामाभ्यर्च्य दापयेत् गो वस्त्र सुवर्ण धान्यानि दद्याद्दक्षी
दितः क्रमात् यथाशक्ति धनं दद्यात् ब्राह्मणेभ्यस्तु दापिता ततो होमं प्रकु
र्वीत स्वस्वशाखोक्तमार्गतः होमं होमं संबध्नु उल्लेखनादि होमस्य वक्ष्यमाण
त्वात् उल्लेखनादि कृत्वा वामभागान्तमाचरेत् होमस्य ईशान दिग्भागे धा
न्योपरि शुभं घटं होमस्य होमदेशस्य पंचगव्यं घटे स्थाप्य तिलां स्तत्र वि
निक्षिपेत् क्षीरकुंकुम कषायांश्च पंचरत्नानि निक्षिपेत् कषायो निर्यासः व
स्त्रयुग्मेन संछाद्य गंधादिभिरर्थाच्चयेत् विष्णुवरुणमभ्यर्च्य प्रतिमां च वि
धानतः प्रतिमां रूपप्रिसर्थः यत्तदद्विदिर्मंत्रैः कुंभस्य स्थापिमंत्रयेत्
यन्तं दृशेतिष्ठेच स्वग्रहणं आध्वलायनेन पत्नदं स्मयाम हरति च सूक्त
शोधमिति घृतस्योक्तत्वात् दधिमधुसपृक्तेन होमं कुर्यात्समयतः पुल्क
मितिभावेक्तः दधिमधाज्यानां योगे न सर्थः आपो हिष्ठेति तिसृभिः स्पृशे ६८
सोमरस्यर्थः तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्तीति सूक्तेन ऋग्भिराभिः प्रत्युचं

मस्ते मंगले देवी नमः सवितरात्मजे त्राहि मां रूपयादेविपतीवं मे इहागता
अर्कत्वं ब्रह्मणा सृष्टः सर्वप्राणिहिताय च वृक्षाणामादिभूतस्त्वं देवानां प्री
तिवर्धनः तृतीयोद्वाहजं दोषं मृत्युं चाशु नो विनाशय इति जपेत् ततः कन्या
प्रदाने आचार्यं प्रार्थयेत् ततः आचार्यः कात्यपाचतसारं नै ध्रुवेति त्रिप्रव
रान्विको काश्यपगोत्रोत्पन्ना आदित्यस्य प्रपौत्री सावितुः पौत्रीं ममामुकशर्म
णः पुत्रीं अर्कनाम्नीं कन्यां अमुकामुकप्रवरान्वितामुकगोत्राया मुकप्र
पौत्रायामुकपौत्रायामुकपुत्रायामुकनाम्ने वराय दास्य इति वाग्दानं कुर्या
त् ततो वरः मुहूर्तेकेकन्या निर्दिष्य स्वास्ति नो मिमीतेति सूक्तं पठेत् तत
आचार्यो वाग्दानवदत्र गोत्रं सुआर्यह्मामर्ककन्यां तुभ्यं संप्रददे नममेति वरह
स्ते जलं दत्वा अर्ककन्यामिमां विप्र यथाशक्ति विभूषितां गोत्राय शर्मणे तु
भ्यं दत्तां विप्रसमाश्रयेति पठेत् तत आचार्यो वरस्य कंकणबंधं सूत्रेण कृ
त्वा केकन्या प्रतिनिधिर्वेनाक्षतारोपणं तदुक्तमंत्रैः कुर्यात् वरोप्यर्केत
दुक्तमंत्रे रक्षतारोपणं कुर्यात् ततो वरो गायत्र्याकि सूत्रेण पंचकृत्वो
वेष्टयते नम सूत्रेण वरत्सामे तिमंत्रेण स्कंधे वध्नीयात् ततो वर आचार्यो
वार्कस्याष्ट दिक्षु अष्टौ कलशान् संस्थाप्य कलशाकं दौ चसूत्रेण चावेष्ट्य ह
रिद्रां निक्षिप्य सर्वत्रेदं विष्णुरिति विष्णुसंपूज्य अर्कों गेरग्निं प्रतिष्ठाप्यान्वा

तत्रप्रधानं होम आपोहिष्ठेति तिसृभिः अप्सु मे सोम इत्यनया च प्रत्यृचमष्टोत्तर
६९ शताष्टाविंशत्यष्टसंख्याभिः विष्णुर्नदिष्णोरित्यृचा सावित्रीभिः वस्त्रमहगा मक्षीभ्या
मितिसूक्तेन चरुस्रच पावनीभिः ग्रहांश्च लावनीभिर्दधिमध्वाज्याहुतिभिः शेषे
णास्विष्टकृत्तमित्यादि आज्यभागान्तं कृत्वा शेषरिच्चान्यानुभं संस्थाप्य तत्र
पंचगव्यं तिलान्व्रीहीन् क्षीरं कुंकुमकषायांश्च निक्षिप्य पञ्चपुष्पमेन संछा
द्याकूर्णपाधापेति द्विसोरिति विष्णुप्रतिमां कृत्वा पामीति वरुणप्रति
मां चाभ्यर्च्य कुम्भस्पृष्ट्वा वक्ष्यमाणमन्त्रान् जपेत् पलस्वेति पूर्णां कुर्व
पुत्रप्रणाध्यस्तो ब्राह्मतः प्रगाथच्छंदः सनो मिमोत इति दुग्धमध्याज्यहोमं कु
र्यात् तत्र मन्त्रः अपोहिष्ठेति तिसृणां सिन्धुद्वीप आंतरिष्ठ अपो गाय
त्री॥ अप्सु मे मेधातिथिरापोनुष्टुप् तद्विष्णोर्मेधातिथिर्विष्णुर्गाय
त्री॥ आसीभ्यां तरतिपूर्णांश्च विचन्ता पक्षमहारनुष्टुप् पृथ्वीभिः नवग्रह
मंत्रैश्च हुत्वा कुमारी घंसपापये त्याद्रुति गोमुखप्रसवप्रयोगः अथ कृ
ष्णचतुर्दशी जात शान्ति पारिजाते मन्वन्तरे गर्गः महिसूक्तं सुखासी
नं गर्गमुनिवरं शुभं नमस्कृत्वा तु पप्रच्छ शौनको मुनिपुंगवः शांति
कर्माणि सर्वाणि त्वत्तो ज्ञातान्यहं पुरा अधुना श्रोतुमिच्छामि कृष्णपक्षे
चतुर्दशी॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ प्रसूते किं फलं वद कृष्णपक्षे चतुर्दशी प्र
सूते फलं वद सर्वः कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां प्रसूते षड्विधं फलं चतुर्दशी ६९

चषड्भागं कुर्यात् आद्ये शुभं स्यात् द्वितीये पितरं हंति तृतीये मातरं तथा
चतुर्थे मातुलं हंति पंचमे वंशनाशनं षष्ठे तु धननाशाय स्यात् आत्मनो वंश
नाशनं तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शांतिं कुर्याद्विधानतः आचार्यं ऋत्विग्यादि
मान्पुत्रहरः समान्वितं॥ सर्वालंकारसंयुक्तं सर्वलक्षणसंयुतं प्रसाण
मर्षितांश्चैव स्वस्तिवाचनपूर्वकं द्रुघाधिदेवता तस्या कर्षमात्रसुव
र्णेन तदर्धार्धेन वा कुर्याद्विलशं व्यविवर्जितैः तस्याश्चतुर्दश्याः सं
बधिनी प्रतिमामाह प्रतिमाकारयेच्छंभोः सर्वलक्षणसंयुतां वृषभेन
समासीनं वरदाभयपाणिनं॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं श्वेतमाल्यावरान्वि
तं त्र्यंबकेन तु मंत्रेण पूजां कुर्याद्विधानतः स्थापयेत्कलशं कुम्भांश्चतु
र्दिक्षु यथाविधिः आग्नेयामारभ्य स्थापनं आग्नेयकुम्भमारभ्येशान्ये
ईशानान्तं पुण्यतीर्थजलोपेतान्धान्यस्योपरि विन्यसेत् तन्मध्य
स्थापयेत्कुम्भमारभ्येत्यत्र ईशानान्तं पुण्यतीर्थजलोपेतान्धान्यस्यो
परि विन्यसेत् तन्मध्ये स्थापयेत्कुम्भं शतच्छिद्रसमन्वितं पंचरत्नव
रतानि पंचत्वक्पंचपल्लवान्॥ पंचधान्यसुवर्णं च ततन्यत्रैव निक्षि
पेत्॥ शतौषधानि निक्षिप्य श्वेतेन वस्त्रेण वेष्टयेत्॥ सुरूपाणि च पुष्पा
णि श्वेतानि परिवेष्टयेत्॥ सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः॥

आपात्नुा। यजमानस्य पुरितस्तत्प्रकारकाः आचा सदाय्गणैर्मंत्रेरनेन
८० त्तविधानंततः वस्त्र प्राग्नौ चीरूणैर्वरुणं॥ अनेनोक्तेनसमुद्रादीत्वसर्थः
इममेवरुणेत्यनयात्तत्वायामी सचात्तथा॥ त्वंनो अग्नरस्येन यासत्वम
ग्ने इतिमंत्रतः आग्नेयकुंभमारभ्यपूजां कुर्याद्यथा क्रमात् आनोभद्रा
स्यसूक्तं च भद्राअग्नेश्चसूक्तकं। जप्त्वा पुरुषसूक्तंच कद्रुद्रं च क्रमा
त्सुधीः ईश्वरस्याभिषेकंच अत्रहपूजां च कारयेत् ईश्वरस्य पूर्वस्था
पितेश्वरं प्रतिमायां इत्यर्थः पूजाकर्मसुनिर्वर्त्य होमंकुर्याद्विधानतः ग्र
हस्येशाननीभागेकुंडं कुर्याद्विधानतः कुर्यात्दाघारपर्यन्तंस्वस्वगृह्योक्तवि
धानतः आघारांतहोतव्याचक्षुषीन्भवतत् समिदाज्यचरुश्चैवाति
लमाषाश्च सर्ववैः पैः सर्वपैः सति सोन्मया सर्वपाण्णां पृथक्पृथक्त्व॥
समिधोविद्दी नाष्टि॥अश्वत्थ पूक्षपालाशा समिद्भिः खादिरैःशुभैः॥ अष्टो
त्तरशतं वा अष्टोत्तरशतेन वा॥ अष्टाविंशति मे तेश्च होमं कुर्या पृ
थकूपृथकू॥ त्र्यंबकेनमंत्रेणतिलान्या हुतिभिः क्रमात् ग्रहाणं चैव हो
तव्याअस्य पुक्तविधानतः एवं क्रमेण होतव्यं होमशेष समापये
त् सर्वालंकारयुक्तानां नपाणामभिषेचन त्र्यपणं मानापितृबा
लानां चत्रूर्मिः कलशैः शुभैः वर्द्धत कुंभ समान्वितं वर्द्धत्कुंभः शानाधि ८०

चाष्टाविंशति संख्यया॥ अनुकाचप्रसं ख्यां वा दधिनध्यायं संपुतं॥ आ
दसादि ग्रहाणं च होमं कुर्यात् समंत्रकं ग्रहाणांचहोमं दधिमध्या उमेनस न
पः॥ अन्यथापुनर्दध्यादिग्रहणं वैव्यथापिने इति गोमुखप्रसवविधिः अ
थप्रयोगः देशकालौ संकीर्त्यास्य बालकस्या मूलक्ष्ण वस्तुवोत्पत्ति सूचिता
रिष्टनिरसनद्वारा परमेश्वर प्रीत्यर्थं गोमुखप्रसवकरिष्ये इति संकल्प गणे
शपूजाचार्यं वृणुयात्॥ आचार्यश्चैव वर्णपंकजमध्ये यथाशक्ति व्रीहीन्
क्षिप्य तेषु शूर्पं निधाय शूर्पे रक्तवस्त्रं निधाय तौ लान्वि कीर्य प्राङ्मुखं स्त्री
शुं निधाय सूत्रेण शूर्पं वेष्टयित्वाशिशुसमेपे गोमुखं मानीय प्रसवं भावय
त्॥ विष्णुर्योनिमिति सूक्तेनाभिलिलेनपंचगव्येन शिशुं स्नापयित्वा गवां मं
गेष्टितिमंत्रेण गावां भागेषु सर्वांगेषु वास्य त्रोत् विष्णो श्रेष्ठेनेति शिशुं
दापमात्रे दद्यात् मानापित्रे पिता माता त्रे दत्वा वस्त्रमपसार्य पुत्रमुखमीक्षेत
ततः आचार्यः शिशुं पंचगव्येन आपो हि ष्ठेति तिसृभिरभिषिंचेत्॥ ततः
पिता अंगादंगा त्संभवसीति शिशुं मूर्ध्नि त्रिरवघ्राय मात्रे दत्वास्य गोमुख
प्रसवकर्मणः पुण्याहं भवंतु ब्रुवंतु इत्युक्त्वा मान्वाच्य त्वा गामाचार्याय द
द्यात् प्रीत्यर्थं प्रसेकं गो वत्सं स्वर्ण धान्यानि दत्वा यथाशक्ति भूयसी द
क्षिणां दत्वा ततः आचार्यो अग्नि ग्रहाश्च प्रतिष्ठाप्यान्वाधानं कुर्यात्॥

७१ स्त्रदीर्घा कनुशापेति सूक्तानि क्रमेण जपेत्॥ ततो ग्निं गृह्यस्व प्रतिष्ठाप्य
न्वाद्ध्यात् अत्र प्रधानं त्र्यंबकं अश्वत्थ प्लक्ष पलाश समिदाज्य चरु
सर्षपयुत तिलमाषैः प्रत्येकमष्टसहस्राष्टसहस्राष्टशताष्टाविंशत्यन्य
तरसंख्यया त्र्यंबकमिति मंत्रेण प्रजापतिं समस्तव्याहृतिभिस्तिलद्रव्येण
पूर्वसंख्यया तावन्यहुत्वा ततो द्रव्येण तथैव संख्यया शेषेण स्विष्ट
कृतमित्यादि बलिदानांते शांताच्छिद्र गते श्वेतवृकण्ठोदकेन्द्रे ह कल
शोदकेनाभिषिंचेयुः॥ यजमानो वा परिधाय सपरिवारो रूपं रूपमि
त्याज्यमवलोक्य सदक्षिणं दद्यात् पूर्णाहुतिं हुत्वा बलहोमादि कर्म कृत्वा
समर्प्याचार्याय सोपस्कराग्नं वस्त्रयुग्मं च दत्वा ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दत्वा
ब्राह्मणान्भोजयेत्॥ ॥इति श्रीमन्नारायणभट्टसुत रामकृष्णभट्ट
सुत दिनकरभट्टविरचिते कृष्णचतुर्दशीशांतिप्रयोगः॥ ॥अथ
सिनीवालीकुहूशांतिः॥ कुहूनां दिशांतेनं दर्शशांत्या समुच्चयः याप्
र्वा मावास्या सा सिनीवाली योत्तरा सा कुहूर्या पर्वस्तमियादभ्युदियादि
ति सा तिथिरिति वृक्षचंद्रा ब्राह्मणे दोषः प्रयोगपारिजाते उत्तरगार्ग्यः
सिनीवाल्यां प्रसूतास्याधस्य भार्या पशुस्तथा गजाश्वमहिषीचैव
शक्रस्यापि श्रियं हरेत् येसति सकलाश्वानो स्वयं सार दोप जीविनः ७१

वर्जयेत्तान्नशो वा स्वल्पं श्रुपक्षिमृगादिकान्॥ सिनीवाल्यां कुहूप्रसूतानि
तिशेषः कुहूप्रसूतिरत्यर्थं सर्वदोषकरी स्मृता॥ यस्य प्रसूतिरेतेषां तस्या
युर्धननाशनं॥ कुहूमपि पश्यादिप्रसवानि षिद्धः सर्वगंडसमस्तत्रदो
षस्वल्पबलो भवेत्॥ शांतिं विना विशेषेण परित्यागो विधियतो विशेषण
उत्तमपक्षेण शांतिकरणं विना परित्यागः वत्सादुत्तमपक्षेण शांतिं कृत्व
त्वा किंच काले सांगं कृत्वा शांतिः कर्तव्ये त्याह॥ परित्यागात्तत्र शांतिं
कुर्याद्धीमान्विचक्षणः मदनरत्ने तु तत्काले तत्क्षणादेवेतिपाठः
रुद्रः शक्रश्च पितरः पूज्याः स्युर्देवताः क्रमात्॥ कर्षमात्रसुवर्णेन तद
र्धार्धेन वा पुनः अथवा शक्तितः कुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः प्रतिमां
कारयेत्सौम्यां चतुर्भुजसमन्वितं त्रिशूलखड्गवरदाभयहस्तां यथाक्रमा
त् श्वेतवर्णश्वेतपुष्पाश्वेताबरधारिणीं त्र्यंबकेनमंत्रेण पूजां कु
र्याद्यथाविधिः इंद्रश्चतुर्भुजो वज्रांकुशचापः ससायकः वज्रांकुशचा
पैः सहिताः सायकापस्येति विग्रहः रक्तवर्णो गजारूढो य नइंद्रेतिमंत्रं
तः पितरः कृष्णवर्णाश्च चतुर्हस्ता विमानगाः पक्षसत्रकं मंडलभय
स्यैव धारिणः गदाक्षसूत्रेति वा पाठः यचेहइति मंत्रेण पूजा कुर्यादनं
तरं मदनरत्नेतु येसत्या इति मंत्रेणेति पाठः तास्मिन्पक्षे येसत्या सोहवि

७२ रुद्रा इति मंत्र आग्नेयी दिशामारभ्य कुंभान् कोणेषु विन्यसेत् तन्म
ध्ये स्थापयेत् कुंभं स्नात्वा रुद्रसमन्वितं ॥ तेष्वेव पंचगव्यादीन् तन्मंत्रै
श्च निक्षिपेत् ॥ चतुर्थी सर्थ कलशोदकशांतिः कर्तव्या कुर्याद्धि स्व
स्ति शान्तिकं ॥ शांती: पाठेद्विस्तथः गोदानं वस्त्रदानं च सुवर्णं चा वेदा
श्रुभां ॥ दशदाना निचोकानि क्षीरभाजं गुडस्तथा ॥ गोदानादि दशदाना
न्तर्गत ताम्रपात्रे यथानुष्ठानं आज्यावेक्षण मेतानि तत्र मंत्रैश्च कारये
त् ॥ समिदाज्यचरून होमं तिलमाषैश्च सर्षपैः तिलमाषाणामेकद्रव्यत्वं
समिधभात् अश्वत्थप्लक्षपालाशशमी रिः खादिरैः शुभैः अष्टो
त्तरशतं मुख्यं प्रसकं जुहुयात् द्विजः त्र्यंबकेन मंत्रेण तिलान्याहुति
भिः पुनः मुख्य पितृकेरधिदेवतादेः अष्टाविंशत्यांदि न्यून संख्या या
होमः चतुर्भिः कलशैर्युक्तं स्थलकुंभसमन्वितं शांतिवत् सकलं कार्यमभि
षेकं च कारयेत् कार्यं कर्तव्यमभिषेकं चतुर्दशी शांति च कुर्वीत्तत्सर्थः
पितृमातृदशीक्ष्णां च अभिषिंचतु वारुणेः पाष्टि द्वितीयार्थ्यां शंकरस्या
भिषेकं च कुर्यात् ब्राह्मणभोजनं अन्येषां चैव सर्वेषां ब्राह्मणानां च तर्पणं
यथाशक्त्यानुसारेण द्विजवाचनपूर्वकं ब्राह्मणास्तर्पयिष्य इति प्रश्न वा ७२

रः धौतावस्त्राणि धृत्वाथ कुर्यादाज्यावलोकनं ॥ पूर्णाहुतिं च जुहुयाद्य
जमानसमाहितः तत्सर्वे परया भक्त्या ईश्वरायानिवेदयेत् सवत्सालंका
रसयुक्तां सवत्सां गां पयस्विनीं ॥ प्रतिमां वस्त्रयुग्मं च आचार्याय निवे
दयेत् ॥ ईश्वर प्रीतये शक्त्या कुर्यात् ब्राह्मणभोजनं ॥ एवं यः कुरुते शांतिं स
र्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ॥ इति चतुर्दशीशांतिविधिः ॥ ॥ अथ प्र
योगः ॥ ॥ नामकरणात् पूर्वं शुभाने अस्य बालकस्य कृष्णचतुर्द
शीजन्मसूचितारिष्टनिरसनद्वारा परमेश्वरप्रीत्यर्थं कृष्णचतुर्दशीजन
नशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ गणेशपूजापुण्याहवाचननांदीश्राद्ध
आचार्यर्त्विग्वरणानि कुर्यात् ॥ षड्भागचतुर्दश्या द्वितीयतृतीययांशयोरुत्प
त्तौ गोमुखप्रसवोपि ॥ ततआचार्यः सर्षपान्विकीर्य भूमिं प्रोक्ष्य ऐशी
मारभ्य विदिक्षु चतुरः कुंभान्मध्ये वरुणं तच्छिरः संस्थाप्य तास्विन्प
चमृदः पंचपल्लवान् पंचरत्नानि पंचत्वचः पंचधान्यानि सुवर्णं शतौष
धानि निक्षिप्य त्रिभिर्वस्त्रैर्मार्जारदिभिश्च वेष्टयित्वा पूर्णपात्रो परि कर्ष
तत्स्वर्णाधिक्यतास्ततः प्रतिमा स्थापयित्वा संपूज्य सर्वे समुद्रा इति कुंभमभिमंत्र
य कलशस्य मध्ये वरुणेनिनेक्षतेत तापायिति वायव्ये त्वं नो अग्ने इति र
शाने सत्वं नः इति वरुणं संपूज्य आग्नेयादिकलशे त्वा नो भद्रा भद्रा अग्ने सह

७६ शुभावहः प्रतीयमध्यं पादत्रं फलं तद्देवक्षार्धजे चतुर्थं शुभदं
वामाभिप्रायं भूयाद्यपाद जो हंति पितरं चाद्वितीयज मातरं चतृती
यो र्थान्मृत्युं तुरीयतः फलं तद्देवसार्पर्क्षे प्रतीयं त्वं सपादत्र प्रति
कश्यप संहितोक्तेः प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये मातृ तृतीये धनं धा
न्यस्य चतुर्थे कुलघ्नो कावहः स्वयं पुण्यभागस्या द्विति कातीयपरि
शिष्टा श्च यत्तुवासिष्ठेन तोरीयजः शुभकरः फलमेतद्देवचैनो
मतो भुजंगधिष्ण्य तवस्य सर्वपि फलं तद्पिवाल परं अभुक्तमूल
मिसाहुर्नितंतत्र विवर्जयेत् यद्वन्यंतु नातन्यथोक्तं ज्येष्ठांत
घटिकाधतुमालादौ घटिकार्धकं तयोरन्तर्गता नाडी अभुक्तमू
लमुच्यते बृहन्नारदे नाप्येन्यथोक्तं अभुक्तमूलगंडांतनाडिकां
च चतुष्टय तत्रैश त्यघटिद्वयमूलाद्य द्वयमेवच गंडांतस्तु गं
डनार्द्विविधो ज्ञेयो नक्षत्र तिथिनानगः नवमवचतुर्थान्ते च्येकं
धिपरतो गगाः अस्यार्थः अश्विनीतो नवम आश्लेषा ततो ज्येष्ठा
रेवती तद्द्स घटिके परतो द्वामम घात्ततो मूलं ततो श्विनी तद्द्वे घ
टिके एवं चतुर्दश गंडांतः एवप्रपेतिसम्भाति पंचमाते षष्ठा द्वौ चैकघ
टिका तिथिगंडांतः एवमेषप्रभृति चतुर्थान्ते पंचमा द्वौ च अर्धार्धघटि ७६

कालग्नगंडांतः तदुक्तं मालायां पौष्णाश्विन्योः सार्पपित्र्यर्क्षयोश्च
यच्च ज्येष्ठामूलयोरंतरालं तद्गंडांतं स्यात् चतुर्नाडिकं हि यात्राजन्मोद्वा
हहकालेष्वनिष्टं ज्योतिर्निबंधे पूर्णानंदाख्ययोस्तिथ्योः संधिर्नाडि
द्वयं तथा गंडांतं मृत्युदं जन्मयात्रोद्वाहव्रतादिषु कुलीरसिंहयोः का
ट चापयो मीनमेषयो गंडांतमंतरालं स्यात् घटिकार्धं मृतिप्रदं ज्यो
तिर्निबंधे तु नक्षत्रगंडांतमन्यथोक्तं सार्पेंद्रपौष्ण्यभेष्वंत्यपगंडांतसंज्ञां
ताभसधेयः तद्ग्रेभेत्वाद्यपादभानां गंडांतसंज्ञकाः उत्तरगार्ग्य
न्यथोक्तः अश्विनी मघमूला द्वौ द्विप द्वे नव नाडिका रेवती सार्पशा
क्रांते मासाश्च ऋतुसायकाः सांप्रदायिकाश्च चतुर्नाडिकमेव गंडांत
शांतिं कुर्वीत गंडांतफलमुक्तं रत्नसंग्रहे सर्वेषां गंडजातानां परित्या
गोविधीयते वर्जयेद्दर्शनं तेषां तच्च षाण्मासिकं भवेत् तीर्थ्यर्क्षगंडे
पितृमातृनाशो लग्ने तु संधौ तनयस्य नाशः सर्वेषु नो जीवति हंति
बंधून् जावेत्पुनः स्याद्वा वारणाश्च अत्रेकचिद्नुभुक्तमूलजात
स्याजन्मपरीक्षा गोवासमाष्टकाद्दर्शनं चा शांतिकाकरणे एव नकरणं
तूनोभयमित्याहु अन्येतु त्यागो वा मूलजातस्य स्याद्दृष्टांश्च लद्दर्शनं
मिति शौनकोक्तेरभुक्तमूलजातस्याष्टाब्दाद्दर्शनं कुर्याच्छांतिकरणेपि

८८ र्शनं शांतिश्च सागपक्षेपि सिंहप्रसूतगोशांतिश्चापि स्यात्ः निष्कर्ष
स्तन शांतिस्सागपक्षे दर्शनासंभवेन गोमुखप्रसवासंभवात् अ
मगर्गान्तोत्पत्तौ गंडांतशांतिस्तत्त नक्षत्रशांतिर्गंडांतसमान्यविहि
ताहीनाभिषेकोदृष्टोदिग्गंडेहीं न हात नक्षत्रे धेनुरुत्पद्यते इति सत्तहि
हितगोदानादेश्च समुच्चयः अमत्यागविधाने तस्य तत्स्था पापात्या
ताकेनतत्पजत्या दोसजने दानाथ त्ताभावात्स्या स्तनादिप्रसवक्रूप्रस
तस्यदानं न भवतीति केचित् तन्न सागविधानेपि स्वत्वापाये प्रमाणा
भावात् अतश्चात्रत्यजाति नाजन्यदर्शनात्ता बोधाजातकर्मादिभावो
वाविधेयो न स्वत्वाभावः अन्यथैतस्य ज्येष्ठस्य पितृदानाधिकारो न
स्यात् अतएवाजन्य सागपक्षे समाष्टकादृष्टीनेवाजन्यद्वाराजात
कर्मादिकारणं मध्येवाकृस्विकदर्शनं शांतिपूर्वं स्वयंच करणं अगस्त्या
गपक्षेपि दानादिभवत्येवेति एतेनसिंहाश्वसमगवादीनामपि दानं
सिद्धं पुण्यत्वं न्यभवत्स्य सास्त्रात् मूलोसन्ने प्राति प्रहीनुश्च नत्वा
गम्यातिकादिनं मसकमालिकावेस्वत्वाभावनमूलासन्नपुत्रलाभा
वात् मूलमध्ये प्रातिग्रहेपि न शांतिकं चलानुसंत्तेरिति आश्लेषाप्र
रमुक्तं मूर्धास्य नेत्रगलकं चवारुरजोतु गुल्फपदापिस्म हिर्देहभागः ८८

कपिसंपूर्णता वाचनं वा कृत्वसर्थ दस्तुमर्गाग्योक्त सिनीवाली कुहू
शांतिविधिः अथप्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य स्य बालस्य सिनीवालि
जन्मसूचितसकलारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सिनीवालि
जननशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनपुण्याहवाचननांदीश्रा
द्धाचार्यर्त्विग्वरणानि कुर्यात् कुहूंतु कुहूरूपदेन संकल्पे ततआचा
र्यसर्षपान्विकीर्य भूमिं प्रोक्ष्य आग्नेयीमारभ्य विदिक्षु चतुरः कुंभान्म
ध्ये शतच्छिद्रसंस्थाप्य चतुर्षु पंचगव्यपंचमृत्पंचपल्लवपंचधा
न्य सुवर्णानि निक्षिप्य शतच्छिद्रे पूर्णपात्रोपरि कर्षतदर्धार्धकालीता
रूपप्रतिमा संपूज्य नदक्षिणतो यतरंद्रेन्द्रप्रतिमां मुत्तरतश्चपेचेत्
इति पितृप्रतिमां संपूज्य चतुर्षु कुंभेषु वरुणं पूजयित्वा शांतिः पठेत् त
तोयजमानो दानानि कुर्यात् ॥ गवामंगेषु तिष्ठंति गां शरण्यं सर्वलोकानां
ऋजया रक्षणंपरं ॥ सुवेदधारि वस्त्रत्वं मतः शांति प्रयच्छमे ॥ वासः हि
रण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं ति
प्रयच्छमे हिरण्यं सर्वभूताश्रया भूमिर्वराहेण समुद्धृता अनंतसस्य
फलदा अतः शांति प्रयच्छमे ॥ भूमिः ॥ ततो दशदानानि कुर्यात् तानिच ॥
गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगु

७८ तस्य ग्रहणं कुर्याच्चेत्सामीति॥ व्यतीपाता दौ तन्निमित्तकशांतिग्रहमख
योः समुच्चयः तत्रापि सर्वत्र न च कप्रयोगता वा। यत्तु तत्र प्रकरणे पुन
र्ग्रहमखविधाने तदेकप्रयोगतानि यमार्थमिति केचित्तदन्ये त्वेकस्ये
कप्रयोगतापि न्यायादेव सिद्धे   ग्रहमखादिप्रसंगमखांतरविधौ
यत्नस्तासु ग्रहमखस्य च सर्वशांतिषु पूर्वांगत्वात्तत्प्रयोगेऽपि पूर्व
ग्रहहोमः पश्चात्तत्तद्विधानहोम इति॥ ॥अथ मूलशांतिविधिः
॥ शौनकः अथातः संप्रवक्ष्यामि मूलजाताहिताय च शांति
मिति शेषः॥ मातापित्रोर्धनस्यापि कुलजातिहिताय च॥ यागो
वा मूलजातस्य स्यात् दृष्ट्वा पुत्रस्य दर्शनं॥ अभुक्तमूलजातो नाथ
विसर्गो विधीयते॥ अदर्शनो वापि पितुः संतुष्टे तत्समाष्टक
पर्वं चेदुहितुर्वापि मूलजातन्तु फलं वुधैः। जातस्य द्वादशाहे तु जन्म
र्क्षे वा शुभेऽहनि॥ अत्र केचित् शुभदिनपक्षाद् द्वादशाहादिविशेषण
मिति तस्य तंत्रकालविधानमिति वदंति॥ अन्ये तु दिनपक्षस्य द्वा
दशाहपरात्तगतस्य वालः परस्य पौनरुक्त्यापत्ते स्वतंत्रकाल
विधानमिति सा समाष्टके द्वादशाहे कुर्याद्वा शांतिमादरात् अ
भुक्तमूलोत्सवौ समाष्टकादर्शनपक्षे समाष्टकानंतरं तद्दिने ७८

मूला अभुक्तौ सतौ द्वादशाहे वेत्यर्थः महनार्ते द्वादशाहे वेति पाठः
अन्यथा पौनरुक्त्यापत्तेः यद्वैव शांतिकं कुर्यात्कर्म तत्र प्रचक्षते॥
शुभे सुसमये पुण्ये देशे तु मंडपं कारयेद्बुधः पुण्याभिर्मंत्रितैस्तोयैः
प्रोक्षितायां क्षितौ ततः। तत्रोदकुंभे सुश्लक्ष्णं रक्तं व्रणविवर्जितं
अवत्सं मूलनिर्णिक्तं पुरस्येत्त्रिमूलाभसानिर्णिक्तं प्रक्षालितं॥ वस्त्रा
युतं॥ स्थालीकोपरि विन्यस्य क्षीरवृक्षे तु मे सपल्लवैः॥ द्रोणं ब्रीहीश्च नि
क्षिप्य दशाम्यां चाभिधाय येत्॥ पंचरत्नानि निक्षिप्य सर्वौषधिसमन्वि
तं॥ अर्चितं गंधपुष्पाद्यैः श्रीरुद्रं च स्पृशन् जपेत्तत्कुंभस्पर्शनं रुद्रं
जपेत्॥ दससंख्यया॥ अत्र यपूर्णपात्रोपरि रुद्रपातिमां पूजयित्वा जपः
कर्तव्यः तत्कुंभवस्त्रपातिमां तस्मै स्थापयेत् न दृष्टान्ते दर्शनात् अ
त्र केचित्सर्वौषधिसमन्वितं मर्दितमित्यन्ये सर्वौषधी नामपि पूज
नमाहुस्तान्निर्मूल्य॥ षडंगसहितं सम्यक् रुद्रं जपेद्रुद्रसंख्यया॥ बह्वृचा
रुद्रसूक्ते वा होता रुद्रसमभिगाय एकादशावृत्तिरेकसंख्या शाकले तो
जपेत्॥ इयं संख्या सूक्तेषु सामस्तु च॥ तत्राप्रतिरथं सूक्तं ब्राह्मणः रुद्रानु
वाकं च॥ अप्रतिरथ माशुः शिशान इति॥ रात्र रुद्रानुवाकस्ते मन्ये रुद्र

७९ इति। रक्षामंत्रं तथा पुण्य राक्षोघ्नं च सूक्तं जपेत्॥ एतेषामप्येकादशावा
रं जपः अथवा जपेत् सप्तगायत्री तु सहस्रकं॥ एकवारं तथा जापी पावमानीः
सूक्तान् जपेत्॥ जपश्च पंचकुंभाश्च द्वयं वा तत्र कला भवेत्: पूर्वोक्त एकः कुंभो
वक्ष्यमाणो द्वितीयकः। एते पंचैवं सप्त कुंभा इति केचित्। अन्ये तु पूर्वो
क्तः कुंभो मध्ये दशानां दिक्कोणचतुष्के च तत्र इति पंच वक्ष्यमाणः
पंचरत्नाद्यः कश्यपसंहितायां तु॥ तेत्रात छिद्र सहितं कुंभपंचकस्तु
कं॥ ईशानादि चतुष्कोणेष्व व्रणान् जलपूरितान्॥ पूर्वोक्तस्य स
युक्तान् स्थापयेत् रक्तवर्णकान्। शान्ति छिद्र रहित कुंभं स्थापयेत् तदुप
रि॥ कात्यायनपरिशिष्टे तु कुंभद्वयमुक्तं॥ द्वितीयो रुद्रकुंभः कलशाः चतुः
प्रस्रवणसंयुक्तमिति॥ कुंभद्वयपक्षेपि चतुर्विशति छिद्रः कुलोपि
एष। निर्ऋतिस्थापनं च तत्रैव॥ चतुःप्रस्रवणे च पूर्णपात्रे परित्रा
तमूलानि निधाय सामान्यप्रासक[illegible]रुणं पूजयेत्॥ तदुक्तं कात्यायने
न॥ द्वितीयो रुद्रकुंभः कलशाः चतुःप्रस्रवणसंयुक्तं तदुपरि ध्यानमूलानि
धारयेत्॥ वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रेव धोति पंचकुंभपक्षेपि मध्यकुंभोपरि
शातमूलानि॥ तस्य कुंभचतुष्टयसहितस्य चतुःप्रस्रवणस्थाना
पन्नत्वात्॥ रुद्रकुंभातिरिक्तेषु वरुणपूजा निर्ऋतिश्चतुर्विंशाद्दत्त कु ७९

मायाग्नि नेत्ररुत भुक्ता भाति नागरुद्रवर्ण द्वपंचाब्धिरसः क्रमशस्तन।
यः राज्ञपि लतयो मातृनाशका मातृ पितापित्तभक्तो वली घनत्यागी
भोगी धना क्रमात् पादफलं तु पूर्वमुक्तं॥ ज्येष्ठा फमुक्तं भूस्यामेव॥ ज्ये
ष्ठाद्ये जननीमाता द्वितीये जननी पीता। तृतीये जननी भ्राता स्व
माता चतुर्थके॥ आत्मानं पंचमं हंति षष्ठे गोत्रक्षयो भवेत्॥ सप्तमे चोभ
यकुलं ज्येष्ठ भ्रातरमष्टमे॥ नवमे श्वशुरं हंति सर्वं स्वं दशमे शके॥ न
क्षत्रविशेषेणापि फलमुक्तं न्यासिं प्रसादे॥ चित्रस्यार्द्धे पुष्यमध्ये द्विपादे पू
र्वाषाढाधिष्ण्यपादे तृतीये॥ जातः पुत्रश्चोत्तरा माता पितृ त्वो भ्रातरं बाल
नाशः सर्वनक्षत्रेषु फलावधिस्तत्रैव॥ द्विमासं चोत्तराहे षट्पुष्ये चैव त्रि
मासिकः पूर्वाषाढ अष्टमे मासि चित्रा षाण्मासिकं फलं नवमासं तथाश्ले
षामुक्ते चैव अष्टवर्षकं॥ ज्येष्ठा पंचदशे मासि पुत्रदर्शनवर्जिता॥ यत्र तु पा
दज्ञानं तदोषमात्रं स्वरूपते न ज्ञातं किं तत्र शमस्वः कर्तव्यः तथाच
वसिष्ठः व्यतीपाते ग्रहानि स्यात् स्वधिचे मस्क मार्द्रे शेन वैधृतो विपि
तानिस्यात् अष्टे दर्वधनां व्रजेत्॥ मूले समूलनाशः स्यात् कुलनाशो
धुतो भवेत्॥ विकलांगे वलीने च संध्यायां भयोत्थ॥ पर्वण्यपि प्रसूतौ
च सर्वारिष्टभयप्रदः तद्दलं दत्तजातस्तथैव च॥ तस्मात् शान्ति प्रकुर्वी

८० कैर्वीश्री हिरण्ये: चतुर्विंशद्दलोपेतं शुद्धे वीकर्णिकान्वितं तस्योप
रि न्यसेत्तत्र सुवर्णवारोप्यमेव वा॥ पात्रकलशं॥ शुद्धवस्त्रेण संछाद्य त
त्र फलानि निक्षिपेत्॥ फलान्यत्र फलानि विष्णुक्रांता सहदेवा तुल
सी तत्रालाबरी॥ फलानि मामिरस्त्रीया सर्वलाभे विशेषतः तस्योप
रि न्यसेत्सा नायिति यदुक्तं तत्र विशेषमाह॥ स्थापयेत्कर्णिमध्ये वस्त्रगंधा
द्यलंकृतं कूर्चहेमजलोपेतं कुंकुमोदधिसंयुतं॥ कुंभापरितस्ते दिग्दलान्
मूलनक्षत्रदेवता अधित्र माधिदेवौ च दक्षिणोत्तरयोः क्रमात्॥ अ
धिदेवयजेद्यद्वा ज्येष्ठानक्षत्रदैवतं॥ तथा प्रसाधिपादेन च पूजयेद्देव
तां शुभां॥ उत्तराषाढा ज्येष्ठाषा अनुराधा तत्पूर्वं येन येष्ठ दित्यानेप
पूतं पूजयेत्स्व स्वनामतः भूमिस्थचतुर्विंशति दलेषु पूर्वदलमारभ्य च
तुर्विंशति नक्षत्राणि स्थालानीत्यर्थः नक्षत्रदेवता स्थाप्या इति केचित्
लिंगोक्तैश्चैव मंत्रैश्च प्रधानादीन्प्रपूजयेत्॥ प्रधानमंत्रश्च॥ मानुष
श्चैतु मंत्रेण निन्द्रलिंचार्चयेत्तदनिकस्य संहितोक्तः पंचामृतेन संस्ना
प्य आवाह्याथ समर्चयेत्॥ उपचारैः षोडशभिर्वा पंचोपचारकैः॥ रक्त
चंदनगंधाद्यैः पुष्पैः कृष्णासितादिभिः मेषशृंगादिभिर्धूपैर्दीपैर्लक्षदीपे
स्त्येवच॥ सुरापोतिमासाद्यैर्नैवेद्यैश्चोदनादिभिः मत्स्यमांससुरादि ८०

नि ब्राह्मणानां विवर्जयेत्॥ सुरास्थाने प्रदातव्यं क्षीरं सैंधवमिश्रितं पा
यसं लवणोपेतं मांसस्थाने प्रकल्पयेत्॥ उक्तमध्याप्यलाभे तु यथालाभं सम
र्पयेत्॥ पुष्पांतं तु समभ्यर्च्य होमं कुर्याद्यथोदितं॥ पुष्पांतमभ्यर्च्येत्यर्थः नि
र्वापप्रोक्षणादीनि चरोः कुर्याद्यथाविधि॥ हविर्गृहीत्वा विधिना नैरृते
वज्राचाकुनेत्॥ मोषुणः परापरेतिय नेदेवीति वायुनः पायसं घृतसंमिश्रि
श्रद्धेनेद्ध्योनरंशतं॥ समिदासचरुन्यश्च छाकितः संख्ययाहुनेत्॥ अ
धिदेवतयोश्चैव जुहुयात्स्वस्वमंत्रतः॥ चतुर्थ्यंतेन नमो तेन स्वाहान्तैः स्व
स्वमंत्रकैः॥ नक्षत्रदेवतानां च पायसेन तु होमयेत्॥ स्वस्वमंत्रकैः नाम
मंत्रैरित्यर्थः कृणुष्वेति पंचदशभिर्जुहुयात्सरं तनः॥ अत्र रक्षेति
यहाणां तु प्रसंच होमः॥ पत्र तत्र अमुकसूक्तेन होमः कर्तव्य इत्याम्नातं
यथा नैव श्रीसूक्तेनेति तत्र सूक्तेनैव होमः कर्तव्य इति युक्तं॥ संप्रदाय स्व
प्रसज्य होम इति॥ गायत्र्याजातवेदसेत्र्यंबकमिति क्रमात्॥ ॥
अत्र कर्मादिसूक्ते रेत सर्वतं क्रमाच्चयः उत्तरत्र वक्ष्यमाण समिदा च र्बन्न
यः मंत्रक्रमस्य पायदेव सिद्धेरिति केचित्॥ सीरापुजंतिनामग्निं वा ता
ष्पसाम्निमेवच॥ तामग्निवर्णां तपसा ज्वलंतीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टां
दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः॥ क्षेत्रस्य पती नात्मणा नाम
ग्निं हुतं तथैव च॥ एतत्सर्वं नरःसारा न्यपरस्परे॥ संख्यातु वक्ष्यमाणा श्री

९ सूक्तेन तथा विद्वान्सामि द्राक्ष च सन्क्रमात्॥ अष्टोत्तरशतेनाथ अष्टाविंशा
तिभिः क्रमात्॥ अष्टाष्टसंख्यया वापि जुहुयाच्छक्तितो बुधः॥ स्वगः सोमेनपा
यसं तु जुहुयात्तु अयोद्रवा चतुर्दशात्त माज्य चया ते रुद्रेति मंत्रतः स्रुवेण जु
हुया द्राजं मत्याव्या हृतिभिः क्रमात्॥ ता हा व्याहृति रात्यता त्रारः सक्षेपा
पास्य जन्ना ता सप्तमा व्याहृतिः पुरा भूर्भुवः स्वर्महज्जनस्तपः सत्
तथैव च॥ अथास्त्रिस्त्रो मताः प्रोक्ताः सर्वत्र प्रीतये जपेत्॥ ओं ख
स्त्क भूर्भुव स्वर्महोजन स्तपः सत्यमिति मा हा व्याहृतयः साह वो
धायने नतु भूरग्न पचेति मंत्र च तुष्टपं मता व्याहृत इस्फक्तं च हु
र्गीता होस्वकृद्वयत्होमः कृत्वा स्विष्टकृतं पश्चात्प्रायश्चित्ता हुतीर्हु
नेत्॥ आचार्याय जमानो बाधा मो पूर्णाहुति कुर्वनेत्॥ समुद्रादूर्मि
सूक्तेन प्राजापत्य ऋचा तथा॥ पूर्णादर्वी समोदेति मंत्रैः पूर्णाहुति
हुनेत्॥ हो मत्रोय समप्याथ वान्हि मारोपये बुधः॥ जातवेदस निर्दे
पेन वयत्नविक्रतिता द्वासमा ताग्नि पक्ष त्र्य वान्हेः समारोपः लौकिका
ग्नि पक्षेन समारोपः कुंभाभिमंत्रणं कुर्याद्दक्षिणे ताभिमर्शयेत्॥ ९
मत्स्क प्रश्न पनार्थाय जपेत्त्र्यंबकं शतं॥ रुद्रकुंभोक्त मार्गेण रुद्र मंत्र
स्य शतं जपेत्॥ रुद्रकुंभस्य शान्पूर्वोक्त कर्माणि मंत्र जपेत् स्य थः॥

भपवपूज्यः जपस्य पंच कुंभार स्फक्ते सर्वे पूर्वोक्त मंत्र जपो वा शांतिज
पो वा कार्य॥ कुंभद्वयस्य वस्त्र मा हा॥ श्री रुद्रस्यैक कुंभश्च सर्व सूक्ता नितत्व
तु॥ तथान्य च शुभं कुंभ पूर्वोक्ते तु लक्षणे युतं॥ चतुः प्रस्तवणं कुर्यात्सच व
क्रं तथैव च वस्त्रावगुंठितं कुर्यान्नरयेत्नीर्थ वारिणा॥ पत्ररत्न समायु
क्तमाम्रपल्लवसंयुतं॥ गजाश्वरथ्यावल्मीक संगमात् हृद गोकुला त्तथा
राजद्वार प्रदेशात्तु अमृदमानाय निक्षिपेत्॥ कुंभस्य नैर्ऋते देशे होमस्थानं
प्रकल्पयेत्॥ गोमयात्तेपिते देशे कुर्यात्स्थंडिलमुत्तमं॥ मंडपप्रक्षेपि स्थं
डिलमेव॥ मंडपमुपक्रम्यैव स्थंडिल विधानात्॥ कृत्वाग्निमुखपर्यंतं
उल्लेखादि स्वशाखतः॥ आग्निमुखमग्निस्थापनं पूर्णपात्र निधानांत
कृत्वा पूजा समारभेत्॥ पूजांतनेसामग्री तस्याव क्ष्यमाणत्वात्॥ नक्ष
त्रदेवता रूपं सुवर्णेन प्रयत्नतः॥ निष्कमानेन चार्धेन पादेनाथ स्वशा
क्तितः॥ प्रतिमां लक्षणे नैकां कारयित्वा विचक्षणः॥ पद्मासनस्थं सुवर्ण
स्य स्थापयित्वा प्रपूजयेत्॥ संस्मरेत्त्रिकृतिं रूपां सुमुखं नरवाहनं॥ र
क्षोधिपं स कृहस्तं दिव्याभरण भूषितं॥ ओति निबधेत्सं तरसुक्त॥ मूल
रूपं विधातव्यं श्वेत कुणपत्॥ नं॥ खड्ग खेटधरं चोग्रं द्विभुजंच वषानन
मिति॥ प्रतिमा पूजनार्थाय वस्त्रयुग्मं प्रकल्पयेत्॥ पंकजं कारयेद्धूमोर

८२ दार्थवस्त्रप्रतिमां स्नतनुकाश्च दक्षिणा॥ श्रीरुद्रजापि नदेय॥ कृष्णा
नक्षत्रप्रपतनः नकुभवस्त्रप्रतिमां तस्यैतथा लसपलतः रुलरेप्योपि
वित्रक्षेपः शान्त्या दद्याच्च दक्षिणा॥ अद्रालिंगाम्परुत्वर्थः उक्ता ताभेत तो
दद्या दाचार्यब्रह्मस्नालिजं तन्न मूलं प्रदातव्यं शान्त्या वाथ प्रदापये
त्॥ उत्तमपक्षेण मूलं दापये त व्यं नदशान्ता वध मपक्षेणेत्यर्थः आचार्या
यचपदद्दत्तं तदर्धं ब्राह्मणे भवेत्॥ सदस्यापब्राह्मणेर्धमाविगपश्च तद
र्धकं॥ मुख्य दक्षिणा या अभावे आर्धादिकं स्मृतो॥ ज्योतिर्निबंधे तत्र
शान्तमूलहामोद्याम्नातः प्रच्छादनोर्णवस्त्रादि दद्याद्धेनुच कांचने॥ द्वा
नांते लोमपेक्षिप्रः सर्वमूला नित्तथैव रत्ती देवताचान्नमूलमेव आ
दीश्च तेभ्यो गृही पाह्मणभ्याथ क्षमापयेत्॥ दद्यादन्नं पायसादि ब्रा
ह्मणान् भोजयेच्छुचं अभ्याभेसतिपंचा देशो वाफल दलाभतः सर्वेशा
तेश्चपवम ब्राह्मणे ता दीस्तथा गृही क्षमापयेद्विप्रान्निर्दतिः प्रीय
तामिति विधानचरिते रसिंस्तनतः शांतिर्भवेध्रुवं॥ गर्गसंहितेप्येवक
र्तव्यं पुष्पार्थ तद्धरेवतु॥ पुष्पार्धपुष्पस्नानमंत्रैः स्नपनं मिसर्थः
अतरेव ज्योतिर्निबंधे॥ पुष्पस्नानोक्तमंत्रैश्च स्नापयेदंपती द्विज
पिस्फुटं॥ मदनरत्ने तु पुष्पार्धेश्चवमेवात्त्विति पाटः॥ ॥ इति शौनका ८२

यमूलशांति विधिः॥ ॥ शतमूलानि देवत्तामनो हरहरे पुराणं सम
च्चये॥ बर्हिशिखा हरिक्रांता सहदेवी ३ पुनर्नवा ४ शारपुखा ५ वारा
हिच ६ काकजंघा ७ सुलक्षणा ८ तुंबिकाचैव कर्कंधु १० काबलीका
११ ककोटिकाच १२ कर्दुरी १३ चक्राच १४ श्वेतार्को १५ व्याघ्रपत्रिका १६
ह्रदति १७ वाश्वगंधाच १८ मुरा[illegible] १९ गीरीकर्णीका २० इक्षुवार २१
यपामार्गः २२ शंखपुष्पी २३ कुमारिका २४ शाल्मलीच २५ धगाधा
री २६ निर्गुंडी २७ देवदालीका २८ वट २९ शमी ३० तथाप्लक्ष ३१ पा
लाशौ ३२ श्वेतपुष्पवच ३३ चलश्चौ ३४ दूर्वा ३५ जंबू ३६ नदीव
म्मतंकस्तथा ४३ [illegible] ४४ स्ताल ४५ स्तमालश्च ४६ पाटला ४७ शतप
त्रीका ४८ मधूकश्च ४९ वीरावृक्ष ५० श्रीवृक्षो ५१ दंती द्रुपं ५२ व
ला ५३ चातिबलाच्चैव ५४ पाटनागा बलातथा ५७ जातीच ५८ व
कुलश्चैव ५९ केतकी ६० कदली तथा ६१ मातुलिंगी ६२ जयंती
च ६३ यवाना ६४ पुंड्रका तथा ६५ शोणपुष्पा ६६ तथा कुंभि ६७ श्री
पर्णी ६८ दमनस्तथा ६९ चंपकः [illegible] पद्मकच्चैव ७१ तथाकाचनपु
त्रिका ७२ सिद्धेश्वरीच ७३ राजवृक्षो ७४ बदरि ७५ धवस्तथा ७६
कुंदश्च ७७ मुचुकुंदश्च ७८ गोजिह्वा ७९ क्षरकटुका ८० दाडिमी

८३ बीजपूरीच ८२ ब्राह्मी ८३ वालकी तथा ८४ भृंगराज ८५ अधोपुष्पी
८६ मत्स्याक्षी ८७ वारस्तबकः ८८ तरुणी ८९ गुडूचीच ९० निशा
तथा ९१ शालमूलिका ९२ वासुकी ९३ काकजंघाच ९४ बर्बरि ९५ तुलसी
तथा ९६ कुशः ९७ काशा ९८ श्वेतमूलं ९९ तथा सर्षपमूलकं १०० अ
लाभेचोक्तवृक्षाणां सदृक्षाणां समालभेत्॥ सर्वेषामलाभे यथा लाभमा
हरेदित्यर्थः अथत्तेषामध्येभाषया नामानि॥ ममहरौ खखा विष्णुक्रांता
सहदेवी॥ गरुडपुनी। सरफोका। वाराहीकंद तामसी लक्ष्मणा लौकीवेरि १०
कपुरी करेवु। खुखसा॥ चकवड श्वेता कीलैसीं रुदंति असगंधा मूसरि
कोरैया २० ईहाकुनि विटचिरा॥ शंखपुष्पी घिउकुवारि त्राली गधंप्र
सारनी॥ मेउडीर। वदाली वर। ब्रामी ३० पाकरिपरास पीपर आंब। गू
लरी जामरानि धनवहेरा वेतस नागकेसर। कोह ४२ अशोक। वेत
सरी पाषाणभेद। रगतचंदन नमालापाउरि। सेवंति। मउवा। सिरासि ५० वे
ल। कुटाइ वडिकराइ वरि पारककरि पाटि। गुरसकरी चंवेली बकुल
केवरा ६० केरा विजउर वैजैति। जजवाइनि पुत्रिका गूलाजव कुंभाक
भारी हैना। चंपा ७० पद्मकाष्ठ पीतकरुसरैया। भुसपा वडी वेरि चि
रोंजी धव कुंद। गोभी मुचुकुंद ८० अनार अम्लवेतस। ब्राह्मी। औरभे ८३

तस्माद्वैयमंत्रस्य बकस्य शतवारमेव जपो न सहस्रवारं धूपदीपंच
नैवेद्यं कुंभयुग्मे निवेदयेत् कुंभयुग्मे रुद्रकुंभे निर्ऋतिकुंभेच॥ प्र
साद्ये तत्ता देवमभिषेकार्थमाहराला॥ निर्ऋतिं रुद्रंच॥ तास्मिन्का
ले ग्रहाप्तेथ्यं कर्तव्यं स्थानि मिछता॥ पृथक्कुंभशास्तांते नैव नक्षत्रेष्वा
सहैव वा॥ गरहानि थ्यगटलमरचः तेन मूलेन नासाग्निना॥ नक्षत्रेषि
मूलजाः तिः अभिषेकविधिं वक्ष्ये सर्वाचार्येरुदीरितं॥ भद्रासनो
पविष्टस्य यजमानस्य ऋत्विजः॥ दारपुत्रसमेतस्य कुर्युः सर्वाभिषेच
नं अक्षाभ्यामिति सूक्तेन पावमानानि मिरेव च आपोहिष्ठेति नव
भिरापयिधा दयेन वा॥ मद्रनरतलुपलद्रद्वयेन चेति पाठः सहस्राक्ष
त्वचनापि देवस्य त्वति मंत्रकैः इविवसंक्रम मंत्रेण वक्ष्यमाणेश्च
मंत्रकैः वक्ष्यमाणपंत्रा श्चप्रयोगे वक्तव्याः तच्छेषां रपिषेकं तुस
र्वदोषोपशांतिदं सर्वकामप्रदं दिव्यं मंगलानां चमंगलं॥ वस्त्रान्त
रितकुंभाभ्यां पश्चात्तुस्नपयेद्बुधः॥ ततः शुक्लांबरधरः शुक्लमाल्या
नुलेपनं॥ यजमानो दक्षिणाभिस्तोषयेदाचार्गादिकान्गंधेनुपय
स्विनी दद्यादाचार्याय सवत्सकां निर्ऋतिप्रीतिमांवस्त्रं कुंभं हेमन
दापयेत्॥ वस्त्रकुंभौ निर्ऋतिसंबंधिनौ॥ हेमस्वतंत्रं यथाशक्त्य

८४ योदुबयोः संधिमुदग्रामास्तृणं तितआसीनान्संपातेनाभिषिंचतिवि
रूसीध्यनुलोमाद्गिरोमश्रीर्यत्र इति यथालिंगमंगानि संस्पृश्यतिस्ना
नादूर्ध्वे नैर्ऋत्यं पापसंश्रपयित्वा कार्ष्णीर्यमयं स्रुक्स्रुवं प्रताप्य संमृज्या
चारब्धे आघारावाज्यभागौ हुत्वा सत्वं नामितिच तस्य॥ स्थालीपाकेन
जुहुयात् कृणुष्वपाजइति पंचदशाहुतीश्चतुर्गृहीतेन जुहुया
न्मानस्तोकइति द्वाभ्यां यातेरुद्रशिवातनूरिति यउग्नेरक्षांसि सेधति
शुक्रसोचिरमर्त्यः शुचिपावकईड्यइतित्वमग्नेः सोमविश्वतोरक्षाराज
न्नघायतः नरिष्येत्वावतः सखेतिस्विष्टकृदादि प्राशनांते कृष्णा
गोवृष्णाश्वातिलाहेममयमूल्यसत्सधान्यासंयुक्तमाचार्याय दद्यात् कृ
ष्णा न स्यात् ब्राह्मणेभ्यः नक्षत्रसूचकेभ्यो वा वासो दद्यात् अन्येभ्यो ब्राह्म
णेभ्यः सुवर्णं दद्यात् कृष्णा गौः पायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत् समर्प्य देवते
गंउज्ञानप्रथविधिः कात्यायनेनोक्तः कृते शांतिर्भवतीति अश्लेषाद्यमा
घतन्नपरिमितिसुवर्णकृतं मूलं॥ केचित्तु अश्लेषाद्य माघामिति नपठंति
यानितुपुराण समग्रचर्यावहित्वान्यपि वैत्वा ईन्यत्र मातिषिद्धानि तेषुवि
कल्पः॥ ॥अथ शौनकोक्तमार्गेण मूलशांतिप्रयोगः॥ ॥शुभे ८४
कालेगोमुखप्रसवं कृत्वा द्वादशाकालेसंकीर्तनमासस्य कुमारस्य कुमार्या वा

मूलप्रथमचरणादिजन्मसूचितनपित्ररिष्टादिशांतिद्वारा श्री परमेश्वरप्री
त्यर्थं सनवग्रहमखां मूलजननशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजे
नपुण्याहवाचनमातृपूजननांदीश्राद्धानि कृत्वाचार्यब्रह्मसदस्यान्ऋत्वि
जश्चाष्टौ चतुरो वा वृत्वा मधुपर्केण वस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवमर्चयेत्
तत आचार्यः प्राणानायम्यास्मिन्कर्मण्याचार्यकर्म करिष्ये इति संक
ल्प्य परत्र संस्थितानामिति सर्वे पात्रे न्यकीर्या यो हि ष्टादिमंत्रैः कर्मभूमिं प्राप्य
मंडपप्रवेशमंडपदेवतापूजां कृत्वेशानदेशेत्रोचर्णकैः स्वस्तिकं विरच्य तत्र
महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयः समितिद्रोणप्रमाणान्व्रीहीन्प्र
क्षिप्य तत्राकलशं धिनेतिकुंभं निधाय मप्रेगंगे इति वारिणा पूर्य गंधद्वारा
मिति गंधयोज्यो ओषधयः प्रतिगृभ्णीत देधेयः मितियवान् काण्डात्काण्डादिति दूर्वाः
अश्वत्थेव इति पंचपल्लवान् कूतपल्लवान्श्चस्योना पृथिवी सप्तमृदो याः फ
लिनीरिति फलं सहिरत्नानीति पंचरत्नान्यापो हि ष्ठेति त्र्यृचेन पंचगव्यं
हिरण्यरूपइति सुवर्णं च प्रक्षिप्य सुवासुवासोइति कलशं वाससा
वेष्ट्य पूर्णादर्वीति तदुपरि ताम्रादिमयं पूर्णपात्रं निदध्यात्॥ कुंभस्था
पनादौ यथाशाखं मंत्रपाठः ततो रुद्रकलशाच्चतुर्दिक्षु चतुरः कल
शान्स्थापयित्वा पूर्णपात्रनिधानांतं कुर्यात्॥ प्रतिकलशं मंत्रा

८५ वाति: मध्यम कुंभे सुवर्ण निर्मितां रुद्रपालि मां त्र्यंबकमितिमंत्रेणावा

ह्य फजयेत् अस्य वासिष्ठो रुद्रो नुष्टुप् तन एव त्र्यंतिकुंभे स्पृष्ट्वा रु

द्रैकादशिनी जपेद्यद्दिया नुयोप पजमानः बह्वृचश्चै अत्वारिंरुद्रसूक्ता

नि छंदोगश्चेत् रुद्रसामानि॥ अत्र त्वाक्ति नएकादशाष्टा त्रियेकसंख्या

याह्या॥ केचित्तत्र: सर्वसाधारणो बहुचछंदोगयोस्तु सूक्त सामो

र्व्यवस्थौ तावित्कव्यस्याह्: कद्रुद्रायेति नवर्चस्य घोर: कण्वो रुद्रोगा

यत्री जपे विनियोग: इमारुद्राय तवसे इत्येकादशर्चस्य कुत्स रुद्रसै

आद्या नेव जगत्सोंनेद्वे त्रिष्टुभो जपे आपेपरितिपंचर्चस्य गृत्समदो

रुद्रास्त्रिष्टुप् इमा वेरुद्राया स्थिरधचनद्दति चतस्रणां वासिष्ठो रुद्रास्ति

स्रो जगत्सां त्यात्रिष्टुप् जपे वि: आपो राजानयामेदवो रुद्रस्त्रीष्टुप् तद्

स्त्रुतुष्टुहिभोमो मारुद्रस्त्रिष्टुप् भुवनस्यापि तरस्य जिता रुद्रास्त्रिष्टुप्

त्र्यंबकं एकादशानां रुद्रसात्रा वामदेव ऋषी: रुद्रो देवता आद्यस्यत्रि

ष्टुप् ततश्च तुर्णां गायत्री ततस्त्रयाणां त्रिष्टुप् ततस्त्रयाणां मुहूति

छंद जपे वि· ततएकरुद्रा विक्रमधध्यकुंभे त्र्यंबकमिस्य द्वन्दशसंजपेत्

अन्येष्ठु नुक्रमेण॥ आम्: द्वीशान इति त्र्यपोर्द्धीचंस्य रुद्रो प्रतिरथ ऋ

षि: इंद्रोदेवता चतुर्थ्याद्वतस्यालि त्रिष्टुप् छंद: अंसा नुष्टुप् जपे वि०

लमग्ने रुद्र इस उदाकस्य व्याघात ऋ षि: अष्टा मारुद्रो जगति वि नि० ८५

गरीया अधतुला गंडिनी अरडूस सेवार॥ गुरुची १० हरद्दा सतावृ

री। बकुचा कौंचा टोटि। ममरी तुळसी। कुश काहुरव। सरिसो। सर्वौ

षधिगणश्च तत्रै वोक्त: मुरा मांसी वचा कुष्ठ शैलेयं रजनीद्वयं सटि

चंपकमुस्ता च सर्वौषधिगण: स्मृत: एकागजटामासी। वेरवंटको

ष्ट मनासिकाहलदि॥ दारुहळदी। कचोरा चंपा। मोथा। काश्यपेनेन

तु शान मूल मध्ये हाविशंमूलानुक्ता अन्यान्यं प्रतिनिधि ज्ञानि यानि

कानिज्ञास्याणी स्कन्दं। प्रतिनिधि ज्ञानि चतैनेवो ज्ञानि अथातो मूल

विधिं व्याख्यास्याम स्कंपकम्प प्रधानानि मूलानि वक्ष्याम्यष्टा दश।

मापहिरण्यमूल ससधान्यान्प्रथमा कार्ष्णपामसदेव्यपराजिता बा

लापाटा शंखपुष्प चोपुष्पी मधुयष्टिकाचक्रांकीता मयूरशिखा

काकजंघा कुमारिका दुपे जी वत्सपामार्ग भृंगराज लक्ष्मणा तुल

सिमणा माले व्याघ्रपतश्च क्रमईकसिदेश्वरा श्वेतो दुबरपालाश

प्लक्ष वटार्क दूर्वा रोहितकशा वरिशमी सारिमूलशांतं पूरयिलात

स्मि त्रिविधा निमूला निवक्ष्या मि वैल्मधवं निबकरंबरा जवृक्षो स्वशा

लप्रियालुदधि कपित्थको विदार श्लेष्मात्त विभीतक शाल्मलिरलु

सर्वकटिकि वर्जत्नं आमिषेकं कुर्यात्पितु: द्वीशोर्ज नन्या देवस्यत्वे

८६ ता। त्वष्टा। वायुः। इन्द्राग्नी। मित्र इति। ततो लोकपालानां वास्तु नैर्ऋत्येऽग्निस्था
पनं कृत्वा तद्दिग्भागे नवग्रहं स्तंभं। अन्यं त्रैतावास्ता न्वाध्यात्। चरुश्रपणं आज्ये
नैसं नमुष्का नवग्रह नमुकसंख्याभिः समिच्चर्वाज्याहुतिभिः अधिदेवताः प्रत्यधि
देवताः लोकपालान् विविनायकादींश्च प्रत्येकमष्टकसंख्याभिः समिच्चर्वाज्या
हुतिभिः निर्ऋतिं प्रातिदव्य मध्यान्तरदलान्तसंख्याभिर्घृतसमिच्चपायससमिदाज्य
चर्वाहुतिभिः इन्द्रमपश्च प्रातिदव्य मध्याविंशतिसंख्याभिः घृतसमित्सर्षपायसस
मिदाज्यचर्वाहुतिभिः विश्वेदासश्चतुर्दिग्गतदेवता। अष्टाष्टकसंख्याभिः र
क्षोघ्नं कुण्डपार्श्वे पंचदशाभिः स्रुवस्य मध्याष्टसंख्याभिः कृताहुतिभिः सविता
रं दुर्गाश्चंबकं। क्षेत्रपालं कूष्माण्डं दुर्गां। वास्तोष्पतिमाग्निं क्षेत्रपालं पितृपतिं मित्रा
वरुणौ आग्निपुत्रा। अष्टाष्टसंख्याभिः कृसराहुतिभिः श्रियं हिरण्यवर्णामिति
पंचदशाभिः प्रातिमंत्रमष्टसंख्याभिः समिच्चरुपायसाज्याहुतिभिः सोममयोदश
वारपाय साहुतिभिः रुद्रं चतुर्दशीभिर्नामभिरनाभिर्वायुस्त्वर्याज्येन होमेन स्वि
ष्टकृतं पिसादि पूर्णपात्रं निधानं कृत्वा। तस्य मन्त्रैर्निर्ऋत्यादि पूजां कुर्यात्
तत्र वस्त्रयुग्मं। रक्तचंदनं। कृष्ण सुरभिपुष्पाणि धूपोमे पश्चिमं गन्धमाज्य
दीपः नैवेद्यं पुरुषाणां रक्तपीतिकाश्च ब्राह्मणास्य सुत्रां स्थाने सैंधवमिश्रितं
क्षीरमांसं रक्तान्नेन चणपुलकं पायसं। दक्षिणां पात्रं तानुसार्तिसंभवे मुख्यमेव
अभागां तत् कुर्यात् ततो यजमानः सर्वदिशं दिक्षु सांगं कुर्यात् ततो ८८

नीकृसरि तआचार्यो जुहुयात्। तयथा नवग्रहादिदेवताप्रत्यधिदेवता। वि
नायकादीनां तत्तन्मन्त्रैः समिदाज्यचरु त्रिर्दिष्टसंख्याहुतानि त्र्यैलेदिदस्या
पायमंत्रैः कृसरेण व्यचतुष्टयहुतावशेषमाणर्भिर्जुहुयात्। कृष्ण ध्वेतिपं
चदशार्चस्य गोतमो वामदेवो दक्षिणालत्रिष्टुप् कृसरहोमे विः प्रत्यृचमष्टसंख्य
या जुहुयात्। गायत्र्या कृसरं। ८। जातवेदसे कश्यपो दुर्गा त्रिष्टुप् कृसरे ८
त्र्यंबकं कृसरं। ८। तीव्रापुंजं तीसे स्पष्टधन्व लिकूक्तिलि गायत्री कृसरं। ८।
तामग्निवर्णा सोभरादुर्गा त्रिष्टुप् कृसरं। ८। वास्तोष्पते वासिष्ठो वास्तोष्पति
त्रिष्टुप् कृसरं। ८। आग्निकाण्वो मेधातिथिराग्निर्गायत्री कृसरं। ८। स्त्रस्य
वामदेवः क्षेत्रपालो नुष्टुप् कृसरे। ८। गृणानाजमदग्निर्मित्रावरुणौ गायत्रीः
कृसरं। ८। आग्निं दूतं पुरोदधे श्यावाश्वांगिरसो विरूपोऽग्निर्गायत्रा कृसरं
। ८। हिरण्यवर्णामि। इति पंचदशार्चस्य आनंदकर्दमचिक्लीतश्रिसुताश्च
षयः श्रीर्देवता। आद्यास्तिस्रोऽनुष्टुभः। चतुर्थी प्रस्तारपंक्तिः पंचमीष
ष्ठ्यौ त्रिष्टुभौ ततोऽष्टावनुष्टुभः। अस्यां प्रस्तारपंक्तिः होमे विः प्रत्यृचं समिदा
ज्यचरु नष्टश्रीनाथा विविधा सर्वान्यतम संख्यया जुहुयात्। त्वं नः सोम विश्वत
इत्यस्य प्रगाथः सोमस्त्रिष्टुप् पायस होमे वि। ११३। त्वं नः सोम विश्वतो गोपा
इति वा मंत्र। त्वं नः सोम सुक्रतुरिति वा। अनयो रैदार्विमदः सोम आस्तारपं
क्तिः ततश्चतुर्दशीनामभ्यादिरुद्रेति कश्यपो रुद्रः चरात्रानुष्टुप्। ततः स्रुव
वेण व्यस्ताव्याहृतिभिः राजरुद्रान् स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्त होमान्तं कुर्यात्।

८७ ततो दिक्पालेभ्यो नवग्रहेभ्यो विनायकादिभ्यो निर्ऋतये रक्षोभ्यो रुद्राय
क्षेत्रपालाय च सदीप माषभक्तबलीन् दद्यात्। तत आचार्यो यजमानो वा पू
र्णाहुतिं जुहुयात्। तत्र मंत्राः। समुद्रादूर्मिरित्यस्य कामदेवो ऋचस्य सूक्तस्य गोतमो वा
मदेवो त्रिष्टुप् पूर्णा सा जगती पूर्णाहुतिर्लोमे विः। प्रजापते न हिरण्यगर्भः प्र
जापतिस्त्रिष्टुप् पूर्णाः। पूर्णा दर्वि विश्वेदेवाः। शान ऋनुष्टुप् पूर्णाः। सप्त ते अ
ग्ने सप्तवानाग्निर्जगती पूर्णा। ततः प्रणीतानि येन नाडिकमंत्राः हंस मापच्चतु
कुंभमध्ये वार्तिनं कुंभ दक्षिणतः स्पृष्ट्वा त्र्यंबककपिति शांतवारं जपेत्। यजु
जुषश्चैव जमानस्त दद्द्रो कादशी नीमपि बह्वृचश्चेद्रुद्रसूक्तानि साम
गश्चेद्रुद्रसामानि अथर्वणश्चेत् जवकं मंत्रमात्रं अथवा एकादशरुद्रात्रिंशे
कसंख्या पारुद्र जपः शांत्यबकं जपश्च सर्वेषां। ततो रुद्र निर्ऋति चयचोपचा
रैः संपूज्य त्र्यबकं माषकुण स्तूप स्थाप सर्वकलशात् ओं पात्रा नरे ग्रहीत्वा साक्षि
गत्वाचार्यो यजमान सर्वौषधि धामिरनुलिप्त गंधपत्र नच वस्त्र तधाम तो धत
नपयस्पा स्वपूत्र। तस्तीमुप वेश्य वक्ष्यमाणै मंत्रैरभिषिंचेत्। तेच
अक्षा प्यामिति पग काश्यपो विवस्वानय्यक्ष्मनाशनो नुष्टुप् अभिषेके ति ष्ठ
देवेति सप्तानां वासिष्ठ ऋषिः अपानां नपात् त्रिष्टुबत्तनत अनु
र्णा विश्वेदेवा अथा गायत्री द्वितीयानुष्टुप् तता स्त्रिस्त्रो गायत्र्यो से ष्व
नुष्टुभौ अभि। अपो हि ष्ठेति नवर्चस्याम्बरीषः सिंधुद्वीप आपो गाय ८७

उत्तमगन्वेश्चस्य वामदेवो त्रिष्टुप् जपे रक्षोहणमिति पंच विराडर्थस्या
ग्नी रक्षः पायुराग्निस्त्रिष्टुप् च तस्रा सानुष्टुभं जपे। अत्र संख्यापूर्वोक्तात्रा
त्यमाप्ता चतुर्थतुपवमानमिति सप्तानां प्रथमाएतेषामपि रुद्र कुंभ एव
जपः। चतुर्थतुत्राणीति जपस्थानि पंच च कुंभासंभवे कुंभ द्वयंवा। आस्मिन्पक्षे
रुद्र कुंभे रुद्राधिजपः। अन्यस्मिन्स्तु वरुणमावास्य शांति जपः। अथवा प
चकुंभस्थाने एक एववलुः प्रस्रवणः तत्र मध्य कुंभ कार्य मध्ये मुख्ये कुंभं चतु
ष्टयकार्याणि चतुर्षु प्रस्रवणेषु ततः पर्वस्थापि तत्कुंभोदरतश्चतुर्विंशद्द
यपकजपंचवर्णैः शुक्लतंदुलपिष्टेन यावच्चूर्णैः कार्याणि चयवत्। कुंभं
संस्थाप्य गंधधारा मिश्रं तंदुलहारा च मुक्ता नितद्दलाग्रे विष्णु क्रांता सह
देवी तुलसी शतावरीः कुशा न कुंकुम चंदनक्षिप्य षुत्यषधानि सर्वपूर्णा
पात्रे निधानां तत् कृत्वा परिव स्त्रोद्वेष्टन कृत्वा कर्णिकायां मोतुनशालि निधाय
र्धतर्द्दर्धनिर्मितानि सूति मांपच मत्तस्य पिता संस्थाप्य तद्दक्षिण ततं स्त्रयो मधु
धुच्छंदाः इंद्रो गायत्री तीं द्र तदुत्तरं ततश्च अस्तु मेमधा तिषिं श्रापो नुष्टुप् रत्सवः
स्थापयेत् ततः प्रागादितः चतुर्दिक्षु शुभ्रमी स्थले पुउत्तराषाढा धनु
धानानि नक्षत्राणि तद्देवता वा स्थापयेत्। ता श्चा। वीश्वेदेवाः विष्णुः। वस
वः वरुणः वरुणः अजैकपात्। अहिर्बुध्न्यः। पूषा। अश्विनौ। यमः अग्निः
प्रजापतिः सोमः। रुद्रः अदितिः बृहस्पतिः सार्पाः पितरः। भगः। अर्यमा सवि

म स दे अनुष्टुभोपचमा चर्धमा नासप्तमी प्रतिष्ठा अग्निमाप देवेति द्य
स्य स मूर्ध्न पो विश्वेदेवा अनुष्टुप् सह स्रा क्षणोति मा जापसो य क्ष्मन। इ नो प
क्षपलात्त्रिष्टुप्। लन: यासौ वज्रधरा देवो महेन्द्रो गजवाहन। मूल जातद्वितीयो
र्दोषं मातापितो व्यपोहतु: यो सौ शक्तिधरो देवो हुतभुङ्मेषवाहनः सप्तजिह्व
श्च देवोग्नि मू दोषं व्यपोहतु। यो सौ दण्डधरो देवो धर्मो महिषवाहनः मूल
जातादि शिशोर्दोषं व्यपोहतु यमो यम॥ यो सौ खड्गधरो देवो नैरृत्यो राक्षसा
धिप: प्रशामयतु मूलोत्पदोष गण्डान्त संभवं॥ यो सौ पाशधरो देवो वरुण
श्च जलेश्वर: नक्रवाह प्रचेता नो मूलोत्थ व्यपोहतु। यो सौ देवो मग
त्प्राणो मारुतो मृगवाहन: प्रशामयतु मूलोत्थ दोषं बालस्य शान्तिद: यो
सौ देवाधिपामि देव: खड्ग भृत्का जिवाहन: मातापित्रो: द्विजोश्चैव मूल
दोषं व्यपोहतु यो सौ निधिपशुपालिर्देव: पीनाकी वृषवाहन: आश्लेषाम
लगण्डान्त दोषं मातृव्यपोहतु विघ्नेशा: क्षेत्रपो दुर्गा लोकपाला नवग्रहास
र्वदोषप्रशमनं सर्वे कुर्वन्तु शान्तिदा: सुरास्त्वा माभिषिंचन्तु सादित्याश्चापि
षिंचन्तु छयो: वसुर्विश्वेदेवा: साध्याश्चैवापि: तेतो रुद्र निर्ऋतिकलशोदके
नानान्येन चरान्तर्क्षिरमन्तर्धा याभिषि त्लोपज मानो धौतवा स साधता चा
र्याहीन्संपूज्याचार्याय सवत्सां धेनु ब्राह्मणे वृषरुद्रजापिने च कृष्ण नङ्वाहं क्र
तिगपोयथा शक्ति दक्षिणां भूयसीं दत्त्वा निर्ऋत्साहिनामुत्तरपूजां विधाप
उत्तिष्ठ आचार्या लु देवगणा इति विसृज्य संकल्प पूर्वकमाचार्य स्तुजपं

कारयित्वा यस्य स्य सोपि तत्कर्म संपूर्णतां वा चयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सु
८८ हृद्युक्तो भुंजीतेति ॥ ॥ इति मूलशांति प्रयोगः ॥ ॥ अथ कश्यप संहितो
क्तो मूलजनन शांतिविधिः ईशानभागे पूर्वे वा उत्तरे वा सुसमतले ॥ मंडपं चतु
रस्रं च चतुर्हस्तं प्रमाणतः चतुर्द्वारसमायुक्तं तोरणाद्यैरलंकृतं ॥ गोमयेना
नुलिप्ते तु चतुरस्रे च मंडले ॥ पूर्वोक्तलक्षणोपेतं कुंडमीशानतो बहिः सुवर्णे
न तदर्धार्धेन वा पुनः तथा वित्तानुसारेण प्रतिमां निर्मिते सुधीः उदुंबर वटाश्व
त्थप्लक्षाम्रत्वक्स पल्लवं ॥ शतौषधी मूलशांख न चरतां निमृत्तिकां ॥ पंचामृतं
बुसद्वीजं कुंकुम गोरोचन फलं ॥ कुष्ठमांसी हरिद्रे द्वे मुरा शैलेय चंदनं ॥ एवा
चकारं कं मुस्तास द्रौषधे द्वे बहिः ॥ गजाश्वरथ्यावल्मीकसंगमस्थानसंभ
वहृद गोराजनगरद्वारत श्चाष्टमृत्तिकां तिलमाषव्रीहियवान्ये धूमानि प्रं
पंगवः वणके सहिते श्चाष्टौ सद्विजाख्यानि सर्वदा ॥ ब्राह्मणाः श्रोत्रियाश्चाष्टौ
द्वादश तथ षोडशः ततस्तान् वरयेत्कर्ता स्वस्ति वाचन पूर्वकं ईशानादि चतु
ष्कोणेष्व व्रणान् जकपूरितान् ॥ पूर्वोक्त द्रव्यसंयुक्तान् स्थापयेदेक वर्णकान्
शानादि प्रथमेत् कुंभ स्थापयेत्तंदुलोपरि स्थापयेत्तं उपमध्ये खज चर्माय दे दक्षि
ण मोक्षण श्चेति मंत्रेण निर्मूलि चार्चयेत्ततः शुक्लाक्षतां चरैः षोडशोपचारां
श्च कारयेत्ततः ॥ दधि मधोक्षतैः कुंभा चत्वारो स्तान् लिंग मंत्रकैः ॥ गंधपुष्पे सधूपा
द्यै रर्चयेत् कुशाकुर्वकेः रुद्रेण मत्रा प्रभावाग्ने सूक्तेन भक्तेनः आनो भद्राज
ने नैव पुरुषसूक्तेन चार्चयेत् ॥ मूल प्रजापति सर्वो वाक्यस्याचार्यको जपेत् । ८८

दुर्गां क्षत्रविंद्रेचेशान् लोकपालांश्च पूजयेत्। स्वगृह्योक्तविधानेन कुंडेऽग्निं स्था
पयेत्ततः। प्रजापतये स्वाहेति मुखवान्ते जुहुयात्पयः। मूलोपस्वाहा प्रजाप
तये स्वाहेत्युपहोमे मंत्रौ। पलाशसमिदाज्यतिलैर्नाष्टसहस्रकं। अथवाष्टो
त्तरशतं प्रत्येकं जुहुयात्ततः। मूलनक्षत्रजामिति सूक्तमिर्यामैर्मंत्रद्वयेन च। सावि
त्रसौम्यनैर्ऋतसमंत्रैरश्वत्थसंभवैः समिद्भिश्च तिलव्रीहीन्हुत्वा व्याहृतिभि
स्ततः पूर्णाहुतिं च जुहुयाज्जपादीनां च पूर्वकं। ततो मंगलघोषैश्च स्नान
कर्म समाचरेत्। अभ्युपाटे पितुर्गंडे त्रयाणामभिषेचनं। इतरत्र द्वयोर्मा
तुरभिषेकं च कारयेत्। धारापतत्रबलकुंभं शतच्छिद्रं समाहितैः। ततः कु
र्यादनेनैव तु कर्मणा निर्वृतिः प्रियतामिति वाचयेत्। आचार्याय च लोहपि
ण्डं दद्यात्सदक्षिणं। आचार्यान्यब्राह्मणेभ्यो दद्याच्छक्त्या च दक्षिणां। श्रोत्रियाय
विशिष्टाय ब्राह्मणाय कुटुंबिने। वस्त्रालंकारसंयुक्तां धेनुं दद्यात्सपायस्विनीं ब्रा
ह्मणान्भोजयेत्सम्यग्दंभलोभविवर्जितः। कृते शांतिके यस्तु गंडदोषात्प्रमुच्य
ते एतत्सर्वं सार्पभेऽपि समानं किंचिदुच्यते। सर्पेभ्यः स्वाहेति मंत्रमुखान्ते जुहु
यात्ततः आश्लेषाभ्यः स्वाहा दंदशूकेभ्यः स्वाहेत्युपहोममंत्रौ इदं सर्वेभ्य इद
ष्टौ वाक्यैः कार्यं तु पूर्ववत्। तेषामास्तीकद्रूधी अधुसर्पश्च देवताः नमोऽस्तु
सर्पेभ्य इत्युपचाराश्च कारयेत्॥ अथ च विधिश्च तित्तिरीयपरः तद्दीयमंत्राग्नि मु
खपुच्छतालम्॥ ॥इति कश्यपोक्तो मूलाश्लेषाशांतिविधिः अथ शौन

८९ कौस्तु आश्लेषाशांतिविधिः॥ ॥ आश्लेषायां तु जातानां शांतिं
वक्ष्याम्यतः परां मातस्य पादद्वाहे च शांतिहोमं प्रयत्नाच्चरेव । असंभवे तु ज
न्मर्क्षे अन्यस्मिन्वा शुभदिने । स्नातोऽभ्यंगादिपि स्नातश्चरयेत्तु द्विजो
नमाननः । ऋत्विक्संख्या मूढवत् विभवे पंचकुंभाः स्युर्द्रूपं वा तदलाभतः
कुंभरूपं स्यमूलस्य व्यवस्था सोत्रै लक्षण्य मात । देवता स्थापने चैकमेकं
रूपापि मन्त्रेण । चतुर्दिक्षु कुलो परि प्रधान देवता स्थापनार्थमेकोदिनास्त्र
नुः प्रश्रवणः मूलसक्षौलिका सकारणं कुंभे निक्षिप्य मूजपेत् । चतुः प्रस्रव
णे पंचरत्नादि चतुर्दिशाद्वले च शातमूलानीत्यर्थः । गोमयालेपिते
देशे धौत्वा येः परितोभित्ते । पंकजं कारयेत्तत्र चतुर्दिशाद्दलास्विनं
तंडुले कारयेय द्वारक्तपीतसितनाशितैः कार्णिकायां न्यसेद्व्रीहीन्स्थाप
येत्तेषु कुंभकं आकलशांत्विस्तनया कलशं स्थापनं शुभं इमये गंगेति
मन्त्रेण पूरयेत्तीर्थवारिणा कुंभं च गंधवस्त्राद्यैस्तत्रतंत्रे फलपूरनये
तः॥ या पालिनी रिसन पाक्षि पद्रलोवधी मूकान् । कुंभोपरि स्थ पूजनेत्तु
आश्लेषा प्रतिमां जपेत् । निष्कनिष्कार्धपादे वीका शर्क्तिता स्वशक्तितः ।
तस्य वामनरनक्षत्रे दक्षिणे तु रयोर्यजन् । स्वहा दाश्नानपर्यंतमित रक्षांसी
पूजयेत् । नक्षत्रदेवतानाद्वति केचित् मूलोक्तेनविधानेन कुंभयो रपिमंत्रणं ८९

१० हांति उत्तरपूजा पायार्घ्यमंत्रमाह । सर्पाधीशानसक्कंभ्यं नागानां च गणाधिपं गृहा
णार्घ्यमयादत्तं सर्वारिष्टप्रशांतये । मूलनक्षत्रवत्कुर्यात्सर्पगंडे त्वनापतः आ
श्लेषामूलगंडांतदोषमाश्रुत्य यो हानि सेयमूहः यद्वा मूलगंडं तत्रशांतिर्विज्ञा
मे एवमत्रापि इति शेषो नकोक्त आश्लेषाशांतिविधिः गोतिर्निवं धेनुर्विशेषत
कः नागप्रतिकृतिं कुर्यात्सौवर्णां पलमानतः अथवा शक्तितः कुर्याद्वित्तशाठ्यं
विवर्जयेत् । कद्रुतयप्रचेत्तसइतिमंत्रं विशेषतः नैवेद्यं त्वाभिवं चास्ति पूजा दान
काति: समासभ्युक्तत्वनस्य इतिलेः साज्येः प्रधानेकैः । अलवृक्षस्य समिधः शाल
मष्टोत्तरं सुधा इति । अथप्रयोगः शाद्दशाहेजंन्मदिने व्यासी चाशुभे हनि गोमुख
प्रसवं कृत्वा यजमानः कृताभ्यंगो देशकालौ स्मृत्वा स्य बालस्य आश्लेषाजन्य
दोषसूचितपित्रादिरिष्टादिशांति द्वारा परमेश्वरप्रीत्यर्थं आश्लेषाजननशांतिक
रिष्ये इति संकल्प तदंगत्वया गणेशपूजनपुण्याहवाचनमातृकापूजनं नांदि
श्राद्धाचार्यादि वृणानि कुर्यात् । तत्र ब्राह्मणो ष्टौ चत्वारो वा तत्र आचार्यो
स्मिन्कर्मण्याचार्यकर्म करिष्य इति संकल्प्य पत्रे दत्त्वा स्वांस्तितप्रि निसर्ष पात्रि
कीर्त्य आपो हिष्ठेति मंत्रैः कर्मभूमिमोक्ष्य ईशान्यदेशे पंचवर्णैः स्वस्तिकं वि
रच्य तत्रै कं कलशं स्थापयेत् श्रीहयो द्रोणप्रमाणः आपो हिष्ठेति त्वे
न पंचगव्यं तत्र क्षिपेत् । ततो विभवे तस्यात्कलशाच्चतुर्दिक्षु चतुरः क
लशान्स्थापयेत् ततः पूर्णपात्रोपरि वस्त्रे सौवर्णीं रुद्रप्रतिमां त्र्यं १०

व्यकमिति मंत्रेण वाप्रपूजयेत् अस्य वासिष्ठो रुद्रोनुष्टुप् तत एकर्विंकुं
भं स्पृष्ट्वा रुद्रैकादशिनीं जपेत् यदि याजुषो यजमान वह्वृचश्चेत्त्वादि
रुद्रसूक्तानि छंदोगश्चेद्रुद्रसामानि सूक्तानामाभ्यो एकादशशान्त्रि ध्येकंसं
ख्याख्या केचित्तु रुद्र सर्वसाधारणो वहूनचश्छंदोगयोः सूक्तसामाभावे रुद्रे
णसह विकल्प इत्याहु । इदमेवादिष्टाः कुर्वंति रुद्रसूक्तानि तु कद्रुद्रायेति
घोरः कण्वो रुद्रो गायत्री । इमा रुद्राय तवसे इत्येकादशर्चस्य कुत्सो रुद्रअव
नवजगत्यो नुष्टुभौ ११ आते पितरिति पंचदशर्चस्य गृत्समदो रुद्रस्त्रिष्टु
प् १५ इमारुद्राय स्थिरधन्वन इति च तस्य वासिष्ठा स्त्रियो जगत्यो सा
त्रिष्टुप् । आवोराजानं वामदेवो रुद्रस्त्रिष्टुप् । तमुष्टुहि भौमो त्री रुद्रस्त्रि
ष्टुप् । भुवनस्य पितरं भरद्वाजिश्यारुद्रस्त्रिष्टुप् त्र्यंबकं वासिष्ठो रुद्रानुष्टुप्
ततस्त्र्यंबकमिति मंत्रमष्टोत्तरसहस्रं पावमानीश्च मध्य कुंभे जपेत् त
तः प्राक्कुंभे आशुः शिशान इति अप्रतिरथः सूक्तस्य रुद्रो प्रातिरथ ऋ
षिः इन्द्रो देवता बृहस्पतिस्त्रिष्टुप् छंदः सानुष्टुप् दक्षिणकुंभेत्वमग्ने रुद्र
इत्यनुवाकस्य हव्यवाट् ऋषिः आग्न्यामारुतो देवता जगती छंदः । पश्चिम
कुंभे रक्षोघ्नेति सस्य वामदेवाग्निस्त्रिष्टुप् । उत्तरकुंभे रक्षोहणं मिति पंच
विंशर्चस्य आंगिरसपायुस्त्रिष्टुपतं साश्च तस्त्रोनुष्टुभः अत्रापि पूर्वोक्त

९१ संख्यातात्म्या त्रासा पंचकुंभासं भवेच्चतुः प्रस्रवणं पंच वक्त्रं कुंभं स्थापयि
त्वा सर्वं तत्रैव कुर्यात् ततः कुंभोत्तरश्चतुर्विंशद्दलं पंकजं पंचवर्णैः कृत्वा
कर्णिकायां कलशं स्थापयेत् तत्र याः फलिनी रिति रत्नौषधीः क्षिपेत् ततः
पूर्णपात्रोपरि सर्पप्रतिमायां श्लेषाप्रतिमा नमोऽस्तु सर्पेभ्य इत्यावाहयेत् त
तः सर्पा रक्ताक्षि नेत्रश्च द्विभुजः पीतवस्त्रकः फलकासिधरः स्त्रीष्णो दिव्या
भरणभूषीन इति सर्पध्यात्वा तत् दक्षिणे तो बृहस्पतेग्रहः यद्वो बृहस्पति त्रिष्टुप
इति प्रतिमायां बृहस्पती माचावाह्य उत्तरश्च उदीरतां शंखः त्रिष्टुप्ज
नेन प्रतिमायां पितृ नावाह्य भागादितश्चतुर्विंशति पंचकं पुष्पवीमारम्य
पुनर्वसु पर्यंतं नक्षत्राणि तद्देवता वा आवाहयेत् भगः अर्यमा सविता त
ष्टा वायुः इन्द्राग्नी मित्रः इन्द्रः निर्ऋति आपः विश्वेदेवाः विष्णुः वसवः वरुणः
अजैकपात् । अहिर्बुध्न्यः पूषा अश्विनौ यमः अग्निः प्रजापतिः सोमाः रुद्रः
अदितिरिति ततो लोकपालानावाह्य परार्थानुसमये नकांजनुसमये नवापू
जयेत् तत आचार्यो ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्य न्वादध्यात् । अत्र प्रधानं नवग्रहान्
प्रत्येकमयुक संख्याभिः समिच्चरुवीज्याहुतिभिश्च रधिदेवताः प्रत्यधिदेवता
श्चामुकसंख्याभिः समिच्चरुवीज्याहुतिभिः विनायकादीन् लोकपालांश्च प्रत्ये
कमयुकसंख्याभिः समिच्चरुवीज्याहुतिभिः प्रधानदेवतां सर्पान् प्रतिद्रव्यमष्टो
त्तरशतसंख्याभिः घृतसमिद्भिः पायसाभितिविद्राज्यचरुवीज्याहुतिभिः बृहस्पतिं पि ९२

रुद्राद्वा रुद्रकुंभेतु पूर्ववच्छेषमाचरेत् पंचामृतस्नानादि दुग्धादिनैवेद्यां
तामिसर्थः नमोऽस्तु सर्पेभ्यः कूलाम मातिरित सर्पोरक्ताक्षिनेत्रश्च द्विभु
जः पीतवस्त्रकः फलकासिधरस्तीक्ष्णो दिव्याभरणभूषितः एवं ध्यात्वा तत
तो भ्यर्च्य होमकर्म समाचरेत् । कर्तुः शाखोक्तमार्गेण आचार्यमथवाच
रेत् । मुखान्तं कर्म निर्माय हविराज्यमास्ति ततः इदं सर्पेभ्यो जुहुयात् स्वाधि
प्रत्यधिदेवताः इदं हविः अष्टोत्तरशतं वाथ अष्टाविंशतिमेव च । कृतलक्ष
नवकं होमकर्म समाचरेत् । पूर्णाहुतिं ततः कृत्वा संपातकं ह था कुं
भेजनेषु मध्येऽप्य अभिषेकं मथाचरेत् । पूर्णाहुतिं यैः कृत्वा रुद्रकुंभोदकैः पु
नारद्विजयो नास्ति । पारपुत्रसमेतस्य यजमानस्य पूर्ववत् । आभिषिंचेत
धाचार्यो ब्राह्मणैः सहितः ततः अभिमंत्रितकुंभोदैरभिषिंच न समाचरेत्
तथापो राजमंत्रैश्च पल्लवैरभिषेचयेत् । आश्लेषायां जातस्य मातापि
त्रो र्धनस्य च । भ्रातृज्ञातिकुलस्थानां दोषं सर्वं व्यपोहतु । यो सौ वागीश्वरो दे
वो नाम धिदेवो बृहस्पतिः मातापित्रोर्द्विजश्रेष्ठैः वगं जंन चव्यपोहतु पि
तरः सर्वभूतानां रक्षंतु पितरः सदा सर्पनक्षत्रजातस्य वित्तस्य च शांतिबां
धवान् ॥ एवं कृते अभिषेके तु सर्पशांतिर्भवेत् ध्रुवं ॥ ततः शुक्लांबरधरा
यजमानः सुभूषितः दक्षिणाभिस्ततो विप्रान् एवं प्रतोषयेत् भुक्त
वत्सर्पाश्च ब्राह्मणेभ्यः स्त्रीकुर्यात् दद्रीपगली रक्तेन विधाने न सर्वा रिष्टं व्यपो

६२ फली कसरं क्षे त्रस्य वामदेव: क्षेत्रपालो नुष्टुप् कुसरंगणा ना जपद्दग्निर्मित्राव
रुणो गाय त्री कूसर । अग्नि हूतं पुरो दधरत्नस्य आंगि रसो विरूपो अग्निर्गायत्री द
सरं हिरण्यवर्णा मीति दर्भा चै स्य स्तूक्त स्य आनंद कर्मश्री चिक्लीत ऋषय: श्री देवता आप्यो त्रिस्तो नुष्टुभ: चतुर्थी प्रस्तार पङ्क्ति पञ्चमी छन्दो त्रि
ष्टुभो । ततो प्रायश्चित्त नुष्टुभ अंसोमप्रस्तार पंक्ति लोमादि । प्रेस्व वंसद्विदुरुअ वरु
नैष्ट दा ताप्ता विद्वा स ब्रा ह्मा त महंसं र व्यया नु देयात् । ह इ म सोम धिश्वा तस्य
स्य भगार्थ: सोमास्त्रिष्टुप् पायसं १३ त्वम: सोमवीश्वनो गोपा इति मंत्रेः त्व
भ: सोमसुक्रतुरिति वा । अनयोरेव विहार: सोम आस्तार पङ्क्ति यानेत्वं नि
कश्यपो रुद्र: स्वरा नुष्टुप् चतुर्थ हीतं । तत: स्रुवेण व्यस्त व्याहृतिभिराज्य
हुत्वा स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्ते तहोमान्ते दिक्पालेभ्यो नवग्रहेभ्यो विनायकादिभ्य:
सर्वेभ्यो बलि दत्त्वा तयापि तथ्योरुद्राय क्षेत्रपालाय च ससद्विपमार्षभ कुबली
र्दद्यात् ततआचार्यो यजमानो वा चतुर्थ हीतेन दान्दरागृहीतेन वाय
र्णाहुतिं जुहुयात् तत्रमंत्रा: समुद्रादूर्मिरि से काद शर्चे स्यसूक्त स्य गोत
मो वामदेवो अग्निस्त्रिष्टुप् अंत्या जगती पूर्णाहुति होमे विनि: प्रजापते नहि
र्वे गर्भ प्रजापति स्त्रिष्टुप् । पूर्णा दर्वि वीश्वेदेवा शतक्रतुरनुष्टुप् पूर्णा ।
सप्त ते अग्ने सप्तधा माधि जगती पूर्णा पल्ले पूर्णाहुतिं हुत्वा प्रणीता विनयना
दिकर्म शेषं समाप्य गन्धस्रक्पुष्पधूपदीपोपचारै: संपूज्यार्घ्य दक्षिणोपचुणदस्म ६२

स्वाप सर्वकुशलं शोदकं पात्रान्तरे गृहीत्वा सलि लमाचार्यो यजमानं सर्वौष
धीमिश्रितु लितां गां धत्तवच वस्त्रां समुत्रां तस्त्री वामादिचं येन । अक्षी भ्यामिति
षण्णां कश्यपो पोविवृहाय क्ष्म नेत्रा नो नुष्टुप् अभिमित्रिप्ष्टुदेवे ति ससानां वासि
ष्ट: ऋषि: अथानां रुपाणा माग्नि देवता तत्त्वश्च तुर्णा विश्वेदेवा: आद्या गाय
त्री द्वितीया नुष्टुप् ततस्तिस्रो गायत्र्यांत्ये द्वे अनुष्टुभौ अभि अपोहिष्ठेति न
वर्चस्या बरिष: सिंधुद्वीप । अपो गायत्री से द्वे अनुष्टुभौ तत्रास्तिस्रो गायत्र्यो
से द्वे अनुष्टुभौ अभि: अपो हि ष्ठेति नवर्चस्या बरिष: सिंधुद्वीपो पंचमी
वर्धमानासप्तमी प्रतिष्ठा अभि: आप र देवस्य सूक्तस्य पर्णो वीश्वेदेवा अनुष्टु
प् सह स्त्रा क्षेणे ति प्रजापत्ये दक्षिणा नारायण क्ष्मला त्रिष्टुप् देवस्यत्वे
ति पस्त्वं व्यारवा गतेल्लिपिर्मंत्रै: एतावत इति षण्णं प्रजापति र्मनार्षि भु
क्तन: योसौ वज्रधरो देवो महेन्द्रो गजवाहन: सापर्णान्त त्रि नेत्रो देवं माता
पि भो र्व्यपोहतु. योसौ शक्तिधरो देवो हुतभुङ्मेष वाहन सप्तजिह्वश्च
देवाग्नि: सार्पद्दोषं व्यपोहतु: योसौ दण्डधरो देवो धर्मो महीष वाहन: सार्प
ज्ञानादौ द्वौ देव मात्रपित्रो व्यपोहतु ।। योसौ खड्गधरो देवो नि ऋति लीला
रक्षसाधिपं प्रशामयतु सार्पोद्भवं दोषं गजांतस्त भवे योयोसौ पाशधरो देवो
वरुणश्च जलेश्वर नक्रयान: प्रचेतानो सापौत्थं व्यपोहतु । योसौ दे

९२ वो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः प्रद्युम्न मयत्नु मासा पो सं दोष बाल्ये स्पर्श
लिङः योसौ विधिपातिर्देवः खड्गभृत् हाजिवाहनः मातापित्रोः द्विज्योश्चैव सा
र्पदोषं व्यपोहतु। योसौ पशुपतिर्देवः पीनाकी वृषवाहनः आश्लेषामू
लगंडांत दोषमाशु व्यपोहतु। विन्द्रेशः क्षेत्रपो दुर्गा लोकपालानव
ग्रहा सर्वदोषप्रशमनं सर्वं कुर्वंतु शांतिदाः आश्लेषा मूलजातस्य
मातापित्रोर्धनस्य च भ्रातृ ज्ञाति कुलस्थानां दोषस्य सर्वं व्यपोहतु यो
वागीश्वरो नाम अधिदेवो बृहस्पति॥ मातापित्रो द्विज्योश्चैव गंडांत मस
व्यपोहतु: पितरः सर्वभूतानां रक्षंतु पितरः सदा सर्पनक्षत्रजातस्य वि
त्तं च शांति बांधवान् सुरास्ते सानिध्यं भ्यापि यन्तु लक्ष्म्योः शंभुर्विश्वे
देवाः शङ्करो अपि ततो रुद्र संपकजलोदके नान्येन च शांतिर्प्रमत्तधी
यामिषिक्ता यजमान आचार्याय धेनुं ब्राह्मणे वृषभं रुद्रजापिने कुसुम
नद्वाहं रुद्रप्रतिमां च मृत्तिगयो यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा। सर्पजामुत्तरू
जनं विधाय ताम्रपात्रे फलपुष्पादियुक्तमर्घ्यं गृहीत्वा सर्पाधीश नमस्तु
भ्यं नागानां च गणाधिप। गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सर्पारिष्टप्रशांतये इत्यर्घ्यं
दत्वा उत्तिष्ठेति विसर्ज्य संकल्प पूर्वकमाचार्य हस्ते शांति पात्राग्निसंकल्पं गच्छ ९२

तत्र शांति द्रव्य मष्टाविंशति संख्याभिघृत संमिश्र पायस समिदाज्य चर्वाहुति
भिर्ग्रहांश्चतुर्विंशति देवताः प्रत्येकं मष्टसंख्याभिः पायसाहुतिभिः रक्षोहणं
वलगहनमिति पंचदशाभिः प्रत्येकं चमष्टसंख्याभिः कृसराहुतिभिः सवितारं दुर्गा त्र्य
म्बकं अग्निं कृत्स्नुताम् दुर्गा वास्तोष्पति आग्निं क्षेत्राधिपतिमिन्द्रावरुणौ आग्नि
पूषाष्टाष्ट संख्याभिः कृसराहुतिभिः श्रियं हिरण्यवर्णामिति पंचदशाभिः
प्रतिमंत्रमष्टसंख्याभिः सामिदाज्य चर्वाहुतिभिः सोम त्रयोदशसंख्याभिः पा
यसाहुतिभिः रुद्रं चतुर्गृहीतेनाज्येन अग्नि वायु सूर्य वामेन होमेन स्विष्ट
कृतादि सादिपूर्णपात्र निधानांतं कृत्वा पायस कृसर चरून् अर्पयित्वा ग्रहा
गांतं कुर्यात्। ततो यजमानो दक्षिणतः सर्वा देवता उद्दिश्य सांगं कुर्यात् ततो
ऋत्विक्सहित आचार्यो होमं कुर्यात् तद्यथा। नवग्रहानधिदेवता प्रत्यधि
देवता विनायकाद्याः लोकपालांश्च तत्तन्मंत्रैर्हुत्वा सर्पेभ्यो बृहस्पतिं पितॄंश्च
श्च तत्तन्मंत्रैर्द्रव्यचतुष्टयं हुत्वा भगांश्चतुर्विंशति देवेभ्यो अष्टसंख्या पायसं
जुहुयात्। कृणुष्वेति पंचदशर्चस्य गोतमो वामदेवो रक्षोहा त्रिष्टुप् कृसरहो
मे विनि। गायत्र्या कृसरं। जातवेदस कश्यपो दुर्गा त्रिष्टुप् कृसरं त्र्यम्बकं वसि
ष्ठो रुद्रो नुष्टुप् कृसरं। सी राहु जतां तस्य बुधः सौम्य ऋषिः अग्नि कुत्सु
तिर्देवता गायत्रीछंदः कृसरं नाम अग्नि वर्णो सोभरि दुर्गा त्रिष्टुप् कृसरं वास्तो
ष्पते वसिष्ठो वास्तोष्पतिस्त्रिष्टुप् कृसरं। आग्नि काण्वो मेधातिथि रग्निर्गा

९४ पंचवृक्षकषायांश्च पंचपल्लवकास्तथा सुवर्णं कुशा दूर्वाश्च त्रातो षधिवि
निक्षिपेत् । पूजयेद्वारुणैर्मंत्रैः कुंभान् सप्त सप्त ततः त्वं नो अग्ने जपद्द्वौ स
त्वं नो द्वितीयकं इमं मे गंगे तृतीये च तत्त्वा यामि चतुर्थके ॥ पूजयेयुश्च
त्वार्येश्चतुरः कलशानपि । पूजयेयुरिति बहुवचनात् ऋत्विक्कर्तृका पूजा
जपं कुर्युः प्रयते नमत्रैरेभिर्द्विजोत्तमाः आ नो भद्रा जपं चाद्यो भद्रा अग्ने द्विती
यकं तृतीयं पुरुषसूक्तं कद्रुद्राय चतुर्थकं आचार्यो मूलमंत्रेण जपं कुर्याद्वि
शेषतः इदं सूक्तं रुद्रजाप्यं जपेत्सूक्तं जयं ततः इंद्रं संपूजयेद्देवं वरुणं कुं
भसंस्थितं । सुसंकल्पविधानेन नलोपं कुर्यात्ततश्चरेत् । समिद्भिः प्लक्षवृक्षस्य
शतमष्टोत्तरं तथा । अष्टोत्तरसहस्रं केचिदिति केचित् पाठः सर्पिषा च तृणान्येव
मूलमंत्रेण वाग्यतः हुनेत्राप्यचनेनैव यत्तद्रूपयेत्तिच तिलान् व्याहृति
भिर्हुत्वा शतं शतमष्टोत्तरं पृथक् भार्यासहितं समोपेतं यजमानं विशेषतः
अभिषेकं प्रकुर्वीत सूक्तैर्वारुणसंज्ञितैः समुद्रज्येष्ठादिभिर्मंत्रैरिमं मे वरुण
स्तथा योः शांते त्यादिभिर्मंत्रैरभिषेकं समाचरेत् अतिनिबंधे तु पाठः शां
त्यादिभिर्मंत्रैरिति पाठः ततः नामालार्णवे प्रासीकाः अभिषेकानंतरं सौ तु
यजमानः समाहितः शुक्लांबराणि धृत्वाथ कुर्यात् दाक्षा वक्रोकनं रूपरूपेति
मंत्रेण चित्रैर्ध्वजैरेव वा देवता पुरतः स्थित्वा धूपदीपनिर्वेदकं ध्यानाच ९४

मनसंस्पृकुत्वा कृत्वा ध्यानं तथैव च नमस्ते सुरनाथाय नमस्तुभ्यं शचीपते गृ
हाणार्घ्यं मया दत्तं गंगेश मम शांतये आचार्यमृत्विगादीनां करितं यत्फलं
श्रुभं ॥ लब्ध्वा तु तत्फलं संपूर्णं गृहेशाय निवेदयेत् आचार्यादिभिः कारितं यत्फ
मेन तुल्यं शुभमाचार्यादिभ्यः प्रति गृहेशाय समर्पयेत् आचार्याय पंचगा
व्याः सुशीला च पयस्विनी रक्तवर्णा वत्सयुता सर्वालंकारभूषिता । वस्त्र
युग्मपिधानां च यथाविभवसारतः यक्षगंधर्वसिद्धैश्च पूजितोऽसि शची
पते ॥ दानेनानेन देवेश गंगेश दोषं विनाशय अनेन गां दद्यात् तदर्थः अष्टोत
रशतं संख्यं कुर्यात् ब्राह्मणभोजनं ततो दक्षिणां दत्वा भूयसीं पूर्वलक्ष्मा
पयेत् अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाद्यत्कृतं साधनस्य च यन्न्यूनमतिरिक्तं वा
तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि इति ज्येष्ठानक्षत्रशांतिविधिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः ॥ ॥
गोमुखप्रसवकृतस्य दुःशकालोत्संकीर्त्य अस्य शिशोर्ज्येष्ठाजननसूचितस
कलारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ज्येष्ठाजननशांतिं करिष्य इ
ति संकल्प्य गणेशपूजापुण्याहवाचननांदीश्राद्धाचार्यर्त्विग्वरणानि कु
र्यात् तत आचार्यः सर्षपविकिरणभूमिप्रोक्षणे कृत्वा महीद्यौरिति भूमि
स्पृष्ट्वा ओषधयः समितियवान् भूमौ निक्षिप्य आकलशेत्यादिना कलशं संस्था
प्य गोमुखीं सहितैः कलशं पूरयित्वा पूर्णदर्वीति पूर्णपात्रं निधाय तदुपरि कर्षत

९५ तदर्धार्धकाद्मिना यथाप्रति पापिस्थाने होमं कृत्वा तदिति मंत्रेण वाग्यतः पूजये
त् पूजायां च वस्त्रद्वयं स्यात् ततः रश्मिमान् लोकपाला तत्समनाह्वायात्मपू
जयेत् ततः पूर्वदिक्स्थ चतुरः कुंभान्मध्ये च शतछिद्रं संस्थाप्य दिक्कुंभेषु
पंचगव्यं पंचामृतं पंचरत्नं पंचमृत्तिकां पंचकषायं पंचपल्लवं सुवर्ण
कुशा दूर्वाः शतौषधीश्च दत्वा वस्त्रयुग्मेन वेष्टयित्वा वरुणमावाह्य पूजये
त्॥ पूजायां च वस्त्रद्वयं स्यात् ततः पूर्वकलशं त्वं नो अग्ने इति मंत्रेण द
क्षिणं स त्वं नो अग्ने इति पश्चात्यं समुद्रज्येष्ठा इति उत्तरं इमं मे गंगे इत्यभिमं
त्रयेत् ततो मध्ये तिलांश्च तंदुलकुंभेषु आ नो भद्रा इत्यष्टक भद्रा अग्नेति सूक्तं रु
द्रसूक्तं जपमंत्रं च जपेयुः वास्तोष्पते मूर्तिश्च प्रतिष्ठाप्य चादध्यात्॥ अत्र
प्रधानद्रव्य पलाशसमिदाज्यचरुद्रव्यैः अष्टोत्तरसंख्यया प्रत्येकं होमं कृत्वा तदिति
मंत्रेण प्रजापतिं तिलद्रव्येण अष्टोत्तरसंख्यया व्याहृतिभिः शेषे गा स्विष्टकृत
मित्यादि होमकाले इंद्राय होमं कृत्वा तदिति पतद्रंद्रयामह इति च मंत्रं जपेत्
बलिं त्वे पूर्णाहुति पूर्णपात्रविमोकं च कृत्वा वरुणसूक्तैः समुद्रज्येष्ठा इति
चतुर्भिरिमं मे वरुणेत्यनया द्यौः शांतिरिति चाभिषिंचेत्॥ यजमानो रूपं रू
पमिति आ परलोकप्रतुप्रास्तस्य दक्षिणां ब्राह्मणाय दत्वेत्थं संपूज्य नमस्ते
सुरनाथाय नमस्ते भद्रशचीपते गृहाण अर्घ्यं मया दत्तं गत होमप्रशांतये ९५

गच्छ त्वं विघ्नस्य यथाशक्ति ब्राह्मणान्भोजयित्वा शांति जपं कारयित्वा सह सुहृद्भि
र्भुंजीत॥ ॥ इति श्रीमन्नारायणभट्टात्मजरामकृष्णभट्टात्मजदिनकर
कृते शांतिसारे आश्लेषाशांतिप्रयोगः॥ ॥ अथ ज्येष्ठाशांतिविधिः
॥ ॥ गर्गः घटिकैका च मैत्रांते ज्येष्ठादौ घटिकाद्वयं। तयोः संधिरिति
ज्ञेयं। त्रीश्च गंडसंधीरिति। प्रथमे च द्वितीये च ज्येष्ठर्क्षे च तृतीयके। पादत्र
ये जातो नरो ज्येष्ठो प्यात्र प्रजायते ज्येष्ठांत्यपादजातस्तु पितुः स्वस्य च ना
शनः ज्येष्ठर्क्षे कन्यका जाता हंति शीघ्रं धवाग्रजं। शुद्धिने शुभ नक्षत्रे
चंद्रताराबलान्विते। सूतकांते तथा कुर्यात् ज्येष्ठाशांतिविधानतः
वर्णांकुशधरं देवं मैरावतगजान्वितं कुर्याच्छचीपतिरम्यं देवेंद्रं सुरना
यकं कर्षमात्रसुवर्णेन कर्षार्धेनाथ पादतः तद्विधानमकुर्वीत वित्तशा
ठ्यं न कारयेत्। शालितंदुलसंपूर्णकुंभस्योपरि पूजयेत्। इंद्राय होमं कृत्वा
तदिति मंत्रेण वाग्यतः गंधपुष्पैः धूपदीपैर्नानाभक्ष्यनैवेद्यैः पूजये
द्विधिनाद्विप्रो नकपालगणान्वितं। रक्तवस्त्रद्वयोपेतं तन्मनाः सुरना
यकं॥ तत्र संस्थापयेत्कुंभान् चतुर्दिक्षु विशेषतः तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं
शतछिद्रसमन्वितं। पुष्पादकसमायुक्तान् वस्त्रयुग्मेन वेष्टितान् कुंभेषु
विन्यसेदामान्यं पंचगव्यं पंचकं पंचामृतपंचरत्नमृत्तिकाः पंचसंख्यकाः

इत्यर्घ्यं दत्वा आचार्यादिभ्यो होमादिकं तच्छ्रेयो गृहीत्वा तद्दिव्याय समर्प्या
चार्याय रक्तवर्णवस्त्रद्वयं पुत्रास्य प्रतिकाराणां पक्षगंधर्वसिंहे श्च पूजितो
सि त्राचीपत्ते। दानेनानेन देवेश गंडदोषविनाशये। इति मंत्रेण दद्यात्‌ तत
उत्तरपूजां विधाय विसर्जयेत् प्रतिमां दत्वाग्निं विसर्जयेत् ततो ब्राह्मणान् भोज
यित्वा तेभ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दत्वेदं प्रार्थयेत्‌। अज्ञाना यदि वा मानाद्दे
कल्या साधनस्य च यन्न्यूनमतिरिक्तं चात्र सर्वं भुंक्तुमर्हसीति॥ इति ना
रायणसूतश्रीमद्रामकृष्णभट्टसुतदिनकरभट्टकृतो ज्येष्ठाशांतिप्रयोगः
अथ वृद्धगार्ग्योक्तैकनक्षत्रजननशांतिविधिः एकस्मिन्नेव नक्षत्रे भ्रात्रो
र्वा पितृपुत्रयोः प्रसूतिश्च तयोर्मृत्युर्भवेदेकस्य निश्चयं। भ्रात्रोर्भ्रातृ
भगिन्योरित्यर्थः पितृपुत्रयोः पित्रोर्नक्षत्रे पुत्रदुहित्रोर्वा यदि प्रसूतिरि
त्यर्थः। तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्वाचार्य्यवरये पूर्वं च तु ततो द्विजोत्तमा
त्‌ पुण्याहवाचयित्वा तु शांतिकर्म समाचरेत्‌ अग्न्यागारे न दिक्त्यागे
नक्षत्रप्रतिमां ततः तत्तदृक्षोक्तमंत्रेण पूजयेत् कलशोपरि। नक्षत्रमंत्रा
वासिष्ठकल्पकालायचपरिशिष्टउक्ताः अत्र नक्षत्रं तद्देवतां च पूजये
त्‌ वक्ष्यमाणज्योतिर्निबंधवचनात्‌ रक्तवस्त्रेण संछाद्य वस्त्रयुग्मे
न वेष्टयेत्‌ स्वगृह्योक्तेन मार्गेण कुर्याद्धोमं सुसंयतः अनेनैव तु मंत्रे

११ णहुनेरष्टोत्तरशतं तत्तद्दक्षोक्तेनेत्यर्थः प्रत्येकं समिदाज्यैः प्रायश्चि
त्तं तमेव च॥ आपौष्टिकतन्त्रः कुर्यादाचार्यः पितृद्वयोः पितृपुत्रेणेतिसत्र
पितृग्रहणमुपलक्षणं यत्र सत्र जन्मन्तेन सह शाकस्याभिषेक इत्यर्थः
वस्त्रालंकारणे दानेनाचार्यपूजयपुनः॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात्माषत्र
यसुवर्णकं॥ देवताप्रतिमादानं धान्यवस्त्रादिभिः सह॥ यानशय्यासना
दानी तथा दोषशांतये॥ भोजयेद्ब्राह्मणान् सर्वान् वित्तशाठ्यविवर्जितः
॥ ॥इत्येकनक्षत्रजननशांतिविधिः॥ ॥अथप्रयोगः॥ ॥माता
पित्रोर्नक्षत्रासत्तौ गोमुखप्रसवं कृत्वा आर्द्रनक्षत्रे सतो तम कृत्वा दे
शकालौ संकीर्त्यास्याद्दीश्रोः पित्रादिनक्षत्रे सति सूचितसकलारिष्ट नि
रसनेद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पित्रादिनक्षत्र॥ जननशांतिं करिष्ये इति सं
कल्प्य गणेशपूजा पुण्याहवाचन नांदीश्राद्धाचार्यर्त्विग्वरणानि कुर्यात् त
त्र त्विजश्चत्वारः तत्र आचार्यः सर्षपान्विकीर्य भूतानि मोक्षपाग्न्यायतना
दीशान्यां कलशं संस्थाप्य पूर्णपात्रे परिजन्यर्क्षप्रतिमा तद्दक्षमंत्रेणपू
जयेत् पूजायां चैकरक्तवस्त्रश्वेतं च वस्त्रयुग्मं दद्यात्॥ ततो ग्रहाग्र
श्च प्रतिष्ठाप्यान्वाधानं अत्र प्रधान अमुकनक्षत्रं तद्देवता च समिच्च
र्वाज्यैः प्रत्येकमष्टशतसंख्यया आज्येनास्विष्टकृतम्प्रो हादि बलिदानांतेपू ११

५७ शौलक्ष्मीशौलसुतेस्वरौ॥ दंडच स्राणिपालेनवदनायौपुनःपुनः॥ततः
स्वगृहमागत्यब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः तोषयेद्दक्षिणादानैर्यथाशक्त्या
वरानने एवंकृतेविधानेतुविन्घनाशोभवेद्ध्रुवं॥ ॥ अथशौनकोक्तो
व्यतीपातादिशांतिविधिः॥ अथातःसंप्रवक्ष्यामिशौनकःशांतिमुत्तमं
कुमारजन्मकालेव्यतीपातश्चवैधृतिसंक्रमश्चरवेस्तत्रजातोदारिद्र्यका
रक॥ संक्रमशब्देनसंक्रमकालीस्त्रवाःपराश्चषो घटिकादिक्षेत्ते
दात्रिंशदृढैःसंपूर्णसूर्यमंडलस्यराश्यंतरप्रवेशात्॥ गोमुखप्रसवं
कुर्याच्छांतिंकुर्यात्प्रयत्नतः॥ अथाभिषेकदानैश्चहोमाद्यपिविधानतः॥गृ
हस्यपूर्वदिग्भागेगोमयेनानुलिप्यच अलंकृत्यस्वदृशोसुव्रीहिराशिं
प्रकल्पयेत्॥ पंचद्रोणमितंधान्यंतदर्धंतंडुलेनच तदर्धंतुतिलैःकुर्याद
न्योन्योपरिकल्पयेत्॥ स्वस्तित्रिपराशौतुआष्टपत्रंलीखेत्सुधीः कुम्भा
हं वा चत्वीस्थात्तुआचार्यंवृणुयात्तुरा। राशीकलशनास्तुवे।पंचागाभ्रष
णंद्यासहवस्त्रांगुलीयकं॥ राशौप्रतिष्ठितंकुंभमव्रणंसमुनोहरि ती
र्थोदकेनसंपूर्यसम्पदोषधिपल्लवः सगवागधरतेचवस्त्रयुग्मेनवेष्टये
त् तस्योपरिन्यसेत्पात्रंसूक्ष्मवस्त्रेणसंपुतं। प्रातिमांस्थापयेद्धीमान्सधि
प्रसधिदेवता। चत्वारिसाकृतिपार्श्वेमध्येवैधृतिपर्चयेत् वैधृतितदेवता ५८

र्गतानि प्रणीता विमोकं कृत्वा कलशजलेनाभिषिंच्याचार्याय वस्त्रा
लंकरणान्याशिषश्च माषत्रयपरिमितसुवर्णं दत्वोत्तरपूजां कृत्वा प्रति
मां विसृज्याचार्याय दत्वा प्रतिपाद्याचार्याय यथाशक्ति धान्यचरुपात्रं शय्या
सनोनिदत्वाचार्यैर्हितो भोजयेदिति॥ ॥इति श्रीमन्नारायणभट्टसुत
रामकृष्णभट्टसुतदिनकरकृते एकनक्षत्रजननशांतीप्रयोगः अथओ
तिनिबंधोक्त एकनक्षत्रशांतिविधिः समानमेव यद्देवी पीलापुत्रौ च सो
राः भगिन्यौ वाऽस्य बंधू वा तदा पूर्वस्य नाशनं॥ एकस्मिन्नेव नक्षत्रे पु
त्रयोः पितृपुत्रयोर्भ्रात्रोर्योर्मृत्युर्भवेदेकस्य निश्चयः विधानं तत्र कर्त
व्यं जन्मनक्षत्रपूजनं। नक्षत्रदेवतापूजा तासां धिमत्स्वरूपपूर्वकं यस्यर्क्ष
क्षस्य यद्यं दक्षिणां विधिमंत्रेण तत्र तस्य विधातव्यं नक्षत्रदैवततुष्ट
ये। स्वगृह्योक्तविधानेन हवनं तत्र कारयेत्। भक्त्या हरिहरौ देवौ स्व
र्णरूप्यमयौ शुभौ। तन्मूर्तिदानमत्र विविधस्यास्य विश्वस्यापि लयेवि
श्वलोमुखौ। प्रीयंतां मूर्तिदानेन देवौ हरिहरावुभौ। दानं होमविधेः प
श्चाद्दानादत्वभिषेचनं। अभिषेचनपूर्वीवति प्रपूजास्यत्ताशिवे ततो
भिगम्य गोविंदश्चालिनौ श्वानिकेतनं तूर्णाचांचनिनानेदन जपघो
षेणपार्वति पूजाविधि। समाप्यैव सर्वोपस्करसंयुक्तं प्रार्थये देवदेव

९८ चरेत् सर्वशांतिप्रयलोमम् ततः स्विष्टकृतहुता अभिषेकं च कारयेत्
समुद्रज्येष्ठास्सूक्तेन आपोहिष्ठा तृचेन च ॥ अक्षिभ्यांमिति सूक्तेपाव
मानाभिरेव च ॥ त्र्यंबकेन उत्सूर्य आप्यायस्वेति मंत्रतः सुरास्त्वामिति
पंचेन अभिषेकं समाचरेत् । आचार्यपूजयेसश्राद्धः मातुलीपकैः
गोदान वस्त्रदानं च हेमदान विशेषतः । तद्दोषशमनार्थाय आचार्यो
यः प्रदोषयेत् प्रच्छादनपटं दद्यात्ततः शांतिर्भविष्यति जापकेभ्यो ब्राह्म
णेभ्यो दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ जापकेभ्योऽन्येभ्यः हीनाधेकृपणे
भ्यश्च श्रद्धा भूरि दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यो नशतसंख्याका स्विष्टान्नेपो
जयेत् स्वतातृतातान्त्वालिजश्चेस्सर्थः बंधुभिः सह भुंजीत यथाविभव
सारतः एवं यः कुरुते मर्त्यो नैवदुःखमवाप्नुयात् इतिशौनकोक्तव्यती
पातादिशांतिविधिः ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ गोमुखप्रसवं कृ
त्वा देशकालौ संकीर्त्य स्वकुमारशिशो वैधृतिजनन सूचित सकलारिष्टनिरस
नद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं वैधृतिजननशांतिं करिष्ये इति संकल्प
येत् व्यतीपातादौ तु लक्षकल्पः व्यतीपातवैधृत्यो क्रमादेविनपाते
शांतिद्वयं तु कुर्यात् रूद्रप्राधान्यादपरत्र सूर्यप्राधान्यात् पदानुव्यातेपात्ते
संक्रमास्तदाव्यतीपातामावास्याश्राद्धवत्तत्र ततो गणेशपूजन पुण्या ९८

ष्टं इदं वैधालिग्रांतो एवमेव व्यतीपाते ग्रांतो संक्रमण स्या वा भानो रुत्तर
तो रुद्रमार्गे दक्षिणां तो यजेत्॥ निष्कमात्रेण वार्धेन पादेनापि स्वशक्तितः
प्रतिमां कारयेद्धिमां स्वर्ण रुक्ष गरुडक्षिता अंग प्रतिमां स्वप्येन न्यानं प्र
तिमापूजनार्थं यव स्त्रपुग्म निक्षेपेत् अधिदैवं भवेत् सूर्य चंद्रः प्रत्यधि
दैवतं इदं वैधाति ग्रांतो नक्षत्राहृति पूर्वेण तन्मंत्रेण पूजयेत्॥ त्र्यंब
केन मंत्रेण प्रधानप्रतिमां यजेत्॥ अंग देवे नैवपूजा उ सूर्य इति मं
त्रेण सूर्यपूजा समाचरेत् प्रधानत्वेन गत्वेच। आप्यायस्वेति मंत्रेण सोमपूजा
समाचरेत्॥ उपचारैः षोडशभिरर्घ्यपाद्यंचोपचारकैः अर्चितं गंधपुष्पाद्यैः
फलनैवेद्य समर्पयेत्॥ मस्कं जपेन मंत्रेण प्रधान प्रतिमां स्पृशन् अष्टो
त्तर सहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा अष्टाविंशति नावाथ प्रजप्या स्वशक्ति
तः सर्वे सौरमंत्रा जप्याथ सोमार्थ सोमं मंत्रं ततः आनोभद्रेति सूक्तंच
भद्रा आग्नेश्च सूक्तं जपच्च पौरुषं सूक्तं त्र्यंबकं मंत्र: परं कुंभं स्पृष्ट्वा चतु
र्दिक्षु जपं कुर्युस्तथार्त्विजः चतुर्दिक्षु चत्वारि सूक्तानी सर्व: केवलं एकैक
स्य जप इत्याहुः कुंभस्पर्शमिमे दैवी स्थंडिलोग्नि प्रकल्पयेत् स्वगृह्योक्त
विधानेन कारयेत्संस्कृतानल: त्र्यंबकेन मंत्रेण समिधाज्य चरून्हुनेत्
अष्टोत्तर सहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा। अष्टाविंशति वा कुर्यात् स्वस्य शक्त्य
नुसारत: सूर्य चंद्रयो प्रधानतोक्त संख्या मस्कं जपेन मंत्रेण तिल होम समा

त्वा च न नांदीश्राद्धाचार्यवरणादि कुर्यात् ततः आचार्यः सर्षपान्वि
कीर्य भूमिं प्रोक्ष्य पूर्वेभ्यां गोमयेनोपलिप्य तत्र पूर्व द्रोणमित व्रीहिरा
शिं कृत्वा तदुपरि सार्धद्रोणद्वयमितं तंदुलराशिं कृत्वा तदुपरि सपादद्रो
णमित तिलराशिं कृत्वा राशीमस्तकं समं कृत्वा तत्र पंचवर्णैरष्टदलं कृत्वा
तत्कर्णिकायां कुंभं प्रतिष्ठाप्य तीर्थजलेनापूर्य तत्र सप्तमृत्तिका सर्वौष
धीपंचपल्लवपंचगव्यादिगंधपंचरत्नानि प्रक्षिप्य वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य
पूर्णपात्रं तं निधाय तदुपरि सलक्ष्मीवीश्वेदेवतास्थापयेत् ततः त्र्यैधातिशा
लो त्र्यंबकमिति मंत्रेण मध्ये रुद्रं तद्दक्षिणतः उदुत्यं इति मंत्रेण सूर्यं मूल
रजश्चाप्यायस्वेति सोमं। व्यतीपाते सकृपगानो। तुं उदुत्यं इति मध्ये सूर्यं
तद्दक्षिणतो निरुक्त पिसाग्निमुत्तरतः त्र्यंबकमिति रुद्रं॥ सर्वत्र मंत्राख्या
हति पूर्वकापूजा विधाय रुद्रप्रतिमास्य शतं सत्स जपपंचपष्ट सहस्रा
ष्टशताष्टविंशति संख्यापाय वा शक्तिं जपेत् ततः सूर्यप्रतिमास्पशतस्
ऋग्वेद संस्थ सवसौरमंत्रान् जपेत् तच गंउदयसमि तित्रयोदशर्चस्य
सूक्तस्य कण्वपुत्रः प्रस्कण्वो न वाया गाय त्र्यो सास्य तत्त्वोन्रक्षुभ चित्रं देवा
नामिति षस्तुप स्यांगिरसः कुत्सात्रिष्टुप् रुद्रं मित्रमितिद्वयो वथ्योत्तर्षत
मात्रिष्टुप् । हंसः शुचिषदिति एकस्या गोतमपुत्रो वामदेवो जगती ति य
त्वासत्यं से कस्या भृग्वपुत्रो त्रिरनुष्टुप् यद्ध सूर्यं से कं स्या उर्द्धरं इति

११ तिसृणा उद्वेति सार्धं च तसृणा उदुस्य देवः इत्यपिति तिसृणा मेधा वरुणी वासिष्ठ
स्त्रिष्टुप् उदुत्य देवी नामेति वल्ली शीर्षी इति सलो वल्ली तीलचश्च कारीति पुर
श्चिका वर्णं हा ज सीति द्वयोः भरद्वाजो जमदग्नीः पूर्वा वल्ली उत्तरा सतो
वल्ली नमो मित्रस्य सूर्यो नो दिव इति पंचर्चस्य सूर्य पुत्रश्च क्ष्य गायत्री वि
भ्राड्बृहदिति च तसृणा सूर्य पुत्रो विभ्राडु गती विभ्राज पिसास्तार पंक्तिः आयं
गौरिति तृचस्य सार्पराज्ञी ऋषिका गायत्री सर्वेषां सूर्यो देवता ततः सो
म मातिमां स्पन्दा आप्यायस्वाति जलो व्यतीपातसंक्रमणे तोपूर्वे सूर्य जे
पस्त लोमल्के जय जपः आग्निजपो नास्ति ततश्च तुर्दिक्षु च्चावि जः कुंभ
स्य आ नो भद्रेति सू भद्रा अग्ने रिति सूक्तं पुरुषसूक्तं त्र्यंबकं मंत्रं च जपे पु
के विनु एकस्याद्विति एकैकं सूक्तामि ति वदति ततआचार्याग्निहोत्रे घ्रित्र
ति प्रधानाचाद्ध्यात्॥ अत्र प्रधानं रुद्रजेष्ठसहस्राष्टशतानि तस्य क्षेमपा
सपिंड्राज्यवरुद्रव्येण सूर्यं सोमं च अष्टाविंशति संख्या पालेनैव द्रव्येण व्यती
पात संक्रमयोस्तु सूर्य रुद्र संख्यया मित्र रुद्रो वाष्टाविंशति संख्या भक्तं ज
पतिल द्रव्येण अष्टसहस्राष्टशतानाष्टा विंशत्यष्ट तरु संख्या पाद्रोपेण स्विष्ट
कृत्यादि॥ वलिद्ग मांते पूर्णाहुतिं कृत्वा समुद्रज्येष्ठा इति सूक्तेन आ
पो हिष्ठे तत्तृचेन अक्षी भ्यां मिति सूक्तेन पावमानीभिः प्रधानं गदेवता ११

मंत्रैः सुरास्त्वसाद्रिपौराणैश्चापि षिंचेयुः ततो यजमानोभिषेकव
स्त्रमाचार्याय दत्वा श्रीबालकस्वर्णरूपं रूपयित्वा उपवेश्य ततो पात्रं
सदक्षिणं ब्राह्मणाय दत्वाचार्याय वस्त्रद्वयं गां हेमांगुलीयकं यथा
शक्ति सुवर्णप्रच्छादनपटं च दत्वा ॥ अन्येभ्यश्च यथाशक्ति ऋ
तोधिकीमन्येभ्यो भूरि दक्षिणां दत्वोत्तरपूजां कृत्वा विसृज्याचार्यहस्ते
प्रतिपद्याग्निं विसृज्य ब्राह्मणानृत्विजश्च भोजयेदिति ॥ ॥
इति श्रीमन्नारायणभट्टसुत श्रीमन्नारायणभट्टसुत श्रीमद्रामकृष्ण
भट्टसूनुदिनकरभट्टसुतोद्यतीपानाद्याशांतिप्रयोगः ॥ अथ गर्गोक्ता
नक्षत्रगंडांतशांतिविधिः ॥ ॥ अश्विनीमघामूलादौ त्रिपदकन
व नाडिकाः ॥ रेवतिसार्पशाक्रांते मासश्चाक्रतु साध्यकाः ॥ प्रकारां
तरेण गंडांतमाह ॥ अश्विनीमघामूलाद्ये नाडिकाद्वितयं तथा ॥ रेव
तीसार्पसंक्रांते नाडिकाद्वितयं तथाप अश्विनीमघामूलानां पूर्वा
र्धे बाध्यते पिता ॥ पूर्वाह्ने त्र्यंकपश्चार्धे जननी बाध्यते द्विज ॥ पितृ
मश्च दिवाजातो रात्रिजातस्तु मातरं ॥ दिवाजातो दिवापतिलगंडं

जालइत्यर्थः ॥ एव रात्रे जातं आलधकसंध्ययोजातौ नास्ति गंडजोनि
रामव ॥ सर्वेषां इंदं जातानां परित्यागो विधीयते ॥ वर्जयेद्दर्शनं श्राद्धं
वत्सरं षण्मासिकं भवेत् ॥ तस्य शांतिं प्रवक्ष्यामि सोममंत्रेण भक्तिमा
न् ॥ कांस्यपात्रं प्रकुर्वीत पलैः षोडशभिर्नवं ॥ अष्टाभिर्वा चतुर्भि
र्वा शक्त्या वा शोभनं तथा ॥ तन्मध्ये पापसंशयेन नवनीतेन पूरिते ॥ रा
जतं चंद्रमचैतु सितपुष्प सहस्रकैः ॥ देवस्य क्षौमवाससश्च शुक्लमाल्य
धरार्चितः ॥ सोमो लक्ष्मीर्निसंचित्य आप्यायस्वेति पूजयेत्तु ॥ जपेत्सा
हस्रकं मंत्रं श्रद्दधानः समाहितः ॥ दद्याद्दक्षिणां विप्राय गंडदोषप्र
शांतये ॥ शुक्लं वा गोमिथुनं चैव ताम्रपात्रं समन्वितं ॥ गंडदोषोपशांत्य
र्थं दद्याद्देवविदे सुचि ॥ ॥ इति गंडांतशांतिविधिः ॥ ज्योतिर्नि
बंधेतु ब्रह्मपुराणोक्तः ॥ नैत्रा नवभ्रकान्यदित्वा ॥ कुंकुमचंदनकु
ष्टगोरोचनमधापिवा ॥ घृतपूर्णेषु कुंभेषु चतुर्दिक्षु प्रक्षिपेत्क्रमात्
सहस्राक्षेण मंत्रेण ताडकेनापयेत्ततः ॥ पितृ पुत्रौ द्वावा नालमात्र
पुत्रं तु रात्रिजं ॥ स्नापयेत्सिंहमालभ्यो सध्यपो रुषयोरपि ॥ कांस्यपात्र

घृतैः पूर्णं गंडदोषोपशांतये ॥ सक्षिरमौक्तिकं शंखं श्वेतवस्त्रयुगं शुभं
यजुर्वेदविदे दद्याद्गंडदोषापनुत्तये ॥ दद्याद्धेनुं तुरंगं च गृहं वापि सप्र
जापते ॥ आयुर्वृद्धिकरं जप्त्वा कुर्याद्ब्राह्मणतर्पणं ॥ तिथिगंडे तु गौः
तिथिगंडे त्वेन ड्वाह नक्षत्रे धेनुरुच्यते ॥ कांचनं लग्नगंडे तु गंडदोषो वि
नश्यति ॥ ॥ इति गंडांतशांतिविधिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः गोमुख
प्रसवं कृत्वा रेखा कालो संकीर्त्य सपत्नीको रमुकनक्षत्रगंडांतोत्पत्ति
सूचितसकलारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नक्षत्रगंडां
तशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य तदंगत्वेन गणेशपूजा पुण्याहवाचन
नांदीश्राद्धानि कृत्वाचार्यं वृत्वा तं शुक्लः क्षौमवस्त्रमाल्यैरर्चयेत् ॥ त
तः आचार्यः सर्षपविकिरणं प्रोक्षणं कृत्वा षोडशर्षिरक्षाभिश्चतु
र्भिर्द्वाभ्यां वा पलैः कांस्यपात्रं कृत्वा तदाज्येन पूरयित्वा ॥ तच्च नवनी
तपूरितं शंखं पूर्वाग्रं निधाय तन्मुखराजतीं चं प्रतिमामाप्यायस्वे
ति अथ अधोमुखचरणप्रसूतशांतिविधिः ॥ नारदः अधोमुखप्र
वक्ष्यामि मातापित्रोर्मृत्युदं ॥ तद्दोषपरिहारार्थं शांतिं वक्ष्यामि तत्सदा

१०१ पुण्याहं वाचयित्वा तैरनुज्ञातः संकल्पपूर्वकं ॥ कुंडं वा स्थंडिलं कुर्यात्तद्देशे
स्थापयेद्ध्रुवं ॥ कुंभत्रयं प्रतिष्ठाप्य ॥ प्रतिमां हेमरूपिणीं ॥ सोमपित्रे
चतुरस्थापेत्कलशोपरि ॥ आवाह्य स्थापयेद्गंधविधानतः ॥ षोडशो-
पचारैः संपूज्य ॥ अथ प्रयोगः ॥ देशकालौ संकीर्त्य अस्य बालस्य चर-
णजननसूचितसकलारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं च-
रणजननशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ गणेशपूजनं ॥ पुनर्देशका-
लौ संकीर्त्य ॥ पुण्याहवाचनं नांदीश्राद्धं ऋत्विग्वरणं कुर्यात् ॥ ततः आचार्यः
सर्षपान्विकीर्य भूमिं प्रोक्ष्य कुंडं स्थंडिलं वा पूर्वप्रदेशे कुंभत्र-
यं संस्थाप्य पंचगव्यपंचपल्लवान् पंचरत्नानि चानिधाय वस्त्र-
युग्मेन वेष्टय ॥ आपो हि ष्ठेति तृचेन यत्र ते रुद्रेति समुद्रज्येष्ठा इति
ऋचमभिमंत्र्य पूर्णपात्रं निधाय वरुणं पूजयेत् ॥ ततः प्रतिमां अ-
ग्न्युत्तारणं कुर्यात् ॥ ततः मध्यकुंभे रुद्रं आवाह्य तद्दक्षिणतः
इंद्रं तदुत्तरे सोमं आवाह्य पूजयेत् ॥ ततो अग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्या-
न्वादध्यात् ॥ अत्र प्रधानं नवग्रहाश्च अमुकद्रव्येण रुद्रं इंद्रं सोमं ७१

सर्पिश्च बीजपूरद्रव्येण मूलमंत्रेण स्विष्टकृतमिष्ट्वा अमुकसंख्या अष्टो
त्तरशताष्टाविंशत्यन्यतमसंख्यापिः श्रुत्वा सकाजभागांतप
त्वा पात्रासादनं कुर्यात्॥ कलशसमीपे त्र्यंबकेन सूक्तं जपेयुः आ
नो भद्रा इत्यादीनि आयुष्यं वर्चस्यमिति सूक्तं पठेत्॥ स्विष्टकृ
दादिबलिदानांतं पूर्णाहुतिं हुत्वा होमशेषं समाप्य ब्रह्मपात्रं यथाश
क्तिदक्षिणां धेनुं दद्यात्॥ ततो दंपत्योरभिषेकं कुर्यात्॥ समुद्रज्येष्ठा आ
पोहिष्ठा यत्तरत्रेति त्र्यंबकमिति मंत्रेण अभिषेकं कुर्यात्॥ आज्यावे
क्षणं॥ पित्रादीनामुत्तरपूजां विधाय विसर्जनाचार्याय प्रतिमां पात्रं
विसर्ज्य यथाशक्ति ब्राह्मणान् भोजयित्वा शांतिं समापयेत्॥ इति अ
धोचरणप्रशमनैः कुर्वीत सर्वथा श्रीयत्नं भगवानीशो नृणां॥ पिनाकीस
र्वतोमुखः॥ तत्र मूर्तिं महादानेन मयपायं विनाशाय॥ हेमरूपाकरांश्चेव द
द्यानीलांजनसमाकृतिः तिलसिक्तं गदापाणिं मृत्युकर्माय तत्सर्वं हि ग्रह
नमेवंविधैर्मंत्रैः यथाविधिसमाहितः गोभूहिरण्यवस्त्रैश्च अंवार्य
पूजयेत् पूजयेत् सुधीः॥ एवं कुर्याद्विधानेन विपदो घः प्रशाम्यति॥ १॥

१०२ इति विषघटिस्नानशांतिः ॥ अथ ग्रहणजननशांतिः ॥ शौनकः
ग्रहणे चंद्रसूर्यस्य प्रसूतिर्यदि जायते ॥ व्याधिपीडा तदा स्त्रीणां मा-
शेतुकलुद्धूर्नानत् ॥ दृष्टं संजायते यस्य तस्य मृत्युर्न संशयः ॥ व्या-
धिपीडाच्च दारिद्र्यं शोकश्च कलहो भवेत् ॥ तां शांतिं प्रवक्ष्यामि न-
राणां हितकाम्यया ॥ यस्मिन् ऋक्षविशेषेण ग्रहणं परिजायते ॥ त-
दृक्षनाथिपं रूपं तु वर्णेन प्रकल्पयेत् ॥ ऋक्षाधिपस्य रूपमिति स-
र्वः ॥ यथाचाव्यनुसारेणा विवन्नाथ न कारयेत् ॥ सूर्यग्रहणे सूर्य-
रूपं हिरण्यं नस्वात्सीशान्वितः ॥ चंद्रः चंद्रग्रहे धीमान् राजतेन वि-
धतः ॥ राहुरूपं प्रकुर्वीत नागेनैव विचक्षण ॥ नागेन सीसकेन
शुचौ देशे प्रयत्नेन गोमयेन प्रलेपयेत् ॥ तस्योपरि न्यसेद्धीमान् न-
वं वस्त्रं सुशोभनं ॥ त्रयाणां वै वराः पाणां स्थापनं तत्र कारयेत् ॥
रक्ताक्षतं रक्तगंधं रक्तपुष्पाणि वस्त्राणि च ॥ सूर्यग्रहे प्रदातव्यं सूर्यप्री-
तिकरायच ॥ प्रीतिकराय्याये सर्थः ॥ श्वेतवस्त्रं श्वेतमाल्यं श्वेतगंधा १०२

नुलेपनं ॥ चंद्रग्रहे प्रदातव्यं चंद्रप्रीतीकराय च ॥ राहोर्वै चैव दातव्यं कृष्ण
पुष्पाणि शाणी च ॥ दद्यान्नक्षत्रनाथाय श्वेत वस्त्रं श्वेत माल्यं श्वेत गंधानु
लेपनं ॥ सूर्य संयूतये ही मा नाप्स्वमेने ति मंत्रतः ॥ चंद्र स्पर्शे तथा स्नाप्य
गाप्यायस्वेति मंत्रतः ॥ स्वर्भानोरिति मंत्रेण राहुं यत्नेन पूजयेत् ॥ ए
वं संपूज्य पैजी मान्स्समिद्भिश्चार्क संभवैः ॥ सूर्य ग्रह इत्यर्थः चंद्रग्रहे च
पालाशैः समिद्भिर्जुहुयान्नरः ॥ दूर्वाभिर्जुहुयाद्धीमान् राहोः संप्रीणे
नाय च ॥ समिद्भिर्ब्रह्मवृक्षोद्भवैर्भैषाज्य जुहुयाद्बुधः ॥ आज्येन वरुणा
चैव तिलैश्च जुहुयात्ततः ॥ त्रिष्य इत्यर्थः पंचगव्यैः पंचरत्नैः पंचत्व
कं पंचपल्लवैः जलैरोषधकल्कैश्च सहितैः कलशोदकैः अभिषेकं
प्रकुर्वीत यजमानं प्रयत्नतः ॥ मंत्रैर्वारुणसूक्तैरापो हि ष्ठादिभिस्त्रि
भिः ॥ इमं मे गंगे यमुने स्तत्वा यामीति मंत्रकैः ॥ अभिषेके निवृत्ते तु यज
मानः समाहितः ॥ आचार्यं पूजयेत् सम्यक् सुशीलो विजितेंद्रियः त
स्मै दद्यात्स्वयं तेन भक्त्या शक्तिकालितरं ॥ गां चैव दक्षिणां दद्याद्यजमा
नः समाहितः ॥ इत्थं ग्रहणजानानां सर्वारिष्टविनाशने ॥ कपिलं

५२ भार्गवेणे द्रोणकाय महात्मने ॥ ॥ इति ग्रहणप्रसूतिशांतिः ॥ ५
अथ कात्यायनोक्त यमलजननशांतिविधिः ॥ अथातो यमलजनने प्रा
यश्चित्तं व्याख्यास्यामो भार्या गौर्दासी महिषी वडवा विकृतिं प्रसवे स्नाय
श्चित्ती भवेत् सवर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां कषायमुपसंहरेत् प्लक्षव
टोदुंबराश्वत्थानामपि देवदारु गौरसर्षपास्तेषामि श्रेयपो हिरण्यं दूर्वांकु
रान् पल्लवैः कलशान् पूरयेत् सर्वौषधीनां दंपती स्नापयित्वा आपोहि
ष्ठेतितिसृभिः कयानश्चित्र इति द्वाभ्यां पंचेंद्रेण पंच वारुणेन द्रापेः मव
हते प्रयाच यितिस्नापयित्वा लंकृतौ दर्भपुंजे वेरूपं लत्रमारुतं स्था
लीपाकं श्रपयित्वा आज्यभागौ विष्णुर्जाहुती फुर्वाल्कैः स्नपनमंत्रैः स्था
लीपाकस्य जुहोति अग्नये स्वाहा ५ सोमाय स्वाहा ॥ पंचमानाय स्वाहा धा
वकाय स्वाहा मारुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा यमाय स्वाहा लकाय स्वाहा
प्रसवे स्वाहा ॥ ब्रह्मणे स्वाहा ॥ नयास्विष्टकृते स्वाहा साचार्याय वरं दत्वा ब्रा
ह्मणान्भोजयित्वा ॥ स्वस्तिवाच्याशिषः प्रतिगृह्य शांतिर्भवतीति ॥ अ ५२
तविकृतिप्रसवे दिवस स्वयमकौ जमयेद्दिसर्थी ॥ तथोपक्रमात्ना ॥ दृश्चकु

ल नानाघनिष्टानि चारण्यार्थं वा प्रोते नमाहरेत् अपोहरेत् कपाले न
प्रसवायपरीहारार्थेन समुच्चयेत् ॥ ॥ इति यमलजननशांति विधि
अथ सदंतजननशांति विधिः ॥ ॥ प्रामे दंतजन्म निवालानां लक्षण
ानि बोधमे ॥ उपरि प्रथमं यस्य जायंते चाद्विजाः दंतैर्वा सह य
स्य स्याज्जन्म भार्गवसत्तम ॥ द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पंचमे तथा षं
ष्ठे दंताश्च जायंते मासे चैव महद्भयं ॥ मातरं पितरं वापि खादेदात्मानमे
व वा ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि तां मे निगदतः शृणु ॥ ग्रजपष्टग ॥ तं बालेने
स्थं वा स्नापयेद्द्विजः दत्त्वा वा तु धर्पेत्त काचने वा वरासमे ॥ सर्वौषधैः
सर्वगंधैर्बीजैः पुष्पैः फलैस्तथा ॥ पंचगव्येन रत्नैश्च मृत्तिकाभिश्च
भार्गव ॥ स्नापयेद्दिसन्वपः स्थालीपाकेन धातारं पूजयेत्तदनंतरं
चतुर्थ्यंतनाम्ना सर्व हुतिः ससारं वा चरुकं तैव्यं तथा ब्राह्मणभो
जनं ॥ अष्टमहानि विमाणानि तथा दद्यात्रदक्षिणा ॥ स्थालीपाकोपि सप्त
हं कर्तव्य इति केचित् ॥ कांचनं रजतं गां च भूम्यां युव धनमेव च ॥ ॥
इति सदंतजननशांतिः ॥ ॥ अभुक्त सागरेत्व त्रपच द दंतीशांति ल्का

१०४ तस्यैवचव्र स्यातिः बालानां पञ्चमे मासि षष्ठे मासि ततः पुनः दंत्ताय
स्फच जायेते माता वा म्रियते पिता ॥ बालकं पीड्यते तत्र स्वयमेव न संश
याय ॥ दधिक्षीरघृताक्ता नाम श्वक्छ साधितं ततः ॥ जुहुयात्पायसं तत्र
प्रातः सप्तमंत्रेण तु मंत्रवित् ॥ धेनुं च दक्षिणां दद्यात् ततः संपद्यते शुभं
पलुमो ति निर्विबधे अष्टमादिषु मासेषु दंतोत्पान शुभावहा पितृकत्कं
लत अलक्षण सविज्ञान बहु त्रीहिणा नवमादिपरं ॥ इति षष्ठाष्टमयोः
सप्तोदंतो सीति दंतशांतिः ॥ ॥ साध्यारण्येन प्रकारांतरमुक्तं भविष्यपुराणे
दंतजन्मानि सामान्ये शृणुस्तानि अतः परं ॥ सामान्ये निर्विरे ॥ भद्रासमी
रणं ॥ समीरणो वायुपर्वतांश्च तथाख्यातान्ते वद्देवंच केशवं ॥ एतेषां
मेव जुहुयाद्धुलमानो यथाविधिः ब्राह्मणानां तु दातव्या यथाशक्त्या
च दक्षिणा ॥ तेन स्वस्वकृतं बालमासने रूपवेशयेत् ॥ पूजा श्चा विधवा
नार्यो ब्राह्मणाः सुहृदस्तथा ॥ अथात्रिकत्रांति ॥ ॥ त्रांतिसर्वस्वे ॥ ॥
सुत न्त्रयपसुता चेत्स्यात् तत्रये वासुतो यदि ॥ माता पित्रोः कुलस्यापि तदा १०४
निष्टं महद्भवेत् ॥ जेष्ठेनाशोधने हानि दुःखं वा सुमहद्भवेत् ॥ जानस्ये

का॥ दशाहे वा द्वादशाहे शुभदिने आचार्यमृत्विजो वृत्वा यथाशक्त्या पु
रःसरं॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां प्रतिमाः स्वर्णतः कृताः॥ पूजयेद्धान्यराशि
स्थकलशोपरि शास्त्रतः॥ पंचमे कलशे रुद्रं पूजयेद्रुद्रसंख्यया॥ रुद्र
सूक्तानि चत्वारि शांतिसूक्तानि सर्वशः॥ रुद्रसंख्यया रुद्रसूक्तानि
जपेदित्यर्थः॥ आचार्यो जुहुयात्तत्र समिदाज्यतिलांश्चरुं॥ अष्टोत्तरस
हस्रं वा शतं वा त्रिंशतं तु वा॥ देवताभ्यश्चतुर्थ्यंके॥ दिग्भ्यो ग्रहपुरःस
रं॥ ब्रह्मादिभ्यश्चैवेंद्रस्य यत्तदंत्रमपामहं॥ ततः स्विष्टकृतं हुत्वा वलीं
पूर्णाहुतिस्ततः॥ अभिषेकं कुटुंबस्य कृत्वाचार्यं प्रपूजयेत्॥ हिरण्यं धे
नुरकांस्यं तिलाज्यं दक्षिणां ततः॥ आज्यस्य वीक्षणं कृत्वा शांतिपाठं तु
कारयेत्॥ इति त्रिकशांतिः॥ अथ सिंहादिप्रसूत॰वादिशांतिः॥ ॥
अद्भुतसागरे नारदः॥ भानौ सिंहगते चैव यस्य गौः संप्रसूयते॥ मरणं
तस्य निर्दिष्टं षड्भिर्मासैर्न संशयः॥ प्रसूतां तत्क्षणादेव तां गां विप्राय
दापयेत्॥ ततो होमं प्रकुर्वीत घृताक्तमधुसर्षपैः॥ आहुतीनां च ताः का
नाभयुतं जुहुयात्ततः॥ व्याहृतिभिस्तैर्मिः सोपवासः मथलेन दध्यादि

१०५ प्राय दक्षिणां॥ वस्त्रयुग्मं चचैव वसु वर्णं च प्रदापयेत्॥ इष्टैवैतन्मत्रेण
तन्न॰ शांतिर्भविष्यति॥ अथर्ववेदपरिशिष्टे॥ माघे बुधे च महिषी श्रा
वणे वडवा दिवा सिंहे गाव॰ प्रसूयंते स्वामिनो मृत्युदायकाः अत्र त
दुत्कामनास्वाशांतिकर्तव्या॥ ॥ इति सिंहादिप्रसूत गवादिशांतिः
॥ ॥ इति दिनकरभट्टकृते नृपालिसारजननशांतयः समाप्ताः॥ अथ
वालपीडाशांतयः॥ ॥ सारग्राहे क्रियाकालगुणोत्तरे॥ ग्रहीधनव
तीनाम रक्त जाल बालकं॥ क्रियाकालोत्तरे तु प्रथमे दिने गृह्णाति
बालकं वालके नी ग्रहीस्तकं॥ नारायणीये तु पापिनी ग्रहाति पाटः
ग्रीवायां पृष्ठभागे च ललाटे श्रवणे मुखे॥ ऊर्द्धं नयति गात्राणि आला
रं च न गृह्णति॥ मांजिष्टा धातुकालोध्र हरिताले च चंदनः॥ एतैः प्रलेप
येद्बालं तेन मुच्यति स ग्रही॥ भोगं दद्यात्तु मातृणां सर्वकालं विचक्षणः
गंधमाल्यं च वस्त्रं सुरामांसयथेच्छया॥ भोगबलिं सर्वकालं संध्यायें
निमित्तानं तरं चेति मन्दनरत्नेऽप्येवं नारायणीये॥ मत्स्यमांससुरा
भक्ष्य गंधाभूपदीपकैः॥ बलीहरोयथेसिद्धः तत्रैव क्रियाकालोत्तरे १०५

लेपनधान्यकीलो ध्रुवं जिघ्रत्तालकं च नैः धूपयेन्महिषाक्षेण ततोपु
च्चतिसाथ ह्री बलीदाने विशेषस्तत्रैव प्रयोगसारे॥ कर्दबश्च करंजश्च
बिभीतो निंब एव च॥ अश्वत्थोदुंबरो चैव श्लेषातकवटौ तथा॥ मातृ
रक्षाः क्रमेणोक्ताः पूर्वादीशानतः दिग्गताः तेषामेकं समाश्रित्य बली
दद्याद्यथोदितं॥ प्रतिस्कंदं प्रत्यहं कं प्रतिवत्सरमथापि वा॥ स्कंदमुद्दिश्य
देशः॥ बल्याद्यामनुक्तायां प्राक्प्रोक्तानानुसारतः॥ यत्र यात्रोच्यते
तत्रमालक्षण्यं वलीमाहरेत्॥ कृत्वा नीराजनं तं बली पिलिविधिवद्दा
लमाहूय तत्र सस्य रक्षादिः संपन्ना द्वीरासि सकुसुमे रक्षत्येभ्रामयित्वा क्षि
साथै रक्ता याविधिवद्युपाहितै स्तत्र गीते: सुमंत्रैः कुर्यात् रक्षा समीक्ष्य
क्षणापि च विलयं यांति दुष्टग्रहार्तिः॥ निराजनमंत्रो नारायणीये॥ ब्रह्मा
विष्णुश्च रुद्रश्च स्कंदो वैश्रवणस्तथा॥ रक्षंतु त्वरितं बालमुं च कुमारकं॥
तत्रैव कालरुणोत्तरे॥ पलाशाश्वत्थरूपिच्छादिरोदुंबरपल्लवाः पंच
भंगाः स्मृतो ह्येषां काला नां तालिकारकः प्रयोगसारे तु॥ पलाशोदुंबरा
श्वत्थबिल्वन्यग्रोधपल्लवा॥ कथितेन कषायेण परिषिंचेत्तत्रो त्वये
परिषिंचनमभिषेकः॥ पूर्वोक्तबलीदानानुलेपनादिकर्मसुमत्रस्तत्रैव

७८ नारायणी ये ॥ चुंडेसि कर्णवती तोत्रि नष्टोपांतिस नासार्धरात्री वचं
डा ॥ कुफंटू द्विरोतो मनुरेषाहन्या बालप्रहं हुत स्वयादिकर्म ॥ ॐ • स्वस्ति
दुर्गिर द्वितुफट् स्वाहा ॥ सार ग्राहे क्रिया कालं गुणोत्तरे ॥ ग्रही तु माहिषी
नाम गृह्णाति तु द्विमासकं ॥ कासश्वासार्ति मान्चालो गात्रसंकोचनेत्रल ॥
अपामार्गपुत्री रंच पिप्पली बीजकं तथा ॥ अजाक्षीरेण संपिष्ट्वा
ततो बालं प्रलेपयेत् ॥ गवां शृंगेश्च केशैश्च नखैश्च धूपयेत् शिशुं ॥ भो
गं दद्याच्च मातॄणां ततो मुंचति सा ग्रही ॥ भोगो गंधादिः पूर्वोक्तः ॥ एव
मग्रेपि ॥ घटालीसा ग्रही नाम गृह्णाति चातुरात्रकं ॥ जृंभते श्वसते वा
लो रोदिति च मुहुर्मुहुः ॥ नीलपीतानि गात्राणि ॥ आलारं च न गृह्णाति ॥ गो
दंत गजदंतं च तथा चैव कराजितं ॥ अजाक्षीरेण पिष्ट्वानि ततो बालं प्र
लेपयेत् ॥ धूपयेन्निंबपत्रैश्च सितसर्षपसंयुतैः ॥ लेपितं धूपितं बालं त
तो मुंचति सा ग्रही ३ ॥ काकोली सा ग्रही नाम गृह्णाति चतुरात्रिकं ॥ फेनमु
द्वमते बालः कारि द्राध्वे वनिराक्षते ॥ उद्वेजयानि गात्राणि रोदिति च मुहुर्मुहुः ॥ ग
जदंतं अहिनिर्मोक सर्षपैः सममागकैः ॥ गोमूत्रेण तु पिष्ट्वानि ततो बालं प्रले ७८
पयेत् ॥ सर्षपानिंबपत्रैश्च नखकेशैश्च धूपयेत् ॥ भोगं दद्याच्च मातृणां क

१०७ मुहुश्चात्र मत्ते बालं मूर्धानि श्वसते सदा॥ रोदिते वाप्यविश्रान्तमक्षमी
मुष्टिं दन्तानपि॥ चंदनेन च वचा च कुष्ठं तगरं तासिंन सर्षपाः॥ उदकेनैव पिष्ट
नित्तनो बालं प्रलेपयेत्॥ धूपं नरनखं वैसाद्ध तथा वानरलोमभिः॥ मा
तृणां भोगनैवेद्यैः त्रिष्वमुंचति साग्रही॥ रोदनी सा ग्रही नापरगण्ए
ते दृशरात्रकं॥ नीलोत्पलसुवर्णाभो बालो भवति वर्णतः॥ द्विवारो हृति
रात्रौ वत्स ध्रगंधश्च जायते॥ रक्तं तु जायते मूत्रं सुष्टु गंधसपक्ष्वितं
कुष्ठं सर्जरसं चैव वचा सर्षपसंयुतं॥ उदकेन च संपिष्य तत्तो बालं प्र
लेपयेत्॥ धूपयेन्निंबपत्रैश्च सर्पमांस्यां च रक्षया॥ भोगं दद्यात्तु
मातृणां मासवं कोरदोदनं॥ दिनत्रयं बलिं दद्याद्दत्वा चैव प्रलेपयेत्
अथ मासेषु॥ पूतनाक्षीरखिन्नीनाम गृह्णाति मास जातकं॥ तया गृ
हीतमात्रस्तु काकाराव सम्मुचति॥ द्विवारात्रौ च श्वसति ग्रध्रगंधश्च जा
यते॥ सरक्तं स्रवते मूत्रं चक्षुभ्यां नैव पश्यति॥ तेन संयुत्ते निःसंकुमा
रा बलीकांक्षिणी॥ पायसं त्रिविधं दद्यात् मांसं चैव चतुर्विधं॥ रक्त

ल्याधे सममासवं ॥४॥ ग्रसनी नाम ग्रही नाम ग्रसते पंचरात्रिकं ॥ ज्वरं
धत्ते श्वसते बालः आक्रंदत्याचाति विक्षिप्ता ॥ मधष्ट पंच वंको ध्र हरितालं
मनःशिलां ॥ अजामूत्रेण संपिष्य ततो बालं प्रलेपयेत् ॥ भोगं दद्यात्
मातृणां ततो मुंचति सा ग्रही ॥५॥ कुमारिसा ग्रही नाम गृह्णाति षड्रात्रिकं
हस्तौ पादौ च क्षिपति हसते च पुनः पुनः । मुह्यते रोदते बालः आहारं च न गृ
ह्णाति ॥ गजदंतं गुग्गुलं च राजसर्षप संयुतं ॥ पिष्ट्वा च पच तस्य पुत्कं ततो बा
लं प्रलेपयेत् ॥ भोगं दद्यात् मातृणां एवं मुंचति बालकं ॥६॥ मुक्तकेशी
ग्रही नाम गृह्णाति सप्तरात्रिकं ॥ मुंचते च धत्ते नादं काकवद्रुदते सदा
जायते पूतिगंधश्च बालको नाम संज्ञया ॥ कुष्टं त्वचा वचा च हन्नख
गोमूत्रेण पेषयेत् ॥ एतैः प्रलेपयेद्बालं धूपो व्याघ्रनखस्य च ॥ भोगं दद्या
त् मातृणां ततो मुंचति सा ग्रही ॥७॥ श्यामलते चाष्टरात्रं तु ग्रही नाम त्रि
दंडिका ॥ अती श्वसते बालो गृह्णाति आहारं रोदिति ॥ निरीक्षते दिशाश्चै
व जिह्वालालोपलेपसंलेपनं तु वचा हिंगु भृंगमैः सतत्सर्षपैः ॥ भोगं दद्या
त् मातृणां ततो मुंचति सा ग्रही ॥८॥ सानुमती ग्रही नाम गृह्णाति नवरात्रिकं

पुष्पं तलो गंधं वस्त्रं दद्यात्स्य पातकं ॥ मत्स्यमांसं सुराचैव ॥ तिलमा
श्रित्य दक्षिणां ॥ अधःकरंजवृक्षस्य मध्याह्ने बलीमाहरेत् ॥ पाय
सादि युक्त बली दद्यादित्यर्थः ॥ धूपं गोदंत नखजं दद्यात्सुरंगसम
न्वितः ॥ दीपकं तिल तैलेन ससरात्रं बलीं हरेत् ॥ स्नापितं धूपितं
बालं ततो मुंचति सा ग्रहि ॥ पतनाकुवटा नाम ग्रहेण तेच द्विमा
सिकं ॥ लया ग्रहीतेमा त्रस्तु आयते च्चन श्रम: शीतला नीच
गात्राणि ॥ चिचते वापि निसत्रा श्री वाच पश्यते ॥ वक्र मुखं च परिशु
ष्यति ॥ क्षीरं पिबति विस्तब्ध लक्षणा देव छर्दति ॥ तंदुलैः पंचवर्णै
स्तु बलिं दद्यात् समाहितः ॥ पुष्पगंधाश्च वै व्यापी वृक्षान्येव प्रदाप
येत् ॥ धूपयेन्निंब पत्रैश्च कुसंभ लसुनेन च ॥ दीपं हि तिल तैले
न बली पूर्वेण दापयेत् ॥ एवं कृते तु सा देवी बालं मुंचति तत्क्षणा
त् ॥ पूतनागामिती नाम ग्रहेण ले सा त्रिमासिकं ॥ नया गृहीत मात्र
स्तु बालो रोदिति निश्चितं ॥ श्व वन्य चपुरिष श्च निद्रा मोह य तो भवेत्
मधु गंधश्च भवति गोनं धश्च कश्चि कश्चित् ॥ ॐ दने क्षीरशाकं च य

१२८ पराजयोऽप्येवमेव च॥ सक्तुवा तिलचूर्णं स्य ति [illegible] दापयेत्॥ धूप
देसर्षपैर्दानेन ततो मुंचति सा ग्रही॥ पूतना [illegible] नाम चतुर्थेमा
सिके स्थले॥ तया गृहीतमात्रेण कपोतरिपोके॥ क्षीरोपवाति वि
श्वरावं मुचंति दारुणं॥ श्वेतवर्णं शरीरं च मुखं च परिशुष्यति॥ पूति
गंधं भवेत्तस्य गात्रे चैव बालकस्य तु॥ नमेत्रानौषधं तस्य बलीं तत्र न का
रयेत्॥ वर्त्तितव्यं च नित्यं पद्द जीवति यान वा॥ ५॥ पूतना कुंचनीना
म गृह्णते पंचमासिकं॥ तया गृहीतमात्रस्तु आयते कांचनप्रभः॥ सी
दंति सर्वगात्राणि मुखं च परिशुष्यति॥ क्षीरोपवाति विश्वरोहस्येव
मुहुर्मुहु॥ अंगुने पोली का ताकं सस्य मा [illegible] कारयेत्॥ पकान्नपो
लिकावेवस्य तिलकास्य मकां स्तथा॥ दक्षिणां दिशमाश्रित्य मध्याह्ने ब
लिमाहरेत्॥ एते बलीदानेन ततो मुंचति सा ग्रही॥ ६॥ पूतना पंके
आनाम षण्मासं गृह्णते शिशुं॥ तया गृहीतमात्र सुरोदेस च मुहुर्मुहुर्य
ज्वरश्चाविविधस्तस्य कुक्षिशूलं च जायते॥ मासोदनसुरामांससनकृति
छानससक चस्तथा॥ मयूरकुक्कुटं मासं बली विविधमेव च॥ पुष्पैर्गंधै १८

एकाहं बलीं हरेत्॥ एवं कृते विधाने तु ततो मुंचति सा ग्रही॥ कुमारि
सेहनी नाम ग्रहस्तु लेच्छति वार्षिकं॥ तया गृहीत मात्रस्तु ज्वरेण परिपीड्यते
॥सर्वगात्राणि नेत्रिवाम...च जायते॥ स्फुरते दक्षिणो तस्य शोदि
सेव पुनः पुनः पद्मकेसर संकाशं गात्र तत्र प्रजायते॥ तेन सा रमते नि
सकुमारी बली कांक्षिणी॥ गुग्गुलं कुसरा मांसं सिंदुवारं च पोली कां
कुल्माष दधि संयुक्त तिल चूर्ण तथैव च॥ पिष्ट मूर्ति बलीं कृत्वा पूर्वस्यां दि
शि वा हरेत्॥ धूप सर्षपेश्च ते देवघृते बालकं ततः॥ पलाशाश्वत्थ
कपित्थ बिल्वोदुंबर पल्लवा॥ पंचभंगः स्मृतस्तत्र बालानां हितकार
क॥ स्नापितं धूपितं बालं ततो मुंचति सा ग्रहा॥ कुमारि धनदा नाम ग्र
हस्तेच त्रिवार्षिकं॥ तया गृहीत मात्रस्तु च क्षकम्पां मे वपत्रपाति॥ सीदंति स
र्वगात्राणि ज्वरः शोषश्च जायते॥ कंपते वा मलस्तस्य आहारश्च न रोचते
ओंदनं रक्त रामांसं मत्स्यानां च सुरासवं॥ कल्माषं दधि लाजांश्च फ
लानि कुसुमानि च॥ फले पुष्पाति मां कृत्वा बलीं तत्र प्रदापयेत्॥ धूपं म
यूरपिंछेश्च मृगरोम नखैस्तथा॥ स्नपनं पंचभंगेन ताश्नो चैव बलीं हरेत्
उत्तरां च दिशां गत्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः॥ सप्तकं कवचीभूत्वा बली

११२ कर्म समाचरेत् ॥ विधीमतं तं भक्त्वा हितततो मुचंतिसा ग्रही ॥ चतुर्वा
र्षिकिबालं तुचमला नाम ग्रहत्ते ॥ तया ग्रहीत खलु ज्वरेण परितप्यते ॥
सीदंति सर्व गात्राणि श्वसते पुनः ॥ कारयेत सर्षपकल्केन गंधमाल्य व
कीन तथा ॥ स्तपनं पंचभंगेन मेषशृंगेण धूपनं ॥ पृथासिद्ध बलीं कृ
त्वा पूर्वस्यां दिशी दापयेत ॥ बलीदानाधिरं कृत्वा ततो मुचति सा ग्रहि ॥ ४
कुमारी वर्तनी नाम ग्रहत्ते पंचवार्षिकं ॥ तया ग्रहीतमात्र स्कंधो भव
ति बालक ॥ सीदंति सर्व गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ॥ मंत्र प्रसवतेति त्वं
त्रसते च मुहुर्मुहुः ॥ पायसं शर्करा क्षीरा तिलपिष्टं सुरासव ॥ पक्वापक्वा
नि मांसानि दधिमत्स्य फलं तथा ॥ धूपयेत्लशुनैः केशैः सर्षपैश्च समान्वितैः
स्नापनं पंचभंगेन तिलतैलेन दीपकं ॥ सप्तरात्रि बलीं दद्यात् ततो मुच
ति सा ग्रही ॥ ५ ॥ कुमारीपपुना नाम ग्रहत्ते षष्ठवार्षिके ॥ तया ग्रहीत
मात्रस्तु रोदिति प्रस्वरदारुणं त्रसते दिवा रात्रौ आहारश्च न रोचते ॥ मत्स्य
मांस सुरा मांस पायसं शर्करा दधि ॥ पूपकान् पोलीकाश्चैव गंधमाल्या
नुलेपनं ॥ स्नपनं पंचभंगेन तिलतैलेन दीपकं ॥ गवाश्टंगेण धूपं चगो ११०
राचनं तु रोचनं तथा ॥ चतुःपंचशुचिर्भूत्वा त्रिरात्रं वा बली हरेत् ॥ एवंरू

स्तथा दीपे बलींतस्या प्रकल्पयेत्॥ एवंबलीवीधाने न तत्तो मुचंतिसा
ग्रही॥ फलनाशीतला नाम गृण्हते सप्त मासिकं॥ आस्फोटपलिगात्राणी
लाला रंन रक्षते॥ मासो दनं सुरा चैव कुल्माषश्च तिलास्तथा॥ चक्रका
निचपिष्टानि कुसुमं विविध तथा॥ एकरात्रिं बलीं दद्यात्ततो मुंचति साग्र
ही॥१५॥ फलनारजनी नाम गृण्हते चाष्टमासिकं॥ तया गृहीतमात्रस्तु बा
लो मुंचति लक्षणात्॥ स्फोटकाः सर्षपाकारा जायंते तत्कलेवरं॥ स्तन
ते कंपते चैव मुखं च परिशुष्यति॥ एवंहि लक्षणं ज्ञात्वा बलींतत्र न कार
येत्॥ न मंत्रं नौषधं तस्य बालकस्य समाचरेत्॥ जीवितं तस्य संदेहो वि
नाशोस्ति संशयः॥१८॥ त्रिंशन्मासेन नवमे गृण्हते कुंभकर्णिका॥ तया गृ
हीतमात्रस्तु लक्षणं दृश्यते॥ दुर्गंधेकलशरीरस्य ज्वरो भवति दारुणः
क्षीरं सि बलि विश्रंधं ततो मुंच भवति निःस्वनः॥ कृशारा मत्स्य मांसं च क्षीर
मोदनमेव च॥ कुल्माष तिलं च र्णच पुष्पगंधादि ज्ञातं ने॥ पूर्वादि दृंसमा
श्रित्य मध्याह्ने बलीमाहरेत्॥ एवं कृते तु विधिना ततो मुंचति सा ग्रही॥
फलना पंकजा नाम गृण्हते दशमासिकं॥ तया गृहीतमात्रस्तु च दुष्पां मैव

७९ पद्यति॥उद्वेजयति गात्राणि आहारंच नरोचते॥नुदनं कृत्वा तारकं
मस्य मासं तु यासवं॥घंटा श्चैव पताकांच सक्तुपिष्टंच कारयेत्॥उत्तरां
दिशामाश्रित्य समध्याह्ने बली माहरेत्॥१०॥गृह्णाति एकादशे मासि रा
क्षसी नाम पूतना॥तया गृहीतमात्रस्तु दृष्ट्वा किंचिन्न पश्यति॥नमं
त्रं नौषधं तस्य न बली कार्यते बुधैः तया गृहीतो भावे स्यलतो मेविस्य
योमला न॥११॥पूतना चपला नाम मास द्वादश जन्मतुत्॥तया गृहीत
मात्रस्तु रोदित्येव मुहुर्मुहुः ओदनं दधि कुल्माषं तिलचूर्णं तथैव च॥ला
जाश्च पायसकाश्चैव सर्वं पलेन कारयेत्॥पूर्वां दिशामथाश्रित्य समध्याह्ने
बली माहरेत्॥अनेनैव विधानेन सर्वेषां बली माहरेत्॥अथ वर्षे तु
गृह्णाति वार्षिकं बालं पूतना पापकारिणी॥तया गृहीतमात्रस्तु धरण्यां
पतते ध्रुवं॥नोन्या वकयति गात्राणि रोदित्येव मुहुर्मुहुः॥दृश्यते चैव गा
त्राणि जाहारंश्च न रोचते॥मृगेन्द्र सुरापात्र कुल्माषपोलीकादधीनि
सर्पिंडंच लाजाश्च गंधमाल्यं सुगंध वस्त्र॥धूपये चापि गोदंतैः केशैश्च
नखमसुलैः स्नपनं पंचपभंगेषु नालिकैर्नै लेन दीपकं॥पूर्वां दिशामथासाद्य ७९

ता विधाने न बालं मुंचत्यसंशयः ॥६॥ कुमारि जातवेदाश्च गृह्णाति तत सप्त
वार्षिकं ॥ तया गृहीतं बालं तु रूपेणैवोपलक्षयेत् ॥ मुह्यते च विरिंचारात्रौ
आहारंश्च न रोचते ॥ कृशरापत्स्य मांसानि पायसं घृतमिश्रितं ॥ दधि क्षी
रं मधु तथा धूपकांश्च विशेषतः ॥ कुर्याद्रास्तरणं कृत्वा तिलतैले पंच कार
येत् ॥ ॐ कृष्णाडिनि भगवति राजन्ना सज्जुद्वत बालकं मुंच रश्चो सर ओ
सर दोषहर स्वाहा ॥ सर्वग्रहाणां दुष्टानां हानव्य सविधानवत् ॥ धूपं सर्व
प धूपेन पंचरात्रं तु होमयेत् ॥ ततो मुंचति सा बालं सर्वदोषेभ्य ॥ ७ ॥ चर्चका कु
मारि कुलीना नाम गृह्णाति चाष्टवार्षिकं ॥ तया गृहीतमात्रस्तु बालो रोर
ति गर्जति ॥ आस्फोटयति बाहुभ्यां त्रसते च पुनः पुनः ॥ पायसं कृसरां म
त्स्यकुल्माषं स्वस्तिकास्तथा ॥ रक्तपुष्पान्नमत्स्यमांसं दधिगंधांश्च दीपकं ॥
दधात् तु चतुष्पथस्य मध्ये वा तां स्वयं शुचिः ॥ धूपं च कुष्माण्डी स्यात्तु एवं मु
चति सा ग्रही ॥ ॥ अथ दिनमासवर्षग्रहणानि ॥ ॥ रावणः ॥ सम
२ कूलद्वयमालिका यामार्धविधि पैककाप्रमाणं ॥ त्रिलोचनांश्च कपोल
पाणी जटाधरां रुद्रतनुं धानां ॥ भुजंगभूषा भासितां ज्वलांगी भंगीकृता
त्रोन्त्रा कपालमालान्वितां ॥ अत्र मतौ समाचार रुद्रसर्वग्रहाधिपं ॥ स्कंद

१११ दिक्षु तत्ता पुत्तं पूजयेच्चन्दनादिभिः विरच्य तां तु तैश्चूर्णैश्चतुरस्रं करद्वयं
तत्र संस्थाप्य पूर्वस्यां तां तन्दनविधिं चरेत् तत्तन्मंत्रैर्विचित्रैश्च नानोप
करणादिभिः ततः सोपस्करां तां तु निक्षिपेच्च चतुष्पथे॥ रूपामांसास्थिमत्स्य
रापिच्छवल्कलीनिर्मोकपांपीडंतकत्वग्मासीविषरेत्रावि दुवच पाके रनादिति
मंकिकैः नागपुष्पद्धि जातिं गुष्ठं गमरिचैस्तु क्रमेश्च धूपः कृतः॥ स्कंदोन्मादपिशा
च राक्षससुरावेत्राजवरघ्नस्मृतः॥ मदन रत्ने कुमार तन्त्रे॥ द्वितीये दिवसे मा
से हायने वा सुनंदना॥ गृह्णाति पूतना बालं योगिनी स्वस्तनापि वा॥
ततो भवेज्ज्वरः पूर्वं सकोचो हस्तपादयोः॥ दंता प्रखादसानि रात्रि मीलपति
चक्षुषी आहारं च न गृह्णाति दिवा रात्रौ च रोदिति अक्षिरोगं छर्दिन च भवे
दिति पुनः पुनः कृशत्वं च प्रजायेत रसेत छिशु लक्षणं॥ तदुक्तं स्थापिष्टेन
विनिर्मापाथपुत्रिका त्रयोदशध्वजादीपा स्वास्तिकाप च तोकदन्ना॥ प्रस्तभमा
णपीष्टेनासीत्र रूपाश्च मत्स्यका॥ मांसं चैत्य तदाविल पश्चिमायां दिशि क्षि
पेत्॥ पश्चिमायां च संध्यायां मेत्तद्धादिनत्रयं द्वितीय दिनादि यह स्वरलीतपि
प्रथमदिनादि स्वरलीनवत्॥ धूपश्चान ब्राह्मणभोजनादि कार्यमितिमदनरत्ने॥२॥
तृतीये दिवसे मासे वर्षे वा पूतना भिधा॥ गृह्णाति या योगिनी वा बालं ततः पूर्वं १११

११२ पंचमदिनादिप्रभृति चतुर्थदिनादुक्तोऽधः पोऽपि कर्त्तव्य इति मदनरत्ने॥ षष्ठे
ह्नि तथा मासे हायने चापि बालकं॥ राकुलि नीमग्रही पालदनेतरं॥ ज्वर
शुद्धे जनगौत्रे शोषः श्वासो हरिस्तथा॥ कासस्तु हस्तपादाक्षिसंकोच
श्चेति लक्षणं॥ तंदुलप्रस्थपिष्टेन विनिर्मायाथ पुत्रिकां॥ कुल्माषोदनध्वजाः
पंचकृष्णाः स्वास्तिस्तिकपंचकः कृष्णमेवाथ मत्स्याश्च पापे संदुग्धमेव
च॥ मासं चापूपकास्त्रधा प्रस्थपिष्टविनिर्मितं॥ अपराह्णे पश्चिमायां
निक्षिपेद्बलि पुत्रिकां॥ पुत्रिका पूर्ववत्कृत्वा पललं शूलपाचितं॥ मत्स्याः
पर्पटिकाश्चैव रक्तं च प्रस्थसंमितं॥ उदीच्यां पूर्वसंध्यायां बलिर्देयः॥ प्रशां
तये॥ अत्र बलीदानपौर्विकमः॥६ सप्तमे दिवसे मासे वर्षे वाशुष्करेव
ती ग्रहाति फलनाबालकं ततः स्यात्प्रथमज्वरः॥ गात्रभंगोऽथ विद्वेष आहा
रके परोदने॥ प्रस्थसंमितपिष्टेन सम्यक्कृत्वाथ पुत्रिकां॥ सप्तध्वजाः स
प्तदीपाः स्वास्तिकाः सप्त वै तथा॥ पुष्पाणि मत्स्यमांसं च भक्तं चैलकदृगाह
रेत्॥७॥ अष्टमे दिवसे मासे वर्षे वाक्रमते हि शुं॥ विडालिका नामधेया
फलनास्य तत्तो ज्वरः॥ गात्रभेदो नरुदितं रोदनं नेत्रमीलनं॥ जिह्वाशोषः
ह्रीरस्फोट आहारद्वेष एव च॥ तंदुलप्रस्थपिष्टेन पुत्तलीं कारयेत्ततः॥ प ११२

पसं मधुसर्पिश्च क्षीरकं जातश्च वालुकीः गुग्गुलमेषमांसं च तथा पर्पटि
का अपि॥ ध्वजादीपाश्च चत्वारो गंधा नानाविधा अपि॥ सुमनांसि चरक्तो
नीसेवमष्टोदितो बलीः अमुसभावे पूर्वसंध्यायां दक्षिणादिशि॥ वृक्षाश्व
त्थां वक्ष्यमाणमंत्रेणानेन संयुतः पूजाप्यनेनैव॥ अष्टमीग्रहणसुपलक्षणं
८॥ नवमे दिवसे वर्षे हायने वापि बालकं॥ गृह्णाति मदनानाम्नी पूतना तद
नंतरं॥ ज्वरश्छर्दिर्दर्शनाध्मानं कासश्वासश्च तृष्णता॥ गात्रभंगाश्च मूर्छंच वि
ज्ञान्येतानि बालके॥ प्रस्थमात्रेण पिष्टेन विनिर्माय च पुत्रिकां॥ ओदनं म
त्स्यमांसं च पर्पटीच क्षमूलकं॥ निक्षिपेत्पूर्वसंध्यायामुत्तरस्यां बलीं द्वि
दिवीमं त्रस्तु॥ ओं नमो भगवते वासुदेवाय हुं फट् स्वाहा॥९॥ दशमे दिव
से मासे हायने वाथ बालकं॥ पूतना रेवती नाम्नी गृह्णीयाद्बालकं ततः
ज्वरश्छर्दिः श्वासकासौ शूलं वेसेनदीरितं॥ प्रस्थप्रमाणपिष्टेन पुत्रिका
तत्र कल्पयेत्॥ अभ्यंगलेखपेत्त आदित्यवृक्षस्य कंटकैः॥ शुद्धोदनं च
सर्पिश्च ध्वजा नांपंच विंशति॥ स्वास्तिकानां प्रदीपानां पंचविंशतिरेव च ५
चत्वारि रक्तपुष्पाणि सेतदक्षिणदिग्गतं॥ संध्यात्रये वक्ष्यमाणमंत्रेणाने
न निक्षिपेत्॥ ओं नमो भगवते वासुदेवाय हुं फट् स्वाहा॥१०॥ एका

२१२ द्रो दिने मासे हायने पूतनार्चिका॥ गृह्णाति बालकं पश्चाज्ज्वरस्तस्य प्रजायते
अत्र क्षेपो मुखे शोषो गात्रभंगश्च रोदनं॥ ऊर्ध्वदृष्टिरपी ते न लक्षणं तंदुला
च्छिन्नो पुत्रीका माषपिष्टेन रचिता शुक्लमोदनं॥ पुष्पाण्यपि च शुक्लानि ध्व
जानां पंचविंशति॥ स्वास्तीकानां प्रदीपानां पंचविंशतिरेव च॥ एतत्सर्वं
यमाशायसंध्यायां प्रातराहरेत्॥ ॐ नमो भगवते वज्रहस्ताय ॐ फ
ट् स्वाहा॥१॥ द्वितीये दिवसे मासे वर्षे वा पूतना नारी श्वं॥ अर्कतारव्या ग्र
हातिज्वरः स्यादथ मनं न रोदनं सर्वदा दंतखादनं रक्तनेत्रतौ॥ रोमांच
स्ताप इत्येतद् गृहीतस्य लक्षणं॥ तंदुलप्रस्थपिष्टेन कृत्वा तत्राथ पुत्री
कां त्रयोदश स्वास्तीकाश्च ध्वजा दीपा त्रयोदश॥ अपूपा मत्स्यं मांसं च
तथा पर्पटिका अपि॥ एतत्सर्वं दक्षिणस्यां दिशि मंत्रेण निक्षिपेत्॥ ॐ नमो
भगवते नारायणाय त्रुष्ट सत्वा लां फट् स्वाहा॥२॥ अथ त्रयोदशा
दिवर्षशांति॥ मदनरते प्रयोगसारे॥ वर्षे त्रयोदशे बालं गृह्णाति प
क्षिणी॥ तन्चेष्टाकि[illegible] ज्वर रोदन हासनं॥ शाल्योदनं सुरा भास्म
स्यं कुल्माष पायसैः स्वस्तिकसरोजैर् मध्यान्हे त्रीदिनं बलिं॥ पिबेच्चा
प्यं जपेत् सर्पिस्ततो मुच्यति साग्रही॥ वर्षे चतुर्दशे बालस्य छ्यदानां मनोग्र २१२

ग्रहो भवेत्॥ प्रस्थप्रमाणपिष्टेन पुत्रिकां कारयेत्ततः॥ रक्तोदनं ध्वजो
रक्तः स्वस्तिको रक्त एव च॥ रक्तपुष्पं रक्तगंधं तथा रक्तानुलेपनं॥ प
श्चिमायां च संध्यायामुदीच्यां निक्षिपेद्बलीं॥ चतुर्थे ह्नि मासे तु वर्षे गृह्
णाति बालकं लुपमंडनिका नाम पूतना वाथ योगिनी॥ भीषणा स्यात्तत
स्तस्य जायते प्रथमं ज्वरः॥ गात्रभंगो ऽक्षि निर्मुष्टिर्[illegible] सिमीलन
वैकल्यं रूपात्म[illegible]श्वासः कंपारुचिरित्ति गितं॥ तिलपिष्टमयं कृत्वा पुत्रि
कां ती मर्कटकैः॥ अष्टांगं रचये तु पुष्पं पुलकं शुक्लध्वजौ नुन॥ स्वास्ति
कोर्ध प्रस्थासिद्धं भक्तं सावद्रूपकाः॥ त्रिसंध्यं पश्चिमाशायां च बलीं द
द्यात् सपलल[illegible] तावत्त्वर्ध प्रस्थं॥ गोशृंगं सर्प निर्मोकं लशुन निंबप
त्रकं॥ मनुष्य केशामार्जारिती माता जधृतं तथा॥ एतैश्च धूपयेद्बाले
निशीसंध्यात्रयपि वा॥ एकस्मिन्नेव दिने बलीः॥४॥ पंचमे दिवसे मास
वर्षे वा पूतना नारी श्रु॥ विशालिकाख्या गृह्णीयात् प्रथमं जायते ज्वरः हि
क्का श्वासश्च शूलं च गात्रभंगो रुचिस्तथा॥ तंदुल प्रस्थपिष्टेन निर्मिता
यो तु पुत्रिका॥ शुक्लोदन ध्वजाः पंच स्वस्तिकाः पंच दीपकाः पंचदोषार्
शुक्लानि कुसुमानि च चंदनं॥ अपराह्णे वृक्षमूले पश्चिमायां दिशि क्षिपेत्

स्थापयेत्ततः ॥ कार्णिकायां सुसंस्थाप्य ध्यात्वा देवं समर्चयेत् ॥ तच्चूर्ण
११४ चरुगंधाद्यै रक्तधूपोपहारकैः ॥ आरक्तचूर्णकुंभं च पंचभिः पल्लवैर्युतं
शुक्लवस्त्रस्वर्णरत्नौषधसंमिश्रितं ॥ मस्तकं च गव्यसर्पीजपफलेक्षोदकु
न्नानीतं ॥ देवस्य पूर्वतः स्थाप्य जलमंत्रैः समर्चयेत् ॥ ततस्तस्य स्थंडि
ले वान्हिं विधिवत्स्थापयेत्ततः ॥ मुखांते जुहुयादुक्तद्रव्येणाष्टसहस्रकं
उक्तद्रव्येन तत्तन्नक्षत्रमंत्रेणैव वक्ष्यमाणेन ॥ तिलहोमं व्याहृतिभिस्तो
त्तरमहस्रकं ॥ पूर्णाहुतिं च जुहुयात्सम्यग्जपितपूर्वकं ॥ ततः शुभ्रो
पविष्टस्य रोगिणः भार्यासुतस्य च ॥ मंत्रपूतैः कुंभजलैरब्लिंगैर्वरिमं
त्रकैः मार्जनं कारयेत्तस्य सम्यक् संकल्पपूर्वकं ॥ नीराजनं वस्तुपू
लापूजा स्थानं ममागतं ॥ देवं तु तारानं भक्त्या प्रणम्य प्रार्थयेदिति ॥
अमलोऽश्च पिष्टकाय नक्षत्राणां करालकः रोगादस्माच्छमारस्ति न वरुपा
श्यधिष्ण्यपाः ॥ इति प्रार्थ्य ततो दद्यात्सतिमां वस्त्रसंयुतां ॥ दक्षिणां स
हितां भक्त्या आचार्याय कुटुंबिने ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च यथाशक्त्या ब्राह्मणान्भो
जयेत्ततः ॥ एकहा नक्षत्रपूजां चानितिथि वासरयोरपि ॥ सर्वान्कामानवा ११४
प्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यते ॥ इत्यादिविधियुतां वक्ष्यमाणां नक्षत्राणां तिथ

त्वा तिथि शांतिं च सूर्यादित्यर्थ ॥ आश्विन्यां मुच्छितो व्याधिर्नवरात्रेण मुच्य
ते ॥ देवस्याश्वेतिमंत्रस्य गर्भमीकाश्यपोश्विनौ ॥ श्वेतवर्णौ सुधापूर्णकुं
भाभोजधरौ पथचक्रौ ॥ चंदनोसितपुष्पाणि गुग्गुलुं च गुडप्रियौ ॥ क्षीरलडु
कभोक्तासे सुधक्षीरवृक्षजा ॥ आर्ज गुग्गुलुश्च धूपः ॥ गुडःक्षीरलड्डुकं च
नैवेद्यं समिधो होमद्रव्यादिसर्थः ॥ एवमेवग्रेपि द्रव्यमगुडोदनं वलीं द
द्याद्दीपैः सार्धं निशामुखे ॥ भरण्यां मुच्छितो व्याधि रचिराश्रीधनप्रदः
मासेन मुच्यते अथवा दैवस्य कुष्टि लागति ॥ त्र्यंबकस्य तु मंत्रस्य चोक्ताः
छंदर्षिदेवता ॥ गंधागरुः करवीरं पुष्पं धूपश्च गुग्गुलुः ॥ आमदीपं च
सर्वेषां नैवेद्यं च गुडोदनं ॥ पाशांकुशधरो रक्तधाजपथपाश्वैर्द्वि ॥ महि
षी नायका रक्तु: वसरात्र वलीं हरेत् ॥ वक्ष्यमाणेन वलीं सम्यक्समर्प मंत्रेण
पयेत् ॥ कृत्तिकायां मुच्छितो व्याधिः दशरात्रेण मुच्यते ॥ सुकृत्सुवा भयव
रदः सुवर्णवाहनः मे धातिथि र्जसाद्गी ः पुनंतु मामित्यस्य च ॥ चंदनं पुष्पि
का पुष्पं घृतदीपः सगुग्गुलुः ॥ नैवेद्यं तिलमाषान्न वटकाद्येन संयुतां गु
डोदनं हविष्यन्नपायसेने वलीं हरेत् ॥ रोहिण्यां मुच्छितो व्याधि दशरा
त्रेण मुच्यते ॥ नमो ब्रह्मणमंत्रस्य गायत्री विधिरीश्वरः शुक्लः कमगु

११५ ॥ अथ अक्षसूत्राभय वरप्रदा ॥ चंदनं कमलं पुष्पं घृत दीपः सगुग्गुलुः
नैवेद्यं पायसं सार्धं सर्वदा त्रैर्हविर्भवेत् ॥ दधी क्षीर घृत क्षौद्र शर्करा त्रि
मबलीं हरेत् ॥ चंद्रभेचोच्छितो व्याधिः पंच रात्रेण मुंचति ॥ गदा चक्र पा
णिश्चश्वेतो सौरथ वाहनः ॥ नवो न चोभवसे स्य त्री गायत्री गौत्तः ऋषिः
चंदनं कुमुदं पुष्पं दद्यांग पायसोदनं ॥ नैवेद्यं मधुका क्षूप घृत क्षौद्र समान्वि
तं ॥ शर्करा दधि मिश्रेण शुक्लान्नेय बलीं हरेत् ॥ आर्द्रया मुच्छितो व्याधि
धिस्त्रिरात्रि धनप्रदः मासेन मुंचत्यथवा दैवस्य कुटिला गतिः ॥ शुद्ध
स्फटिक संकाशः शूलं वज्राभय वरदः ॥ नमः शंकरोऽस्य बृहस्पती ऋषि
श्चिधिर्ऋषिः ॥ चंदनं सौरभं पुष्पं दद्यांग मायसोदनं ॥ समधाज्यं हविस्तत्र
दध्योदन बली हरेत् ॥ पुनर्वसौ भवेद्व्याधिर्नव रात्रेण मुंचति ॥ कमंडलु
अक्षसूत्रं धारी सकुंभवरप्रदा ॥ अदितिर्द्यौश्च मंत्रस्य त्रिकुम्भो ऋषिर्ज्जो
दितिः ॥ हरिस्त कुंकुमं गंधं पुष्पं सेवंतिकाह्वया ॥ धूपो मलयजं पिष्टं घृ
ता अपीत वर्णकं ॥ घृताक्तं तंदुलं हविः ॥ पीतान्नेन बलिं हरेत् ॥ पुष्ये स
मुच्छितो व्याधिः सप्त रात्रेण मुंचति ॥ पीतो दंडकमंडलु अक्षसूत्राभयाधृ
तः बृहस्पते परिस्तस्य त्रिपुरुषी वा गिरा ऋषिः ॥ कुंकुम वारिजं पुष्पं नै ११५

ती ॥ गृह्णाति चेष्टा तन्नाशा क्षोणी तस्य वर्ण तथा ॥ स्तूतं च नाथिदेवो स्या
स्तत्र नास्ति प्रतिक्रिया ॥ वर्षे पंचदशे बालं ग्रही गृह्णाति वारुणी ॥ तत्रेदं
वेष्टितं विषाज्वरो निद्रा विरक्तता ॥ कुल्माष कृसरा पूपयोनिका पायसा
सर्वैः सगुग्गुलैः देवि लिंप्या स्त्रीरात्रं वा विधूपयेत् ॥ चंदने नाड्यसंयुक्तं त
तो स्नापयाति सा ग्रही ॥ षोडशे वत्सरे बालं ग्रही गृह्णाति दुर्जया ॥ तत्रोत्थालस
नं कोपो पास्या मीतिव चो मुहुः ॥ कुल्माष कृसरा पूपतिल पीठ्या अफलकैः
दध्या सह बलीं दद्या सांध्या द्विदिन त्रयं वर्षे सप्तदशो बालं यही गृह्णाति
बालकी कास श्वासौ चाविते यौ तत्र नास्ति प्रतिक्रिया ॥ संवत्सरग्रहा ह्येते कु
मारिपदपूर्वकाः ॥ इति ॥ ॥ अथ रोगोत्पत्ति शांतिर्वशिष्ठसंहितायां ॥ ॥
रोगशांतिं प्रवक्ष्यामि रोगार्त्तानां शरीरिणां ॥ बली पूजां ग्रहोमैश्वर जप
ब्राह्मण भोजनैः ॥ यस्मिन् धिष्ण्ये यदा न्नृणां रोगः संजायते सदा तद्धि द
व्य पूजा कर्त्तव्या नदीश्च रस्तुतुष्टये ॥ सुवर्णेन प्रमाणेन तदर्धार्द्धेन वा पु
नः ॥ धिष्ण्येशप्रतिमा कल्प्या यथावित्तानुसारतः ॥ अशक्त्या मथवा प्राप्यां
मृत्स्यां द्विदि संलिखेत् ॥ नदुलोपर्यष्टदलं पद्मगोमयमंडले ॥ पंचाम्र
ते श्च सलिले स्नान तन्मंत्रैः पृथक् पृथक् ॥ स्नाप्य कल्प्योक्तमंत्रेण प्रतिमां

लाजं स्याच्छालमन्नेन बलिं हरेत्॥ हस्ते समुत्थितो व्याधिर्नवरात्रेण मु
११६ चति॥ उदु सामिति हिरण्यपाणिं योगा पन्याहिति जपेत्॥ रक्तगंधं कुसुमं च पु
ष्परा जीवसंज्ञकं॥ गंध गुग्गुलधूपोत्र नैवेद्यं घृतपायसं॥ मधुपुष्प तिला
ज्यान्नं दूर्वाभिः सहितं हविः॥ गुड शर्करमपा अपिष्टोन्नेन बलिं हरेत्॥ चित्रा
यां समुत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति॥ चित्रं देवानामिति तस्य लक्ष्म त्रिष्टुप्
नाम सृ॥ भद्रसृत्ता भय कश्चित्रवर्णः शिवेरनः सकुंकुमागरुर्गंधः कुसु
मं चित्रवर्णकं॥ नैवेद्यं मोदकाज्यान्नं चित्रान्नं सघृतं हविः॥ तदन्नेन बलिं
स्यात्सर्वरोगापनुत्तये॥ स्वात्यां समुत्थिते व्याधिः सर्वदा निधनप्रदः॥
एकद्वित्रिचतुः पंचमासैर्वापि विमुंचति॥ सन्नः पिनोति मंत्रस्य गायत्री मरु
द्वांगिराः॥ खड्गचर्मधरः कृष्णगंधः कृष्णागरुर्मतं॥ पुष्पं स्यन्नकं धूपं चं
दनागरुगुग्गुलु॥ नैवेद्यं पायसं मांसं हविस्तेन बलिं हरेत्॥ द्विदैवभभ
वे व्याधिर्मासेनैकेन मुंचति॥ इंद्राग्नी आगतमिति गायत्री वास्य चैव हि
मधुच्छंदो ऋषीन्द्राग्नी नयोध्यानं च पूर्ववत्॥ मित्रभे वो त्थितो व्याधिर्दश
रात्रेण मुंचति॥ मित्रस्य चर्षणी इति गायत्री चास्य चैव हि॥ ऋषिर्हिरण्य
स्तूपाख्यस्तत्र मित्रोधिदेवता॥ द्विभुजः पद्महस्तश्च संस्थितः कुंकुमं

पुंडरीकाख्यं पुष्पं धूपं च चंदनं॥ नैवेद्यं पायसं सान्नं हविः कंदबस्ता
णं॥ बलिस्तत्र प्रदातव्यो मधुरार्करपायसं॥ घृतपक्वमाषान्नं मुद्गगर्भं
भ्रमसंयुतं॥ ज्येष्ठायां समुत्थितो व्याधिर्मासेनैव न संशयः॥ अथवा मासमे
कं चापि चस्ये वनसंशयः॥ इंद्रश्चरति मंत्रस्य गायत्री ह्यंगिरा ऋषिः॥ तु
ष्टलपूर्ववत् ध्यानं चंदनं कुसुमं शुभं॥ कर्पूरधूपो नैवेद्यं चित्रान्नं सुमनो
हरं॥ हविस्तु सतण्डकं मधुकं दुग्धपायसं॥ विचित्रपुष्पं गंधेन दध्यन्ने
न बलिं हरेत्॥ मूलभे वो त्थितो व्याधिर्मासार्द्धेनापि मुंचति॥ खड्ग
चर्मधरः कृष्णः करालवदनः प्रभुः मो पूर्णास्य च गायत्री घोरकंठे
थ निर्ऋतिः गंधः कृष्णागरुः पुष्पं पद्मनी लोत्पलं शुभं॥ धूपकृष्णा
गरुमाषि मिश्रान्नमुपचारकं॥ तद्देवा स्रंड विस्तन्नमाषान्नेन बलिं ह
रेत्॥ वारिभे वो त्थितो व्याधिरोगिणो निधनप्रदः विमुंचत्यथवा मा
सैर्द्वित्रिपंचसप्तभिः॥ आप्यायस्वेति मंत्रस्य गायत्री पद्मयोजकं
सुवर्णं द्विभुजो पद्मपाणिर्गंधस्तु चंदनं॥ पद्मद्रोणे च धूपोत्र नैवेद्यं
घृतपायसं॥ हविर्मसूरं पिष्टं तत्तदन्नेन बलिं हरेत्॥ विश्वभे वो त्थि
तो व्याधिः सार्द्धमासेन मुंचति॥ विश्वेदेवास इत्यस्य गायत्री विश्व

११८ देवता॥ कमठस्थ भयांभोज वरहस्त कुशासनः॥ चंदनं कमलं पुष्पं धू
पः सघृत गुग्गुलुः॥ नैवेद्यं पायसान्नं हवि रथ्ये तद्देवतां॥ समिद्भिर्नि
र्गुले साईतर भेव बली हरेत्॥ श्रवणे चोष्ठितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंच
ति॥ अतो देवेति मंत्रस्य गायत्री पद्मजो हरिः॥ पीतांबरः कृष्णवर्णः शं
खचक्रगदाध्वजं॥ चंदनं मालती पुष्पं धूपं कर्पूर गुग्गुलुः॥ शाल्यन्नं
मुद्ग सोपेतं भक्ष्य भोज्यादिभिः सह॥ नैवेद्यं हविरश्वत्थ पायसेन बलीं ह
रेत्॥ वसुभे चोष्ठितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति॥ आपनाम इह मंत्रस्या
नुष्टुप् व्यासो वसुस्तथा॥ चाप बाणधरः शुक्लो गंध कर्पूर चंदनं॥ वा
रिजं गुग्गुलु धूपो नैवेद्यं घृत पायसं॥ हविश्चोदुंबरं सार्धं मधु पायस
संयुतं॥ त्रपु(?) कापुष्प मधु आज्यादि लड्डुक(?) बली हरेत्॥ वारुणे चोष्ठितो व्या
धिरेकरात्रेण मुंचति॥ इमं मे वरुण इत्यस्य गायत्री कण्व वारिपः॥ नागपा
शाधरः श्रीमान्नवरत्न विभूषितः॥ मकरस्थो गुरुर्गंधः पुष्पं च कमलो
त्पलं॥ कर्पूरं चंदनं धूपो नैवेद्यं घृतपोलिका॥ हविरश्वत्थ समिधः श्रि
त्रान्नेन बली हरेत्॥ अजपाद्भेभवव्याधिः सर्व हानिप्रदः स्मृतः॥ अथवा ११८
पंचभिर्मासैर्दिवसैर्वा विमुंचति॥ वामपादकरं भूम्यां माकारो सपर

वेद्यं घृतपायसं॥ मंडका गुड संयुक्तमेतद्देव हविर्भवेत्॥ समंडक घृतान्नेन
बलीं तत्र प्रकल्पयेत्॥ अश्लेषा स्वोष्ठितो व्याधिर्द्विमासेन मुंचति॥ न
मो अस्तु निमंत्रस्य हविराडृषि सर्पराट्॥ मधुवर्णो भोगयुक्तः॥ खड्ग चर्मधरः
शुभः॥ सकुंकुम गंधैः पुष्पं वा गास्ति संभवं॥ घृतं गुग्गुलु धूपोन्नं नैवेद्य
क्षीर सर्पिषा॥ हविः साजं सुदध्य न्नं दध्योदनं बली हरेत्॥ पितृमे चो
ष्ठितो व्याधि रष्टरात्रे धनप्रदः॥ अथवा सार्ध मासेन धुत्रो दंड पवित्र ध
रः॥ आयं तु न इति निचोस्य जगती पितरो ऋषिः॥ चंदनं चंपकं पुष्पं धू
पः सघृत गुग्गुलुः॥ नैवेद्यं घृतपिष्टान्नं तिलान्नं सघृतं हविः॥ सतिलान्नं
च पुण्यान्नं बली चापि तृप्तये॥ पूर्वाफाल्गुन भे व्याधिरर्धमासेन मुंचति
भग एव भगवानिस्य त्रिष्टुप् भगोविधिः पद्माभयकरः पद्मवर्ण सिंहा
सने स्थितः॥ चंदनं मालती पुष्पं बिल्व धूपो घृतोदनं॥ नैवेद्यं शर्कराप
पलड्डुका मिश्र संयुतं॥ घृतादनं हविस्तत्र पायसेन बली हरेत्॥ अर्य
मर्क्षे भवे व्याधि र्द्विमासेन मुंचति॥ पद्मवर्णः पद्मसंस्थः पद्मगर्भ समद्यु
तिः॥ अर्यमापाति मंत्रस्य अर्यमा त्रिष्टुप् ध्वजः॥ कर्पूर कुंकुम गंधः पु
ष्प धूप कृसंस्तकः॥ घृत गुग्गुलु धूपोन्नं नैवेद्यं घृतपायसं॥ होमस्त्वथ

११८ फाल्गुनी मासे भवे व्याधिस्त्रिरात्रेण मुचंति॥ चंद्रस्तु देवता तत्र दध्योदन
बली हरेत्॥ भौमवारे भवे व्याधिः क्षेत्राय परणाय वा॥ कुजस्तु देवता
तत्र रक्तासेन बली हरेत्॥ बुधवारे भवेद्व्याधिः सप्तरात्रेण मुचंति॥
बुधस्तु देवता तत्र मुद्गान्नेन बली हरेत्॥ गुरुवारे भवेद्व्याधिः पंचरा
त्रेण मुंचति॥ गुरुस्तु देवता तत्र हरिद्रान्नं बली हरेत्॥ भृगुवारे भवे
व्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति॥ भृगुस्तु देवता तत्र हरिद्रान्नं बली हरेत्॥ शा
निवारे भवेद्व्याधिर्मासार्द्धेन विमुंचति॥ शनिस्तु देवता तत्र माषान्नेन
बली हरेत्॥ पंच रात्रा द्विपक्षी मासे बलीं स्यात्तदीश्वरे॥ यो बली कुरु
ते सम्यग्रोगी रोगात्प्रमुच्यते॥ आधान निधनं मास जन्मान्त्य विपत्करे
क्षेत्रे जाते व्याधिः क्लेशाय च॥ अश्लेषार्द्रा त्रिपूर्वा यम वरुण मरुत्क्र
तारा नक्षत्राः स्युर्धिष्ण्यां स्फुरितस्य तिथिषु चतुर्थि विजा रार्क वारे येषां
रोगाः संजायते ते यमपुरमतिर्गता भुवत्येव चेज्जन्मन्यष्टम खे बुधु
ध्ये वैयभवनगते मृत्युरूपे चरा शीघ्रं॥ ॥ इति दिन कर भद्र ...
तिसारे व्याधिनक्षत्र शांतयः॥ ॥ अथ ज्वर शांतयः॥ ॥ अश्व ११८
नर्क्षे ज्वरे आत्रेय मोक्षनक्षत्र परिपूर्णे॥ अश्विन्यां ज्वरो सति श्वेत दश

दिना निपीडा॥ नीलोत्पल पुष्पैः पूजा॥ गुग्गुलु धूपः क्षीरखंडं नैवेद्यं
देवस्य हेति पूजामंत्रः क्षीरवृक्ष समिधा धान्यं॥ गायत्र्याष्टोत्तर शतं हु
ताद्दध्योदनं बली स्यात्॥ एकादशादि दिना द्वारभ्य पंचविंशति दिनांते सुखी
स्यात् भरण्यां ज्वरो सति श्वेन्मासः सेरे हो वा गुड पूर्वं नैवेद्यं॥ कृष्ण सुरभि
पुष्पं॥ महिषाक्षो धूपः॥ त्र्यंबकमिति पूजामंत्रः घृतमधु तिल होमाय
र्थं गायत्र्याष्टोत्तरशतं यमाय जुहुयात्॥ एकविंशति दिनांते सुखी
स्यात्॥ कृत्तिकायां ज्वरश्चेन्नव दिना निपीडा॥ घृतोदनं नैवेद्यं॥ कृष्ण
कापुष्प पूजा॥ सर्पि धूपः॥ पुनंतु मा देवजना इति पूजामंत्र॥ सात्रिआ
ष्टोत्तरशतं घृतं दध्योदनं बहुला हुतं त्वोपेण बली दद्यात्॥ पंच दिना
दारभ्य पंचविंशति दिनांते सुखी स्यात्॥ रोहिण्यां ज्वरश्चेद्दिनानि त्री
णि नव वा पीडा॥ क्षीरान्नं नैवेद्यं कमल पुष्प पूजा॥ सरलो धूपः नमो
ब्रह्मण इति पूजामंत्रः॥ घृतं सर्वधान्यानि तिलहोमद्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तर
शतं हुतास्तीरात्रेन प्रजापतये बली स्यात्॥ त्रिदिना दारभ्य नवदिनांते
सुखी स्यात्॥ मृगशिरसि ज्वरश्चेत्सप्त दिनं पीडा॥ पायसं नैवेद्यं॥ कुमुद
सत्क पुष्प पूजा॥ श्वागो धूपः॥ नवो नव इति पूजामंत्रः मुद्गतिन पंचग

११९ व्यक्तोमरव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा मृगुतीलेश्च दाय बलीं स्यात्
पंचदिनादारभ्य नवदिनांते सुखी स्यात्॥ आर्द्रायां ज्वरश्चेन्मसप्तदिना
न्येकत्रिंशत्पीडा॥ सोहालकं नैवेद्यं॥ धत्तूरपुष्पं पूजा॥ अगरुधूपः
नमः शंभवेति पूजामंत्रः॥ मध्वाज्यलोमरव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा
पायसान्नेन रुद्राय बलीं दद्यात्॥ पंचदिनादारभ्य द्वादशदिनांते सुखी स्या
त्॥ पुनर्वसौ ज्वरश्चेत्सप्तदिनानि पीडा॥ गुडोदनं नैवेद्यं मल्लिका पुष्पं पू
जा॥ मलयोद्भवो धूपः अदितिर्द्यौरदितिः पूजामंत्रः घृततंदुलरव्यं॥
गायत्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा अदितये गंधमाल्योदनैर्बलीं दद्यात्॥ सप्त
दिनादारभ्य सप्तविंशतिदिनांते सुखी स्यात्॥ पुष्ये ज्वरश्चेत्सप्तदिनानि
पीडा॥ खंडमंडका नैवेद्यं॥ मल्लिकापुष्पं सरोरुहं च पूजा॥ गुग्गुलुधूपः॥ बृहस्प
ते अति यदर्य इति मंत्रः॥ घृतपायसरव्यं सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधमा
ल्यादाने बृहस्पते बलीं दद्यात्॥ दिनत्रयादारभ्य सप्तदिनांते सुखी स्या
त्॥ आश्लेषायां ज्वरश्चेन्नवदिनानि पीडा पायसं नैवेद्यं॥ अतसीपुष्प
पूजा॥ घृतमंडधूपः॥ मधुवाता इति मंत्रः॥ हवि घृताक्तं वटपत्रैरीरव्यं॥ गा
यत्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा सकृत्नागाय बलीं दद्यात्॥ नवरात्रिश्च दृष्टी ११९

दृष्टं॥ प्रसार्य प्रांजलीः साक्षादीश्वरं चित्तयांस्थितः॥ शम्यादिरसस्याज
या हायत्री चतुराननः॥ कुंकुमं चंदनं गंधं पुष्पं श्वेतार्कसंभवं॥ धूपं
शतौषधीमिश्रा नैवेद्यं दधिपायसं॥ हविः कूष्मांडखंडस्याद् दध्यन्ने
न बलीं हरेत्॥ भरिण्यां भवेद्व्याधिः सार्द्धमासे न मुचति॥ नमस्ते
रुद्रसस्य सर्वतंत्रे व संस्थितं॥ गंधश्चंदनकर्पूरैः पुष्पपद्मोत्पलं
शुभं सावित्र्या गुग्गुलुधूपो नैवेद्यं घृतपायसं॥ कुंकुमाघनी लाज्या
अवेद्ये श्रीलीभवं हविः॥ कृत्तिका चरवनात्र्यो जवर्णो भोजः ध्रः शुभः
रक्तचंदनगंधो त्रपुष्पमंदारसंज्ञकं॥ धूपस्तु गुग्गुलुः साज्ये नैवेद्यं घ
तपायसं॥ हविस्तत्र वसजलं दध्यन्नेन बलीं हरेत्॥ भक्तेन्द्रानुसृतो
यस्या [illegible] रोगनाथ महाज्वरः॥ [illegible] भर्मं त्राहि त्वं शरणागतोऽहं तमं बलीं
प्रतिपत्सु [illegible] व्याधिर्द्वादशाहे न मुंचति॥ आत्रेस्त्रदेवता तत्र [illegible]
रात्रे बलीं हरेत्॥ द्वितीयायां भवेद्व्याधिः पंचरात्रेण मुंचति॥ त्रसातु दे
वतानत्र पायसेन बलीं हरेत्॥ तृतीयायां भवेद्व्याधिः सप्तरात्रेण मुं
चति॥ कामस्तु देवता तत्र घृतान्नेन बलीं हरेत्॥ चतुर्दश्यां भवेद्व्या
धिर्मृत्युः स्याद्वा द्विमासके॥ मुंचति देवताः सर्वाः पिष्टान्नेन बलिं हरेत्॥

१२० ते सुखी स्यात्॥ चित्रायां ज्वरश्चेद्दिनानी पंच पीडा॥ मोदकं नैवेद्यं॥ जपापुष्प
पूजा॥ दशांगो धूपः॥ चित्रं देवानामिति मंत्रः॥ जलापि श्रं घृतं तच्चित्रा दलं द्रव्यं
सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा तद्वेष्णवि श्रसुरेर्बली दद्यात्॥ सप्तदिनाद्
रभ्याविंशंति दिनांते सुखी स्यात्॥ स्वात्यां ज्वरश्चेत्साष्टदिनानि पीडा॥ दध्यो
दनं नैवेद्यं॥ दमनपुष्पपूजा॥ श्वेतागरुर्धूपः॥ सनः पितेवेति मंत्रः॥ घृतालक्त
यवाद्रव्यं सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेण वायवे बलिं दद्यात्॥ दशा
दिनादारभ्य चत्वारिंशद्दिनांते सुखी स्यात्॥ विशाखायां ज्वरश्चेद्विंशतिदि
नानि पीडा॥ गुडकं नैवेद्यं॥ वैष्णवपुष्पपूजा॥ देवदारुधूपः॥ इन्द्राग्नी इदं ह्री
त पूजा मंत्रः॥ पयोदधि घृतं द्रव्यं सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा पयोदधिश्राने
गंधमाल्ये विशाखाग्निभ्यां बलीं दद्यात्॥ दशादिनादारभ्य विंशतिदिनांते सु
खी स्यात्॥ ज्येष्ठायां ज्वरश्चेन्मृत्युः संदेहो वा॥ पंचदिनानि पीडा॥ चित्रौ
दनं नैवेद्यं॥ पाटलापुष्पपूजा॥ कर्पूरागरुर्धूपः॥ इन्द्रो वो इति मंत्रः॥ घृ
त स्मरणं द्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेणेंद्राय बलीं दद्यात् १२०
नशांतिश्चेद्दशरात्रं गतिं गच्छति त्र्याष्टलापनो मां ड्व्यश्च॥ मूले ज्वरश्चेन्मृ

त्युः संदेहो वा दिनानि॥ दशपीडा॥ मत्स्यमांससुरापोलिका नैवेद्यं॥ रक्ता
शोकपुष्पपूजा॥ मेषशृंगो धूपः॥ मो षु णः परापरा इति मंत्रः॥ संधानकं
मूलद्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा निर्ऋतये पायसान्नेन बलीं दद्यात्॥ पू
र्वाषाढायां ज्वरश्चेत्सर्वं॥ विंशतिदिनानि पीडा॥ मंडका नैवेद्यं केशरपुष्पपू
जा॥ मनःशिला धूपः॥ अपो हि ष्ठेति मंत्रः॥ रक्तशाल्यो द्रव्यं सावित्र्याष्टोत्तर
शतं हुत्वा वरुणाय पायसान्नेन बलीं दद्यात्॥ चतुर्दशादिनादारभ्य विंशति
दिनांते सुखी स्यात्॥ उत्तराषाढायां ज्वरश्चेद्विंशति दिनानि पीडा पंचभक्ष्यं
नैवेद्यं॥ पंचवर्णपुष्पैः पूजा॥ लाक्षा धूपः॥ विश्वेदेवास आगतेति मंत्रः॥
घृतं सकुंकी खंडानि द्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्यः पा
यसान्नेन बलीं दद्यात्॥ एकादशादिनादारभ्य विंशतिदिनांते सुखी स्यात्॥
श्रवणे ज्वरश्चेन्मासं पीडा संदेहो वा॥ क्षीरशर्करा घृतमंडका नैवेद्यं॥ जा
तिपुष्प पूजा॥ दशांगो धूपः॥ अतो देवा इति मंत्रः॥ रक्तचंदनं द्रव्यं॥ सावि
त्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेण विष्णवे बलीं दद्यात्॥ मासांते वत्सरांते
वा सुखी स्यात्॥ धनिष्ठायां ज्वरश्चेत्पंचदशादिनानि पीडा॥ पायसं नैवेद्यं॥
शतपत्रपुष्पं पूजा॥ गुग्गुलधूपः॥ आ यं तं मिह देवा इति मंत्रः॥ चित्रा दुग्ध

२२१ राश्च छसमिधो द्रव्यं सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा घृताक्त अग्नुर्हैवस्तुभ्यो बलीं
दद्यात्॥ द्वादशदिनारभ्य पंचदशदिनांते सुखी स्यात्॥ ज्ञात नारायां ज्वरश्चेद्दश
दिनानि पीडा॥ घृतमंडकान् नैवेद्यं॥ जलोद्भवपद्मा॥ कर्पूरागरु धूपः इममे वरु
णेति मंत्रः॥ अस्तेनुह जलोद्भवपुष्पाणि द्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा व
रुणाय पायसान्नेन बलीं दद्यात्॥ षष्टदिनारभ्य द्वादशदिनांते सुखी स्या
त्॥ उत्तराभाद्रपदायां ज्वरश्चेद् हुउसहितो दिनं नैवेद्यं॥ पंकज पत्राणि पुष्पं
घृत धूपः विष्णुर्योनिमिति पूजा मंत्रः॥ घृतपक्वमाषमुद्ग द्रव्यं॥ सावित्र्या
ष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पाणादि कुंभाय बलीं दद्यात्॥ रेवत्यां ज्वरश्चे
द्दशदिनानि पीडा॥ तिलतंदुलपिंड नैवेद्यं॥ मंदारपुष्प पूजा॥ गुग्गुलधूपः
हंसः शुचिषदिति मंत्रः॥ घृताक्तकलसं हित कदलीफलानि च द्रव्यं॥ सावि
त्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पादिभिः पूष्णे बलीं दद्यात्॥ पंचदिनारभ्य
विंशतिदिनांते सुखी स्यात्॥ ॥इति दिनकरभट्टप्रोक्ते शांतिसारे ज्वर
नक्षत्रशांतिः॥ ॥अथ पंचकमरणदिशांतिः॥ ॥पंचके च न
क्षत्रपंचके साधिष्ठ्य तुर्यं वा॥ कुर्यान्मृतदहनं संग्रहमंतकाद्याया नं २२१
मतस्य दहनं गृहगोपनं च॥ शय्यात्यैनाना निमित्तं वासवपंचके कृते केचिद

नेपरर्णे स्यात्॥ पूर्वाषाढायां ज्वरश्चेन्मत्स्यः॥ एकविंशतिदिनपीडा वाधत
फरकं नैवेद्यं॥ चंपकपुष्पपूजा॥ गुग्गुलुधूपः॥ पितृभ्य स्तोषषिमिमं मं
त्रः॥ घृतमधुमिश्रतिलाक्षतवटपत्राणि द्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं
हुत्वा घृतलतिलैः पितृभ्यो बलीं दद्यात्॥ नक्षत्रांति श्चेद्दशदिनांते मत्स्य
फर्वापां ज्वरश्चेद्दिनानि बाधोः पंचदशावापीडा॥ रक्तैमाल्योदनं नैवेद्यं॥
बिल्वफलं धूपं॥ अर्यमणं तु देवमिति मंत्रः॥ घृताप्रियंगुद्रव्यं॥ सावि
त्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेन सूर्याय बलीं दद्यात्॥ षट्दिनादारभ्या
ष्टदिनांते सुखी स्यात्॥ उत्तरायां ज्वरश्चेदेकविंशतिदिनानि पीडा॥ क
शारं नैवेद्यं॥ श्वेतकरवीरपूजा॥ बिल्वफलं धूपः ये न्येति मंत्रः॥ तिल
माषसर्पि वीहियव द्रव्या॥ सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा तेरेवार्यम्णे बलीं
दद्यात्॥ अष्टादशादिनादारभ्य एकविंशतिदिनांते ज्वरमोक्षः॥ हस्ते ज्व
रश्चेन्मत्स्यः सादे हो वादिना निपंचदशापीडा॥ अपूप नैवेद्यं॥ रक्तकरवीर
पूजा॥ दशांगो धूपः॥ उदुसमिति मंत्रः॥ दधिघृतं द्रव्यं॥ सावित्र्याष्टोत्तरश
तं हुत्वा गंधपुष्पेण बलीं दद्यात्॥ पंचदशादिनादारभ्य एकविंशति दिनां

दत्ता धनिष्ठार्धमेतन्नक्षत्रपंचकं। रेवत्यंते सदा दूष्यमशुभे दाहकर्मणि। अ
१२२ वस्यं च समीपे तु स्वेसव्याः पुत्तलास्तदा॥ दर्भमय्यास्तु चत्वारस्तु क्षंमभभिमं
त्रिताः। ततो दाहः प्रकर्तव्यस्तैश्च पुत्तलकैः सह॥ सूतकांते ततः पुत्रैः का
र्यं शांतिकपौष्टिकं॥ पंचकेषु मृतो यो वै न गतिं लभते नरः॥ तिलाश्चैव हिर
ण्यं च तमुद्दिश्य घृतं दद्यात्तत्रैव प्रायते॥ धनिष्ठापंचके जीवो मृतो यदि क
थंचन॥ त्रिपुष्करे वाप्यमले कुम्भजाता यथे ध्रुवं॥ तद्दुनिष्ट विनाशार्थं वि
धानं समुदीर्यते॥ दर्भाणां प्रतिमाः कुर्यात्पंचोर्णा सूत्रवेष्टिताः। यवपिष्टेना
नुलिप्तास्ताभिः सह दाहयेत्। प्रेतवाहः प्रेतसखः प्रेतपः प्रेतभूमिपः॥
प्रेतहर्ता पंचमस्तु नामान्येतानि च क्रमात्॥ अग्नप्रति मा गंधमाल्या यै रे
त्वेकस्य प्रथमां शवस्य शिरसि द्वितीयां नेत्रयोस्तृतीयां वामकुक्षौ चतुर्थीं
नाभौ पंचमीं पादयोर्न्यस्य तदुपरि तन्नामभिर्घृतेन हुत्वा पुनर्यमाय सोमप्र्यं
यकेमितिमंत्राभ्यां प्रत्येकं नाम्नाज्यं हुत्वा दहेदिति भट्टः। सूतकांते तत्पुत्रः कु
र्याच्छांतिकपौष्टिकं॥ काश्यपः कांस्यपात्रे तिलैर्दीपं दद्याद्द्विजन्मने॥ ब्रह्म
विष्णु महेशेभ्यः वरुणप्रीतये ततः मा वसुभ्य व वीहि प्रियं त्वा गृहस्थ प्रत्यक्ष प्रति
स्वर्णदानसहिताज्य नक्षत्रहोमादि पूर्वार्चनं॥ गोभूदानं च तद्दोषे न कुर्याद्दोषो १२२

पशांतये॥ अथ सार्धं अथ धनिष्ठापंचकमृते पंचरत्नानि मुखे प्रास्याहु
तित्रयं तत्र हुनेद्भूवपामीति॥ ततो निर्हरणं कुर्यादोषस्याप्ये विधिः स्मृतः॥
शरं निखने देवजने यभेत्तिपाद्येत्॥ तत्रैव नीलकं हिरकं नीचं पद्मरागं
च मौक्तिकं पंचरत्नमिदं प्रोक्तं मादिभिः पर्वदर्शिभिः॥ रत्नानां वाप्यभावे
तु स्वर्णं कर्षार्धमेव वा॥ सुवर्णस्याप्यभावे त्वाज्यं स्याद्विचक्षणैः॥ धनि
ष्ठायां विशेषमाह बौधायनः॥ वासवे मरणं यस्य गृहे वापि पुनर्मृतिः
सुवर्णं दक्षिणां दद्यात्तस्य वस्त्रमथापि वा॥ ॥अथ त्रिपुष्करादि
शांतिः॥ ॥मदनरत्ने गर्गः द्वित्रिपुष्करयोगे तु भ्रातुर्मृत्ये न राविहा
हने मरणे चैव त्रिगुणं स्यात्त्रिपुष्करे॥ खनने ध्वेव मेषस्यार्दे तथे शोपशा
न्तये॥ तिलपिष्टैर्यवैर्वापि शरीरं तस्य कारयेत्॥ भूर्पे निधायांकं सहद
ये स्वैतं को पही॥ दहनमंत्र माह बौधायनः॥ अष्टा लाभि त्रेण॥ तिलपिष्टं
प्रदहरेन्॥ द्वित्रिपुष्करयोर्दोषे त्रिभिः कृष्णैर्व्यपोहति॥ दैवज्ञमनो हरे गालुडे
त्रिपुष्करे भयः कुर्यात्पुत्तलं द्वौ द्विपुष्करे॥ मृतस्य वसमीपे तु स्थाप्याः
पिष्टमयास्तनः॥ कार्यो दाहस्तु तत्सार्धं सूतकांते तु शांतिकं कलागा
श्च हरिरण्यं च दद्याद्धृतं च शक्तितः॥ तत्रैव प्रेतखंडे॥ त्रिपुष्करमृते दद्या

१२३ होत्रयं मुत्यपेषवा ॥ द्विपुष्करे च गो युग्मं तत्तो दानेन दोषकृत ॥ ॥ अथ त्रि
पादृक्षशांतिः ॥ ॥ अथ पार्क्ये ॥ पुनर्वसूत्तराषाढा कृत्तिको त्तरफाल्गुनी
पूर्वाभाद्रा विशाखा च ज्ञेयमेतत् त्रिपादभम् ॥ त्रिपादृक्षमनेन हिरण्य शाक
लमुखे ॥ तस्यापि षष्मस्यं कुर्या पुत्रपूजामित्तयंलतः ॥ होमं प्रतिमुखं कुर्या
त्तथा व हवयापि तत् ॥ कर्णायसं च कार्पासं कुसुमं प्रतिपाद्य च ॥ निर्ऋ
तसस्मिसंस्कुर्या द्रव्य नौ वान्य मुत्सृजेत् ॥ मरणं पंचको भद्राः स्वर्गलोकं
विधानेन ॥ कल्याने स्थापनेतततः ॥ अन्वाधानं निर्वपणं देवतानां तथा
हुतिः ॥ यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च ॥ वैवस्वताय कालाय सर्व
भूतक्षयाय च ॥ औदुंबराय दध्नाय परमेष्ठिने ॥ वृकोदराय चित्राय चित्र
गुप्ताय वै क्रमात् स्यु विधिना श्रवणं कृत्वा तु एकैकामाहुतिं हुनेत् ॥ कृष्णा
गां कृष्णवस्त्रं च हेमनिष्कसमन्वितं ॥ दद्याद्विप्राय शांताय प्रीतो भव
तीयेय महाति ॥ इयं शांतिः ॥ ॥ पंचकादि साधारणी ॥ विधानमालायां ॥ धनि
ष्ठापंचके पाश्च देवता श्च त्रिपुष्करे ॥ ताः पूजास्त्व प्रयत्नेन मंत्रैस्तल्लिं
गसंज्ञकैः ॥ तिथि वारौ च नक्षत्रं त्रिपुष्कर इति स्मृताः ॥ सर्वेषामपि तेषां १२३
तु मयो देवाः प्रकीर्तिताः ॥ येमारुद्रः श्रयपयवासं पूजाविधिवद्बुधैः ॥ मत्कु

इतिपरत्तोच सुदेवता धर्षाक्तिति देवतासंज्ञो ॥ हरोक्ते ॥ मरणमप्यभिप्रायं
त्रिपुष्करेपि मरणदानात्पुनि ॥ त्रिपादभे मरणमात्रं ॥ तत्र त्रिमित्तत्रांति
विधिपुत्तथा निर्दिष्टा तत्र ॥ त्रिपुष्करमाह भुपाले चल्लभः रविमंदभौमवारे भ
द्रातिथिषु त्रिपादृक्षे धिष्ण्ये ॥ योगस्त्रिपुष्कराख्यो द्विपादृक्षे यमल नाम
स्यात् ॥ रत्नकोशे तु गुरुभौममंदवारे भद्रायां विषमपादर्क्षे ॥ योगस्त्रिपु
ष्करो यं द्विगुणफलो यमलक्षे द्विगुणं गर्गः पंचके पंचगुणितं त्रिगुणं च
त्रिपुष्करे ॥ यमले द्विगुणं सर्वे तत्रानिषिद्धादिकं भवेत् ॥ तत्र पंचकमरणे
तत्सुत्तरं तद्देवता दाहः कार्यः कुंभमीनस्थिते चंद्रे मरणं यस्य जायते ॥ पं
चकानंतरं कार्यं तस्य दाहादिकं खलु ॥ अथवा तद्दिने कार्यो दाहस्तु विधि
पूर्वकमिति मदनरत्ने प्रेतानुपंचकाभ्यंतरे नैव कार्यो दाहादि कार्यक्रिया ॥ खु
नर्मनुभयात्तस्मात्सचकोनंतरं शुभोति देवज्ञमनोहरे ॥ स्मृत्यन्तरे ॥ तत्रैव का
रीकार्या ॥ सद्यो दाहादिकं कार्यं पंचकक्षमितस्य च वपमाणविधानेन प्रा
याश्चित्तपुरःसरं ॥ चत्वारः पुत्तवा दर्भमयाः श्रावसमापतः ॥ तन्मंत्रैर्मंत्रि
ताः स्थाप्या स्ततो दाहस्तु तैः सह ॥ सूनकांते तु पुत्रस्तैः कार्यं शांतिकमु
त्तवत् ॥ कास्यपात्रं घृतं रस्यापा हेकुर्याद्ब्राह्मणतर्पणं ॥ मदनरत्ने गारुडे ॥ आदौ

१२४ वामदक्षांतः क्षमातले॥ मध्ये चतुःपदं व्योममंडलं वेदिकास्थले॥ द्वादशांगुल
के वायुमंडले व्योम्नि वेष्टितं॥ त्रिकोणाकारकं वह्निमंडलं व्योमवेष्टितं भवि
खिलान्संउत्क्षेपमहीमंडलमावृतं॥ तत्तन्मंडले तत्र दिक्षु कुंड
चतुष्टयं॥ आग्नेयवामध्यमकुंडं द्वारवैकारमानतः॥ तथैव कुंडद्वारं च
द्वीपं दिक्षु प्रकल्पयेत्॥ पूर्वोक्तलक्षणोपेतैर्मेखलाचयसंयुतं॥ तोरणा
दैरलंकृते विज्ञानवेदिकोपरि॥ आचार्यो वाचनं कुर्यात्सम्यक् कुसंकल्पक
र्दकं॥ ऋत्विजो वरयेत्पश्चात्तच्चतुर्विंशानि संख्यकान्॥ तेषां मध्ये मी
क्षतमसाचार्यत्वं प्रकल्पयेत्॥ मधुपर्कादिकं कृत्वा तत्र कार्ये नियोजयेत्
द्वात्रिंशत्तु चतुरो होतृन् कुंडेषु विनियोजयेत्॥ द्वारेषु जापकान्वेदा
संख्यान् जापकान्॥ गंधपुष्पादिकं दत्वा तत्र कार्ये प्रयोजयेत्॥
ब्राह्मणः पंचविंशति संख्यया जपयेच्च यथाविधि कारयेत्तु सुवर्णेन गजवक्त्रं
चतुर्भुजं॥ अक्षमालापरश्वधबीजपूरधरं क्रमात्॥ वाहनायुधव
र्णादि सर्वेषां कथितं पुरा॥ तच्छोभया विमलेवक्त्रतुडपधीमती॥ तत्रो
दंतिः प्रचोदयात्॥ वामदेवोत्र तद्रूपो ऋषिः कृतो सौम्यगायत्री गजव
क्त्रोस्य देवता॥ कुंभाष्टकं चतुर्दिक्षु कर्णिकास्थ्यपत्रसंपुटं॥ लिखेदष्टदलं पद्मं

वेदिकायां तु तस्योपरि॥ गजवक्त्रं कर्णिकायां लोकपालान्दलेषु च॥ गणेशा
त्रिकोणयोर्मध्ये पंचपत्रदलं लिखेत्॥ आदित्यादिग्रहान्तत्र पूजयेत्सर्वव
स्तुक्रमात्॥ गणेशपद्मयोर्मध्ये पंचकोणं प्रकल्पयेत्॥ तत्र पंचमहा
भूतानर्चयेत्पूर्ववत्क्रमात्॥ गणेशाग्निकुंडयोर्मध्ये त्रिकोणं मंडलं लिखेत्॥ त
त्रार्चयेदष्टभुजमहिषासुरमर्दिनी॥ गणेशवायोर्मध्ये वर्तुलं मंडलं
लिखेत्॥ तत्रार्चयेत्प्रयत्नेन चामुंडी नीदेवतारूपोः एतान्यामन्त्रयेत्स
म्यक्मंडलं भगवासकं॥ मूलेन पुरुषसूक्तेन चतुर्वेदादिमंत्रकैः प्रणव
स्य ऋषिच्छंदादेवता कथिता पुरा॥ तत्र वर्णैर्गंधपुष्पैर्धूपैश्च दीप
कैः सम्यक् कृत्वाप्य रात्रौ स्वकवस्त्रैर्गजाननं॥ प्राक्कुंडे यज्ञवक्त्रस्य पंच
भूतात्मकं ततः दुर्गाकुंडं प्रतीच्यां च उदक्कुंडे ग्रहात्मकं तद्देवाग्निनं कुं
डं च यस्त्रहोमादनः परं॥ दिक्कुंडेषु दिक्कुलोमः कर्तव्यः स्वस्वमंत्रकैः
सम्यक्स विधिना कुंडे स्थापयेच्च हुताशनं॥ मुखांते स्वस्वकुंडे चतुर्णां पा
नेमुखाहुतिं पाकान्ना सामिद्राज्यैः पृथगष्टोत्तरशतं॥ गणमंत्रैः सामि
दिश्चलोमं पूर्ववदाचरेत्॥ चतुर्दिक्षु चतुर्वेदपारायणपराद्विजाः॥ आग्नेये

१२५ वारुणैः कलशैः कदौलग्नात् वा परात्श्चेत ॥ वैवेधविविधान्नेन बहुधा बलि सं
मर्पयेत् ॥ तांबूलानि च नैवेद्यान्ते नीराजन पूर्वकं ॥ एकादशत्रिरात्रं च
नवरात्रं प्रथापिवा ॥ अनेन विधिना कुर्याद्विभक्तो जितेंद्रियः ॥ तिलहोमं च
शान्तिमिस्तस्य चाष्टसं युतं ॥ एवं प्रातिदिनं सम्यक् ॥ ऽग्नी हि मिश्रयथा
पुरा ॥ संपूर्णे दिवसे कर्तुं कुर्यात् पूर्णाहुतिं ततः ॥ मंत्रपूतोदकैः कलशैर्ग
जानामार्जयेत्ततः ॥ अलंकृत्य पुनः सम्यग् गंधपुष्पादिभिस्ततः ॥ तत
स्तोषं ततो दद्याद्दीपनाय विशंगजे ॥ हेमदानं सपंचदुर्गा सं पूर्वं पूर्ण कल
कं ॥ पंचरत्नादिभिर्मंत्रैर्गजमानासुमार्जयेत् ॥ गृहीत्वा सुकृतं तेभ्यो
दक्षिणां च समर्पयेत् ॥ आचार्याय ततो दद्यात् त्रिकालं मेकविंशति गते
देहं पिंजरे म्पश्च प [illegible] पात्र त्रात्रिशन्तः ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्सश्रद्धः स्वयं
भुंजीत बंधुभिः ॥ एवं यः कुरुते सम्यक् गजशांतिं नृपोत्तमः ॥ सर्वान्कामान
वाप्नोति गजचर्याद्युत्सवः ॥ अथाश्वशांतिः ॥ ॥ भूपते यस्य संस
श्वाः स एव विजयी रणे ॥ श्रीमान्स एव सततं तस्मात्कार्यमश्वाभिरक्षणं
कुर्यन्त्वा स्वक्षसंपातेजायते बहवो रुजः ॥ पदापदा रुजनन मश्वानां १२५

।

योरस्य यथा कृपूजा विधानत्वमुनी श्वरैः ॥ होमं च विधिवत्कुर्यात्स्वस्थाय
शामनोचितं ॥ सामान्यं च हविस्तेषां साज्यं पायसमुत्तमं ॥ मंत्राभावे च गायत्री
पाठात्मकः समिधस्तथा ॥ होमांते यजमानस्य चद्ध्यादभिषेचनं ॥ लक्ष्मीसूक्तं ज
पेत्तस्मिन्नश्वा दानानि भूरिशः ॥ लक्ष्मीनारायणश्रीशैमंचकंच सत्फलकं ॥
वृषगजं चापकत्रितं लोहं ताम्रं च राजतं ॥ एतानि पुच्छपीतिश्चेष्टः ॥ ॥ इति
दिनकरभट्टकृते नृपातिसारे पंचकादि पूरणविधिः ॥ ॥ अथ गजशांतिः
वारीष्टं संहितायां ॥ यस्य ताल्गे गजाः संति तस्य धीनाद विजयधरा ॥ तस्मा द्गजाः
कथनीयाः पोषणीयाश्च सर्वदा ॥ कल्पने पोषणं तेषां गजवश्च प्रसादतः ॥
तस्माद्गजानना राज्ञा पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ गजानन् नोग जपाति गज सत्कं
जपसर्वदा ॥ असावेव प्रभुस्तेषां पोषणे सदा ॥ पुत्रमहेश्वरादेक उत्कृया नस्त
जन्मनि ॥ पदापदा जेगजानां च ऽजायते व्याधयस्तदा ॥ तदा शांतिं प्रकुर्वीत
पूजा होमजपादिभिः ॥ भानुवारे वसंतांतौ ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ विषुव
त्यय ने चैव व्यतीपाते दिनक्षये ॥ अन्ये वपुष्पदिवसे चंद्रताराबले थ्वापि
दिकसाधनं सपेधमौरशान्ये च सुरालये ॥ मध्यादि निर्गतैः सर्वेश्च तुरस्रं
तु कारयेत् ॥ मंडपं लक्षणैर्हस्तैः सूत्रमार्गेण कारयेत् ॥ चतुःषष्टि दलंक

कुष्ठ्वर्ध नंप मानि न लक्ष्मान्यगरूणि च ॥ प्रक्षिप्य कुंभे सौवर्णे तीर्थतोये प्रय
१२९ यतेच ॥ गजाधिपं गजाश्चैव प्रोक्षयत्तेन वारिणा ॥ आपोहिष्ठेति सूक्तेन स्वस्ति
वाच्य यथाविधि ॥ गजमारोप्य राजानं तोरणाभ्यंतरे गुरुः स्वस्थाने पंजपेन्मं
त्रं त्रिः कृत्वा तु प्रदक्षिणं ॥ प्रच्छादयेत्तु मुंने नगजेंद्रेणाद्विजोत्तमः ॥ पार्श्वतो दी
प्यमाना सुदीपिकासु च दीपकैः सारोहाः सैन्यः सर्वगच्छेयुस्तस्य पृष्ठतः ॥ ली
लासु गृगलासु ता स्तलास्तु विसृजेत्ता नु स्थामात्योस्थ्य सहितः ॥ प्रविशेन्मं
दिरं नृपः ॥ ब्राह्मणान्भोजयीत्वा तु गुरुवे दक्षिणां ततः ॥ दास्तिनं गां हिर
ण्यं च वस्त्राभाव्यानुलेपनं ॥ दद्यान्नृपः स्वपंतस्मै सम्यगाभरणानि च ॥ एवं नी
राजनाद्राजा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ निरातंकाः गजाः सर्वे भविष्यंति नसं
नृपः ॥ अश्विनीराजनं चततश्चैवोक्तं ॥ अश्विनीराजनं वक्ष्ये आश्वानां हितका
म्यया ॥ ततश्चैवाश्वयुङ्मासि कार्यपद्मेन्नृपोत्तमः कारयिताश्वशालासु होमशा
लामलंकृतां ॥ प्रसेवेत्स्थापयित्वाश्वान्सम्यक्कृतीर्थजलाशये ॥ सप्ताहं कारये
द्धोमं रक्षां तु धान्तुरंगमान् ॥ स्थंडिले यजभागां तयत्तत्तत्र प्रकल्पयेत् ॥ ब्रा
ह्मणः सोदकान्कुंभान्चतुर्दिक्षु सर्वौषधीन्विन्यसेद्विधांयाधान्ये पुले
छेलान्प्राक्षिपेत्ततः ॥ अथ गोशांतिः ॥ मदनरत्ने विष्णुधर्मे ॥ अतः परं प्रव १२९

क्ष्यामि कोटिहोमं नैमित्तिकं तव ॥ धेनूनामपरके प्राप्ते तथारोगाद्युपद्रवेम
क्षीरक्षये तथान्यस्मिन्नकृते स्त्रवविपर्यये ॥ त्रिरात्रोपोषितो विद्वान्कारात्रो
षितोपि वा ॥ गवां मध्ये शुभे देशे स्थंडिलेग्निं प्रकल्पयेत् ॥ अष्टपत्रं न्यसेत्प
द्मं कर्णिकाकेसरान्वितं ॥ पूजयेत्कर्णिकामध्ये वासुदेवं श्रियासह ॥ केसरे पू
जयेत्कार्यं देवतानां यथाक्रमं ॥ यासां तासां तु वक्ष्यामि तन्नामानि भार्गव
सुभद्रा नाम देवी तु पूर्वभागे समर्पयेत् ॥ पूजनीयस्ततो ब्रह्मा सुरपिस्तद
नंतरं ॥ ततः सूर्यस्ततो धेनुं वृषरूपं द्विजोत्तम ॥ ततस्तु पार्थिवीं देवी तदनं
तरं तु पूजयेत् ॥ ततः स्कंदं विश्वरूपां त्वां विघ्नं तथा ॥ पूर्णकुंभान्तु रक्तवर्णा
न्गंधवस्त्रापलंकृतान् ॥ पंचपल्लवकपत्रोपेतान्प्रमदः सुसं सुतान्
द्वारेषु स्थाप्य वा लिंगमंत्रैः कार्यं समर्चनं ॥ देवतं पूजामाचार्यकुर्यात्
सविधानतः ॥ स्थापयेत्तथा हुतीपिस्तास्मिं कुंडे हुताशनं ॥ ततस्तस्माज
भागांते सुरवाहुतिमंत्रितः ॥ अग्नये स्वाहेति हुत्वा घृतेनाहोमयेत्ततः ॥
देवं तु पूजामंत्रेण आर्यतप्रवेणन च ॥ पश्चान्नमित्यास्मै पथगर्ष्टोत्त
रशतं ॥ आचार्यो जुहुयाद्व्रीहीन्तिलान्व्याहृतिभिस्ततः ॥ एकरात्रेवान

१२८ वराह्नमथापि वा॥ अनेन विधिना कुर्यादेकभक्तो जितेन्द्रियः जपादिपूर्व
कं सम्यक्कृत्वा पूर्णाहुतिं हुनेत्॥ ततो मंगलघोषैश्च नैवेद्यं च समर्पयेत्॥ त
तस्तु तन्नरोषेण सत्कुंभोदकेन च॥ प्रदक्षिणं व्रजेत्सख्यान् सुग्रीतो बली
मुतयं॥ जीमूतस्येति ऋचा काण्डचतुरो दिक्षु निक्षिपेत्॥ आचार्याय ततो
दद्याद्दक्षिणां गोचतुष्टयं॥ तदर्धं वा तदर्धं वा यथावित्तानुसारतः॥ ब्राह्म
णेभ्यो जापकेभ्यस्तत्त्वाचार्यार्द्धं प्रदापयेत्॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्सम्यक् स्वस्ति
वाचनपूर्वकं॥ एवं यः कुरुते सम्यक्कुंभशान्तिमनुत्तमां॥ मुच्यते सर्वरो
गेभ्यो वर्द्धते नात्र संशयः॥ इति कुम्भशान्तिः॥ अथ गजनीराजनं उशनः परिपृष्टे
शौनक॥ नवम्यामाश्वयुजस्य कार्तिक्यामथ वापि वा॥ हस्तिनीराजनं कु
र्याद्राजा गजसमृद्धये॥ आग्नेयपूर्वे देशे च विस्तीर्णे सुमनोरमे॥ पूर्वस्यामुत्त
रस्यां वा नगरस्य बहिर्दिशि॥ पंचाशद्धस्तनिर्माणं देवतां संप्रोक्ष्य वारिणा॥ त
न्मध्ये तोरणं कुर्यात्॥ द्रूनस्यातिमंत्रं च भूभः स्योनापृथिवीत्यनुपास्थापितं सु
दृढं समं॥ घोऽग्नारातिमुखे धान्विस्तारेण तदर्द्धकं॥ ऋजुनिरस्तांस्तैर्गंधवस्त्र
युग्मविभूषितं॥ उग्रयस्वेति मंत्रेण संप्रोक्ष्य परितो जनैः॥ अनेनैश्चं वाद्यैर्गं
मन्त्रैर्गंधपुष्पैस्तथार्चयेत्॥ कोणस्तंभयोर्वेदिद्विहस्ते कारयेदपि॥ फलपुष्प १२८

मस्या नामं ध्वा तथा॥ सलोकपालं रेवंतं पूजां होमं च कारयेत्॥ बालुका
रेच संस्कां ता वपने विक्षुच दधे॥ दिनत्रयं च्य नीपाले द्वारत्रयामथ भेत्ति
वा॥ पृष्ठ्यां हस्तैश्चतुर्भिर्वापि मंडपं चतुर्द्वारवितानं सुतोरणा
द्यैरलंकृतं॥ तन्मध्ये वेदिकां तस्य पंचविंशांगुलिमानतः॥ मंडपस्य बहि
कुंडमाच्य्वा पूर्वोक्तलक्षणं॥ वरयेत्सर्वविद्याप्रान् स्वस्तिवाचनपूर्वकं॥
सर्पपुत्रं तथा रूपं पंचवक्त्रं दशावकं॥ रक्तवर्णं कृशाङ्गं खड्गखेटकं द्विभुजं
स्मरेत्॥ सर्पपुत्र नमस्तेस्तु नमस्ते पंचवक्त्रकं॥ नमो गंधर्वदेवाय रेवताय
नमो नमः॥ मंत्रेणानेन रेवन्तं गंधवस्त्राक्षतादिभिः॥ विधिवद्वेदिका
मध्ये नु लोकपालान् जपयेत्॥ पश्चिमः स्वस्य पंचैस्तान् लोकपालांश्च पू
जयेत्॥ आग्नेयादेशकाणं खंडं रेव तस्य समीपतः॥ ऋग्वेदादि चतुर्वेदान्
जपेत्॥ द्वारेषु पूर्ववद्धोमं कोणेषु नरुद्रपिष्टापयात्रमं॥ अनो भद्रीय
सूक्तेन होमद्रोषं समापयेत्॥ वरुणाय च यष्टाथ मधुना पयसा तथा॥
पश्चाद्विष्टकृतं हुत्वा बलीं तेभ्यः समाहरेत्॥ दुर्गामाराध्य विधिवद्वानैफ
वेलिरेस्वयं॥ कन्यकाश्च समभ्यर्च्या वस्त्राभरणमाल्यकैः॥ हिरण्यकुसु
मसितिहिपम्लाचापराजितां॥ पद्मिपत्री ततो व्याघ्री दूर्वा मुसलमाली नी

२२८ चेकेनजुहुयात्क्रमात्॥ ततो रक्षोहणं मंत्रं जुहुयाद्गौरसर्षपान्॥ ततः समा
पयेद्दिक्षानार्थी कर्म यथाविधि॥ सुवर्णं च तथा कांस्यं धेनुं वस्त्रयुगं तथा॥
कर्तारं स्वमुपस्कुर्याद्वस्त्रयुग्मं शुभं तथा॥ भोजनं गोरसं प्रायं ब्राह्मणान्भो
जयेत्॥ स्वस्ति वाच्यं ततः पश्चात्समाहूय देवद्विजान्॥ रक्षोहणे तथा मंत्रे कु
र्युस्ते उक्षणं गवां॥ गवां च पूजा कर्तव्या गंधमाल्यानुलेपनैः॥ कर्तव्याश्च त
था वत्सा यथाकामं द्विजोत्तम॥ शांतिकर्म गवामेनत्सर्वो सा तत्प्रशांतये॥
अथ काकमैथुनदर्शनशांतिः॥ गः॥ श्वेतकाकमैथुनदर्शनमेवाशिष्ठ
वदं॥ काको मैथुनयुक्तः श्वेतश्वेतः॥ स यदि दृश्यते शतिके मासौ गर्गोक्तेः
नारदसंहितायां॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ यः॥ पश्येत्काकमैथुनं॥ स नरो
दुःखमाप्नोति यदि वा स्थाननाशनं॥ तद्दोषशमनायैव शांतिकर्म स
माचरेत्॥ गृहस्येशानभागे तु गोमयेनानुलेपयेत्॥ स्वगृह्योक्त
विधानेन तत्र स्थाप्य हुताशनं॥ प्रतिमंत्र्यंबकेनाभयमस्कंद्पेन वा
व्याहृतिभिर्व्रीहितिलैर्जुहुयाद्घृतं प्रकल्पयेत्॥ पूर्णाहुतिं च जुहुयात्कर्ता २२८
शुचिरलंकृतः॥ स्वर्णशृंगी रौप्यखुरी कांस्याधेनुपयस्विनी॥ वस्त्रालंका

रसंहितानि द्विकद्यास्त्रा संयुता॥ तदर्धेन तदर्धेन तदर्धार्धेन वा युतां॥ य
थाविज्ञानुसारेण तन्मूल्याधिककल्पना॥ आचार्याय श्रोत्रियायतोग्य
दद्यात्कुटुंबिने॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्विद्वान्भोजयेद्यथाशक्त्या च दक्षिणा॥ ब्राह्मणा
न्सो जपमसश्चात्स्वस्तिवाचनपूर्वकं॥ एवं यः कुरुते सम्यक् स न दोषमा
मुच्यते॥ अद्भुतसागरे गर्गः॥ काकस्य मैथुनं पश्येत्काकः श्रीरासिवेद्वि
तोन्॥ स्त्री रसुदासी वा कुर्यात्साक्षाद्यात्ते नखेस्तथा॥ विदारणं च कुरुते वाथा
नं च स्पृशेद्यदि॥ तदा व देहे तु मरणं महारिष्टमथापि वा॥ महारात्रे यदा का
को वासते हेतुना विना॥ तद्गृहारिष्टमाचष्टे यथाभारिष्टमथापि वा॥ शांति
तत्र प्रकुर्वीत विधानेन यथोदितां॥ उद्दिष्टारिष्टशमनं कुर्यान्नं क्रमादि
तः॥ शुचौ देशे रतिमात्रे स्थंडिलेनाग्निं निधापयेत्॥ तीर्णदर्भाने चाष्टदले शा
परिशाकितः॥ हिरण्यनिर्मितं हित्वेलो कपालं समान्वितं॥ पूजयित्वा स्वशा
खोक्तविधिना॥ श्रपयेच्चरुं॥ कलाश्च॥ भागपर्यंतं जुहुयात्क्रमशो हविः॥ पा
लाशीः समिधा व्रीहिश्च तमादापिति क्रमात्॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टो
त्तरशतं तु वा॥ यतोयते ति मंत्रेण कोकपालेभ्य एव च॥ शांत्या हुत्वा स्वशाखो

१२९ त्प्रायश्चित्ताकृती हुनेत्॥ लोकपालबलीं दत्वा दिशासु चरवोष्टतः॥
वायसेभ्यो बलीं दद्याद् ईश्वारणमंगलः॥ पूर्णाहुतिं ततो दत्वा आचार्यं
पूजयेत्ततः॥ कुंभोदकेनाभिषेको यजमानस्य विस्तरात्॥ आचार्याय
प्रतिमां दद्यात्सोपस्करां ततः॥ ब्राह्मणाश्च भूयसीं दद्याद्द्विजानां भोज
नं द्विजोत्तम॥ ज्ञानदधर्मार्थं वास्तुन्यभावे दत्रापि कार्य सर्वं शांतिं पातयेत्ता
गृह्णीयात् अद्विजाद्रिषः॥ एवं कृते भवेच्छांतिः कार्काारिष्टविनाशिनी मा
नवसहितानां॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि वास्तु सः प्रवेशनं शुभं॥ प्रवेशो दक्ष
तो गच्छेन् मासमेकं विवर्जयेत्॥ द्वारां त्तरे च तु गच्छेत् षण्मासांस्तु विवर्जये
त्॥ देवालयं विशेषैव त्रिपदं मस्तके तो भवेत्॥ देवो राजा देवालये नृपा
णां तु ग्रामं नाशो भविष्यति॥ गृहप्रवेशने कार्यो गृहदोषक्षयंकरः स्था
नमाश्रित्य गच्छेद् यावत्स प्रविशेद्गृहं॥ गृहस्तंभमरणं विंद्यात्सर्वनाशो गृहे
भवेत्॥ एतेषां दोषजातानां शांतिं वक्ष्ये समासतः॥ प्रवेशस्थानदोषेषु
दक्षिणे वा गृहलाभः॥ गोमयेनोपलिप्ते च स्थंडिले समलंकृते॥ आचार्यं
वरयेत् सश्या ब्राह्मणवरपरागं॥ श्रीहिद्रोणं च सुश्लक्ष्णं स्थापयेद् व्रणं घ १२९
टं॥ पंचपल्लवसंयुक्तं पंचगव्यसमन्वितं॥ पंचरत्नसमायुक्तं फलैस्तीर्थं॥

स्तवककिसलयैर्भूषयेत्ततः॥ होमं तु दक्षिणे कुर्यात्समाहितमना गुरुः॥ कुं
डे वा स्थंडिले वाथ यत्तत्तंत्रप्रकाशयंच॥ पूर्णकुंभान् ब्रह्मादिविन्यसेद्धान्य
राशिषु॥ नेच्छा वास्तुदिशां पालान् जपेद्वस्त्रमाल्यकैः॥ ततो योजातस्
क्तेन प्रयच्छनुहुयाद्घृतं॥ मधुछंदस आप्येन सूक्तेनाप्यजेत ततः॥ ओंवीर्द्
सादि सूक्तेन याम्य होमं ततः परं निवर्ते जुहुयाद्घृतं॥ यत्राद्धिचे
ति सूक्तेन जुहुयाद्वरुणायच॥ आवाय विष्णी सूक्तेन यजेद्वायुं समाहितः॥
त्वसोमं प्रतिसूक्तेन सामाय जुहुयात्कावीभ्य पश्चात्तदनंतरं॥ ततः सिद्धिन
लोभ्युद्धितनः शांति समर्चयेत्॥ गेहिनीनाम दिग्धेनुस्ततः पूजाद्विजो
त्तम॥ ततश्च क्षपसंदंवं महादेवं वषे ततः॥ महादेवं ततो देवीं पूजयेत्तदनं
तरं॥ इत्येता देवताः प्रोक्ताः केसरे चैव षोडशः पत्रेषु पूजनीयास्तु दिक्पा
लास्तु यथादिशं॥ गंधमाल्याक्षतं सत्कार धूपदीपान्नसंपदा॥ प्रत्येकं पूजये
द्राप देवताः प्रयतो द्विजः पूर्णकुंभांश्च सर्वा साम्प्रतं कविनिवर्त्येत्॥ भक्त
स्पगीत वक्त्राणि वर्धमाने सुतं दुले सहि रम्यै यथा शास्त्र ततो होमं समाच
रेत्॥ वेदिका त्वा यथा शास्त्रे समिधश्च तु तात्रानं॥ एकैकां देवतानां नाम समुद्दि
श्य यथाविधि॥ चतुर्थ्यंतेन नाम्ना तु धर्मज्ञ जुहुयात् क्रमात्॥ होमं तु तथै

१३० कुक्षौ स्याल्लाभो स्त्रीणां कीर्तिविवर्धनं ॥ अथ लाभ स्कंधे वस्त्रा सार्थयो
सुहृद्गमः ॥ कटिस्थाने वस्त्रलाभा गुह्यस्थाने समागमः ॥ गुदे स्त्रीविना
शस्या दूरगा न्चोश्ववाहनं ॥ जंघयोः पादयोश्चैव सद्गमनमादिशे
त् ॥ पादतलयोर्ध्वगमनं कुर्याद्रामस्तकाग्रदि ॥ गात्रप्रदक्षिणं वापि
राज्ञाना भो भवेद्ध्रुवं ॥ मस्तकात्स्य द पर्यंतं पदिगच्छेत्कुप्रगः ॥ गात्रा
प्रदक्षिणं वापि हन्ति शोकं समादिशेत् ॥ सरटपतने हानि ॥ सर्वांगेषु च
सर्वदा ॥ ऊर्ध्वं गच्छेदधो वापि कुटुंबकलहमयः ॥ सरटपतनो देवस
चैनं स्नानमाचरेत् ॥ नारदसंहितायां ॥ पल्लीप्रपतनं चैव सरटस्य
प्ररोहणे ॥ शुभाशुभं विजानीयात्तत्तत्स्थानादि शेषतः ॥ पल्लीप्रपत
ने फलं फलमुक्तं शुभाशुभं ॥ शीर्षे राज्यश्रियो वाधिमाने त्वैश्वर्यवर्द्ध
नं ॥ सव्यभुजे जयः प्रोक्तो वामस्य पतनं भयं ॥ कुक्षौ दक्षिणभागे तु धन
लाभस्तथैव च ॥ वामकुक्षौ तु निधनं गदितं फलवेदिभिः ॥ सव्यहस्ते मि
त्रलाभो वामहस्ते तु निःस्वता ॥ उदरे पर्वभागे तु सुपुत्रा वाभिरत्न्यले भवाम १३०
भागे महारोगः ॥ कर्णासव्ये महद्धनं ॥ वामकर्णे तु निधनं स्मृतिमिस्तत्व

दर्शिभिः ॥ आद्यो रक्षा विजानीयात्सव्यपादे शुभावहं ॥ वामपादे तु गमनं स्त्री
णां वस्त्रकलं वदेत् ॥ फलं प्ररोहणे चैव सरटस्य प्रचारतः ॥ सर्वांगेषु शुभं वि
पर्ययं ति कुर्यात्तद्यथा कीर्तितः ॥ अशुभस्थाने शुभं वाप्ति स्य शुभदोषशांतये ॥ त
त्स्वरूपं सुवर्णेन तत्स्वरूपं तथैव च ॥ वस्त्रयुग्मे नमंत्रेण वस्त्रादिभिः तथार्चयेत्
आमं तत्प्रतिष्ठाप्य जुहुयात्तिलपायसैः ॥ आचार्यावरणं सम्यक्कुर्यात्त
भाभिषेचनं ॥ आज्यावलोकनं कृत्वा ब्राह्मणान्भोजनं ॥ गणेशा
देक्षेत्रपालार्कदुर्गादक्षिणां गर्दविना ॥ तासां प्रीत्यै जपः कार्यः त्रोदशफलं वद ॥
चरेल्लोहम् हिरण्यो दक्षिणां दद्यात् षोडशोपचारः स्वदात्कृतः ॥   ॥ इति दि
न करभट्ट कृत शांतिसारे पल्लीसरटशांतिः ॥   ॥ अथ कपोतशां
तिः ॥   ॥ तत्रैव ॥ आरोहणे गृहस्य कपोतो यामवेश्मपतेत् ॥ स्थान
हानिर्भवेत्तस्य यथा नर्थपरंपरा ॥ देवापधानीनां गेहे हस्तिदाणां स्त्री वा
यच ॥ तस्माच्छांतिं स्वकं प्रकुर्यात्जपहोमविधानतः ॥ ब्राह्मणाच्चरयेत
त्र स्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥ षोडशाद्वादशा वा ऽष्टौ वा श्रौतस्मार्तक्रियापरान्
देवाः कपोतः इत्यादिऋचा लिखिभिः स्यात् सर्वधर्मजपः ॥ कुंडक हामपलेन स्व

१३१ गृह्योक्तविधानतः ॥ इन्द्राग्न्यां ...पये दन्हिं मुखांतं तस्योत्तरं ?लं प्र
सेकं सामिदाज्यैः प्रति प्रणवपूर्वकं ॥ यतस्त्वमया महे स्वस्ति दाति त्र्यं
बकैः ॥ त्रिभिर्मंत्रैश्च जुहुयात्तिलान्व्रीहीन्व्याहृतिभिः सह जयादिश्च त
तो भक्त्या कर्ता कुर्याद् इति स्वयं ॥ विप्रेभ्यो दक्षिणां दद्याद्धोमांते तिलतो
जपेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या स्वयं भुंजीत बंधुभिः ॥ एवं यः कुरु
ते भक्त्या तस्य दोषो प्रमुच्यते ॥ पिंगलस्य स्वरे यथैव मधुवल्मीकपोरापि
संपूर्णमंदिरे ह्लानिः शून्यसमा प्रयंगच्छेत् ॥ प्राकारे गोपुरद्वारे प्रासादाद्ये
षु वा स्थिषु ॥ तत्फलं ग्रामपस्यैव सीमसीमाधिपस्य च ॥ शांतिकर्माखि
लं कार्यं कर्तृत्वेन क्रमेन तु ॥ ॥ इति दिनकरभट्टकृते कपोतपिंग
लादि शांतिः ॥ ॥ अथ कलहशांति ॥ ॥ शौनकोहं प्रवक्ष्या
मि कलहशांतिं द्विजन्मनां ॥ कुर्यात्तु जन्मनक्षत्रे मासे मासे समाहितः
सुसंस्नातो नवं वस्त्रमाच्छाय समलंकृतः ॥ द्विजाभ्यै स्वस्तिवाच्यै ॥ च
श्रीभिर्विक्षौक्ष्याग्रे ॥ सुसं स्थले सुप्रदेशे परेणा नवलोकने ॥ अधाज्य
भागपर्यंतं पत्तनं प्रकल्पयेत् ॥ उपलेपनप्रभाती जुहुयात्सायं संच १३१

वारिणा ॥ तस्योपरिन्यसेत्पात्रं कांस्यरूपं शचीपतिं ॥ कर्षमात्रं सुवर्णे
न प्रोद्रेनाथ स्वशक्तितः ॥ प्रतिमां पूजयेच्छक्त्या दत्त्वा पुष्पं निवेदयेत्ततः ॥ य
तइंद्रेति मंत्रेण अर्चयित्वा तु देव वितत्व ॥ इंद्रा ॥ ईशानपर्यंतमर्चयेल्लोकपा
लान्क्रमात्ततः ॥ कुंभानि मंत्रेणं कुर्यात्तु श्री रुद्रं च स्मरन् जपेत् ॥ स्वगृह्यो
क्तेन विधिना होमकर्म समाचरेत् ॥ यत इंद्रेति मंत्राभ्यां समिद्भस्म चरुं तु
ने तु ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा ॥ त्र्यंबकेन मंत्रेण तिलाच
रोनंरनेत्ततः ॥ इंद्रं विष्णु सूक्तमंत्रेण लाजहोमं समाचरेत्ततः ॥ अघोरं ततः
कृत्वा पता व्याहृतिभिर्हुनेत् ॥ इंद्राय स्वाहा ॥ वायसो शांत शमनाय स्वा
हा ॥ शांताय स्वाहेति ॥ ततः स्विष्टकृतं तु हुत्वा होमशेषं समापयेत्ततः ॥ सं
पातैरभिषिक्तेन गोयुग्मं दक्षिणां दिशेत्ततः ॥ आज्यावलोकनं कृत्वा महाशां
तिपठेत्ततः ॥ इति वायसशांति ॥ ॥ अथ पल्लीसरटशांति ॥ वसि
ष्ठसंहितायां ॥ कुत्र गमस्तकाग्रे पतितत्फलं प्रुच्यते ॥ मस्तके राज्यलाभः
स्याल्लभाले कर्णे च भूषणं ॥ नेत्रयोर्मित्रलाभः स्यात्सुगंधं नासिकोपरि ॥
वक्त्रे सुभोजनं कंठे स्त्रीलाभः ॥ स्कंधयोर्जयः ॥ अस तेजो विवृद्धिः स्या
द्धर्षवृद्धी करं हृदये ॥ वक्षस्थले तु सौभाग्यं हृदि प्रीतिविवर्धनं ॥ पुत्रलाभः

क्षण वासिष्ठसंहितायां अन्यत्र मरुत्तेर्यत्र दृसा वुसा नरिक्षक्षितिजादि
कानाद्या रूपिणः॥ ग्रहर्क्षजाः केतवश्च उत्पादिव्यसंज्ञकाः॥ निर्घातपरि
वेषोल्कापुरंदरधनुर्ध्वजाः॥ एवमाद्या ह्यैते ज्ञाता आंतरिक्षास्तु या स्मृताः
उत्पद्यंते क्षितौ ये च स्थावरं नाथ जंगमं॥ तदेकदेशीकं भौम उत्पात परि
कीर्तितः भौमा स्वल्पफलदा आंतरिक्षास्तु मध्यमाः संपूर्णफलदा
दिव्या वर्षाद्धान्न दृश्यतः॥ ॥अथ केतुफलं॥ ॥वासिष्ठसंहिता
यां॥ केतो रूपाण्यसंख्यानि गणितानि शशाम्यते यस्मात्॥ दिव्यांतरि
क्ष भौमास्तस्मात्त्रिविधाश्च केतवो जगति॥ एकोत्तरशतमेतद् दृश्यंते
वासवा वासरहस्मभेद्रा स्तेषु यो सांतिकरूप लाभवंति बलवत्तथैकोवा
दिवि नक्षत्रग्रहजास्ते दिव्याख्याः केतवो महाफलदाः॥ परिवेषपुरंदरधनु
रुल्कां गंधर्वनगराणि निर्घातं॥ गगनविकारजमेतत् मध्यमफल
दं तथांतरिक्षं च॥ भामभाव भौमा सुधरास्थिरावस्तुसंभवा ये च॥
तेऽधमफलदास्तेषां कथयामि फलानि रूपाणि॥ वर्षैर्मासैः पक्षैः क्र
मशः परिपाकमुपयांति॥ स्निग्धः प्रसन्नरूपः शुक्लनिभो ह्रस्वदंड

च सौम्यः॥ उदयास्तमये त्वेवं सुभिक्षसौख्यावहः केतुः धूमनिभो धू
माख्यः केतुर्दुर्भिक्षप्रदो भवति॥ इंद्रायुधान रूपः स्थूलनिभो वर्षभीतिदः
सम्यक्॥ बहुभिः शिखिभिस्तुल्या विद्युन्माणी हरहेमनिभाः॥ आपरेंद्र
शो दृशा पाणहव नद्दिगीशानां॥ शुकमुखबंधूकनिभा वान्हिसुताः
क्षतजसान्निभा रूक्षाः दृश्यंते यद्यनलदिग्दीशावंतस्ते पीडीखिभयदाः
मत्स्यसुताः वक्रशिखाः कृष्णाश्च रूक्षाः प्रलयाकाराः दृश्यंते सुपन
ऋदिग्दीशा वंतस्तेपि शीरिवभयदाः॥ मत्स्यसुताः वक्रशिखाः केयाम्या
यां जनमरकभयप्रदास्तेपि॥ क्षितितनया ध्वांतं त्रादर्पणं सदृशास्सर
स्थपो विशिखाः क्षुद्रपदास्त शिरस्कापमृत्तनयामस्कदाश्चत्रो लनि
भाः॥ शशीतनयाः कुमुदनिभाः कुंदेंदुक्षीररजतनिभा॥ भार्गवेश्री
खिनो जनानां सुभिक्षकराः॥ त्रिशिखास्त्रिवर्णयुक्तो ब्रह्मसुतो ब्रह्म
दंडनिभः॥ आनिर्वचनदिक्प्रभवो सौख्यं तीकरो ब्रह्मदंडरस्य॥ शनि
तनयास्तारास्विशुक्लाग्न्यजवस्थ षडसंख्याः दृश्यंते दक्षिणे दिने॥ शु
भदा मासैः षड्भिः॥ जीवसुता विकचाख्याः शुक्लास्तारास्तिनात्वि

१३३ ग्धाः ॥ यास्ता यान्त्विति संस्था वह्नवस्त्वपाप्याः सतताः ॥ बुधतनयाश्चोत्पाताः
शुक्लास्तस्याश्च पंचोत्तरिकूप्रभवाः आमयभयदाः सततं जंतूनां पंचपं
चाशता ॥ कुजतनयाः कैकेयास्तिस्त्र जानलसात्रिभाः स्त्रीश्रद्धधरा ॥ या
म्यायां दिशि त्रिसंस्थाः क्षुद्भयदाः षष्टिसंख्याकाः ॥ तामसकीलकसंज्ञा
राहुसुताः सूर्यमंडले दृष्टाः ॥ तेषां तात्रिखिलफलसम्यक्कथितं च सूर्य
चारेपि ॥ अग्निसुताः स्वाग्नेय्यां दिश्यप्याधिकाश्च त्रिंशत्संख्याकाः प्रलया
नलसदृशाभास्तु विवान्तिभयप्रदास्तेपि ॥ अरुणाख्याः रूपापानिनाः शु
क्रसुताविविधरूपसंकीर्णाः ॥ ताम्रक्षुद्भयदास्ते मतोत्तरससतिश्च
संख्याकाः दुःकसंज्ञा श्राष्टौ तारासदृशाः ॥ कृष्णे तारिंरूपेत्तरशताधि
काः पापदा विधानसुताः वरुणभवार्ककाख्याद्वात्रिंशत्वंदागुल्मप
ष्टिनिभाः ॥ द्वात्री वत्सभा समेत्तराजान्यत्वं प्रकुर्वति ॥ कालपवा दशपञ्च
वातिसंख्यास्तेषां कत्वं धनिभाः ॥ तत्रामानात्रीखिनः पुंदामयेभीतिदा
जगतः विमलास्तारकाराहद्वाद्रिक्षुसमुद्भवा ॥ नीलविनः ॥ एवं सहस्र
भेदाः पापाश्चैषामिशेषत्वपिधास्ये ॥ पश्चिमदिशिसंभूतश्चोत्तरना १३३
श्च सोम्यकेतुः सः कुरुते सुपिक्षमेत्तुलसितवर्णो सौमहास्निग्धः ॥

पाकल्पयति सूक्तेनऋचो दशादित्रानैः पुनः ॥ इदं सवेति सूक्तेन जु
हुयात्स्वयंता हुतीः ॥ ततः स्विष्टकृतमंते होमशेषं समापयेत् ॥ शां
तिसर्थं दक्षिणां देया ब्राह्मणाश्चैव भोजयेत् ॥ जपेद्वै तानि सूक्तानि
तासां तु समाहितः प्रसांगी रसकल्मेन सद्यस्तां प्रति बाधते ॥ ॥
अथात्रानि दधमलादिशांति ॥ वेश्मस्वेत्रादि दधघृत वेधुत्ते नाशिनाय
पिनतेषां शांति प्रवक्ष्यामि शौनकोक्तं द्विजन्मनः [illegible] तानिन्द्रजान
मात्रं गर्त्तेकृत्वा वासि नत्तु ॥ शिवालमदकांचैव [illegible] वाच्यचयेत्
कर्तीस्य पश्चिमे दशे यापं कुर्यात् द्विचक्षणेः इध्माधानादि पर्यंतं यत्तत्त
त्रं प्रकल्पयेत् ॥ उपलेपोत्तिकं सर्वेध्माएवा उभागयोः आज्याहुतीः
शांवनीभिर्जुहुयाद्दश्मिमत्रतः ॥ सप्त तथोति सूक्तेन जुहुयात्ततंत
तः स्विष्टकृतमंते होमशेषं समापयेत् ॥ अग्नेरुत्तरतः स्विष्टात्स्वस्ता
त्रेयं जपेत्ततः ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र यथाशक्तिं च दक्षिणा ॥ तदधि
दध्य वपुषे प्रदद्यात्ब्राह्मणाय च ॥ प्राणदधेनुसर्वं पुहिरण्यदक्षिणा भ
वेत् ॥ अथाद्भुतशांतय ॥ उसात्त उपसर्ग अद्भुतं चेति पर्यायाः ॥ तच्छ

जनधारेव लिङ्गुजी नतया ॥ रीक्ष्यापरेण दृष्टः ॥ जलकेतुर्जलसदृशः सु
१३४ भिक्षकरस्तु सर्वजंतूनां ॥ हरितालमृणालनिभो भवकेतुः ककवसानिनावापि प
बहुरोगभयं कुरुते सर्पाकारस्तु संदृष्टः ॥ अग्ररोपि पद्मकेतुः पद्मनिभः प
भगर्भसिंकानां ॥ क्षेमकरोस्त्र पादीमां सुभिक्षदः सर्वजंतूनां ॥ आवर्त
केतुरयं मारुक्षिप्पेन दीप्तीमान् श्वेतकेतुः भद्रोव्य सपकेतुस्तुलाम
यशीतिकरः आक्रम्य गगनमाखिलं सवतीव्य सधापानिभः ॥ कूलाग्र
रक्षितरोवास केतूरसरूद्य प्रदो जगतः ॥ शुभदः शुद्धनिभाये कध्मा
स्तस्तुभप्रदा जगतः ॥ केतूना फलमुक्तं च क्ष्ये पद्मस्ताभे वु जातानां ॥
आश्विन्यां यदि केतुर्जातस्तद्रश्च जीविनं हन्यात् ॥ याम्यश्चेच्छाधिपतिं
पडुलायां कलिंगकाधिपतिं रोहिण्यां मलुलबलं निहंति केतुश्च सूरसेने
शां ॥ आर्द्रीनरमुख्यपतीन्सौम्यैरौद्रे च जलजंतून ॥ अस्मकदेशाप
तीतादितेपुष्यमेवमगधपतिं ॥ आर्याधिपतिं सार्पे पाण्ड्याधिपतिं च
पित्र्यधिष्ण्ये ॥ भोगर्से तु जाय्यीनं चोनरभद्रं नायकां त्सौविशानं
हस्तर्क्षे धनिकवरांश्चित्रायां कुरुभवांस्तु विशान ॥ काबोजनृपतिमुखं
प्रभंजनजातकेतुरपि दृश्यात् कुंवरानाद्रान्द्धि देवें भेपितमेच रवशगगोडे १३४

शां ॥ ज्येष्ठायां यदि जातः सहन्यते सर्वमंडलाधीशाः मूले भूद्राधिपतीनकौ
वे कालिंगदेशपांते ॥ गूर्जरी कायेदेशोस्तान्न्यादेश्वधिष्ण्यजः सोप्येः के
कपनाथं हन्यात् श्रवणर्क्षे वसुभवो अखिलान् विशन्नृपाने पिवन्नृपतिं हन्या
छतभिषज स्तु जांगीजस्त्वपांचालान् ॥ आहिर्बुध्न्यसंभवः सकरिकान
किरातकोणभृदान् ॥ पौष्णर्क्षभवः केतुर्द्धं जसजनधर्ममार्गस्थान् अभि
जिन्नक्षत्रे भवः कौंकणदेशवानीशी चरांश्चापि ॥ ये केतवश्चाधिमुख
र्क्षजातास्ताराग्रहादिष्वपि संतवाश्चा कुर्वंति ते तिं दृणफलेजातानाम
न्येपि सामान्यफलप्रदास्यः उल्कादिलक्षणं तत्फलं च नारदीये ॥ स्वर्ग
च्युतानां रूपाणि पात्युल्कास्तानि वैभुवि ॥ धिष्ण्योल्काविद्युदशनिता
राः पंचविधाः स्मृताः पाडिश्रो द्वादिगोमासुरसारगोगजरांद्विकाः ॥ कपि
गोधाधूमनिभा विविधाः पापदाः नृणां ॥ उदयास्तमये केतोः परितोल्का
शुभप्रदा ॥ सितरक्तापीतासीता सोल्का हंति द्विजातिनः ॥ राजराष्ट्रविना
शाय प्रासादप्रतिमासु च ॥ गृहेषु स्वामिनां पीडा नृपाणां पर्वतेषु च ॥
दिक्फलत्तसिगीशानां कर्षुकाणां स्थलेषु च ॥ गोष्ठे गोस्वामिनां पीडा दी
ति कावां जलेषु च ॥ वर्तुलोल्का पुरं हंति छत्राकारा पुरोहितं ॥ वंशगुल्म

१३५ तता रा राक्षुविस्राविणी तथा॥ अथ परिवेषः॥ किरणा वायुनिहता उधृता
मंडली कृताः॥ नानावर्णा कृतयः खे परिवेषाः स्रोतीनयो मुहुर्मुहुः प्रली
यते न संपूर्ण फल प्रदः॥ अनेकवृत्तवर्णश्च परिवेषो नृपांतकृत॥ क्रिमंडले
श्च मृनाथ नृप न्योपाली मंडलः॥ द्वौ ग्रहौ परिवेषस्थौ क्षितीशाकलहप्र
दौ॥ कुर्वंति कलहानर्थ परिवेषगता स्त्रयः॥ चतुरः परिवेषस्थान्नृपस्य
मरणप्रदा॥ परिवेषगताः पंच जगत्प्रलयप्रदायकाः॥ नृपहानिः कुमारि
नां परिवेषपथप्यथकू॥ प्राचंडुनौ चद्रादर्शी रविवेषो जलप्रदः॥ प्रायेण्यन्ये
धुम्रतु धुनतुन्तकलहायिनः॥ अथेंद्रधनुः॥ नानावर्णाशवो भानोः साभ्र
वायुविघट्टिताः॥ यघोप्रिं वा पतंत्खा नार्धिं दुवापं प्रदृश्यते॥ अथवाशो
षनागेन्द्रदीर्घानिश्वास संभवं॥ विदिक्षुजंति दिक्षुजं च तदिक्नृपविनाशनं
अहष्टोवष्टिदं रक्ते साक्षात्शीघ्रस्यात्स वाष्टिदं॥ अवनीगाढमौरी च प्रतिकूलं
धनुर्द्वयं॥ नृपांतकपे दिमवेद्रानुकूल्ये तु तत्शुभं॥ अथ निर्घातः॥ वायुना
निहतो वायुर्गगनात्स तती क्षितौ॥ स दा दिप्तः स गुरुतः सा निर्घातोद्दष
कृतः॥ अथ रजः॥ सीते नर ज सार्ध आदिकुयामचन पर्वताः॥ पदा तदा
भयं लेते निधनं यांति भूमिपाः॥ धूमो द्व वस्त्र यस्यां वैतस्यां दिशि विना १३५

दक्षिण नरः मा च्या तथा विधो पाप्यकेतुः सः रूक्षः स्फद्य द्दावीप
रकभयं चाकरोसे वधूमानि भोपा प्याचां कपालकेतुर्तत्वतनुः स्निग्धः
दिक्षु विदिक्ष प्रभवः स्फन्मरकाय्यदि रोगकरः प्राच्यां दिशि संभूतः प्रदक्षि
णं श्रमयति च कृचक्रूक्षः प स च चक्रकेतुरनिष्टोकपालकेतोश्च तु अफ
लः॥ पश्चिम तः संभूतो वाम्यां दिशां श्रमयवाप्रदक्षिण्यं॥ धूमनिभो विष
मारव्य केतुर्भूभारपप नयेति॥ कृति पयादिवसंगत्या गपनानि वृति क
रो भ्रमयति नित्यं नरपाती कलहानुगतः करोति विलयं सच कारव्यः॥ ग
गन त्रिभाग दीर्घः श्यामानिभो सो महासदाकारः कृतु वक्रगतिं कुर
ते क्रमशो जगतां त्रिभागहरः॥ कातिरहितो ध्रुवकेतुः प्रमाण वर्णा
कृति न भवेत्। यत्र नक्षत्रो प्रगमे दृष्टो नैवाश्च प्रदः केतुः जपकरणे
षुचरा तां सुरम्ये नरूप र्वतेषु सदनेषु॥ दर्शने सुपैति पातिनं दीना दी
नाम्नेव नियमेन॥ कुमुदं निभः कुमुदाख्योद्दिव॥ सैप विस्तु पाश्चिपे दृ
ष्टः प्राग्युत्तरदिशि यादिवासु मिश्च पंतुलं करोसव॥ तारोपम माणि के
तुर्या म्यायां दिशि सकृद्दृष्टः॥ उद्यास्त मय समये श्रुपृहो सो क्षीरधोरव

णजलदमनकलासंपातोद्भववाक्छितोर्दं३॥ सावित्रिस्सुवो नृपाणां मध्ड
१३५ मोदिश्च द्विजानां च॥ अथ दिग्दाहः॥ अद्भुतसागरे बार्हस्पत्ये॥ यदा स्त
मितआदित्ये वह्निज्वालाप्रदृश्यते॥ दिग्दाहं तु तं विद्यादिति भार्गभा
षितं॥ नारदसंहितायां दिग्दाहः पीतवर्णश्चेत्तद्भिताद्गानां भयप्र
दः॥ अथ छाया॥ तत्रैव मत्स्ये॥ विरजोस्करे नीचैव यदाछाया न दृश्य
ते॥ दृश्यते तु प्रती पावातस्तदेव भयं वदेत्॥ अत्र मासिकः फलपाकः
अनुक्ते फलकाम लाल॥ अथ पेघगर्भो पघातः॥ तत्रैव वटकानिका
यां गर्भोपघाती मां स्वुकोशानिभू मिकंपानि र्घाताः॥ ग्रह युद्धा
शास्त्रिनं श्रेष्ठपुत्रावाररतैर्विविधैश्चान्यैर्हतो गर्भः॥ अथाद्भुतपा
कः कालः॥ अद्भुतसागरे पराशरः तत्रो सात फलवीर्यं पूर्णवर्षे विपच्य
ते॥ अतः रिक्षं तथा भौमं मासैः षड्भिस्तथर्तुभिः निर्घातस्तु त्रिभिर्मासै
र्गंधर्वनगराणि च॥ अथ्विना ससप्तरात्रेण मासेनोल्का विपच्यते॥ पुरचै
त्याद्धिगिषु पुरसंक्रमणेषु च॥ नरेंद्रध्वजभंगेषु फलं मासाद्विपच्यते॥ १३५
त्रांतिः स्वरूप जातानां पाकः षाण्मासिको भवेत्॥ अरिष्ट पच्यते षड्

मासेषु फलं हंति सु॥ भति हर्षाति त्रोकस्थसस्य पवर्द्धिपच्यते॥ कीट मू
षकसर्पाणां मक्षिकादिषु पसल॥ पच्यते त्वर्द्धमासेन मधुस स्यसुपच्य
ते॥ तपानां हस्तिनीवैव त्राकुनेंच नस्तथा॥ सद्य रूपलहा क्वानियतमुहू
कस्य तथैव च॥ विदेह याकूसेश्रवणं दर्शनं यक्षरक्षसां॥ पशूनां विकृ
तं पच्च षष्ठेमासी विपच्यते॥ मांसत्तैन विकारेषु देहांगस्पंदने षु च॥ वि
देहवाकूसंश्रवणं दर्शनं पक्षरक्षसां॥ पशूनां विकृतं पच्च षष्ठेमा
सि विपच्यते॥ मासतैलविकारेषु देहांगस्पंदने षु च॥ वस्त्रजाती विका
रेषु फलं स्यात्सप्तमे लनि न्वी त्रकर्माणि मासाभ्यां त्रापने षष्ठमा सि
के॥ वल्मीके षड्मासेषु क्षयवद्॥ तथान्येषु॥ जपो घ्राय च भंगेषु प
त्तकर्मा मिवैकृते॥ सोमध्वजविकारे च द्विका राससमासिका॥ तंतु
वीजविकारेषु राजत्रासश्री वज्रभणे॥ पभासनफलादीनां फलं षण्मा
सिकं भवेत्॥ विनाशोनिफलं तेषां पाककाले निवर्तते॥ तत्रैव गर्गः
पक्षाद्विपाकः सूर्यस्य पाकः सोमस्य मासिकः मासद्वये स्यतो राहो
र्विपाको नात्र संशयः॥ त्रिभिर्मासैर्विपाकस्तु नियतं धूमकेतवः॥

१३८ संवत्सर विपाकोऽत्र तु सूर्यो बृहस्पतीः॥ षण्मासिकश्चौशनसः सूर्य
जस्य तु पंचभिः त्रिभिर्मासैस्तु भौमस्य उल्कापातस्तु मासिकः॥ अष्टभि
र्भूमिकंपस्तु निर्घातः पच्यते त्रिभिः अनार्तवपुष्पफलं पद्भिर्मासैर्वि
पच्यते॥ पक्षिकीटस्तु तं वाना दृष्टा हालमाहिरो च॥ चन्द्रेण कव
सावर्षैस्सपः फलमुदाहृतं॥ अरिष्टं षड्सु मासेषु पच्यते कलहं त्रिपु
तिरण्यदिव्यापायातु फलमासाद्विपच्यते॥ कलार्थविपर्यासेऽस्तव
त्रिपयपासह॥ अवलानां च चलनेधप्यासा लफलमाद्विरोत॥ म
क्षिकीटीकीटसर्पाणां पक्षिकानां तथैव च॥ दृष्टे नेतानि मात्रेण फल
मेमासिकं भवेत्॥ राज्ञा विरुधनुर्दृष्ट्वा शास्त्राज्ञानविपर्ययः॥ वानरा
णां नराणां च तथैव गजवाजिनां॥ नानावादित्रशब्दानां फलं मासा
द्विपच्यते॥ गृधृगोमायुसिंहानां फलं मासाद्विपच्यते॥ विजनमकुला
नां च वराहव्याघ्रयोस्तथा॥ श्रुतान्तरिक्षे शब्दस्तु फलं मासाद्विपच्य
ते॥ मात्स्ये विष्णुधर्मोत्तरे च॥ अद्भुते तु समुत्पन्ने यदि शान्तिर्न वा भवे २३८
त्॥ सप्ताहाभ्यन्तरे तस्य यस्मात् ताभिः फलं भवेत्॥ ग्रहविकारा अथा

सं
त्राने॥ अन्त्यवन्यचारीणीरासूर्य फलं दरजः॥ अथ भूकंपः भया
राशिनामाः दोषादि आमसंभवः॥ भूकंपः सोपि जगतामशुभाय
भवेत्तत्र॥ यामक्रमेण भूकंपाद्विजादीनामानिष्टदः॥ आनिष्टदः शि
लीलानां सध्ययो रात्रपोरपि॥ प्रायेण निखिलालानां स्थिती ज्ञानाम
निष्टदः॥ षड्भिर्मासैश्च भूकंपो द्वाभ्यां दाहः फलप्रदः॥ अनुक्ताः पंचभि
र्मासैस्त दानीफलंदरजः॥ अथ ग्रहयुद्धं॥ अद्भुतसागरे गर्गः वार
नेरोधनं चैव रश्मि[illegible] तथैव च॥ अपसव्यं ग्रहाणां च चतुर्धा युद्ध
मुच्यते॥ इदं च भौमादीनामेव न सूर्यचंद्रयोः ताराग्रहाणां पंचानां
मुद्धान्युक्तानि योगतः॥ इत्यकपर्सहरात्॥ पराजयस्य क्षणं चतत्रैव
यतो ग्रहसमागमयस्यामीभवीनयोर्वृद्ध॥ हर्नि प्राप्नोति चर्वं पत्तस्य
दर्शनं च मुहुर्मुहुः॥ नस्तकं विस्तरभीतेनोच्यते॥ अत्र साधारण्यत्र शान्तिरे
पवित्रो पातुल्के॥ अथ प्रति सूर्य स्तत्रैव परुष रवित्रे॥ उदीयमानः सूर्या
द्वे दृश्यते प्रतिरूपकः॥ जीर्णपक्षानि भवे आशो मासार्धेन न संशयः॥
अभापि साधारणशान्तिः॥ अथ परिवेषः॥ वराहसंहितायां॥ रविकिर

द्भुतफलस्थानानि अद्भुतसागरे पराशरः ॥ शरीरे लोके च पुरस्तार
पुरोहिते ॥ पाकमायातिषु त्रेषु तथा कोशे च वाहने ॥ तत्रैव गर्गः पु
रे जनपदे कोशवाहने च पुरोहिते ॥ पुनस्स्वामिनि भूसे च पच्यते दैवमद्
भी ॥ वासिष्ठसंहितायां ॥ भौमं शांसा शमयाति मार्दवं त्वं तरिक्ष जं दिव्यं
हेमान्न गोभूमिदानैस्तु कोटिहोमतः ॥ महोपलनादुद्भस्य गोदेशनपु
रः सा ॥ अलंकृत्तोक्षितितले यावत्क्षीरद्रुवं भवेत् ॥ आपिद्दिव्यं शामं
याति किं पुनास्ति नरद्वयं ॥ अत्राधिकारी नत्रैव ॥ आकस्मात् शांतिकरा
जानुः स्वां भोधौ निमज्जति ॥ अथ रोमथाष्ट वर्षाद्धिरजो दर्शनात्
न्नुनस्यापि नोधिकारः केचित्तु आपिराज्ञोधिकारमाहुः ॥ अथवा स
र्वी भूलिंगानि तिषु सर्वेषामधिकारः ॥ अद्भुतसागरे ॥ येने शांतिं कु
र्वंति ते नते शांतिपरायणं ॥ ये तु न प्रतिकुर्वंति क्रियया श्रद्धयान्विताः
नास्तिक्या दाविमोहाद्धा विनश्यत्येव तेचिरादिति गर्गोक्तेः ॥ अश्वादि
कर्मे चैव शांतिः कार्या वृक्षो सातते छेदनमाह नारदः अकाले सुष्पीता

१३८ वक्षाद्रूपं लेफली तायदि॥ कार्यनेष्ठर्नं लमतनः ग्रातिमनीचिमिः॥ अ
थो त्पात साधारणशांतये: अथाद्भुतानां सर्वेषां शांतिं वक्ष्यामि शौन
क॥ आश्चर्यमद्भुतं पश्य लक्षणेन समान्वि●तं॥ दिव्यान्तरिक्षा
णि भौमानि सर्वाणि च॥ दाक्ष्यितीनां विपर्य्यये: छिद्रं च भेदनं॥ नक्ष
त्रसूर्याणां लक्षणं च पृथक् पृथक्॥ गंधर्वनगरं चापि दिवा नक्षत्रदर्श
नं॥ एवमादीनि दिव्यानि अथ भावाद्भुतानि च॥ अथांतरिक्षाण्येतानि
अद्भुतानि ब्रवीत नः॥ गगने त्कीलितं पश्य त्युल्कापतनं तथा॥ अ
मेघानां विद्युतं पश्ये त्मचमेघतु विधूनं॥ अश्मेटकसुवर्णानां वर्षणं
जलकाष्टयोः अनग्नौ धूमभाकाद्रीरज्जुगुल्मा च दीपिका॥ गंधर्व
गेयं श्रणुपा दीर्घ घोषं च निस्चनं॥ अथ भौमनिव क्ष्यामि निदर्शनविव
क्षया॥ भूमिः कंपं च दिग्दाहं ज्वलनं च निरिधनं॥ मधुनः सिकृष्कं चे
व गृहे यस्य प्रजायते॥ स्थूणा पांसुकुलं भार्या यमौगौ जनयेद्य दि॥ म
र्कने स्वस्तनं गौ पिवे यदि॥ श्वुनको गृह मारोहे त्पादिशो या श्रीवापुरं
श्वनका नां कपोलानां दृश्यते मैथुनं यदि॥ दृश्यते मर्कटा स्कंदो गुध्वे १३८

गोरुधिरं यदि ॥ एवमादीन्यद्भुतानि पार्थिवानि बहूनि च ॥ एतेषां प्रशमा
र्थाय ॥ होमं कुर्याद्विजातिभिः ॥ अथाग्रभागपर्यन्तं यत्र तत्रं प्रकल्पयेत्
उत्पन्न प्रभवं निमित्तं तत्पापसंभवः ॥ अपनः शोऽसु वद्ध्यं स्वर्के नक्ष
त्र्ये ततः यदि पच्चे हूकरस्य चाप्यत्रां कंततः ॥ यत्र शाला पंचमानं दस्य
चापद्रूपमेव च ॥ उदयं नमस्यपीत्याहि लयपत स्यरेतसः ॥ देवाः कपोलद
सेन कपोलावेशने भवेत् ॥ ततः स्वि स्यक द्वारम्य तोमश्चे घसपा पयेत्
वस्त्रौ हिरण्यस्य तं च गां दद्या दक्षिणां ततः ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र
आयेदे स्वस्तिवाचनं ॥ वशिष्ठसंहितायां ॥ हस्तैः षोडशभिः कार्यं चतु
रस्रमपं ततः ॥ मंडपं पाद्यैर्वेदीसैरथवाचनद्वारभिः हस्ते चतुर्भिस्त
न्मध्ये कुंडार्यसमं ततः ॥ समं ततश्चतुर्भिस्तिस्रचय ॥ तथा च क्षेत्रप
के नषोडशाहस्त कुंडं ॥ खातं हस्तैश्चतुर्भिश्च वप्रत्रयसमन्वितं ॥ षंडशु
लोऽन तत्राप्यो द्वादशांगुलाविस्तृ तम द्वादशांगुलोन्नतो मध्य अष्टांगु
लमुद्वीस्ततः ॥ चतुरंगुलोत्सेधश्चतुरंगुलविस्ततः ॥ तृतीयवप्रः क
र्त्तव्यो योनिश्चैकांगुलमपि मे ॥ चतुर्दशांगुलैर्दीर्घा योन्यनाबोऽन्त्रां

१३९ गुले॥ हीनाधिकान कर्तव्या विस्तारः षण्मि रंगुले॥ कुंडस्य लक्षणं है
यकोटिहोमेतु सर्वदा॥ तस्यान्यां वेदिका कार्या सार्ध हस्त प्रमाणतः॥
उन्नता विस्तृता कार्या प्राग्उदक्प्रवणा शुभा॥ सर्वदेवमयी ह्येषा द्वि
व पूजा सुरःसत्तम॥ ग्रहांस्तान र्चयेत्तत्र पूर्वोक्तविधिनात्ततः पलाश
समिधश्चाज्यं मैं मुखान्येष्टवान्तं पृथक्॥ आघोरमंत्रेण तत्तो ग्रह होमंच
कारयेत्॥ तिलहोम व्याहृतीभिर्घृतास्तं कुर्याततः॥ द्वारेषु आप
कैः स्वस्व वेदपारायणं क्रमात्तु॥ चमकनमके सुक्तं पुरुषसूक्तं गजा
पथै॥ होमं न वयिरा चार्यै॥ कारये ब्राह्मणैः सह॥ नवैद्यांतं ततः प
श्चात् छांसि नाचनं पूर्वकं॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात् स्वयं भुजीत बं
धुभिः प्रीत विष्णोःकथालीये दिनं शेषं नयेत्ततः॥ एवं यात्र कोटिहो
मस्तावत्कार्यमतंद्रितैः॥ तदर्धं वा तदर्धं वा लक्ष होममथापि वा का
र्यं होमानुसारेण वित्तशाठ्य विवर्जितैः॥ होमांते दक्षिणां दद्यात् अनुर्वि
शांतिम् आत्विजः॥ प्रतिद्विजमलंकारं सार्धनिष्कत्रान्वयं॥ तदर्धं वा त
दर्धं वा होमादि तानुसारतः॥ उक्ता साधारणी शांति रुद्रसातान्न मतः परं १३९

उत्पातस्यश्चैव तच्छांतिर्वक्ष्ये तेन पथ्यकूपथकृ। नारदसंहितायां। देवाल
ये स्वगृहे वा कुशान्यां पूर्वतोपि वा। कुंडं लक्षणसंयुक्तं कल्पयेन्मेखला
युतं। गृह्योक्तविधिनात्र स्थापयेच्च हुताशनं। जुहुयाद्दासभांगां
तेष्वथगोष्ठो नरत्रालं। पलाशमयामेह स्वास्तिद्वाघोरमंत्रकैः सामित्त
अचरुद्री हितिस्वैर्य्याहतिभिस्तथा। कोटिहोमं तदर्धं वा लक्षहोमम
थापि वा। यथाविनानुसारेण तन्न्यूनाधिककल्पना। एकविंशति
रात्रं वा पक्षं पक्षार्धमेव च। पंचरात्रं त्रिरात्रं वा होमकर्म समाचरेत्।
दक्षिणाश्च ततो दद्याद्राचर्याय कुटुम्बिने॥ गणेशक्षेत्रपालार्कदुर्गा
क्षाण्पंगदेवता:॥ तासां प्रीत्यै जपः कार्यः शेषं पूर्ववदाचरेत्। ऋत्वि
ग्भ्यो दक्षिणां दद्याच्छो उक्तोप्यः स्वशक्तितः॥ भाजुलसागरे गर्गः सा
कल्पा लक्षहोमं कुर्यात्स्वरवाद्विशारदः॥ गोभूमिं च हिरण्यं च धान्यं व
स्त्रं तथैव च। दद्याच्च गुरवे ग्रामधेनुवासोयुगं तथा। अलंकारश्च
विविधो प्रीतये प्रतिमानसः॥ अनेन विधिना भौममद्भुतं शामयेद्गुरुः
एष एव विधिर्ज्ञेय आंतरिक्षाद्भुते भुविशेषो महत्सावित्र्यादृष्टलक्षं

२४० तु होमयेत्तत्॥ होमं समाहितमनाः कुर्याच्च घृतकंबलं॥ धेनूनां दानं
दद्याच्छतं निष्कसमायुतं॥ गुरवे दीयमानं तु शामयेदद्भुतं॥ दिव्या-
द्भुतेषु कर्तव्य॥ कोटिहोमः समाहितैः गोसहस्रं दानं च गुरवे दक्षिणा
विधौ॥ एष प्रोक्तो विधिः सम्यक् दिव्यारिष्टविपत्करः॥ कोटिहोमाश-
क्तौ च अल्पफलदिव्योत्पाते भ्रतारव्या महाशांतिः कर्तव्या॥ अद्भुत-
सागरे॥ प्रयत्नस्तेषु सर्वेषु दिव्येष्वद्भुतकेष्वपि॥ महाशांतिः बुधः कु-
र्यादमृतां विधिभेषजामिति गर्गोक्ते॥ अथ मुनिश्च॥ अद्भुतेष्वपि
सर्वेषु त्रिविधेषु नरो संज्ञाय॥ दिव्यान्तरिक्षभौमेषु अमृताशांसिता
बुधैः॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ सर्वेषां तु प्रशमनी अमृता चाभया स्मृता॥
इति श्रीदिनकरभट्टकृते शांतिसारे उत्पातसामान्यशांतयः॥ ॥
मङनरलमपस्त्वे॥ ॥ दिव्यान्तरिक्षभौमेषु शांतिरत्राभिधीयते॥ दि-
व्ये घण तु भौमेषु शांतिः कार्या तथा भवेत्॥ अभया चांतरिक्षेषु सौ-
म्या दिव्येषु पार्थिव॥ विजिगीषुः परान् राजन्नमृतां कामयश्च यो भवेत्॥ विजि-
गीषुपरानेव॰ नाभियुक्तस्तथापरैः तथापि चारकाकायारात्रनामपि १४०

नाशने ॥ भये महति वा मासं भयाच्छांतिरिष्यते ॥ राजयक्ष्माभिभूतस्य
क्षयक्षीणस्य चाप्यथा ॥ सौम्या प्रशस्यते शांतिर्यत्त कामस्य चाप्यथ ॥ भू
कंपे च समुत्पन्ने मासे बाहुक्षये तथा ॥ अतिवृष्ट्या मनावृष्ट्या शलभा खुभ
ये तथा ॥ प्रसक्तेषु च चोरेषु वैश्यवी शांतिरिष्यते ॥ पशूनां मरणे प्रा
प्ते नराणामपि दारुणे ॥ भूतेषु दृश्यमानेषु रौद्री शांतिस्तु धेष्यते ॥ वेद
नाशे समुत्पन्ने जननाशे च नास्तिके ॥ अंग अ कू भने ज्ञाने ब्राह्मी शां
तिस्तु धेष्यते ॥ भविष्य समीपे के च पराक्रमयेषु च ॥ स्वराष्ट्रभेदे च शां
ति प्रशस्यते ॥ व्यतिरिक्त पवने रूक्षे सर्वदिक्षु त्थिते ॥ वैकृते व्याधि
कालेच वायव्या शांतिरिष्यते ॥ अग्निशाय भये शालेभार्गवी स्यात्तथै
व च ॥ जाते प्रसव वैकृते प्राजापत्य महाभुजा ॥ उपस्कराणां वैकृते
त्वाष्ट्री पार्थिवनंदन ॥ बालानां शांतिकामस्य कौमारी च तथा न्वय ॥ आ
ग्नेयी कारयेच्छांतिं संमासे वह्नि वैकृते ॥ आज्ञाभंगे तथा जाते भृत्यादि
संक्षये ॥ आश्वानां शांतिकामस्य शांतिरांगिरसी मता ॥ पितृणां चादि
भयेजाते नैऋसने नैऋता स्मृता ॥ अपस्मार भयेजाते दुःस्वप्ने पि मस ३

भुजा याम्यां तु कारयेच्छांति संप्राप्त परके तथा। धननाशे समुत्पन्ने
२४१ कौबेरी शांतिरिष्यते॥ वरुणाग्नां तु तथाचैनां वैकृते समुपस्थिते॥ अ
कंपे तथा शांति पार्थिवी संप्रयोजयेत्॥ प्रथमे दिनयामे तु राज्या वामनु
जोत्तमः प्रथमे याम इति राज्यादि संबध्यते॥ एवमुत्तरयोरपि॥ हस्ते स्वा
सा च चित्रायां माहेंद्रे वाश्विने तथा॥ आप्ये सौम्ये जातेषु वायव्या
त्यकृत्तेषु॥ द्वितीय दिनयामे तु राज्यो चराविनंदन॥ पुष्या मेय दिशारदा तु
पित्र्या जसरणी पुच॥ आग्नेपर्वा भाद्रपद उत्सालापे तथा भाग्ये आग्ने
यी तेषु कारयेत्॥ भाग्यपुर्वी तु॥ तृतीये दिनयाम्ये तु राज्यो चरविनंदन
रोहिण्यां वैष्णवे ब्राह्मे वासवे वैश्वदेवते॥ ज्येष्ठायां च तथा मैत्रे पे भवंत्य
द्भुताः क्वचित्॥ ऐंद्री तेषु प्रयोक्तव्या शांतीरदिकुलोद्वह॥ चतुर्थे दिनयामे
चराज्यो चरविनंदन॥ सौर्पपौष्ण्ये तथा दर्शायां आर्हिर्बुध्न्ये च वारुणे कृत्स्ने च
जलदैवते भवंत्यद्भुतास्तथा॥ वारुणी तेषु कर्तव्या महाशांतिर्महीक्षिता॥
मिथमंडले वेलासु ये भवंत्यद्भुता क्वचित्॥ तत्र शांतिरूपे कार्या निमित्ते
सति नान्यथा॥ एताः शांतय आथर्वणे प्रसिद्धाः॥ अथ विशेषशांतयः अ १४१
नन्तदेवताविकारे हेमाद्रौ गर्गः देवताचार्यः प्रनृत्यंति चेपतें ज्वलंति वा॥
प्र

आरटंतिचरारटंतिप्रस्विद्यंतिहसंतिच।उत्तिष्ठंतिनिषीदंतिप्रधावंतिवमंति
च।भजंतिविकृताश्चेष्टामानुषाणांभयावहा।।अर्चास्तुरवाधातिज्वलंतिस्का
नाच्छानंभ्रमंतिच।।वमंसधीतथाधूमंस्नेहरक्तपयोतेवसां।।एवमादीनि
दृश्यंतेविकारा:सहजोत्थिता:।।लिंगायतनचित्रेषुतत्रवासनरोच
येत्।।राज्ञोवाव्यसनंतत्रसचदेशोविनश्यति।।देवयात्रासुचोत्सातान्
कृद्देशभयंवदेत्।।देवानांचविकारेषुशस्तेष्ववपुतोहितः।।देचनाचीतु
गत्वाचैस्नानामाछाद्यभोजयेत्।।फजयेत्तामहाभागगंधमाल्यान्नसं
पदा।।मधुपर्केणविधिवदुपतिष्ठेदनंतरं।।तल्लिंगेनचमंत्रेणस्थालीपाकं
यथाविधि।पुरोधाजुहुयात्तस्मैसप्तरात्रमतंद्रित:।।विप्राश्चपूजामधु
रान्नपानै:सदक्षिणै:सप्तदिनंनरेन्द्र।।प्रासषष्टेमासिदक्षिणेप्रदानै:संक
चनै:शांतिसुपैतिपापं।।प्रासादतोरणद्वारनृपवेश्मसु।।अथाग्निविकारे।।ल
क्षैवगर्ग:।।आग्नि:प्रदीप्यतेयत्रराष्ट्रेभद्रामनिधनं:।।नदीप्यतेचेधन
वास्तुराष्ट्रपीडांस्पतेनृप।।प्रासादतोरणंद्वारंनृपवेश्मसुराल्पया।।ए
तानियत्रदह्यंतेतत्रराजभयंवदेत्।।विद्युतावाप्रदह्यंतेतत्रापिनृपते
भयं।।अनेकशांतिनमांसीसुर्दिनापाश्चरजापिच।।धूमवस्थानमग्नौपत्र

१४२ तत्र विद्यान्महाभयः ॥ तडिद्विनाभ्रं गगने भयरूपां हृष्टिवार्जिते ॥ दिवास
तारे गगने तथैव भयमादिशेत् ॥ पानक्षत्रवैकृत्ये तारा विकारे दर्शने ॥ पु
त्रयाए नदारेषु च तुष्य हाटेषु च ॥ स्वभावादन्यथा दृष्टे पेतद्धेनुवत्सादिके च ये
त ॥ ते शान्युधविकारः स्याल्लक्षसंशयमादिशेत् ॥ त्रिरात्रोपोषितस्तत्र पु
रोधाः सुसमाहितः ॥ समद्भिः क्षीरवृक्षाणां सर्षपैश्च घृतेन च ॥ होमं कुर्या
द्द्विमंत्रे ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ दद्यात्सुवर्णं च तथा द्विजेभ्यो गाश्चैव वस्त्रा
णि तथा भुवं च ॥ एवं कृते तत्सुपैति नाशं यदृष्टवैकृत्यभवं द्विजेंद्रां ॥ अथ
वृक्षोत्पातशांतिः ॥ गर्गः ॥ पुरेषु येषु दृश्यं ते पादपा दैवचोदिताः ॥ कंदतो वा
हसंतो वा वमंतो वा रसान्भुवि ॥ अरोगो वाप्यरोगो वा नित्यमेव क्रियापयेत ॥
अरोगा वा विनावालं रंगरवां सुचं ते पादपाः ॥ फलं पुष्पं तथाकाले दर्शयंति
च पादपाः ॥ फर्वावरको दर्शयति पुष्पमनार्तवे ॥ क्षीरस्नेहं सुरारक्तं मधु
तोयं स्रवंति वा ॥ शुष्पस्परोगाः सहसा शुष्का रोहंति वा पुनः ॥ उत्तिष्ठंती
ह पतिताच्छायां लिंगे च तथा द्विजाः ॥ तत्र वक्ष्यामि तेषां तत्त्वं पाकफलमेव
च ॥ रोदने व्याधिरभ्योतिहसने देशविभ्रमः ॥ शाखाप्रपतने कुर्यात्संग्रामे १४२
पांधपातनं ॥ बालानां मरणं कुर्यात् बालानी फलपुष्पतः रचराष्ट्रभेदकुरु

लेपनं पुष्पपनाशनं च ॥ क्षीरं सर्वत्र गंभीरस्तम्भे दुर्भिक्षलक्षणं ॥ वातेनापच
यं मद्यं रक्तं संस्राव माद्रितो नृ ॥ मधुस्रावे भवेद्व्याधि जलस्रावे न वर्षति अ
रोगस्रावे घृणं स्नेहं बलस्तु भिक्षलक्षणं ॥ शुष्के पुष्पसमारोहे सुवीर्यो वृक्षमभे
चलीयते ॥ उत्थाने पतिते नाम च भयं भेदकरं भवेत् ॥ स्थानात्स्थानेनुगम
ने देशभंगं तथादिशेत् ॥ जन्मस्य पि च वृक्षेषु स्य च नस्य पि धनक्षयः ॥ एत
स्मादेव वृक्षेषु सर्वराजो पि पद्यते ॥ पुष्पैः फले वा विकृते राज्ञो भयं त
तो भवेत् ॥ अन्येषु चैव वृक्षेषु वृक्षो स्याले प्रवर्तते ॥ आच्छाद्य पि त्वालं वृक्ष
गंधमाल्यैर्विभूषयेत् ॥ वृक्षोपरि तथा छत्रं कुर्यात्सापप्रशान्तये ॥ शि
वमभ्यर्च्य देवं पशुं चास्मै निवेदयेत् ॥ फलेष्वपि राजन्वृक्षेषु हारं जप
तन्तः ॥ मध्याज्यपुष्केने हुत्वा यसेन संपूज्य विप्रांश्च भुवं च दद्यात् ॥ गीतेन
नृत्येन तथार्घ्य पेत रेवं हरं पापविनाशहेतोः ॥ इति वृक्षोत्पातशान्तिः ॥ अ
द्भुतसागरे औशनसे ॥ अश्वत्थे पुष्पोद्गमे ब्राह्मणास्तु दुर्बराः ॥ प्लक्षे
चैत्रपापी पुष्पे न्यग्रोधे वैश्यवस्त्रथा ॥ कर्करे वदरे क्षुद्रे शीघ्रपुष्पिते क
पचन ॥ वसन्ते पुष्पिते पद्मप्रमाणं कदम्ब तथा ॥ भवेद्रोथवा पद्ममासैः

२४३ वर्द्धनं नयेक्षैः॥ कुसुमान्कुसुमो लालिपरच क्रा गमयेदेतत्॥ औदुंबराणां स
मिधो जुहुयात्स्पृष्टं तत्ततः॥ महाव्याहृतिपवित्रं भोजयेद्द्विजान्॥ सहस्राणि॥ क
हलागर्भं मूर्धन्यः प्ररोहति गृहे यदि॥ अरण्यं संभवेद्देशो॥ गर्गस्य वचनं यथा
तत्हिरण्यं वस्त्रं घृतादिना यौदुंबरी समिधं॥ इमा रुद्रेति पंचेण होतव्या चस्व
रुक्मधा॥ अथ वृक्षवैकृत्यशांतिः गर्गः॥ अतिवृष्टिरनावृष्टिर्दुर्भिक्षा
यो भयं ततः॥ अन्नेनौषधीनां नाशो व्याधि भयावहः॥ अन्नत्र वैकृतारश्चै
व विज्ञेया राजमृत्यवे॥ अन्नच वैकृता मेघमंतरेण ज्वलनागाज्जीवादृष॥ क्षी
रोक्षाणां विपर्यासे कृतं नारीफलंभयं॥ शुष्कोपि नं वर्षते यम नश्यं शस्त्र
भयं भवेत्॥ अंगारेण सुवर्षेषु नगरं तद्विनश्यति॥ मज्जा रुधिरस्रवेषु भासा
नांजनमार भयं भवेत्॥ फलं पुष्पं तथाधान्यं परेणाति भयावहं॥ पासुंज
रूपलानां च वर्षणे रांगजं भयं॥ छिद्रवाभम वर्षेण सस्यानामीतिवर्धनं
विरजे स्केर वौ व्यभ्रे पदार्छाया न दृश्यते॥ दृश्यते तु भनी याचात वर्द्धे भ
यं भवेत्॥ मनीपा मातिकूजा च्छाया विपरितां छायेत्यर्थः निरभ्रे वानथा
रात्रौ श्वेतपाम्पोत्तरेण तु॥ इंद्रधनुं तथा दृष्ट्वा उल्कापात तथैव च॥ दिग्दा २४३

त्पत्तिर्देशे चौरगणश्च नगरं तथा॥ परचक्रभयं विद्यादिद्रोपद्रवमेव च॥ सूर्य्येन्दु
पर्जन्यसमीरणानां पागस्तु कार्य्यो विधिवद्द्विजेन्द्रैः धान्यानि गो कांचनद
क्षिणाश्च देया द्विजानामुपनाशने सा॥ अथ जलाद्युपवैकृत शांति॥ ग
र्गः नगराद्युपसर्पन्ति समीपं पालिच॥ नद्यो ह्रदप्रस्रवणानि रसाद्वै भवन्ति च
विवर्णकलुषं तत्सफेनावर्ततुसंकुलं॥ क्षीरसर्पिः सुरारक्तं वहन्ते व्याकुलोद
कं॥ षण्मासाभ्यन्तरे तत्र परचक्रभयं विदुः॥ जलाशयानन्तरेण च प्रज्वलिति
कथंचन॥ विमुंचति तथा भस्म ज्वालाधूमं रजांसि च॥ आवर्त्ते वाज्वला
सति: ससत्वा वा जलाशया:॥ संगीतिशब्दाद्युपनेजनमारमपेद्विदुः॥ दि
व्यमहाभयं विद्यात् मधुमासावसे धनं॥ जलव्याधारणं पंमासे श्चहोमोज
लेभवेत्त:॥ मपासुत्तं परमामपत्र देयं द्विजानामथ भोजनार्थं॥ गावश्च
देयासिन्नवस्त्रपुत्राणास्तथोद्धकुभोयं जलकायशांत्यै॥ अथोपस्करवैकृत
शांति: गर्गपात्राणि यानान्यायुधानि मुक्तान्यपि नयान्ति वेल॥ चोपभाना
नि तत्र स्थानात् ह्यपसुपासर्पन्ति॥ वाद्यमानानि वाद्यन्ते वाद्यन्ते वाद्यनाल
नी॥ अचलाश्च चलन्त्येव न चलन्ति चला॥ आकाशे तूर्य्यनादश्च गीतगंध

वेनिस्वनः॥ काष्टरवीकुर्याद्दिविकारं कुरुते पदि॥ गवलं स्थलसंस्था श्व
स्त्रियं स्त्री वापि चालयेत्॥ उपस्करादिविकृतो घोरं तस्य भयं भवेत्॥
वापोऽस्य कृत्याद्विजसत्कृत्य पिशुकं कृत्वा नियुक्तास्य जपेश्च मंत्रान् हृद्या सम
ते परमात्मानमच्चस दक्षिणेन नरो मोक्ष्यते पापात्॥ अथ मृगपक्षिवैकृतशां
तिः॥ गर्गः॥ प्रविशंति पदा ग्रामं मारण्या मृगपक्षिणः॥ अरण्यं यांति वा
ग्राम्या स्थले यांति जलोद्भवाः॥ स्थलजा वा जले यांति घोरा वा रांति निर्भ
याः॥ राजद्वारेषु दीप्ता वा श्वा प्याथ शिवप्रदाः॥ दिवा रात्रिंचरा वापि दि
वाचराः॥ ग्राम्या स्वजंति ग्रामं वा शून्यतां तस्य निर्दिशेत्॥ दीप्तं वासं
ति संध्यासु पंडरा निचकुर्वते॥ वाशांते विश्वरं पश्च न दृष्येत स्फोटं भेत्
मद्दोषे कुकुटो वासे दृष्येत वापि कोकिलः॥ अर्कोदये कालिमुखा शिवा वापि
भयं निवेदयेत्॥ गृहे कपोतः प्रविशेत् क्रव्यादो मूर्ध्नि लीयते॥ मधुवा मक्षि
का कुर्यान् मत्स्यगेहपतेर्भवेत्॥ क्रव्यादो गृध्रकाकादि॥ आकारं वा गृ
हे पुत्तोरणायणादि पितुके तु मा पुधायोषु क्रव्यादः संश्रयेद्यदि॥ जा
पते वाथ कस्मीको मधुवा दृश्यते यदि॥ सदेशो नाशमाप्नोति राजा वा

१४५ इष्फलनादिशांतिः ॥ गर्गः आसाद्‌ घोरघ्ना दाज्ञ क्षारप्रावेत्तमने ॥ आनि
मित्तकुफलं नंदनं नाराजमप्रत्येवे ॥ रज सावाथ धूमेन दिशोपत्र सपा
कुलाः ॥ आदित्यश्चंद्रताराश्च विवर्णा भयवक्ष्यपे ॥ राक्षसाय व दृश्यंते
ब्राह्मणाश्चाविधार्मिणः ॥ अन्नं तथा विपर्यस्ता अपूज्यं पूजयेज्जन ॥
नक्षत्राणि वियोगीनि तन्न हृदयं लक्षणं ॥ केतुदर्शो परागौ चाप्ति रश्च
शारी सूर्ययोः ॥ ग्रहर्क्षी विकृतैर्य मलत्वापि भयमादिशेत् ॥ स्त्री यस्य
कलहायंते बलानि घ्नंति बालकान् ॥ त्रिपाणपुंश्चीतानां चारि छिंति
यत्र दृश्यते ॥ आग्नेय्यं वनद रूपत्तद्गुप मानोथ रामप्याति ॥ क्रव्याद वा
यसा वाहा पांसि चोत्तरं नतंस्य ॥ पर्णकुंभाः स्रवंते च वासि वीविप्र
लुप्यते ॥ मंगल्य ध्वनयो यत्र न श्रूयंते समंततः ॥ स्य चतुर्ष्पथे नैवाध
त्रो सा लेसलिनर्दिताः ॥ नदेव न तेषु वर्तंते यथा च ब्राह्मणे पुरा ॥ मद्यो
पानी वा पानि वा पंते वेश्वराणीच ॥ गुरुमित्र द्विषो यत्र राज्ञा सुपूजार
ताजनाः ॥ ब्राह्मणान् सुहृदामात्यान् जनोपत्यावपन्यते ॥ शांतिमंगले
ले मेषु नास्ति कर्मपत्र भयपत्यते ॥ राजार्थ स्त्रिय ते तथवादे शोदि नश्यति ॥ १४५

राज्ञो विनाशो संप्राप्ते निमित्त निबोधये ॥ ब्राह्मणान्प्रथये द्वेष्टि ब्राह्म
णांश्च विनिंदति ॥ ब्राह्मणस्वानि चाहर्ते ब्राह्मणाश्चाजिघांसति ॥ नता
स्मरति कृत्येषु पावितं श्वाप्य सूपाति ॥ स्मतेनिंदपाथेषा प्रशंसा नाभि
नंदति ॥ अफलचैत्तु करं लोभात्कृतथा पातयत्यजने ॥ एतस्मिन्नेव पेपेत्सम्य
सं पद्मी वान्धि मोतमानः ॥ पो आनि चैव कार्पाणी सुतराणां च लघ स्तथा
गावश्च देयो द्विजपुंगवेभ्यो भुवं तथा कांचनमंबराणि ॥ होमश्च कार्यो द्वि
जसत्तमेन चयाकैवेतेशांति मुपैति पापं ॥ मत्कूटास्वित्रे ॥ यत्राकंटक्रयं
ते भवना न्याकुधानि च ॥ मासाभ्यंतरपात्रेण तत्र हिंसं ग्राम मादिशेत्
दिव्यात्रैकादशी शांतिः ॥ करणीया विपश्चिता ॥ अथ नानन्प्रातत्वां
तिः गर्गः औत्पातिकी महीत्वं तत्तत्त्वतः शृणु मेधुना ॥ पत्रन्या धिरन
वर्षे परचक्रं सुपास्थितं ॥ दुर्भिक्षं जनमारो च वाला ज्ञोपरणमेव वा ॥ तत्र शां
तिक्रमः प्रोक्तो मतान्कृतु भिला रमेत ॥ पुनर्होमश्च कर्तव्यो बृहस्पतिर्यतं
पथा ॥ गावस्तत्रैव दातव्याः स्तथैव वसुधर्वर्धिनी ॥ रोहितोभिषेकं कुर्वीत्त त
थैव तस्य द्विजः ॥ त्रिरात्रं सप्तरात्रं वा उपोष्य चपुरोहितेन ॥ औदुंबर

२४६ णां विधिवत्समिधां वग्नौ तु हुत्वा ॥ सावित्र्या कारयेत्कर्म ॥ ततः पापं प्रशा
म्यति ॥ अकस्मात्प्रातिकी तं च आति वर्षमनूहकं ॥ अनार्त्तवं पुष्पफलं प्राति
मास्तं च मारुतः ॥ भैरवं चाति मात्रं च रुदंति मृगपक्षिणः ॥ विपुलानि त
निर्घोषमनभ्रे वाति वर्षणं ॥ सिंह व्याघ्रं तरक्षूणां दर्शनं च च लुब्धयोः ॥
दिग्दोर्लक्ष्णौ सालै दिनाशमभिलक्षयेत् ॥ अन्योन्य जायते राज्ञा तथा
वा स्यात् पुरोहितः ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि पापप्रशमनी शुभा ॥ उदुंबराणां
समिधां शतमष्टोत्तरं हुतेत् ॥ सह क्षीर घृताक्तानां [illegible] तद्गणैः शु
भैः ॥ हुत्वा शांतिं स एव [illegible] तु परां शांतिमवाप्नुयात् ॥ यमनानि व जायते शु
भानि निजवाहनाः ॥ मृदुवक्त्रं मुखाश्चैव कुंराश्च कुपास्तथा ॥ अमानुषा
मानुषाणां राजानां मृगपक्षिणां ॥ जायते उपरि दृष्टांतावे अश्वाश्च विक
तानना ॥ बहुशारीमशरीरी वा बहुवर्णकं ॥ एकशृंगमशृंगं वा चतुर्भुज
मधामुजं दीर्घकर्णकमकर्णं वा जगजकर्णमुखं तथा ॥ व्याघ्रव्याघ्रमुखा
कारं विगाळ्यमुखमुत्तमं ॥ दृश्यानि चरूपाणि दृश्यते पन्नगोत्तमः ॥ तत्र सं १४८

स्थिपत्तेन तु ॥ ऋषिकाः शांत भानुः दृष्ट्वा प्रभृत्त [illegible] दं चंदेत् ॥ काको म्नु का
[illegible] स्याश्वाने मकचेदना ॥ दुर्भिक्षं देति नो सपानाः ॥ काकाधान्य मुखोप
[illegible] जत्तनानाभिभवंति श्च निर्भया रण्यचेरनाः ॥ काको मैथुन [illegible]
श्वेनः सपदि द्रूपते ॥ राजा वाथ पत्तेन [illegible] सदृशो वा विनश्यति ॥ उलू
को वासते यत्र भीयते क्षालपा गृहे ॥ क्षयो गृहपतेर्मृत्युः धनं नाशस्त
थैव च ॥ वासंति च शब्दं करोति ॥ मृगपक्षि कारेषु कुर्यात् होमं सदक्षिणं
देवाः कपोतं शांति [illegible] पंचमी [illegible] नदेपा गावश्च दक्षिणा जपे
छकुंतत्सूक्तं वंसनो [illegible] दातीशाश्चि [illegible] गावश्च देया विधिवद्द्विजानां सकां
चनवस्त्र पुगोत्तरीयाः ॥ एवं [illegible] ति मुचेति पापं मृगोद्भिजैर्यद्विनि
वेदितं यत् ॥ शांतिम्मृगपक्षिविकृतं शांतिः ॥ अद्भुते सागरे नारदः मध्या
ह्ने चार्धरात्रे च उदये स्तमये तथा ॥ ग्राममध्ये यदा वि प्रकाशंकारं कुरुते
शिवा ॥ ग्रामे सा दृश्यते तत्र राज्ञो मरणमादिशेत् ॥ [illegible] सा
हुतं [illegible] संपत्र वित् ॥ धेनुं च दक्षिणां दद्यात् सुवर्णं धान्यमेव च य
[illegible] भाशु [illegible] शांति ॥ शुभं [illegible] भवेत् ॥ अथा कास्मिक प्रासा

१२८ दासी दास समायुक्तं गृहं दद्याद् द्विजातये ॥ ततः स शाम्यते पापं वि
सिष्ठस्य वचो यथा ॥ कस्मापि पिलिकापत्र ग्रामेषु नगरेषु च ॥ दृश्य
ते शांति मात्रं चेद् ऊर्ध्व वक्त्रां कृतालया ॥ शांति गृहे देवगृहे तथा च न
पते गृहे उपप्लुपरिमाणं तु दृश्यते चैव यन्न लक्षणं ॥ मास्तिका मण्डका
दृष्टा अतिमात्र भयावहा ॥ दृष्टे दौर्लक्षणो ज्ञाते गृहाचो रमयपवेत्
द्रव्याणां हरणं कृत्वा हरेच्च कस्य चागमं ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि वि
श्वामित्रो पदर्शितां ॥ अश्वत्थ सामिधांश्चैव हुताचाष्टोत्तरं शतं
पूर्णपात्राणि वै दद्यात् कृतान्ते भूरि दक्षिणां ॥ दासी दास समायुक्तं गृ
हं दद्याद् द्विजायते ॥ तिलपात्रं प्रदातव्यं तिलान्हुत्वा ततः परं ॥ अ
नाम्निर्जलितेपत्रविधाप्ये धापदर्शिनां ॥ अश्वयुक्तं वास्तुं प्रवीरा तेन
दाता तैः सह कुमाराश्च कलहं प्रकुर्वते ॥ कलहं ब्राह्मणानां वसे
नापति परिग्रहे ॥ तवाप्या नाम वेश्मेषु लपाचो पनिवासिनी ॥ श्रे
ष्ठिनां सार्थवाहानां कलहोपत्र जायते ॥ राजामात्यादिनां चैव पौ १२८

राणां च महद्भयं ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि पिप्पिलाद वचो यथा ॥ पला
शसामिधाम श्लो सहस्रं चाष्टोत्तरं हुनेत् ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र पाय
सेन शांतये ॥ प्राकारे नगरे द्वारे गोपुरादालके षु च ॥ रथ्याच तुष्पथे
चैव देवमायतने षु च ॥ निवासयत्र कुर्वन्ति बकाः काकाश्च कौशि
काः ॥ गृध्राः परभृतिश्चैव आरण्य मृगपक्षिणः ॥ निरूपद्रे कलहं
घोरं शिशूनां वचनं यथा ॥ निरूद्धेच्च कैयेत् ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्या
मि नारदेनोपदर्शितां ॥ अश्वत्थ समिधा नां तु घृता क्तानां विभा व
सौ ॥ वायव्येन तु मंत्रेण निवेद्यं च सुशोभितं ॥ ततस्तु शाम्यते पा
पं नारदस्य वचो यथा ॥ मृतः श्मशाने यो नीत उपजीवति मानवः
गृहे यस्य प्रविष्टो सो तिष्ठेद्रथक रस्य च ॥ अचिरान्म स्त्रमाया तिह
न्तमथर्मेरिह ॥ तत्र शांतिकृता भवेत् ॥ सावित्र्यष्ट सहस्रेण क्षीर
शांतिं च कारयेत् ॥ क्षीर शांतिश्च रक्ता नाम्येक वर्णानां च सिद्धिना
वक्ष्यमाणा कपिलानि तकी स्यं च दुनौ ते भूरि दक्षिणा ॥ ततस्त
स्य शाम्यते पापं धर्मराज मतं यथा ॥ वाल्मिको यथा गृध्रः का

२४८ कोवापि दृश्यमानश्चा-न्नयस्त्रिंशन्नाम्नासमा द्वीप पुरमध्ये प्रवेशयेत्।
नगरं पत्तनं वापि ग्रामं वा यदि वा गृहं॥ अचिरेणैव कालेन तत्क्षयं तु
तं भविष्यति॥ चौरमंडलपातं तु परचक्रस्य चागमं॥ अनारोग्यमना
वृष्टि दुर्भिक्षं जनमारकं॥ संग्रामं शास्त्रसंपातं दिग्भये वा निर्दिशेत्।
तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि यथा पापं प्रशाम्यति॥ अश्वत्थ समिधो गृह्य
तिलांश्च मधु संयुक्तान्॥ विरूपाक्षेण मंत्रेण विरूपाक्षान्तशोणि
तान्॥ तिलपात्रं षडशं च दक्षिणां तु कारयेत्। ततश्च नाशयते
पापं प्रजायाति मलं यथा॥ सौम्या यामिणीया कश्यरतः पशुलुब्धस्तथैव
च॥ ऋत्विक्श्च मर्त्ये नाधीत्य कृतोद्भवाः॥ यास्मीत्स्तथा प्रवर्त
ते॥ क्रोधलोभ नया त्रूपि॥ अदृश्य दक्षिणां संप्यत्र तद्रुसात्तलक्षणं
अनारोग्यमनावृष्टि दुर्भिक्षं जनमारकं॥ ज्वरकामं तथा श्वास
कृच्छ्र दद्रु विचर्चिका॥ शिरोरोगाक्षिरोगाश्च पांडुरोगगलग्रहः
बाधयश्च प्रवर्त्तन्ते दुष्टैः स्वप्नलक्षणैः॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि वृ २४८
हस्पतिमतं यथा॥ अहोरात्रोपोषितो भूत्वा हविष्याशी कुरोहितः॥

ग्रामं तु तोकृया दत्तं क्षयकरं भवेत्॥ जनक्षयं च पौराणां पत्तः श्राणि
वधं तथा॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्व पाप प्रणाशिनीं॥ खदिरांश्च दृ
समिधां सहस्रं अष्टोत्तरं हुनेत्॥ विरूपाक्षेण मंत्रेण विधिवत्सुसमाहि
तः॥ विरूपाक्षण आग्नेर्मूर्द्धं स्यादित्यनेन हि विरूपाक्षं त्र्यधिः॥ दद्या च
कपिलां धेनुं हुतांते शांतिमिच्छता॥ ततः स्वत्वाम्य तेपापं जानवेदोव
चोपथा॥ यथा कार्याणि कार्यन्ते॥ अलेद्रं दृष्ट्यातने॥ अपराश्चैव
फलं तेमान्य श्चैवा च मान्यते॥ अनद्वांश्चापि वेहन्नु श्वा नद्वांहंपि
बेपदि॥ विधुनोति च गावत्सं प्रमात्तं नामिनं दृति॥ प्रजावत्सं गोरि
ति रोध॥ मैथुनं विपरीतं च पक्काले मृगपक्षिणां॥ ब्राह्मणापि त्र
मर्यादा न तिष्ठन्ति स्वकर्मसु॥ देवद्रौ लक्षणो यान्ते दिव्यादेशास्य विश्र
मं॥ कालं जायते घोरं दुर्भिक्षं जनमारकं॥ राजामात्य विनाशं च
पौराणां च महद्भयं॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रनाशिनीं प्र
ज्वाल्याश्वत्थ समिधां कृत्वा संस्तरणं महत्॥ औदुंबरिणां समिधा
सहस्रमष्टोत्तरं बुधः॥ जुहुयाद्विधिवद्व्यौ पाशान्ति मापियत्ता॥

१४० अथ तरुविकृतिशांतिः॥ अद्भुतसागरे मधुरे चित्ते ॥ निलेदूर्वादिभि
श्चैव पत्रैश्चैव यवैस्तथा॥ धान्यरौदुंबराभिश्च श्रीफलै राजुतीक्रि
या॥ समाप्ते भोजनं कृत्वा नटप्रेक्षणमादि रोत्सवा॥ व्योममध्यगतं च
रूपं चादित्सूर्यद्वयं नरः॥ दधिक्षीरघृतान्यग्नौ जुहुयाद्युक्तं श्रुचिः
उपोष्यार्कस्य सावित्र्या धेनुं दद्याद्द्विजातये॥ अथ पर्वग्रहणे शांति
स्तत्रैव॥ अपर्वणि शशांकार्कौ विध्यानाम महाग्रहः॥ आवृणोति
नमः सर्वलोकाधिपतये॥ असौ बरिसहस्राणि चाष्टौ च मुहुर्तकदु
धः॥ मध्येत्वानि च तां न्यजानवेदसं मंत्राकीर्त्त॥ विप्राय दक्षिणां
दद्याद्धेनुं च वृषभं तथा॥ अथ हस्तिनौकाकृतस्य शांतिः॥ ऊर्ध्वविरो
ति वर्षाणि नमहोभवती वारणे॥ नरेवारुयन्द्रिमचैतस्यापि नोमर
णां हि निश्चितः॥ अद्भुतसागरे॥ कार्येत्तत्र शांतिं च ब्राह्मणांश्चा
पि तर्पयेत्॥ स्नानं कुर्वन्नरेंद्राणां यथावदभिधायते॥ नदुष्टरुचि
नष्टुयत्स्नानं तत्र आपि विधीयते॥ एकाग्रो भक्तिः स्नाला त्रियव्र
यत्नमानसः॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु मंत्रस्याथ जपेच्छुचिः॥ ततो जपि

त्वमंत्रस्य सलिलं चाभिमंत्रयेत्॥ जानां गजन्त लक्षः सर्वदोषह
रं शुभं॥ गजस्नानं प्रकुर्वीत तद्दिने तत्प्रनिश्चते॥ पूर्वान्हे चाग्निका
र्यं तु कृत्वा कुंभस्नातेन तोहि॥ ततो होमं प्रकुर्वीत विधिदृष्टेन लोमवि
त्॥ अग्नये स्वाहा रुद्राय स्वाहा गणपतये स्वाहा॥ वरुणाय स्वा
हा बृहस्पतये स्वाहा॥ शुक्राय स्वाहा॥ इंद्राय स्वाहा॥ ततः स्ना
नं प्रकुर्वीत मंत्रेणानेन चारयेत्॥ स्नानं तु कारयेत्तेन हसर्वोपद्र
वनाशनं॥ अभिषेकोमहेन सलिलोवर्द्धित जातश्च भवंति जात॥
द्विजभोजनं कुर्यात्स्वाः सन्गुड्यिष्तिते॥ तत्र कृत्वा यवपाच कसं
युक्तं पिंडं मधुनाथापे द्वदुरा॥ कल्पजास्ते स्कांदाच्या गणाधिपं चं द
यत्तणें॥ नैवेद्यमंत्रः॥ ईश्वरस्य महासंध्य मान्यलालाट संभव॥ इ
दं हूतोपनीतं तु नैवेद्यं प्रत्यक्षस्व नः॥ अथ हस्तिनीधेनुमदशां
तिः॥ अद्भुतसागरे राजपुत्रः मत्स्यपुराणे सुरभी विस्मलाति मे
वचः॥ औत्पातिकं समराविंशास्तपैरैन्नैर्महीयते॥ पुरे राष्ट्रे वनवा
पि गृहे वा हस्तिनी यदि॥ मत्तामुत्रपुरि वाणी यदा संध्यायां तिष्ठ

१५० ति॥ नद्यां पुरे च राष्ट्रे च भवं च्छोरेयमहद्भयं॥ मत्तपा भज्यते पुष्टे हस्ति
न्यापरि वारणः॥ मलद्रूपं तत्र भवेद्देशस्या नगरस्य च॥ संग्रामसुनि
गते भंग मत्तायत्र च धेनुका॥ तद्विनाशं जानीयात् राज्ञो न्यस्य
च धनस्य च॥ अस्मिन्नौत्पातिके शांतिर्यिमां कुर्यान्नराधिपः॥
उपोष्य वांधये स्तत्र मसामाः न्यस्य गुरोर्हितः॥ ततो विधिवत्सौ
च धेनुकांतानवर्त्तयेत्॥ हस्तिवत्सकास्मिंतां तांतु विप्राण्संभूषि
योद्भितान्॥ नीराजाधिमालां रात्रौ धेनुकोकल्प कौतुकं॥ अ
थैनां हस्तिनी ... हा ... राष्ट्रे विमोक्षयेत्॥ अम्पैश्च पेशाले
विप्रान्दक्षि... तर्पयेत्॥ अथवा कृत्यैव हत्वा तां॥ तिल
शाकंटकूपं॥ सुवर्णेन मुनस्यैनं वनमेव प्रधावयेत्॥ नागरं
तभंगफलं विस्तरभीतैर्नोच्यते॥ अथाश्च दंष्ट्र भगादि शांति
महनरले शांति लोके॥ दंष्ट्रांश्च तस्यो भज्यते पुगडचयाजिनः
सामान्यस्य सराष्ट्रस्य राजस्तत्र भयं वदेत्॥ यत्ने नैवेषएवस्या १५०
दोषः स्पष्टतरस्ततः॥ सुवर्णगो प्रदानैश्च द्विजानां तर्पणेन च॥
इन्येवं मेतां तु व्रीनरांश्चै वनानि वासिनां॥ तां विशिष्ट वली होमान्तुर्पं चास्य कारये
२

सक्षीसर्णां घृताक्तानां सामिधानां शतं दहेत्॥ पत्ताश्वस्येति ऋोच
ततस्तत्तद्भिस्वत्ते पापं वलस्यातिमतं यथा॥ अथ जनमारस्वरूपं॥ तो
माह्हीगर्गः रुद्रप्रकोपजो यस्यां जनमारः प्रवर्त्तते॥ तस्यां अरा
ध्ये यत्नाद्देवदेवं महेश्वरं॥ गणपत्ते न विधिनाथर्वविहितेन सार्त्त
था॥ मयूखपत्ते न विधानेन कुर्याद्विप्रसाधनं॥ द्विवरूनमुमीरू
क्तं जपेद्यत्ना तसंन्द्रियं॥ बलोपहार्तान्वि विधाश्व हरेदुनिवेद्ये
तु॥ आवाहयित्वा सगणं रुद्रं रात्रावलस्सुवा॥ ब्राह्मणानपश्च भो
जेश्च दक्षिणाभिश्च तोषयेत्॥ प्रसादितो ततो रुद्रे जनमारो निव
र्त्तते॥ उ चोषितो नृपस्नातः शुक्लवस्त्रः समाहितः॥ आत्मरक्षां
स्वयं कृत्वा ततः शांतिं प्रयोजयेत्॥ इति जनमारशांतिः॥ हेमाद्रौ
महनरत्ने च नृसिंहपुराणे॥ अनावृष्टिभौमाभारिज्वररोगभये
तथा॥ नृसिंहं समाराध्य ब्राह्मणैर्वेदपारगैः कारयेत्लक्षहोम तथा
मेषश्च नराधिपः॥ नृसिंहमंत्रेण होमः॥ सुश्रुते॥ स्थानतागा
जपाद्धोमान्मन मारीप्रशाम्यति॥ अथर्वणे तु रौद्री शांति रुक्ता

घुटुपादष्टुस्त्रातप्रावृद्गुमारूरेतिमंत्रवित्।। धेनुंच दक्षिणांदद्या
१५९ तिलपात्रंसकांचनं।। अथदुःस्वप्नशंतिवत्सुस्वप्नदर्शनंविधिः
स्तत्कथ्यनिचोच्यते।। अभुक्तसागरेपत्रावारः दुःकूलमुक्तामणिभि
र्निर्मितासामन्तदैवज्ञपुरोहितांश्च।। तद्देवतागारमनु।। प्रविश्य
प्रवेशोततस्तत्र दिगीश्वराय।। अभ्यर्च्यमंत्रैस्तु पुरोहितस्तत्संयम्य
तस्यांभुविसंयतायां।। आलीशाकृतीमथभागपुष्पकृतोपधा
नांदीशासीक्षितीशः।। तथैकभुग्दक्षिणपार्श्वशायीस्वप्नंपरीक्षे
तपथोपदेशं।। नमःशंभोत्रिनेत्राय रुद्राय वरदाय च।। वामनाय
विरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः।। भगवन्देवदेवेश शूलभृद्वृषवाहनः
इष्टानिष्टेममाचक्ष्व स्वप्ने सुप्तस्य शाश्वत।। एकवस्त्रं कुशास्तीर्णे
सुप्तः प्रयतमानसः।। निशांतेपश्यते स्वप्नं शुभंवा यदि वाशुभं।।
स्वप्नाचार्यः अमुस्तली यभागशेषेयामिनः प्रकीर्तितः स्वप्नः फ
लेधिकेकांचनरूपा आदिवा… नि फलानि पश्यते।। श्ले
ष्माधिकश्चांद्रमसूक्ष्मपुष्पसरित्। मतोभोनिधिलंघनानिपर
न्यमप्यप्रथमे निशान्ते प्रावृट् शारद्यां धवसंहितवा।। कालेभर १५९

सितकफप्रकोपः स्याद्वसंतत्रीष्मातात्।। दृष्टं श्रुतानुभूतं च प्रार्थित
कल्पितं तथा।। भाविनंदोषजंचैव स्वप्नस्य सविधं तु दुःदुः।। तत्र पंचविधं
पूर्वमफलंभिधयोदितं।। तत्र शुभस्वप्नमालपरास्त्वामेः स्वागेप्रतव
नंपर्वोपवास्तेनश्यामनं वृक्षध्वजादि गजतलं पुष्पापिनदै विपलचप्र
क्षेपणं दिक्षुचा।। बद्धो वाग्निगउग्रसेबद्धनं नाराशीलो वाडुनाछ
त्रंवाधिरदाशिनोलणं विधौ दिव्यापिच प्रालेमणः।। दिनकरशशी
तारा भक्षणस्य दर्शनानि विदारणमपि कृष्णैः सप्तपंचाभिधावा।। व
घभगहलनरदश्वेतासिंलाद्रोहलाग्रसनमुद्रधिक्लपीनः नराश्चप्रदा
नि।। द्विपुत्ररणविमर्दध्वजनचालेश्वाजीलाप शुभगमनुजानांचक्षि
रध्यासनंवा।। दिवसनयरिश्लेषोऽगम्यनारीगमोवा स्वमरणात्री
खिजाभालस्य संदर्शनंच।। सितनसुरभिमनोज्ञालेपमाल्याबराणां
द्विजसुरगुरुराज्ञां दर्शनान्याशिषश्च।। मणीरजतसुवर्णभोजपात्रे
कुसुमके घृतदधिपरमान्नं सर्वमेतत् शुभं च योग पात्रस्थं वराह।। वृश्चि
कादिदंशनमणि रत्नकांचन प्रदीपकीटगोरवसतंसवाशा दयो भक

१५२ लाभः पुत्रलाभाय। परादारः श्वेत सूक्ष्म विप्रेश्वेत्रास्ता हतवसनं
भंगा श्व्याज नासीत्स्याम् रुध्व लाभं वृद्धिर्दपापस दधि मत्रास्त्वासीन
कुसुम नवसस्य लाभोथ लाभाय बहस्या त्र्यायावरा ह।। शैल प्रसा
दनागाश्च वृषभारोहणं तथा।। चंद्रतारार्क ग्रसनं परिमार्गेन रव
च।। भस्म बुधानां ग्रसनं शत्रुणां च वधात्रिपा।। जपो विवादग्ध
नेधुसंग्रामे च तथा जय।। भक्षणं चैव मांसानां मत्स्यानां पयसस्त
था।। दर्शनं रुधिरस्यापि स्नानं वा रुधिरस्य च।। सुरारुधिरमध्वानां
पानं क्षीरस्य पापसः।। कृमेश्च चेष्टितं भूमौ निर्मलं गगनं तथा।
सुखेन रोहनं शास्त्रं महिषीणां तथा गवां।। सिंहीनां हस्तिनीनां च
वडवानां तथैव च।। प्रसादो देव विप्रेभ्यो गुरुभ्यश्च तथा शुभ।।
जंभे सालभिषेकश्च हन्ते पंराज महहिलन्तु।। राष्ट्रे पि वेकश्च तथा
छेदनं त्रीरसो पि च।। मरणं वाहिलाभं च वाहिदाहो ग्रहागृहे।। तथो
दकानां तरणं तथा विषमलघनं।। हस्तिनीवडवानां च प्रसवो ग्रहे
आरोहणं गजेन्द्राणां रोदनं च तथा शुभं।। परस्त्रीणां तथा लाभः
तथालिंगनमेव च।। निर्गुडैर्वधनं चैव तथा विष्टानुलेपनं।। श्री १५२

शांतिपुण्याहघोषैश्च त्र्यामपेदशुभं तदा।। अथ लिंगादिभंगे।। अ
मूल सागरे नारदः।। यत्र देवकुले वज्रं पतेद्भूमौ थ वा पुनः कंकोथ
पत्तनेचैव कडायामाग्निर्दर्शनं।। लिंगं कंपितले यत्र कंपत्ते चाधिपि
त्तनः।। चडाभंगो भवेद्यत्र प्रतिमापिषितेपदा।। ग्रामो सा द्भवे
त्तत्र स्वामिनो मरणं ध्रुवं।। तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि येन संपद्य
ते शुभं।। कुंडं कृत्वा वि[illegible] ननतो होमं समारभेत्।। चरुन्वय मर्दे
वसं साधयित्वा विधानतः।। ससुवर्णे नहस्ते ननतः कर्मसमा
रभेत।। अष्टोत्तर शतं जुहुयात् कृत्वा सम्मिधान्नतः माध्वै मृ
स्तिलैश्चैव घृत ते न मधुनासह।। होमिः पंचसहस्राणि शांति बीजे
न होमयेत्।। होमांते तर्प्पयेद् विप्रान् दक्षिणाभोजनादिना।। भू
मिधेनुमनड्वाहं स्वर्णधान्यं सदक्षिणं।। पंचगव्येन तः कृत्वा स्नाया
देवालयो द्विजः।। बलीन्दत्वा विधानेन कृशरैः पायसैस्तथा।। ईशानं
स्थापये तत्र बलीं दत्वा विधानं तः।। एवं कृता विधानं तु कलक्रूरो
भवेन्नरः।। मंडपस्य तथा भित्ति भुड़ारदेव कुलस्य च।। अस्यास्त्रिपते
यत्र कंपनेवानि मित्ततः।। दक्षिणोरधृतो कानामध्याहसायिधां ततः।

धृत्वा केषु दानि गीतस्त्री हित भावित प्रहासित प्रेतः पिशाचा स्त
१५३ धाचार्के रथ्वज तारकानि पतनं वि प्रस्य हेनो स्नत ॥ वृहद्यात्रा
यां वराह ॥ दक्षिणारोहणा शेहे भ्रमणं मस्तक नीचि रेणश्चकरारोहे
उष्ट्रारोहे व्याधिव्यक्तिः स्वाकुंजरारोहे ॥ मार्कंडेय वार्व्यां सत्र
पुरीषं तु सुवर्णं रजतं तथा ॥ मत्स्यस्य मधवा स्वप्ने जीवेन द्वामा
सिकं ॥ पराशरः रक्तगंध माल्पिसा गोरक्तमाल्याद्यशोभितः ॥ तैला
भ्यक्तो निपीनश्च मुण्डितो रक्तवस्त्र विनः ॥ स्वरमात्मवेगेन दक्षि
णां दिशमामावृतेन ॥ स्यालाच दृस्यते स्वप्ने स याति यममंदिरं ॥ मा
र्कंडेयः ॥ करले विकटैः कृष्णैः पुरुषैरुद्यतायुधैः ॥ पाषाणैस्ताम्र
ते स्वप्ने सद्यो मृत्युर्भवेन्नरः कलावसां ॥ लोहदंड पुलं कृष्णं नरं
कस्य परिछेदं ॥ स्वप्ने च पार्श्वतो दृष्ट्वा त्रिरात्रान्मृत्युमादिशेत
देवलः ॥ रक्तगंधांबरस्त्रग्वी गच्छेद्दक्षिणामुखः खरोष्ट्रमहि
षारोहे त्रिमासान्नाभिजीवति ॥ मार्कंडेये ॥ केशांगारं तथास्थि
उरगांनिर्जलं नांदी ॥ दृष्ट्वा स्वप्ने दशानु मृत्युरेकादशादिने ॥ वा १५२
युलिंगे पुराण्यो ॥ मुक्तके शो हसंश्चैव गायते त्यसते नरः ॥

याम्यादि दिशं क्षिप्तो गच्छेत्तदंतं तस्य जीवितं ॥ मार्कंडेयः ॥ रक्तकृ
ष्णांबरधरा गायंती च हंसतीच ॥ दक्षिणाशां नयेन्नारी स्वप्ने सोपि
न जीवति ॥ यस्तु प्रावरणं शुक्लं स्वप्ने पश्यति मानवः ॥ कृष्णं रक्त
मपि स्वप्ने तस्य मृत्युरुपस्थितः ॥ देवलः स्वप्ने यो निपतेत्स्वप्ने क्षारं
चास्यपि धीयते ॥ न चोत्तिष्ठति यस्तस्मात्तदन्तं तस्य जीवितं ॥ अ
योध्याकांडे भरतः ॥ दृष्टा मयाद्य स्वप्ने वै वं दारुण पातितः ॥ क्षितौ सी
दंतं च तथा ह्यासीत्पंके मग्नं महागजं ॥ द्वितीये मालः दौलेन्द्रो भग्न
श्चैव महाद्रुमः ॥ स्वसवाद्य पया दृष्टो निपतश्च महाध्वजः ॥ सुंद
रकांडे त्रिजटा स्वप्नः ॥ कंटेवधार दाम्रीव प्रमदा रक्तवासिनी
काली कमलपत्राक्षी दिशां याम्यां प्रकर्षति ॥ लंका चेयं पुरी कृत्स्ना
स वाजिरथकुंजरा ॥ सागरे पतिता दृष्टा भग्नगोपुरतोरणा ॥ नंदि
पुराणे त्रि ॥ पुरवेधे मयाद्य दृष्टं स्वप्ना ते पिनाकी क्रोधमूर्छितः ॥ उ
दरस्य पुरी कृत्स्ना विचेत्राप निवेगिनः ॥ पराशरः शुभाशुभस्वप्नवि
चारं सुकमयुक्तं च समस्त बुधा ॥ देशादि वर्णं कृति संपरश्च तत्त
त्फलं ॥ संपरीक्ष्य मयेत्तु ॥ पादादिस्याद्येन्तर पादवृद्ध्या वर्षार्द्धमास

१५४ अथ मासकालाः ॥ स्वप्नाविभागे सुचतुष्टये स्वप्ना आनिष्टेष्टफ
लदाः स्युः वराह ॥ आद्यवेषां वत्सरात् फलं द्वितीये पाको वर्षार्धात् तृ
तीयमासात् लोकः शार्वरी पाश्चिमायः पाको भवति ॥ मात्स्ये विष्णुध
र्मोत्तरयोः ॥ स्वप्नस्तु प्रथमे यामे संवत्सरफलो भवेत् ॥ षड्भिर्मासैर्द्वि
यामेन त्रिभिर्मासैस्तृतीयामिकः चतुर्थे मासमात्रेण फलं भवति
नान्यथा ॥ अथ दुःस्वप्नशांतिः मात्स्ये ॥ स्तुतिश्च वासुदेवस्य त
थातस्य च पूजनं ॥ नागेन्द्रमोक्षश्रवणं ज्ञेयं दुःस्वप्ननाशनं ॥
देवद्विजाग्निप्रतिपूजनानि मंत्रोपवासादि पवित्रसेवा तिलान्न
गोभूमिहिरण्यदानं दुःस्वप्नसंदर्शननाशनानि ॥ अथांबुसंस्प
र्शनमंत्रहोमः तिलप्रदानं तपनं वरूपः ॥ शांतिर्जपो होमस्त
था च दानं दुःस्वप्नहारी पयसश्च गंगा ॥ तिलानामयुतं तत्र जुहुया
त्सुसमाहितः ॥ तिलोसीति मंत्रेण धेनुर्दद्यात्सदक्षिणां ॥ ब्रा
ह्मणांस्तर्पयेत्तत्र दक्षिणा भोजनादिना ॥ दानं च विविधं देयम १५४
शुभानां विनाशनं ॥ षड्भिर्मासैस्तु संदर्शेर्न्यथा मरणं भवेत्

वानां भूमीपालानां सुहृदामपि दर्शनं ॥ शुभान्येतानि प्रोक्तानि निरा
अलाभकराणि च ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ एकस्यां यदि वा रात्रौ शुभं वा यदि
वाशुभं ॥ पश्चाद्दृष्टस्तु तस्य पाकं विनिर्दिशेत् ॥ तस्मात्तु शोभनः
स्वप्ने पश्चात्स्वापो न शस्यते ॥ अथ दुःस्वप्नं ॥ मत्स्यपुराणविष्णुधर्मो
त्तरयोः ॥ मालानां वरधारित्वमभ्यंगं पंकदिग्धता ॥ उच्चासपतनं चै
व दोलारोहणमेव च ॥ शक्रध्वजस्य पतनं पतनं शारीरूपयोः ॥
देवद्विजातिभूपानां प्रजानां क्रोध एव च ॥ आलिंगनं कुमारीणां
पुरुषाणां च मैथुनं ॥ हानिश्चैव वस्त्रगात्राणां विरेकं वमनक्रिया ॥ दक्षि
णाशागमनं व्याधिनाभिभवस्तथा ॥ फलापहारश्च तथा शार्दू
लानां विरोधनं ॥ ग्रहाणां चैव भंगश्च गृहसंमार्जनं तथा ॥ क्री
डा पिशाचक्रव्याद वानरांश्च नरैरपि ॥ कषायवस्त्रधारित्वं तद्वत्
क्रीडनकेन तथा ॥ स्नेहपानावगाहौ च रक्तमाल्यानुलेपनं ॥ एवमा
दीनि चान्यानि दुःस्वप्नानि निर्दिशेत् ॥ पराशरः कार्पासालेपनं वाक
तुषजलभस्मसी गोमयस्नेहपंकैर्दिग्धोहास्ते बाहुभपतनं तथवा न

कर्लं तस्मै प्रदापयेत्॥ याम्या शान्तिश्चाश्लोकाः॥ बद्धश्च भूतोऽस
२५५ पयेत्तेषां किंचित्सदये दुपोष्य पायसं स्थालीपाकं श्रपयित्वा रात्रीसू
क्तेन प्रस्थं हुत्वा न्येनान्येन ब्राह्मणान् भोजयित्वा चरुं स्वयं प्राश्नीया
दिति॥ ॥इति दिनकरभट्टकृते शान्तिसारे दुःस्वप्नशान्तिः॥ अथ
पर्जन्यसूक्तविधिर्व्याख्यास्यामो ब्राह्मणाचेदपारगाचरणकर्दम
र्च्यं वरुणप्रतिमां कारयित्वा दक्षपध्योस्थित्वा वरुणं ध्यात्वा नत्वा
सि नुरिति पञ्चोर्ध्वं चर्ये ग्रामे न वानं वेदाहीनं जपाति दयंस्येव रुणे॥ नैयं
चर्चे सुदुनमयितिषट्च मापउंदूत्ताय पूषा महार्हे यो ओजसा
वाचामेक्षिपेण यो वै सम्राट् शांमे आवरुणी प्रसो सौरी वरुणं प्रतीप
तिर्वरुणा यया वामेनहैति रण्यवर्णाः पवमानो व घापो आरभु: सि
दूहे सर्वेषु पोसो यो मा: दि मर्वानह्नु वाकान् सुवर्णं सहभद्री र्वाऽ
आदित्सौ वै पृथिवी सामिरिद्स्वनुवाकान्जपित्वा जलात्दक्षिणे गत्वाच
स्यपश्चिमाभिमुखो भूत्वापि वा भाषितस्य नुवाकमेकादशावारं ज
पित्वाभ्युष्य वस्त्राणि धारयेत्॥ ततो होमं करिष्ये रतिसेकल्पविधि

यदग्निं प्रतिष्ठाप्याज्यभागान्ते क्षीरादूष्वेतससमिद्भिरा जपितश्च चरुभिः
प्रत्येकं मष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिर्वा पुरो वा तो वर्षात्रीति जुहुयाद्दर्वी च
पुरो वा नायेत्फरे शास्ता गस्तत्तो जपादि त्रयापश्चि तादुतिर्जुहुयात्तूष्णी
दुत्वी दुत्वा शान्ति पाटं कुर्यात्पावदेशश्वादि नानि तावब्रह्मचर्यं चरेद्
देविहृदविर्वेदुः दुदीने शांता याचस्पयवक्षारादि मिश्रं कल्पवरुणप्र
तिमां पादात्विश्वो दक्षिणां दद्याद्दिसाह भगवान्बोधायनः॥ अग्नि
धाने आच्छावदेति सूक्तं तुवाष्ठी॥ कामैः प्रयोजयेत्॥ निराहारः
क्लिन्नवासा आचरण प्रवर्षति॥ उत्वादुतं वै तसीनां क्षीरात्का नां उ
त्तारन्ने॥ महद्वर्षमवाप्नोतिसूक्तेनाछावदन्निति॥ अथ राजाभिषेक
सद्विधाः॥ प्रथमाभिषेकसांवत्सरिकश्चेति॥ तत्राद्ये पुरोहितादिन
पिल्कर्त॥ राजप्रथमप्रभिषेके रथसिंहासनासिछत्रचामरध्वज
वर्जितवस्त्रालंकारसांवत्सरिकिससकपुरोहि तादिन्युपयुक्तानि
नोपयोजयेदिति गोपथब्राह्मणात्॥ तत्रादौ पुरोहितं वरणं तस्या
गुरं तत्ते दरुस्य पुरुं चतुर्विधकर्मणीचा प्रमन॥ शांतं च दांतं जितेन्द्रि

१५९ पंचकुर्यात्भरेत्सः प्रियदर्शनं चेति गोपथब्राह्मणात्॥ वरणोत्तरकर्त
व्यं चत्तस्मै वोत्कं॥ यथुपर्कार्थेन सवर्धिं • संपाद्य दक्षिणां दद्यात्को
टिमध्यात्तली ये भागयथाकृपि प्रमाणे न चा हस्तश्च नरयानं दिव्य
माभरणमात्पपत्रं हिरण्यक्षितिं गोधनधान्यरत्नादिकं च गुरवे द
द्यात्तेन वा तुष्येत्तेति॥ ततो विनायकशांतिं कृत्वा मंडपकुंडचविधा
य ग्रहमखवेदिं दिशांतीश्वकार्यं सार्थं वेणसूक्ते उक्तं विष्णुधर्मोत्त
रे तु विनायकशांतिर्नोक्ता राजाभिषेके॥ कालो विधिश्च वसिष्ठ
संहितायां॥ आधानजन्मेशाद्दशाधिनाथरवीदुभौमेज्यसितैर्ब
लस्थैः॥ उत्सान्दृग्वादिविवार्जितेषु धराधिपानामभिषेकइष्टः॥ मूल
त्रिकोणस्वगृहाश्रमित्रस्थैर्नैर्यपतद्दिशां संस्थैः शुभैर्विल
ग्ने संततग्रहे स्थाद्दिशां तिलद्र्मीविपुलांच कीर्तिस्वनीचवैरिगृह
गेस्तरंध्रौ रस्तंगतैर्वक्रमुपागतैर्वा॥ पापोदये शोकमपं च कीर्तिरि
शेति राज्ञाभूशर्म्यं प्रताप॥ शौर्यौदयं चोपचयगृहे वास्य जन्मलग्ना
दथ लग्नगे पि॥ शुभग्रहे पुष्कवीरी क्षितिवाप दांस्थैरस्यात्सु तत्तच १५९

अमलक्ष होमं चंडिपार्थिवाह्वां नरपिकार्यः शौनकः यथानिरूप
णं स्वप्नं पश्येत्तस्योक्तो विधिः॥ स्नात्वा प्रभाते संध्यां च उपास्य तद्द
नंतरं अघानो देव सवितरित्यृचा पूर्वमेकया॥ ततः परं परं यच्च गोदु
दुःस्वप्नं पंचभिः ऋग्भिः परायो मे राजन्नित्युअ इत्यादि चानथा॥ ऋग्भिस्
वाभिरेताभिरुपातिष्ठेत भास्करं॥ एवं कृते तु दुःस्वप्नदर्शनं निष्फलं
भवेत्॥ तत्रैव अथस्य न्यस्येति जपन् प्रातः प्रातर्दिने दिने॥ दुःस्व
प्नं तु दृत्ते कृत्स्नं न लस्या प्रोजनाद्द्रवं॥ पारिजाते शौनकः स्वप्नो
त्पात्ते शुचैत्ते शुकालरात्र्यधिदेवता॥ पूजाविधानपूर्वोक्तं कुर्या
द्रात्रौ पिपलनः॥ रात्रीसूक्तं च कव्यं च त्रित्यर्थः॥ होमं कुर्यात्सप
त्नेन रात्रावेव द्विजोत्तमः॥ प्रत्यृचं पायसं हुत्वा रात्रीव्यख्यदितिक्र
मात्॥ अष्टोत्तरशतं हुत्वा सूक्तेनानेन यत्नतः॥ स्वप्नाधिपतिमं
त्रेण हुनेदष्टोत्तरं शतं॥ कालरात्रे नमो मंत्रेण तर्पयेत्॥ गुरवे दक्षि
णां दद्याद्दत्स्रलेभप श्रनापि॥ यथुक्तदक्षिणादाने प्रत्राल्को होमक
र्मणि॥ हिरण्यं दक्षिणां दद्यात्तदानीमेव वा बुधः॥ वस्त्रं कुंभादिसं

१५८ तोयं सुसंपूर्णं स्वर्णकुंभोदकैः सह ॥ दिव्यैर्द्दुकूलाच्छिन्नैः शुक्लगंध
माल्यांबरार्चितैः ॥ स्त्रा तोषधीफलैर्हेमरत्नसद्वीजपल्लवैः मृत्ति
काव्रतष्ट्रंगं चगजदंतचरोध्वनं उत्सर्पमंकुपमंमुरारेणुकवंकुं
मं ॥ राजसर्षपयुक्तं च वेदद्वारसमान्वितैः ॥ देवस्यत्वेति मंत्रेण आ
पुष्पाष्टिःपरास्करोः ॥ आलिंगेर्वैदमंत्रैश्च शुभलक्षणैः शुभान्वितैः ॥
भद्रासने सन्नृपतिरभिषेकं च कारयेत् ॥ नीराजनं च कर्तव्यं शंखवा
द्यनिस्वनैः आशीर्वादवाचनं कृत्वा पूजयेच्च सुरान्विजान् ॥ आ
युधानि च पट्टं च विप्रान् गंधादिनार्चयेत् ॥ शुक्लमाल्यांबरस्थलतः त्रा
ह्मस्य मम हिपट्टे ॥ पट्टं शिरासि बध्नीयात्सिंहासनगतस्य च विप्रैर्ब्रा
दक्षिणं दद्यात् नाम नये नक्षत्रपूर्वकं ॥ कृपास रुद्रमुख्यो राजा नसापि
त्वां धरोत्विति ॥ प्राच्यां मा भिषिंचंतु वसवस्ते जसेश्रिये ॥ पायम्या या
मभिषिंचंतु ॥ मारुद्राविजयाय च ॥ आदित्यास्त्वाभिषिंचंतु प्रतीच्यां
दिशिवरूद्ये ॥ विश्वेदेवास्त्वथोदिच्यामभिषिंचंतु पुष्टये ॥ दीर्घीशा १५८
स्त्वाभिषिंचंतु पांसदा विजयाय च ॥ साम्राज्यमिति मंत्रेण राजानं सम्य

गर्च्चयेत् ॥ व्याघ्रचर्मण्यथासीनं न वालंकारभाषितं ॥ छत्रचामरसं
युक्तं राजचिह्नसमन्वितं ॥ पुरोहितस्य जुहुयाल्लाविव्याग्नौ प्रयतस्य
तः ॥ उदुंबरसमिद्भिश्च आज्येनाष्टोत्तरं शतं ॥ विद्वत्पुरोहितोमात्य
चक्रे वंधुसमान्वितः ॥ तदास्य वित्तसर्वांग प्रजा धर्मेण पालयेत् ॥
एवं यः कुरुते सम्यक् स राजा वर्द्धते चिरं ॥ अथ वक्ष्ये धर्मोत्तरोक्ता
राजाभिषेकः ॥ ऐ भार्गव अथ संभृत संभारो राज्ञः सांवत्सरस्ततः को
ते भिषेचनं कुर्यात् तं लकालं कथयाम्यहं ॥ मृते राजनि कालस्य नियं
मो त्रविधीयते ॥ तत्रास्य स्नपनं कार्यं विधिवत्तिलसर्षपैः ॥ पघोष
यिता जयं चास्य सांवत्सरपुरोहितौ ॥ अन्यासनोपविष्टस्य दर्शं
येत्तं जनं ततैः सरांतस्थित्वा श्रुजनं मुक्ता बंधनगास्ततः अभ
यं घोषयितान्तु कालाकांक्षी च नो भवेत् ॥ नाभिषेच्यो नृपश्चैत्रेना
घिमासे च भाभवेत् ॥ न सुप्ते तथा विष्णौ विदोषा स्याद्विद्विज ॥ नवमो
पद्रि नैराम्य चतुर्थ्यां चतथैव च ॥ न वर्षे नाभिषेक्तव्यः श्वः स्वस्यां
च भार्गवात्मजः ॥ धनुवारुणीवैश्वं ब्राह्मं हस्तपुष्यौ तथैव च ॥ नक्षत्रा

१५८ णिमित्रास्य ते भूमीपालाभिषेचने॥ नागं चतुष्पदं दिव्यं किंस्तुघ्नं
त्रा कुलानि तथा॥ करणानि न शस्तानि तेव्यतीपाते दिनं तथा॥ नक्षत्रमु
क्तमभिहितमुहूर्ताभिहितं नं च येत्॥ सोमसूर्यकुजा त्वक्रां तं परिदिष्टं
च भार्गवं॥ कृतं तीक्ष्णोक्तं नक्षत्रं समामानो हितग्रहः॥ कुजो सूर्या
तथा नष्टा सचंद्रे कुलि नश्चारि॥ वृषोधकीटः सिंहलकुंभोलग्ने
प्रशस्यते॥ एतेषां जन्मलग्नाभ्यां पत्यउपचयास्थिते॥ तारा द्विती
या षष्ठी च चतुर्थी चाष्टमी तथा॥ नवमी च तथा शस्ता भ न कुर्
श्च चंद्रमा॥ पापाश्चापचये स्थाने शस्तो लग्ने दिवाकरः॥ सौम्या केंद्र
गता लग्नात्शुभाश्चैव त्रिकोणयोः॥ लग्नेन वा न्यो सितिजस्य व
र्गोविवर्ज्यस्तथा तस्या मलानुभावा सूर्यस्य वर्गः॥ सकलः प्रशस्तः॥
रात्रौभिषेके सन्ध्यो ग्रहाणां॥ कार्यायैः रक्तरीं द्रागंमिभागेचास्य पुरो
धसा॥ सोष्णीषः श्वेतवसनः सितचंदनभूषितः सितमाल्योपवीत
श्च सर्वाभरणभूषितः॥ वेदिमध्ये स्वयं मंत्रेण कृत्वा च विधिवत्ततः॥
जुहुयाद्वैष्णवान्मंत्रांस्तथा शाक्तांश्च वक्षण॥ सावित्र्यान्वैश्वदेवा १५८
न्सौम्यांश्च विधिवत्ततः॥ आयुर्वर्ग्यगणं चैव तथा स्वस्त्ययनं

राज्ञा॥ रिक्तामावास्यां बुधभौमवारवर्ज्येषु वारेषु दिनेषु चैव॥ वक्रेदि
नेत्रक्षयाने शीघ्रगायोश्चनन्ने धने भवेत्तभिषेकरस्थैः॥ पापग्रहैः स्वांश ग
तैश्च निःस्वो रोगी विलग्नोपगतैर्भवेत्स॥ पापस्सुतः स सच तुर्यसंस्थै ग
पुत्रास्थितैः सर्वसुखैर्वहीनः॥ अष्टाच पः कर्मगतैरनायुर्मृत्युस्थि
तैर्वीर्ययुतैश्च पापैः॥ अव्ययाष्टारिगतैः शशांकः क्षितीश्वरं हंति
तदा बली चेन्नः॥ केंद्रे त्रिकोणत्रिकोणमीधनापसौम्यो धिपस्ल
भोपतैश्च पापैः॥ षष्ठाष्टलग्नव्ययवर्जिते न चंद्रेण राज्ञा शुभदोभि
षेक॥ यस्याभिषेकेषु तदुत्तमंत्री लग्ने त्रिकोणेयदि वा भवेत्स॥ षष्ठे
कुजः॥ कर्मगतश्च शुक्रः॥ समो हि तेविक्रमराजलक्ष्म्या तुष्टि व्यला
भारि गता विनायकी स्वस्थे अमरेज्ये यदि वंधुगे ज्ञः॥ यस्या सपोगे
क्रियते भिषेकश्चिरायुषस्तस्य पदं स्थिरं स्यात्॥ शुभेषु चेन्द्र्यो
गेषु स्वयोगेषु शुभेषु च॥ राजयोगेषु योराजा सभिषिक्तः क्षिती
श्वरः॥ प्राग्भागे मंदिरस्याथ गोमयेनलुकारयेत्॥ मंडपं चतुरस्रं
सर्व्वर्णकः समलंकृतं॥ तत्र पद्मासनं सम्यगर्चयेत्कुसुमनोहरं॥ गंगं॥

१५९ वाउवो ब्राह्मणं दक्षिणे क्षीरपूर्णेन रौप्यकुंभेन वाऽजगा दध्ना चता
म्रकुंभेन वैश्यः पश्चिमतो द्विजः॥ मालेन जलेनोदकं शूद्र माल्यो
भिषेचयेत्॥ ततोभिषेकं नृपतेर्बहुवृचप्रवरो द्विजः॥ कुर्वीत मधु
नाताय छंदोगश्च कुशोदकैः॥ संपातवत्कलशं ततागत्वा पुरोहि
तः॥ विधाय वह्निरक्षां तु सदस्यैर्यथाविधि॥ राजसूयाभिषेके
तु ये मंत्राः परिकीर्तिताः॥ तैस्तु दद्यान्महाभाग ब्राह्मणानां स्वरेण
तु॥ ततः पुरोहितो गच्छेद्वेदिमूलं तदेव तु॥ विभूषितं तु राजानं सर्वतो
भद्रआसने॥ शतछिद्रेण पात्रेण सौवर्णेन यथाविधि॥ अभिषिंचेत
धर्मज्ञ॥ सम्यक्कुर्वीत विशारदः॥ या ओषधी त्यौषधीभिः सर्वाभिः स
समाहितः॥ रथे त्विष्टे गंधैश्च आ ब्रह्मन्ब्राह्मणस्तथा॥ बीजैः
पुष्पैस्तथा चैनं राम पुष्पवती त्विति॥ तेनैव मंत्रेण फलैस्तु अभिषे
चयेत्॥ ऋग्वेदविस्तथा राजन्नश्वंरनेन यथाविधि॥ मूर्धानं च त
थाकर्तं गंधद्वारेति सस्य शोत्र॥ ततो ब्राह्मणमुख्याश्च क्षत्रिया
विशस्तथा॥ शूद्रस्याश्चावरमुख्याश्च नानातीर्थसमुद्भवैः॥ नादे १५९

ये सारसैः कोपैर्नानाकलशसंस्थितैः॥ चतुःसागरजैर्लभाद्दलाप्या
न द्विजकल्पितैः॥ गंगायमुनयोश्चैव निर्झरैश्च तथोदरैः॥ छत्र
पाणिर्भवेत्कश्चित्केचिन्नामरपाणयः॥ आपादमुख्यास्तत्र कोऽ
केचिद्वैन्धरास्तथा॥ शंखभेरीनिनादेन वीणादत्तुनेनवा॥ गीतवा
द्यैर्द्विजघोषेण द्विजकालाहलेन च॥ राजानमभिषिंचेयुः॥ समेस
संहिता जनाः॥ सर्वलोकाभिषिक्तस्यापीति संमिश्रजलसंयुतं॥ मं
त्रौषधीयुतं पुण्यं सर्वगंधयुतं तथा॥ रत्नबीजसमायुक्तं चंदनैः सु
यैस्तथा॥ रक्तबीजसमायुक्तं फलबीजयुतं तथा॥ पूजितं सिततव
स्त्रेण वेष्टितं ग्रीयमेव च॥ श्वेतवस्त्रावकीर्णैश्च संवीतं श्वभ्रभावि
तं॥ क्षीरवृक्षच्छेलताछन्नं सुदृढं कांचनं नवं॥ आतपकल्पं रा
ज्ञः स्वपं सांवत्सरस्तु यः॥ मंत्रावसाने स्नपनं कुर्याद्गुरुकुलोद्वहः॥
ततः पश्येन्मुखं राजा दर्पणं चार्धसर्पिषि॥ सोढापादितवस्त्रश्च मं
गलालंभनं चरेत्॥ ततः संपूजयेद्विष्णुं ब्रह्माणं शंकरं तथा॥ लोक
पालान्ग्रहांश्चैव नक्षत्राणि च भार्गव॥ ततः संपूजां कुर्वीत दायनी

यत्नतो न्यसेत्तु ॥ व्याघ्रचर्मोत्तरं रम्यं सितवस्त्रोत्तरच्छदं ॥ पुरोधा
मधुपर्केण तत्रस्थं तं समर्चयेत् ॥ राजा चैवार्चयेत्तत्र सांवत्सर
पुरोहितौ ॥ मधुपर्केण धर्मज्ञस्तस्य स्यात्सो हि वित्तौ ॥ पट्टबंध
प्रकुर्वीत ततो मुकुटबंधनं ॥ ततः स बद्धमुकुटः काले पूर्वं म
योदिते ॥ परार्ध्यास्तरणोपेतं पंचचर्मोत्तरच्छदे ॥ ध्रुवाद्यैरिति मं
त्रेण सोपवेश्यः पुरोधसा ॥ वृषस्य वृषदंशस्य द्वीपिनश्च मृगा
लमः ॥ तेषामुपरि सिंहस्य व्याघ्रस्य च ततः परं ॥ तत्रोपविष्टस्य
तस्य प्रतीहारः प्रदर्शयेत् ॥ अमात्यांश्च तथा पौरान्नैगमांश्चा
पणीश्वरान् ॥ तथा प्रकृतयश्चान्या यथावदनुपूर्वशः ॥ ततोऽग्र
हारवस्त्रैश्च तुरंगकनकोत्तमैः गोजाविगृहदानैश्च सांवत्सर
पुरोहितौ ॥ पूजयित्वा ततः पश्चात्पूजयेद्ब्राह्मणत्रयं ॥ अनेनैव
विधानेन यत्र राजाभिषेचितः ॥ ततः सहस्रां संपूज्य सांवत्सर
पुरोधसः ॥ ततो ब्राह्मणमुख्यानां पूजनं समारभेत्तथ मौरूप्य
तिलवस्त्रान्नपक्वकांचनगोरसैः मोदकैः श्वेतपुष्पैश्च मण्डले ॥ ने

गणं ॥ आयुष्यमभयं चैव तथा चैवापराजितं ॥ आश्व ॥ आश्वानीरा
नरनिर्मुक्त ॥ शर्मगणः शर्मवर्मामणिरित्याथर्वणे प्रसिद्धः स्वस्त्यय
नायुष्याभयापराजितगणा अपि तत्रैव प्रसिद्धाः ॥ संपातवंतं कलशं
तथा कुर्याच्च कांचनं ॥ स्नाने समारभेद्राज्ञो होमकाले पुरोहितः आ
दौ तु स्वे [illegible] पात्रात्तु पुनर्मृद्भिः समारभेत् ॥ पर्वताग्रमृदा तावन्मू
र्धानं शोधयेन्नृपः ॥ वल्मीकाग्रमृदा कर्णौ वदनं देवतालयात्
इंद्रस्थानमृदा ग्रीवां हृदयं तु नृपाजिरात् ॥ करीदंतोद्धृतमृदा दक्षिणं
तु यथा भुजं ॥ वृषशृंगोद्धृतमृदा वामं चैव तथा भुजं ॥ सरोमृदा तथा
पृष्ठमुदरं संगमान्मृदा ॥ नदीकूलद्वयमृदा पार्श्वे संशोधयेत्तदा ॥ वे
श्याद्वारमृदा राज्ञः कटिशौचाविधीयते ॥ गजस्थानात्तथैवोरू गोष्ठा
ज्जानुनी तथा ॥ अश्वस्थानात्तथा जंघे राज्ञः संशोधयेद्बुधः ॥
रथचक्रोद्धृतमृदा तथैव चरणद्वयं ॥ मृत्स्नातः स्नापनीयः स्यात्पंचग
व्यजलेन तु ॥ ततो भद्रासनगतं ॥ मुख्यामात्यचतुष्टयं ॥ वर्णप्र
धानं भूपालमभिषिंचेद्यथाविधि ॥ पूर्वतो हेमकुंभेन घृतपूर्णेन द्वाः

१६१ त्संभृत्य: षोडशाकलशान् षोडशाद्विक्षा निः च लक्ष्मी कस्प चभाति
कांसर्वान्नं सर्वरसान्सर्वबीजानीति न्यच हार: सौवर्णाश्चत्वारो राज
ताश्चत्वारस्ताम्राश्चत्वारो न्मृन्मयास्ता न्दद्रसासि वाधौलुत्लोच
नान्तरतः आपरत्नकरकेन फलापितात्वेदिपृष्ठे संस्थाप्य विल्वमेकैकं
स्यात्।। सर्वान्नं सर्वरसान्सर्वबीजानि चा। प्रभावैर पराजिते ताप्
ष्पैः स्वस्य पत्नैः सौवर्णपुसंपातान्संस्थाप्य। नसो माग्नेयेस्थ राजः ते
कुम्भपयसां होमु चैत्ताम वपं वेरस सवर्गतासं तानीयैः प्राणस्कालेन
च मन्त्रवेष्टु:।। ललस्तान्तकलक्शान् श्रोत्रीयैः पवित्रैरभिः फपस्त
न्मुखमभिषेचयेत्।। भूमिमिश्रियंवर्द्धय क्षात्रियं भवति सिंहासनस्था
रुढमभिमंत्रयेत्।। एवमभिषिक्त स्व रसान्प्राश्नीयात्।। विमेध्यश्च
दृषाद्रो सत्स्थं सदस्योध्यः क्षेत्र ग्राम च रविपुनाः पृथ्वीं यत्नः प्राप्नोति
भुक्ते धरां जितशत्रुः सदाभवेदिति।। ।। अथाभिषेकमंत्राः ते
मार्को विष्णुधर्मोत्तरे।। ।। ऋस्तु ध्या वहितो मंत्र रामक स्वपनारा
नं।। ये नाभिषिक्तो नृपतिश्चिरं वृत्रासितिष्ठति।। राज्ञोभिषेक कत्रा ब्रुते १६१
रैवावि ष्णुत्रा वारिणः कुंभास्तु क्षणं कुर्यान्मं मांत्ते कर्त्र हूंन्यसेत्।।

सुरास्त्वामभिषिंचंतु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः।। वासुदेवो जगन्नाथस्तथासं
कर्षणो विभुः।। प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतु विजयाय ते।। आखंडलो
ग्निर्भगवान्यमो वै नैर्ऋतिस्तथा।। वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा
शिवः।। ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पालाः पांतु ते सदा।। रुद्रो धर्मो मर
दक्षो रुचिः श्रद्धा च पार्थिवः। भृगुरत्रिर्वसिष्ठश्च सनकश्च सनंदनः।।
सनत्कुमारश्च तथा भगवानपि चांगिराः पुलहश्च पुलस्त्यश्च मरीचिः
कश्यपप्रभुः।। एते त्वामभिषिंचंतु प्रजाध्यक्षाः समागताः।। प्रभाक
रा बर्हिषदो ग्निष्वात्तास्तथैव च।। क्रव्यादाश्चोपहूताश्च आज्यपाश्च
सुकालिनः एते त्वामभिषिंचंतु पितरश्चाग्निभिः सह।। लक्ष्मीर्वेदी सती
क्षांतीरनसूया तथास्पली:।। संभूतिः सन्नतिश्चैव क्षमा भीति स्तथै
व च।। स्वाहा स्वधा च ते राजन्नभिषिंचंतु मानराः कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मे
धा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा।। वाद्धिर्लज्जा वपुः शांतिस्तुष्टिः सिद्धिश्च
पार्थिवं।। एतास्त्वामभिषिंचंतु धर्मपत्न्यः समागताः।। धरुधांतिवसु
पी मील वैभानु मैरु त्वाती संकल्पाश्च मुहुर्त्ताश्च साध्या विश्वास्तथै

वचः॥ धर्मपत्न्यो दक्षस्य त्वामभिषिंचन्तु पार्थिव॥ अदितिर्दितिर्दनुस्त-
१९२ था ह्यरिष्टा नायुषा मुनिः कद्रुःक्रोधवशा प्राची विनता सुरभिस्तथा
एतास्त्वामभिषिंचंतु काश्यपस्य प्रियाः नृपः॥ कृत्तिका रोहिणी देव
मृगा रौद्री तथैव च। पुनर्वसुश्च पुष्यश्च तथाश्लेषा च पार्थिव॥ मघा
च फाल्गुनी पूर्वा तथैवोत्तरफाल्गुनी॥ हस्तश्चित्रा तथा स्वाती त्वा-
खा च तथा नृप॥ अनुराधा तथा ज्येष्ठा मूलं च वसुधाधिपः॥ अषाढा
च तथा पूर्वा तन्नत्या चोत्तरा तथा॥ अभिजिच्च तथा श्रवणो धनिष्ठा च
तथैव च॥ तथा शतभिषक् देव पूर्वभाद्रपदा तथा॥ उत्तरा रेवती राजन्
अश्विनी भरणी तथा। एतास्त्वामभिषिंचंतु सोमपत्न्यः समागताः
महाकल्पश्च कल्पश्च मन्वंतरयुगानि च॥ संवत्सराणि सर्वाणि तथै-
चैवायनद्वयं॥ ऋतवश्च तथा मासाः पक्षा रात्र्यहनी तथा॥ संध्या-
श्चातिपथश्चैव मुहूर्त्ताः करणानि च॥ एते त्वामभिषिंचंतु कालस्या-
वयवाः शुभाः॥ आदित्यश्चंद्रमा भौमो बुधो जीवः सितोऽर्कजः॥ ग्र-
हास्त्वामभिषिंचंतु राहुः केतुश्च पार्थिवः स्वायंभुवो मनोः पुत्रो मनु- १९२

श्च सुव्रत॥ मंगलालंभनं कृत्वा गृहीत्वा सशरं धनुः। वाजिनं प्रदक्षि-
णं कृत्वा प्राणिपत्य तथा गुरून्॥ पृष्ठतो वृषमालभ्य गां सवत्सां च
पार्थिव। पूजयित्वा चतुरंगं मंत्रीतं चापि वेचितं॥ तत्रारुह्य त-
तो नागं पूजयेच्चाभिषेचितं। मंत्रितं दक्षिणे कर्णे स्वयं देव-
चिंतकः॥ आरुह्य राजमार्गेण स्वपुरं च परिभ्रमेत्॥ मुख्याः-
मात्यैः समं मंत्रैः सांवत्सरपुरोहितैः सहितः कुंजरारूढो अभि-
गच्छेच्च देवताः॥ तासां संपूजनं कृत्वा नगरं पापि चोचितं॥ मार्कितं
तर्म्हे राजा प्रहृष्टनरवाहनः॥ दानमानादिसत्कारैर्गृह्णीयात्स-
कलीस्तथा॥ संपूजितांस्त्वा विसृजेत्कृतित्ती पः॥ स्वके गृहे स्या-
न्मुदितो महात्मा॥ विधानमेतत्समवाप्य राजा कृत्स्नां च धात्रीं वि-
नाणां विदध्यात्॥ ॥ इति श्रीविष्णुधर्मोत्तरे राजाभिषेकविधिः॥
बौधायनेनाभिषेकांते विशेष उक्तः॥ अथ रथमारुह्य वामप्रद-
क्षिणीकृत्य दुंदुभिशब्देन स्वास्तीसूक्तेनेति हेमाद्रौ॥ वाथर्वणगो-
पथब्राह्मणे अथ पुन राजाभिषेकविधिं व्याख्यास्यामो विन्ध्यप्रभृती

१६२ अतिमुक्तः क्षिपः सहकर्ती वसुरनाहुष्टो वासःकामो जपो विदूरो॥
एते त्वामभिषिंचंतु मरुतश्च समागताः॥ रेवात्येकोनपंचाशन्मित
बलपराक्रमः॥ चित्रांगदश्चित्ररथश्चित्रसेनश्च वीर्यवान्॥ धृत
राष्ट्रश्च सोमश्च सूर्यवर्णस्तथैव च॥ उराधस्सुपर्णः कर्णिनं हृश्चि
रस्तथैव च॥ कलिश्चाभिगिरावा जन्यपर्जन्यो नारदस्तथा॥ वृषप
र्वा च हंसश्च तथा चैव हाहाहूहू॥ विश्वावसुस्तात्रकश्च तथाव
सुरूपिश्रवः एते त्वामभिषिंचंतु गंधर्वाः पृथिवीपते॥ अनवद्यांम
नेकामाक्षू नूनाम रुणी प्रिया॥ अनुत्तमा सुकेशी च सुरूपा च मनो
वमा॥ मेनका सहजन्या च फर्णिन्या पुंजिकस्थला॥ ऋतुस्थला घृ
ताची च विश्वाचापूर्वचित्यपि॥ प्रम्लोचा चाथ तुम्लोचा रंभा चैवोर्व
शी तथा॥ पंचचूडा सा मनस्वी चित्रलेखा च पार्थिव॥ मिश्रकेशी
सुगंधिश्च विद्युत्पर्णा त्रिलोचना॥ अष्टकाक्ष्मणा क्षेमा आस्सिका
रुचिकालथा॥ सुव्रता च सुबाहुश्च सुबोधा सुवपुस्तथा॥ पुंडरीका
सुधा च सुराधा सुरसा तथा॥ हेमा सरस्वती चैव कमला सनताल १६२

वा॥ सुमुखी हंसपादी च वारुणी रतिलालसा॥ एतास्त्वामभिषिंचंतु
राजन्नप्सरसस्तथा॥ प्रह्लादश्च महातेजास्तथा राजविरोचनः॥ ध
न्वी बाणस्तथान्ये च दितिपुत्राः समागताः अभिषिंचंतु ते सार्श्व दि
व्यनाथंमसारसच यं॥ विप्रचित्तिसुरवास्सर्वे दानवास्सर्वा समागताः॥
अभिषिंचंतु राजानं राज्ञं कृत्तु सुसत्वरा॥ हेरवश्चैव प्रहेश्चैव सलिले
स्तथैव च॥ सुकेशी चो रूपवश्च पद्म रापुरुषो ह॥ विद्युत्सूर्पस्तथा
व्यासौवधश्च रसनं स्तथा॥ एने त्वामभिषिंचं तु समागम्याधरास्स
मा॥ सिद्धार्थो माणिभद्रश्च सुमनो नंदनस्तथा॥ कंडूति पंचमश्चैव
माणिमान्व सुमास्तथा॥ सर्वानुभूतास्त्वां खश्चापिंगा क्षश्च तुरस्त
था॥ यमो नंदस्सो भीमः पद्मश्चेंद्रः प्रभाकरः मेघवर्णश्च मध्यश्च
श्चयोत श्च महापद्माः॥ भूतिमान्केतुमांश्चैव मौलिमांश्च सुदर्श
नः॥ श्वेतश्च विलश्चैव परिश्च जश्च जपावहः पद्मक्षो वकाचाश्च
कुमुदश्च वलाहकः॥ पद्मनाभः सुगंधश्च सुवीरो विजयाकृतिः॥
पर्णमासो हिरण्याक्षः सिते जितश्च वीर्यवान्॥ एते त्वामभिषिंचं

१५४ तु राजन्वज्राश्च सत्तमाः॥ ऐरावणश्च राजेन्द्र मकरः कच्छपस्तथा।
महापद्मश्च नीलश्च चर्चः कुन्दो मुकुन्दकः॥ एते त्वामभिषिञ्चन्तु नि
धयस्ते समागताः॥ छागलाश्चैव चन्द्रश्च पेचसूचीमुखीः न
पाण्डुः फेरण्डविराधाश्च ज्वलनाङ्गारकस्तथा॥ कुसमात्रप्रमुखाश्च
उपविनाउलूखला॥ अकर्णश्चाङ्गखण्डश्च तथा ये पात्रपाणयः
पासवश्च वितुण्डाश्चानिपुणास्तरूरनास्तथा॥ एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु
पिशाच्या नावजानयः ब्रह्मचर्याखिता दान्ताः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः
नानाप्रकाररवदना नानाबाहुशिरोधराः॥ चातुःपथस्तु रावश्च
न्यालपं चिकेतनः॥ त्रिपुरा भवं देवं ये गता मनुजेश्वराः एते त्वाम
भिषिञ्चन्तु गणा भूतपतेः स्वयं॥ महाकालं पुरस्कृत्य नारसिंहं च
मातरः सर्वास्त्वामभिषिञ्चन्तु राजन्राजनराधिप॥ ग्रहः स्कन्दो विशा
खश्च नैगमेयस्तथैव च॥ अभिषिञ्चन्तु राजंस्त्वां सर्वे स्कन्दग्रहाः शुभाः
शाकिन्यो याश्च योगिन्यः॥ खेचराभेदीस्तथा॥ सर्वास्त्वामभिषिञ्च १५४
तु समेत्य मनुजेश्वर गरुडश्चारुणश्चैव आरुणिश्च महाखगः संपाति

स्वारोचिषस्तथा॥ उत्तमस्तामसश्चैव तश्चाक्षुषस्तथा॥ वैवस्वतो
थसावर्णिर्दक्षब्रह्मसुतावुभौ॥ धर्मपुत्रो रुद्रपुत्रो रौच्यो भौत्यश्च यो
मनुः एते त्वामभिषिञ्चन्तु मनवश्च चतुर्दश॥ नासत्यौ देवभिषजौ भ
वत्तां विजयाय ते॥ धरो ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोऽनलः॥ प्र
त्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ महाप्रभाः॥ एते त्वामभिषिञ्चन्तु देवमु
ख्याः समागताः॥ धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शक्रोऽथ वरुणो भगः॥ त्वष्टा
विवस्वान्सविता विष्णुर्द्वादशमस्तथा॥ एते त्वामभिषिञ्चन्तु काश्यप
पारीतिसंभवाः॥ एकज्योतिर्द्विज्योतिस्त्रिश्चतुज्योतिरेव च॥ एकश
क्रो द्विशक्रश्च महाबलः॥ इंद्रश्च गत्सादृश्यां ते ल नः प्रतिसकृत्त
था॥ मितश्च संमितश्चैव अमितश्च महाबलः॥ ऋतजित्सत्यजिच्चै
व सुषेणः सेनजित्तथा॥ अतिमित्रोऽमित्रश्च पुरजिच्चापराजि
ता॥ ऋतश्च ऋतवान्धाता वरुणो विधृतो ध्रुवः॥ विधारणो महाते
जा वासवस्य परः सखा॥ इदृशाश्चान्यादृशाश्च एतादृगर्निता शनः
क्रीडनश्च तथा त्रासि सरभश्च महायशाः॥ उद्धातु रुजो मुनि भामो

कुमारस्तथा ॥ वालखिल्यास्तथा सर्वे भवंतु विजयाय ते ॥ दिधेनवश्च
१५५ तस्मात्सत्यात्तु भिश्चित्तथा नृप ॥ अभिषिंचंतु सर्वाभिर्गोभिः सार्द्धं नरे
श्वरः ॥ वेदव्यासश्च वाल्मीकिः दीर्बरोथ पराशरः ॥ देवलः पर्वतश्चै
व दुर्वासा भार्गुरित्युत्तचिः ॥ याज्ञवल्क्यः सजाबाली जैमिनिः श्वधी
श्वयः ॥ विश्वामित्रः स्थूलकशुर्वेधनोत्रिविदूरस्तथा ॥ एकतश्च द्वित
श्चैव त्रितो गौतमगालवौ ॥ शांतिल्यश्च भरद्वाजो मौद्गल्यो वैदवार
नः ॥ वलश्च कुटिमरोजयजानुर्घटोदरः ॥ पचाक्षितो धरेभ्यश्च
आसत्यधामश्च जैमिनिराक्षुधिः सारंगवश्चैव तत्त्वागस्त्यो महात
पाः ॥ अदुर्मदोमन्तुश्चैव गृहूवाहुमहोदयः ॥ काश्यपनश्च कण्वश्च
वलाकश्चैव नन्दनः ॥ एते त्वामभिषिंचंतु हुमनयः पार्थिवोत्तमः पृथुर्दि
लीपो भरतो दुष्यंतः ॥ शत्रुजित्सजी ॥ मनुः कुकुत्स्थश्चानेनायुवेनो
श्वो जयद्रथः ॥ माधाता सुचुकुंदश्च तथा राजा पुरूरवाः ॥ ईश्वाकुश्च
यदुश्चैव पुरुर्भार्विश्ववारस्तथा ॥ अवरिषश्च नाभगो वलश्चोमहातनुः
प्रद्युम्नश्चा मस्तुयुम्नो भरिफल्गश्च संजयः ॥ एते वान्ये च राजानस्तव १५५
रानन्दिवंगताः ॥ समागत्याभिषेकाय विजयाय तथाश्रिये ॥ पुरुषश्चा

प्रमेयात्मा महाभूतानि यानि च ॥ पृथिवी वायुराकाशमापो ज्योति
स्तथैव च ॥ मनो बुद्धिस्तथैवात्मा अव्यक्तश्च राजेन्द्र विजयाय भवंतु
ते ॥ जंबू शाकः कुशः क्रौंचः शाल्मली द्वीप एव च ॥ गोमेदः पुष्कर
श्चैव स्वस्त्यामयं प्रदिशंतु ते ॥ उत्तराः कुरवः पुण्या रम्यार्हरण्यतास्त
था ॥ भद्राश्वकेतुमालश्च वर्षश्चैव इलावृतः ॥ हरिवर्षः किंपुरुषो
वर्षो भारतसंज्ञकः ॥ एते त्वामभिषिंचंतु समेते वसुधाधिप ॥ इक्षुद्वी
पः कसेरुश्च ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ॥ नागद्वीपस्तथा सौम्यो गंध
र्वो वारुणस्तथा ॥ अवेचनव मस्तेषां स्वस्त्यामयं प्रदिशंतु ते ॥ हिमवा
न्हेमकूटश्च निषधो नील एव च ॥ श्वेतश्शृंगो गंधवापेरुमाल्यवद्गंध
मादनैः ॥ महेंद्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षवांस्तथा ॥ विंध्यश्च पारि
यात्रश्च सर्व एव महीधराः ॥ समागम्याभिषिंचंतु त्वां मघवे वसुधाधिप
ऋग्वेदोथ यजुर्वेदः सामवेदस्तथैव च ॥ अथर्ववेदो वेदास्त्वामभिषिंच
तु पार्थिव ॥ इतिहासो धनुर्वेदो गांधर्वश्चायुसंततिः ॥ सस्तोपवेदाश्च
तथैव जयाय भवंतु ते ॥ शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंदसां गतिः ॥

छंदो विचिति च ज्योतिर्विजयं प्रदिशंतु ते ॥ अंगानि वेदाश्चत्वारो मी
१६६ मांसा न्यायविस्तरः ॥ धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्या ह्येताश्चतुर्दश ॥ सां
ख्यं योगश्च पंचरात्रं वेदाः पाशुपतं तथा ॥ कृतांतपंचकं चैव गाथाश्च
विविधानि च ॥ गायत्री पापशमनी मातृ देवी महाश्रीवा गांधारी च
तथा विद्या विजयं प्रदिशंतु ते ॥ देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः
ऋषयो मानवो गावो देवमातर एव च ॥ देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्स
रसां गणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ औषधा
नि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ॥ स्थानानि च प्रशस्तानि पुण्यान्या
यतनानि च ॥ जीमूतानि च सर्वाणि तद्विकाराश्च सर्वतः ॥ उक्तानि चा
प्यनुक्तानि विजयाय भवंतु ते ॥ लवणक्षीरतोयाश्च घृतमंडोदक
स्तथा ॥ दधिमंडोदकश्चैव सुरोदश्च नराधिप ॥ तथैवेक्षुरसोदश्च
तथा स्वादूदकश्च यः ॥ गर्भोदकश्च सो ये त्वामभिषिंचंतु पार्थिव ॥ च
त्वारः सागराश्चैव स्थैर्येन तनोये न पार्थिव ॥ समागम्याभिषिंचंतु विजयं
प्रदिशंतु ते ॥ पुष्करश्च प्रयोगश्च प्रभासो नैमिषस्तथा ॥ तथा क्षेत्र १६६

धिनयश्चैव विष्णुगंधकुमारकाः ॥ एते त्वामभिषिंचंतु सुपर्णाः पृ
थिवीपते ॥ अनंतश्च महानागो वासुकिस्तोषलक्षको ॥ सुपर्णा
रिश्च कुंभश्च वामनोत्तमः ॥ ऐरावतो महापद्मकं बलाश्च तराउभौ
पल्पपत्रश्च शंखश्च कर्कोटकधनंजयौ ॥ महाकर्णो महानीलो ध
नराष्ट्रबलाहकौ ॥ कुमारपुष्पदंतश्च गंधर्वश्च पनाल्विकः ॥ नहुषः
खरश्चोपा चशंखपालस्तथैव च ॥ पद्मश्च कुलीकश्चैव पाणिरिस
वमारव्यः नागो त्वामभिषिंचंतु राजराजेन पार्थिव ॥ कुमुदैराव
णः पद्मपुष्पदंतो पवामनः ॥ सुप्रतीकोंजनो नीलः पांतु वां सर्व
तो नृप ॥ पैलामहास्तथा हंसावृषभः ॥ शंकरस्तथा ॥ उच्चैःश्रवा श्वा
श्वपतिस्तपाध चतुरिन्नृप ॥ कौस्तुभः ॥ शंखराजश्च पांतु तां स
र्वतः सदा ॥ चक्रं त्रिशूलं वज्रश्च नंदकास्त्राणि चाप्यथ ॥ सर्वा
भिषेकं दत्ता चरित्रां ताविनयं ध्रुवं ॥ धर्मश्च रुद्र कुराः ॥ विश्वेसंदा
नं नपस्तथा ॥ यशो राज्ञा स्तथैवायुर्ब्रह्मचर्यं दमः शमः ॥ एते त्वा
मभिषिंचंतु मीनगुसश्च पार्थिव ॥ दंडः पिंगलकश्चैव मस्तकाला

वासुकेस्तीर्थमेव च॥ सिंधूत्तमस्तपोदानोप्यथ सूर्यारकुंभकः॥ पौंडरी
१८८ कश्च राजेंद्र गंगासागरसंगमे॥ सिंधुसागरयोश्चैव॥ संगमः सुमनोह
रः॥ तथा कुंभा वसुंधरस्य मानसं च तथा सरः॥ तथा बिंदुसरः पुण्यं
सरः स्वच्छोदकं तथा॥ धर्मारण्ये फल्गुतीर्थमविमुक्तं तथैव च॥ लोहि
श्च तथा पुण्यो बदरीपावनः शिवः॥ तीर्थं सप्तर्षीणां च वाह्नितीर्थं च
पार्थिवं॥ एते चान्ये च बहवः पुण्यसंकीर्तनाः शुभाः॥ तोयैस्त्वामभि
षिंचंतु सर्वपातकनाशनैः॥ गंगा महानदी पुण्या ह्लादिनी तथा॥ पा
वनी च तथा नलिनी च चक्षुः सिंधुः स नर्मदा॥ सुषमा कांचनाक्षी च विशा
ला मानसी ह्रदा॥ सरस्वती मनोदा च सुवेणा विमलोदका॥ द्री प्रावे॥
णस्वतर्षश्चरार धूर्गउकी तथा॥ अरुणोदा च विभागा च चंद्रभागा इ
रावती॥ वितस्ता देविका रंभा कौशीरं वत्सनादी च॥ तथान्ये इक्षुमती पु
ण्या कौशिकी च यमुना तथा॥ गोमती धूतपापा च बाहुदा च सरस्वती
निर्विंध्या चन्द्रभीमा च लोहित्यश्च महानदः॥ वेदस्मृतिर्वेदमाता वेद
पर्वरहा तथा॥ गोवर्णा चंदना चैव सदा कुमुद्वती॥ पिना च चर्मण्वती धूतपा १८८
विदर्भा वेणुमत्यपि॥ अवंती च तथा कुंती सरसा च पलाशिनी॥ मंदाकि

नी स्वर्णवर्णा च सिंधुरेखा कुमुद्वती॥ तपती पिप्पला च श्येनी करतोया पिशाचि
का॥ चित्रोत्पला चित्रवर्णा मंजुला वालुकावती॥ शुक्तिमती सिनीवा
ली मरुणी तपका कृपः तापी पयोष्णी निर्विंध्या सिता च निषधावती॥
वेणा वैतरणी भीमा मरंदा च तथा कुहूः॥ तोया चैव महागौरी दुर्गा मान्ति वि
ला तथा॥ गोदावरी भीमरथी कृष्णा वेणा भयंकरा॥ तुंगभद्रा सुप्रकारा
वाह्या कावेरी रेवा च कृतमाला ताम्रपर्णी पुष्पभद्रोत्पलावती॥ त्रिसामा
ऋषिकुल्या चेक्षुका त्रिदिवालया॥ लांगूलिनी वंशधारा रिजा कूच
मुकुल्या च नी॥ ऋषिका वरवेगा च मंदवाहिनी॥ कृपला स्वक्रिया च
करतोया सुवाङ्गिनी॥ ताम्रा कृष्णा वेत्रवती सुभद्रा चाश्ववत्सपि॥ अद्रि
का च इमा चैव वसुप्रका हिरण्मयी॥ आपगा शोणा साभासी संध्या च व
ऊवाहिनी॥ महेंद्रवाणी दशार्णा च मालिका मलपावनी॥ नीलोद्धतक
रा चैव बाहुदा च महानदी॥ नंदा चापरनंदा च सुदत्ता च वसुवाहिनी॥ ए
तश्चान्याश्च राजेंद्र नद्यस्त्वां विविधोदकैः॥ सर्वपापप्रशमनाः सर्व
लोकस्य मातरः॥ श्वेतोदपूर्णकलशैरभिषिंचंतु पार्थिवः॥ एते यथोक्ते

२५८ नृपराजा राजेंद्रो ऽभिषेकः॥ पृथिवी सयग्रां॥ ससागराम्बुधि चीरं च
जीवधर्मे च नै बुद्धिरतीव चास्तु॥ अनंविधाने राजानमभिषिंचेत्ततिब्य
ण श्रवणे न वा॥ पौष्यसावित्र सौम्याश्वि रोहिण्या मुत्तरा सु च॥ कुला
ग्निय त्तलिंगाभिः सावित्र्यामयना ऽश्रुतिः॥ महाव्याहृतिभिश्चैव सं
पातामिर्दनो भवेत्॥ सर्वौषधिरसैः रत्नस्थैवे दीनां सलिलेन च
व्याघ्रचर्मण्प सानमास्तं पाप्मभिर्षिं च॥ तिष्टन्म सभुरखा ऽत्र याजा
पत्तं पृथिवीपते॥ धर्मस्तेनिखिलो राज च वर्धतां पालयन्प्रजाः वर्ध
स्व वश्रिये पुष्टे जयायाभ्युदयाय च॥ राज्ञां नुसं न सौगो त्रेन ततो प्रति
रथं जपेत्॥ २१॥ वैयाघ्रं तु भवेच्चर्म समीदे तु बरिभवेत्॥ त्रिनेत्र
मभिषिंच्ये च दुंदुभी नभिमं त्रपेत्॥ प्राच्यां वा दि रुद्रीवस वोभिषिंचं तु
ने जसा॥ दक्षिणं स्यां त्वादित्री रुद्रा अभिषिंचं तु त्रष्टुभे न प्रतिच्यां ता
दित्या दि सराजानमाश्रीर्भि रभिलं पचं॥ आत्महार्य मंत्र रथीसथे न
मभिमंत्रपेत्॥ अपि यकफलमुक्तं बौधायनेन॥ द्वाफ्यवी नृपा
पराना त्मानं चैकविंशंति॥ पुनाति पुत्रपौत्रैः सहषाष्टिवर्षसहस्रा १५८
णि स्वर्गलोके महीपते॥ ब्रह्मणः सायुज्यमाप्नोतीति॥ अथप्रतिवर्षा

सत्पुण्ये गया तीर्थश्च पार्थिव॥ काचोदको नंदीकुंड स्तथैवोत्तमा
नसः स्वर्गमार्गप्रदश्चैव तथा पंच नदश्च पः॥ भरतुतीर्थं प्रभासश्च त
थैवामरकंटकः॥ आश्रमः कालिकायाश्च तृणविंदोस्तथाश्रमः॥ गो
तीर्थं चापि तीर्थं चैव विमलः स्वर्ण एव च॥ जंबुमार्गश्च विपुलं पुण्यं स्त
दुलिकाश्रमः॥ कपिलं च तथा तीर्थं तीर्थं वा वं ति खंडको॥ महासरस्त
थागस्त्य कुमारि तीर्थमेव च॥ गंगाद्वारं कुशा च तौ॥ विल्वका नीलपर्व
तः॥ वाराहपर्वतश्चैव तीर्थं कनखलं तथा॥ कालिंजरास केदारो रुद्र
कोटिस्तथैव च॥ महालयश्च राजेंद्रः बदर्याश्रम एव च॥ नंदस्व कूप
तीर्थं च सोमतीर्थं त्रातकृतो॥ आग्नेनोर्वरुणस्थाप्य वायो वैश्रव
णस्य च॥ ब्रह्मणश्चैव सर्वस्य यमस्य च वनस्य च॥ विरूपाक्षस्य धर्म
स्य तथा चाप्सरसां नृप॥ ऋषीणां च वसूनां च संध्यानां मरुतस्तथा
आदित्यानां च रुद्राणां तथा चांगिरसां नृप॥ ऋषीणां च वसूनां च त
थान्येषां च सानस्प्रसवणं चैव सुसुम्नाच नराधिपं॥ त्रालय
मसरश्चैव वाराहो मानवस्तथा॥ कामाश्रमस्त्रिकूटश्चापि चित्रकूटस्त
थैव च॥ सपर्वः ऋतुसारश्चैव तथा विष्णुपदं सरः॥ कपिलस्य तथा तीर्थ
श्च

१५९ ञ्चतुरुष्णाच्छपुरोहितः ॥ चतुर्दिक्षु स्थिते विप्रे वेदवेदांगपारगैः स
हस्रधा बिल्वाहारः फलाहारः पयसा चापि वर्त्तयेत् ॥ ससात्रे घृता
शीवातत्तो होमप्रयोजयेत् ॥ गव्येन पयसा कुर्यात् होमं वर्णस्तस्य वे
ण्लुः ॥ वेदमन्त्रविधिमंत्रैर्मन्त्रव्याहृतिपूर्वकैः ॥ ब्राह्मणवर्म्मा गणश्चै
व तथा स्यादपराजितः ॥ आयुष्यश्चाभयश्चैव तथा स्वस्त्ययनो
गणः ॥ एतान्यचगणान्हुत्वा वाचयेत्तु द्विजोत्तमान् ॥ हिरण्येना
क्षतार्घेण वस्त्रैश्चापि धुसार्पिषा ॥ पुण्याहं वाचयित्वा तस्य आर
म्भ कारयेद्बुधः ॥ तिथिनक्षत्रसंयुक्ते मुहूर्त्ते करणे शुभे ॥ उच्चै
र्घोषदन्तीतूर्य्याण्यभिमंत्र्य पुरोहितः ॥ स्वस्तिपुण्यनिनादेनाभिषिंचेको
स्थलेकृतः ॥ सिंहासने समासीनं पीठका वा क्रमागता ॥ चामर
च्छत्रसंयुक्तं प्रातिहार्यविभूषितं ॥ मंत्राद्वैपचतुष्कं च चतुर्दिक्षु
कल्पयेत् ॥ उपविष्टस्ततो राजा प्रजानां कारयेद्धितं ॥ अकारा
ब्राह्मणा गावः स्त्रीबालाश्च रोगिणः ॥ तथा स्तुत्वा नरेन्द्रं ब्राह्म
णानां नृपेण तु ॥ श्रेणीप्रकृतिमुख्यानां ॥ स्त्रीजनं च नमस्कुर्यात्तत् १५९

आत्रेयवल्ले हिरण्यान्ति तुष्टा जनपदाः भुवि ॥ एवं प्रजाः तु जनेतपवि
वीन्यवशाः भवेत् ॥ पुरोहितं मंत्रिणं च सेनाध्यक्षं तथैव च ॥ अश्वाध्य
क्षं गजाध्यक्षं कोष्ठागारपतिं तथा ॥ भांडागारपतिं वैद्यं दैवज्ञं च य
थाक्रमं ॥ यथार्हेण च योगेन सर्वास्तान् पूजयेन्नृप ॥ राज्यं पुरोहितेन्य
स्य शेषाणां च यथाक्रमं ॥ स्वानां राज्ञी चान्यानि दत्वा सुख
मवाप्नुयात् ॥ दूर्वा सिद्धार्थकाः सर्पिः शमी व्रीहियवौ तथा ॥ स्तु
कानि चैव पुष्पाणि मार्गंदद्यात्पुरोहितः ॥ अथर्ववेदविहितो ह्युष्यविधिः
पुष्याभिषेचनं ॥ राजस्नानो महीं भुंक्ते राज्यं कोऽपि गच्छति ॥ ४ ॥
इति पुष्याभिषेकः ॥ अयं चाभिषेकः प्रतिवर्षं महान वर्षा कर्त्तव्यः
पुष्याभिषेको महान वर्षामिन्द्रो सर्वो जन्मदिने प्रतिवर्षं वर्षो स
र्गः ॥ कार्त्तिक्यां प्रतिवर्षमिन्द्राय वर्णस्तस्य स्नानं ॥ अथ सिंहासनल
क्षणं ॥ वास्तुमंजर्यां सिंहासने चोत्तमम् स्तुतानाथश्चादशा
नं च परं वदंति ॥ दशादशा चत्वारिंशतो दितिनं व्यासे च देर्घ्यार्धसमु
च्छ्रयं स्याच्च ॥ मुनिभिः रथद्वारे वीभद्र भागत्रयं स्याद्दशपदविभागे

१८० मि विलेपीठमष्टौ ॥ काष्ठी ताम्र पि रत्नां त्रों सप्त धान्यासप दीत्रीव
मुनिनवरसैर्दृति वा हौत्र्चं पो ॥ छायं स्यात्रसभागये वा तिपि
त्तो भागेन कक्षात्रान्तेर्युक्ते सै स्त्रंभयुगेन तोरणे सुसंरहेः शुभे
राजेन्द्रं ॥ कर्तव्यं नृपवक्ष्ट्रं भं सुनिर्मितो ज्येष्ठा च्चासिंहासनं कर्त
व्यं च यत्रो भिवर्धनामि मैः सिरै र्व कक्षासनं ॥ छेत्र ज्येष्ठ यशी ति
वेद सा हिने द्वास सप्ति र्मध्यपं षष्ठ्या कन्यं सपं गुल्ले नैरप नेदै वंशत्ता
र्द्ध समं ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ भद्रासनं नरेन्द्रस्य क्षीरवृक्षा त्र कारये
त् ॥ उच्छ्रायश्च तथा तस्य अध्यर्द्धं तु समं भवेत् ॥ हस्तत्रयं तथा
विष्कं विस्तारेण च कारयेत् ॥ अथ वा मध्यमस्य कर्तव्या विस्तारेणेव
संमितं ॥ चतुरस्त्रं तु कर्तव्यं राज्ञो भद्रासनं तथा ॥ नो वाप्यक नं तथा
वर्तं न च दीर्घ भग्न तम ॥ सुवर्णरूप्यताम्रैश्च चित्रं कार्य विरोचव
त् ॥ गरतो प्रज्ञा ज्ञैश्च तथा नरत प्राति रूपकौ ॥ चत्वारः पुरुषा स्तत्र
विनस्या भग्नु नंदनं ॥ द्विगुणाश्च तथा सिंहा न तत्कार्या भग्नु त्तमा ॥ हेम १८०
पक्षो विरचितेन मयूरस्य शुकस्य वा ॥ पक्षेरथ वस्त्रा कापाः छंग राज्ञे

भिषेकः ॥ गोपथब्राह्मणे ॥ अथ पुष्याभिषेकस्य विधिं वक्ष्यामि सां
प्रतं ॥ धर्मार्थकामसंयुक्तं राजा कुर्यात्पुरोहितं ॥ सौवर्णराजतैस्ता
म्रैः कलशैः पार्थिवैरपि ॥ सहस्रेण शतेनाथ तोयपूर्णैः पिष्यते ॥
चतुर्णां सागराणां तु नदीनां च शतस्य तु ॥ अभिषेकाय राज्ञस्तु सं
पुमा त्स संपत्तः ॥ एकद्वित्रि चतुर्णां वा सागरस्य तु पंचमं ॥ ०० व
धीस्तो षुस वी पुकभवेत् ॥ सहाचसहदेवीच वचा चाति बलात
था ॥ मद्यन्ती वचा श्वेता व्याघ्रदंती सुमंगला ॥ त्रायमाणा रीलुयंती
च शतपुष्पा सचंदना ॥ प्रियंगु रोचनोशीरमम्म स्तानुस सारिका ॥
अपछन्ना सावित्र्यानां न्यग्रोधमनसस्य च ॥ शिरिषाम्रक पिष्टानां
पल्लवै समलंकृतान् ॥ हेमरत्नो षधीबिल्व पुष्पगंधाधिवासितान्
आध्मातिनासि तैर्वस्त्रैः रभिमंत्र्य पुरोहितः ॥ सावित्र्या भयतः कु
यात्तत्रा जो देवीं नृपैः कृचा ॥ हिरण्यवर्णास्त्र चानुवाकाधयेव च
धरणी पाद पीटस्या दूर्वामूलं कुशो छभा तत् ॥ तस्योपरि पवेशीटहे
मरोप्यमथापि वा ॥ रुभ नुद्याप्यासिंहानां मृगस्य च यथाक्रमं ॥
चत्वारि त्वग्याण्येतानि कर्चा शिरभाष्यन्यसे त् ॥ चातुर्य त्रा विधाने

विधीयते ॥ गजानां प्राङ्मुखी शाला कर्तव्या वाप्युदङ्मुखी ॥ आग्ने
२८१ येच तथा भागे आयुधागारमिष्यते ॥ माहानसं च धर्मज्ञ कर्मशा
ला तथापरा ॥ गृहं पुरोधसः कार्यं वामतो राजवेश्मनः ॥ मंत्रिवेद
विदां श्रेष्ठचिकित्साकर्तुरेव च ॥ तस्यैव च तथा भागे कोष्ठागारं
विधीयते ॥ गवां स्थानं तथैवात्र तुरगाणां तथैव च ॥ उत्तराभि
मुखा श्रेणी तुरंगाणां विधीयते ॥ दक्षिणाभिमुखी चाथ परिशे
षा विगर्हिताः ॥ तुरंगास्तु तथा धार्याः प्रदीपैः सार्वरात्रिकैः
कुक्कुटान्वानरांश्चैव मर्कटांश्च नराधिप ॥ धारयेदश्वशालासु
सवत्सां धेनुमेव च ॥ अजाश्च धार्या यत्नेन तुरंगाणां हितैषिणा
गोगजाश्वादिशालासु तत्पुरीषस्य निर्गमः ॥ अस्तंगते न कर्त
व्यो देवदेवे दिवाकरे ॥ योगिनां दीक्षितानां चैव सर्वे वासविशे
षतः ॥ तथाप्यावसथं दुर्गं मंत्रकाले विशां सभं ॥ गोवैद्यानश्ववै
द्यांश्च राजवैद्यांस्तथैव च ॥ आहरेत भृशं राजा दुर्गे हि प्रबलारु १८१
जः ॥ देवीपुराणे ॥ पर्वादीनि कारयेत्तु द्वाराणि महादुर्गेषु चोत्तमान्

राजस्थानसमायुक्तान्वा तान्नसमन्वितान् ॥ मत्तवारणवेदि
धान्ध्वजैरुपशोभितान् ॥ गजव्याउकलापीडान्नयथायथमनोहा
रान् ॥ दुर्गेषु कारयेद्दुर्गां महिषासुरघातिनीं ॥ कृतसंस्थां गजवक्त्रवा
धनदवाथयमजं ॥ दीलान्यासि बलीः कार्यं प्रसादोक्तो यथाविधि
अयं चाग्निपुराणे उक्तः ॥ हेमकूर्मसरत्नं च शारवाधः ॥ सात्रिवेराये
त्नः ॥ पुनर्नागात्कुनीलस्तंभ दीन्पूजयेत्प्रदानः ॥ देवान्प्रक्षान् ग्रहा
न्नागान्पूजयित्वा यथाविधि ॥ दैवज्ञान्स्वयं धाराश्च वस्तुदेयक
गादिभिः ॥ अलसणानक्तस्तिवाध्याथपश्चं त्रां सैनिपातयेतः ॥ का
रयेत्सर्वमानानुसवं विधिपूर्वकं ॥ शास्त्रोक्तं तथा कार्यं छत्र
श्चेनपलौकिकं ॥ एवं यस्तु प्रकुर्वीत शास्त्रवत् ॥ सर्वदारेषु बुद्धिमान् ॥ रू
जयित्वा [illegible]र्ग यत्नान्न माहवि नायकान् ॥ प्रासं तत्र विधानेन ब
लींद्वा पुरं कुरु ॥ ५८२ ॥ ॥ श्रीरामेश्वरसूरिसूनुदत्तसुधी
भट्टनारायणः क्षोणीदेवनमानतः नन्दनः श्रीरामकृष्णस्तनः ॥
मीमांसानयतत्त्ववित् दिनकरस्तत्सूनुभट्टोऽनन्तकृतिः सेयं त्रांतिकतंत्र

१०२ सारविषयानामायपद्धत्या स्युः ॥४४॥ इतिश्री महामहेश्वर कविसूनु
श्रीमन्नारायणसुत श्री पद्मनाभ कृपाल मदिन कृतः शान्तिसारः
समाप्तः ॥ शके १५९९ सर्वजित संवत्सरे दक्षिणायने कार्तिक वदि
षष्ठी भा[illegible] वासरे इदं पुस्तक समाप्त ॥ ६४ ६९ ६५ ६५ ६७
श्री पार्व[illegible] नागनाथार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ ६५ ६५ ६५

134
13

१०२

प्रशस्यते मिश्रपक्षैर्न कर्तव्यं हीनं परिधितं तथा ॥ चतुरस्रं तु कर्त
व्यं ब्राह्मणस्य गृहं तथा ॥ वृत्तं राज्ञः प्रशस्तं स्यात् पुष्ट वस्त्र विधि
ना ॥ अथ दुर्गविधिः ॥ राज्ञा सहायसंयुक्तं प्रभूतयवसेन्धनं ॥ रम्यमा
नेस पाप ज्ञं मध्यमं देशं समाश्रयेत् ॥ तत्र दुर्गं नृपः कुर्यात् लक्षणान्येक
लम्बुधः ॥ वनदुर्गं महीदुर्गं नरदुर्गं तथैव च ॥ वार्क्षं चैवाम्बुदुर्गं च
गिरिदुर्गं च भार्गव ॥ सर्वेषामेव दुर्गाणां गिरिदुर्गं प्रशस्यते ॥ दुर्गं च
परिखोपेतं वप्राट्टालक संयुतं ॥ शतघ्नी यन्त्र मुख्यैश्च शतशश्च
समावृतं ॥ गोपुरं सर्वतः तत्र कपाट सुमनोहरम् ॥ सपताको
गजारूढो येन राजा विशेत्पुरं ॥ सुरगे भाण्डश्चत्वार तत्र कार्याश्च
पणवीथयः ॥ एकांशस्तत्र वीथ्यग्रे देवतेश्च भवेद्दृढं ॥ वीथ्यागो
पुरं तु वीथीयने ॥ आयतं चतुरस्रं वा वर्तुलं वा कारयेत्पुरं ॥ अर्धचं
द्रमकारं च वज्राकारं च कारयेत् ॥ अर्धचन्द्र प्रशंसन्ति नदी तीरेषु
सुर्पवेत् ॥ अन्यत्र तन्न कर्तव्यं प्रयत्नेन विजानता ॥ राज्ञः कोश
गृहं कार्यं दक्षिणे राजवेश्मनः ॥ तस्यापि दक्षिणे भागे गजस्थान